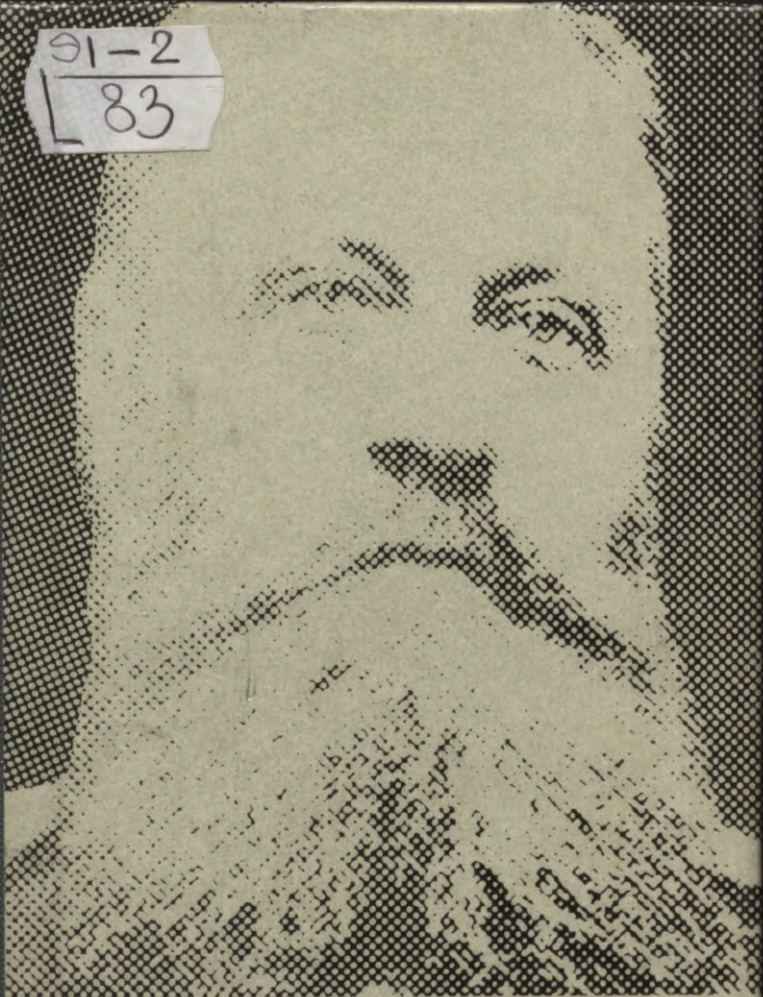

91-2

L 83

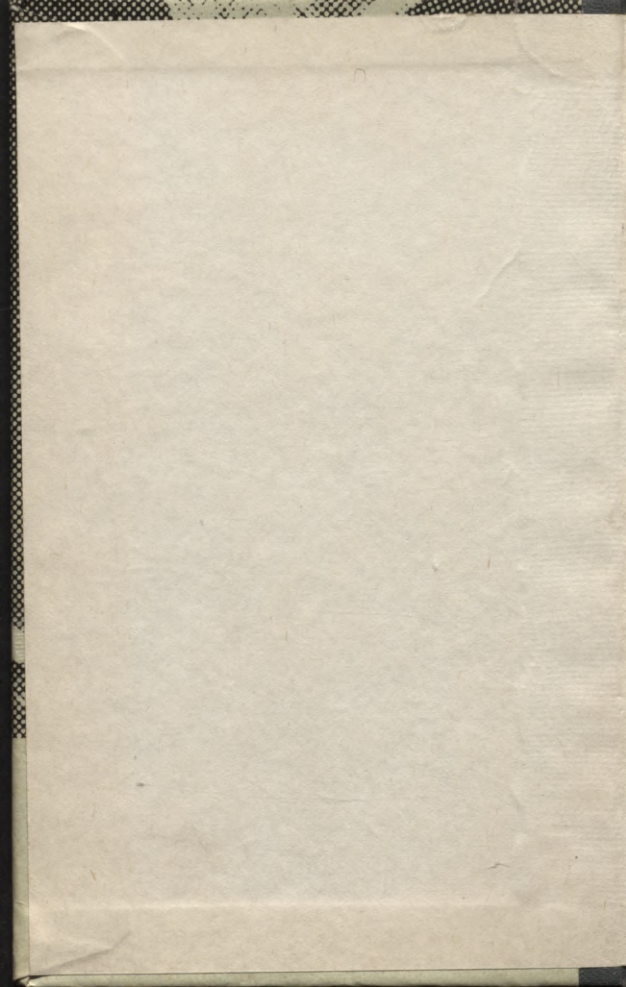
Jāzeps Rudzītis

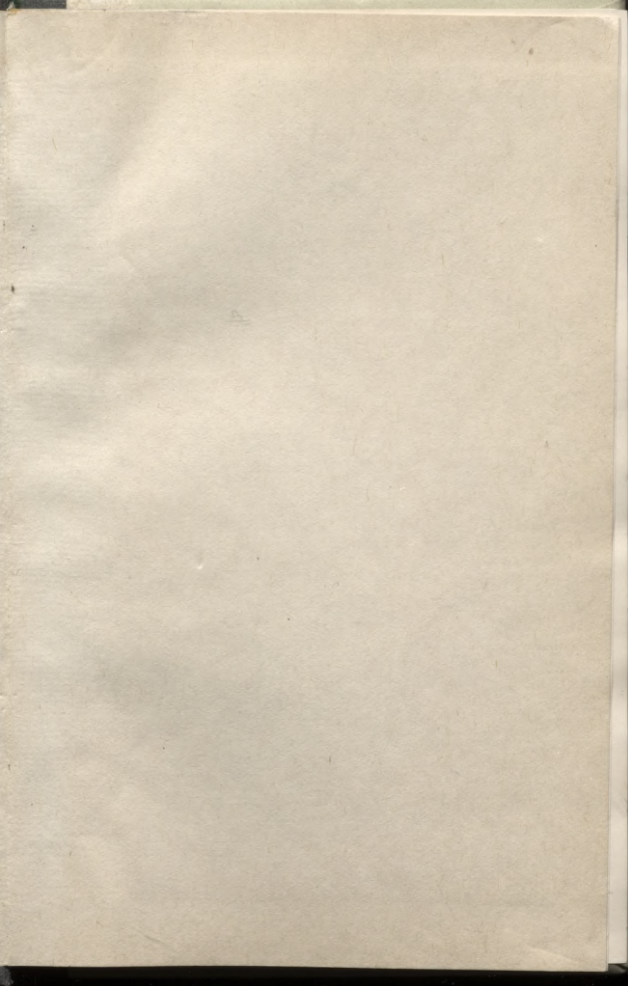
ANDREJS
PUMPURS

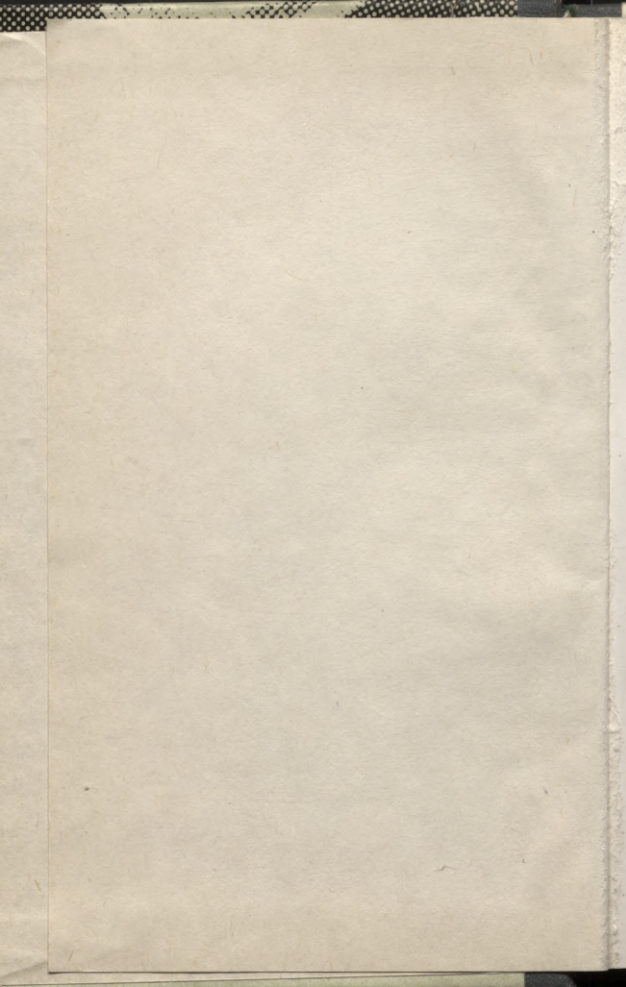
Domātājs
un
dzejnieks

Dzīve

Jaunrade

ANDREJS PUMPURS

53166

L.P.

REPTILES & AMPHIBIANS

91-2

L 83

L 821

Jāzeps Rudzītis

ANDREJS PUMPURS

RIGA «LIESMA» 1991

83. 3LI
Ru 215

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0305024041

Grāmata izdota ar agrofirmas «Lāčplēsis»
un
Andreja Pumpura Tautas muzeja atbalstu

Mākslinieks Andris Nikolajevs

Eduarda Čereškas un Leona Baloža fotoreprodukcijas

R 460302010?—84
M801(11)—91
ISBN 5—410—00746—8

© Jāzeps Rudzītis, 1991

Domātājs un dzejnieks

Donnerstag den 27. April 1871

Pumpura sabiedrisko, ētisko un estētisko uzskatu, viņa domāšanas alfa un omega ir tauta. Tās būtība, likteņi, vēsture, dzīves veids, kultūra, īpatnības, vajadzības un centieni. Tauta — civilizācijas sasniegumu, materiālo, tikumisko, estētisko vērtību radītāja, nesēja un paudēja. Tautas jaunrades aktivitāte, tās dziļums, ārkārtīgā daudzpusība, praktiskā, tikumiskā un estētiskā nozīmība dzejniekam šķiet apbrīnojama un izraisa godbijību. Tauta — cilvēci un tās daudzveidīgo kultūru veidojoša pamatvienība. Vienlaikus tā tauta, no kuras cēlies attiecīgais indivīds, — pamatvienība, kurā viņš dabiski, organiski, likumsakarīgi iekļaujas ar savām garīgajām un materiālajām rosmēm, ja vien viņš dzīvo normālu dzīvi. Pretējs stāvoklis, kas saistīts ar personības izkropļojumu, tās morālo degradāciju vispār, ir novēršanās no savas tautas, vēršanās pret tās interesēm (Kangars).

Latviešu tautas tēma caurauž «Lāčplēsi», «Tēvijā», «Kurmi», daudzus Pumpura dzejoļus, rakstus «Latviešu tautas meitām par tautas dziesmām», Ansa Lauzuma (Pumpura pseidonīms) «vēstules» u. c. Kā atsevišķi motīvi šī tēma parādās daudzos citos viņa sacerējumos.

Jebkuras tautas, arī latviešu, vēsture ir gaismas cīņa pret tumsību, brīvības cīņa pret

apspiešanu. «Raibs ir cilvēka mūžs — tautas mūžs vēl raibāks! Tur karojusi gaisma pret tumsību, brīvība pret apspiešanu.» Vārdu «gaisma» Pumpurs lieto blakus vārdam «brīvība», «tumsība» — blakus vārdam «apspiestība». Vēstures procesa kā gaismas un tumsas, brīvības un apspiestības pretspēku cīņas skatījums spēcīgu atbalsi un turpinājumu ir radis Raiņa mākslinieciskajā un filozofiskajā domāšanā un visā viņa daiļradē, īpaši lugās «Uguns un nakts», «Spēlēju, dancoju». Minētajā cīņā, uzskata Pumpurs, izcila loma ir ne tikai tautas vairumam, bet arī atsevišķiem indivīdiem. Brīvības cīnītāju un mocekļu upuriem ir jēga arī tad, ja pati tautas «uzzelšana, gaisma un brīvība» nāk daudz vēlāk, pēc gadu simteņiem. «Par tautas uzzelšanu un gara svabadību pūlēdamies, tie savu laiku, savu mūžu, ja paši sevi uzpurējas un par mocekļiem paliek, pār kuru pīšļiem vēlāki citi uz priekšu dodas, un tautu daudzreiz tikai vēl pēc gadusimteņiem pie uzzelšanas, gaismas un brīvības pieved. Vēsturē ieskatīdamies, atrodam pie visām tautām šo vārdu patiesību. Tur mums gaismas un brīvības cīnītāju vārdi priekšā mirdz, kuru skaņas visas jūtas satrīsina un kuru atmiņa ar neizdzēšamiem burtiem tautu sirdīs ierakstīta mūžam pastāvēs!» (Ievads 1889. gadā dzejoļu krājumam «Tēvijā un svešumā».)

Tautu, tās vēstures gaitu Pumpurs salīdzina arī ar jūras viļņošanās. «...tautas pacelšanās neiet vienādiem, mēreniem soļiem uz priekšu; tā iekustas, viļņojas, sacēlas kā bangota jūra, līdz atkal iestājas klusums; tā uznāk kā siltas saules dienas pavasarī, visu radību modinādama uz jaunu dzīvi, līdz kamēr atkal iestājas auk-

stums. Tā tad izceļas laika starpas pie tautas attīstības ziņā: karstas, remdenas un aukstas; ikkatri laika starpai ir savi notikumi, kas uz laikiem paliek ļaužu atmiņā, un visas kopā tās satver tautas vēsturi, viņas raibo mūžu. Siltās laika starpās ir manāma jo dzīva kustēšanās visā tautā; tad ātri attīstās un paceļas daži karakteri jo augsti pār ikdienišķiem un caur savu priekšzīmi aizkustina arī citus tautiešus, ikkatrs pēc iespējas dzenas izpildīt savus pienākumus tautas labuma ziņā; rodas vienprātība tautiešu starpā, visi apzinās tautā kā kādas lielas sabiedrības locekļi, kā brāļi; visiem kopā ir mērķis dzīties uz kaut ko augstu, dzienu un jauku!

Arī mūsu mazajā latviešu tautā ir bijusi tāda silta laika periode, kur arī viņa savus pirmos gaismas un brīvības cīnītājus laukā laidusi. Šis pulciņš bij priekš 25 gadiem tie tā nosauktie jaunlatvieši...»

Doma par dažādiem «laikiem» tautas vēsturē, par to likumsakarīgu nākšanu, iestāšanos, aiziešanu un nomaiņu ir raksturīgs motīvs Pūmpura sacerējumos. Piemēram:

Aiziet laiks, atiet laiks...

(«Lāčplēsis», III dzied.)

Tur vecās teikās stādās
Mums priekšā zelta laiks...

(«Zelta laiks»)

Vai Dieviņi, vai Dieviņi!
Grūti laiki zemei nāks!

(«Iz vēstures»)

(..) Sonakt, veļiem ienākot, ievēroju dažādas zīmes,
Kuras mums un zemei sludina bēdīgus laikus...

(«Lāčplēsis», III dzied.)

Laika māte, Laika māte,
Pastarītes atminies!

(«Pastarīte»)

Bija laiki, skanēja
Dziesmu latvju kalnos —
— — — — —

Tauta pārvar grūtumus,
Dzied no jauna jauki;
Ietur krietnus tikumus —
Nāks vēl labi laiki!

(«Tautas dziesmas»)

Un gaismas laika balsis
Imantu ārā sauks!

(«Imanta»)

Daugaviņa, Daugaviņa
Tālumā jūs sveicina!
Laiki grozās — tādēļ viņa
Atpakaļ jūs aicina!

(«Tautiešiem svešumā»)

.. laiks atnāks,
Kur ikkatrs domāt sāks.

(«Tautai»)

Tad zelta laiks vēl reizi nāks
Un gaviļēt tās tautas sāks!

(«Atbalss 19. februārim
un 26. martam) 1869.»)

.. Tev rūmas nav tur svešumā,
Līdz kamēr nāks viens brīdis!

(«Hīna kaps»)

Un ar reizi nāks tas brīdis.. .

(«Lāčplēsis», VI dzied.)

Pārdomas par «laikiem» redzamu vietu
ieņem Ansa Lauzuma «vēstulēs» «Baltijas
Vēstnesim». Pirmajā, 1870. gada 29. janvārī

publicētajā «vēstulē», alegoriski izmantodams gadalaiku motīvus, dzejnieks negatīvi raksturo savu laikmetu un pauž savas tautas un savas ilgas pēc jaunu, labāku laiku nākšanas: «Bet, vienreiz par laikiem iesācis, pieminēšu vēl vienu, kas nupat mums garām velkas. Ziemas laiks! Saltums pastāv vairāk nedēļas un cilvēkus kā knaibīt knaiba; katrs aptinas cik varēdams, lai izturēt varētu; biezs deķis apsedz klajumus, daba dus un gaida uz nākamo laiku, uz pavasaru; nezinām, kas augšā nospriests būs, — tak cerējam, ka laiks grozīsies, pavasara nāks, kusīs un šķīdīs, un plūdīs, susēs un zaļos, — redzēs, kas izaugs.» Pumpura etnogrāfiskajās un autobiogrāfiskajās atmiņās «Tēvijā» pēdējā nodaļa saucas «Jauna laikmeta rīta stari»: «..bet drīzi pārgrozījās apstākļi uz Daugavas krasta, ausa jauns laikmeta rīts, kurš arī maniem dzīves ieskatiem deva jaunus virzienus.» «Laika» tēmai Pumpurs pievēršas savā pēdējā mums zināmajā dzejolī «Jaunais gadu simtens aust». Laiku maiņu Pumpurs uzskata par objektīvu vēstures procesa sastāvdaļu un izpausmi. Cilvēks ietekmē laikmetu, bet vēl vairāk — laikmets cilvēku, tā domāšanu, izturēšanos, darbības virzienu un panākumus. Cilvēks ir aktīva būtne, viņš nav akls līdzeklis laika rokās, taču iespējas apsteigt savu laiku, aizsteigties tam priekšā ir ierobežotas. Viņš var būt tālu, viņa paša īsti neapjaustu un neizprastu, vēstures dzīlēs dusošu laiku paudējs, sludinātājs, bet nevar būt to ievadītājs, iekams nav radušies atbilstoši vēsturiski apstākļi un nosacījumi.

Dzejnieks uzskatīja, ka lielākais ļaunums latviešu tautai ir baltvācu muižniecība. Tā kopš

savas kundzības nodibināšanas 13. gadsimtā ir kavējusi tautas attīstību, ir bijusi latviešu kultūrai nelabvēlīgs faktors. Vācu muižnieki — latviešu tautas apspiedēji un izsūcēji. Latviešu zemniecības un baltvācu baronu intereses ir absolūti nesamierināmas.

Baronu jūga likvidēšana ir latviešu tautas lielākais un cildenākais vēsturiskais uzdevums. Brīvība jāizcīna un pozitīva sociāla attīstība sekmējama, gan īstenojot reformas, gan ar ieročiem rokā vērstoties pret mūžseno apspiedēju.

Spilgtu ciņas elementu Pumpurs redz Latvijas senvēsturē, savā daiļradē izceļ to, rāda kā piemēru savam laikam. Tieši tādēļ viņš pievēršas arī senprūšu brīvības cīņu atainojumam («Erkus Munte»). Dzejnieks esot izteicies: «Sāpīgi nožēlojams, ka mūsu tautas un senču vēsture aizklāta ar necaurredzamu pagātnes segu... Pat gluži maz par to pētīts un rakstīts, kādā garā tauta nesa un cieta smago jūgu. Vai viņas locekļi līdzinājās avim, kuras savu muti neatvēra pret saviem cirpējiem un kāvājiem; jeb vai viņas gars dzīvi sajuta smago slogu un vēlējās to varbūt arī izdevīgā brīdī nokratīt? Cik zināms, tad tādu mēģinājumu esot bijis vairāk, nekā palaikam domājot. Tur izrādīto cīņu un varoņu vajagot aprakstīt un iztēlot.»¹ Zīmīgi, ka grūtības latviešu tautas vēstures izzināšanā te ir tēlaini raksturotas ar tādu pašu detaļu, kāda līdzīgā sakarā lietota Pumpura ierakstā viņa ievadā «Lāčplēša» pirmizdevuma Krapes eksem-

¹ Saruna ar Juri Kalniņu, kas notikusi Daugavpils kara intendantūras periodā, kad Pumurs «bija uz kādām nedaudz dienām no Dvinskas dienesta uzdevumā atbraucis uz Rīgu». — *Kalniņš J.* Andrejs Pumpurs. — Grām.: Andreja Pumpura raksti. R., 1912, XLIII lpp.

plārā: «..nākamie laiki nomāca visu viņas kultūru un *apklāja* agrāko laika periodi *ar tumšu segu*¹.»

Pumpura uzmanība pievēršas tādām situācijām, kurās svešo kungu apspiestais, kalpinātais, visjaunākos apstākļos nospiešais latvietis kaut uz kādiem brīžiem ir ārēji un iekšēji pilnīgi atraisījies no saviem kungiem un kopā ar saviem tautas brāļiem ir juties brīvs. Par jaunu ļaužu sadzīvi svētdienās pieguļā un ganos: «Starp pieguļniekiem un ganu meitām tad pa svētdienām izcēlās diezgan rosīga, pat trokšņaina sadzīve. Šie visu nedēļu pie grūtiem darbiem nopūlēti dabas bērni nebija tomēr piekususi, viņi lēkāja un deja, dziedāja un gaviļēja, tā ka birzes, pakalni un lejas atskanēja, še pie dabas mātes krūts tie jutās brīvi, še tos netraucēja neviens muižas kungs, nesasniedza nekāds vakara spieķis, un šo brīvību, kaut ar vienu dienu par nedēļu, tie izlietoja pilnā mērā» («Tēvijā»). Citviet par pieguļu: «Še viņi bij paši par sevīm, brīvi un svabadi; nekāda vakara spieķis viņus še netraucēja» (raksts «Par kādu vecu tikumu un tagadējo netikumu latviešu tautā»).

Lai kalpotu tautai, ir jāpazīst tās dzīve, vēsture, tagadnes vajadzības un centieni, jāskatās nākotnes tendences un uzdevumi. Iekam stāties pie savu varoņdarbu veikšanas, Lāčplēsis mācās «slaveno Burtnieku gudrības skolā», Burtnieku pilī lasa rakstus, pēc tam iepazīst arī nogrimušās, vēlāk viņa uzcēlās «veclaiku» Burtnieku pils rakstus, kuros ir ziņas par tautas pagātni, tās daiļrade, filozofija, morāles

¹ Šeit un turpmāk kursīvi citātos — J. Rudziša.

atzinumi. Un jāieklausās tautas balsī: «Neuzskatiet tik vien kādu retu ērbēgi (māju — *J. R.*), bet eita arī iekšā tanīs būdiņās: pulks dos jums to labāko liecību» (raksts «Vidzemes gruntnieki», 1874). Kādā vēstulē 1897. gadā Pumpurs raksta: «Esmu no pašas jaunības klausījies «tautas balsi»...»¹ Citā vēstulē tai pašā gadā viņš izsakās: «Tomēr, neskatot uz visiem pretīgiem apstākļiem, es gribu arī tagad vēl kādos izdevīgos brīžos uzklausīties «tautas balsi» — tai nolūkā arī gādāšu cik spēdams, lai ir «Kurmis» (iecerētais romāns — *J. R.*) dabon pārstaigāt Latvijas āres, kalnus un lejas.»² Tātad arī savu rakstnieku uzdevumu viņš redz sekošanā tautas balsij, tās izpausmē.

Stāvoklis Baltijā un Krievijā latviešu tautas nākotnes izredzēm bija ļoti nelabvēlīgs. Carisma impēriskā iekšpolitika, valdošā «vienotās, nedalāmās Krievijas» doktrīna, armija, policija, žandarmērija, muižnieciskā iekārta Krievijā kā viens no Baltijas vācu baronu balstiem. Kur un kā šādos apstākļos lai nāktu radikāls pavērsiens, pārgrozības mazās latviešu tautas stāvoklī? Ko šādos apstākļos pret milzīgo pretspēku lai iesāk saujiņa latviešu? Vēstulē F. Brīvzemniekam ap 1870. gadu Pumpurs raksta: «Kad nāks tie laiki! Kad arī latvieši savus sarūsējušus šķēpus rūdīs un balinās? Kad nāks tie laiki, kad viņi koklēm stīgas uzvilks un augstākā skaņā dziedās nevis raudu, bet prieka un uzvarēšanas dziesmas? Voi mūžam viņu cerības nepiepildīsies? Voi mūžam viņu

¹ P. Z. [Pēteris Zālite]. Andrejs Pumpurs. — Mājas Viesis, 1902, 3. jūl.

² Turpat.

kārošana pēc cilvēības rektēm un vaļām par sapņiem paliks?»¹ Lai gan stāvoklis bija ļoti smags, it kā (vismaz tuvākai nākotnei) bezcerīgs, Pumpurs cerēja, sapņoja revolucionārus sapņus un aicināja cerēt un sapņot citus. Rīgas Latviešu biedrības dibināšanas astotajai gadadienai veltītajā dzejolī («Galda dziesmā») 1876. gadā dzejnieks aicina: «Varas laikus smādējiet; / Runājiet par brīvību, / Sapņojiet par tiesībām!» Atrisinājumu viņš neredz cara valdības reformās «no augšas», kaut arī atzīst pozitīvu reformu nozīmi. Ir vērojams Pumpura uzskats, ka latviešu tautas atsvabināšanās var notikt tieši ārkārtējos starptautiskos apstākļos, Eiropā izveidojoties ārkārtējai politiskai situācijai, kā arī dziļiem analogiskiem vai identiskiem sabiedriskiem procesiem spēcīgi attīstoties daudzu tautu dzīvē. 1877. gada 15. jūlijā Pumpurs vēstulē Kaudzītes Matīsam izsakās: «..parādās varenī spēki uz skatuves, kurus pārvaldīt pat tagad Eiropā pastāvošās valdības par nespēcīgām parādās un kuri, ja kopā gāztos, visu Eiropu ar asinīm pārpludinātu. (...) Briesmīgs slāvu un ģermāņu tautas karš, kāds nekad nav bijis, var izcelties! Ko viņš tautām atnesīs? Tālumā aiz šīm briesmīgām asinīm bildēm lēni galvu paceļ Eiropas republika! Tādā laikā es par jaukāko dzīves uzdevumu ieskatītu doties uz Baltiju karot pret ģermāņiem, kuri arī latvju tautas nospiedēji, — un redzēt viņu atriešanu jeb mirt priekš tēvijas un brīvības.» «Kurmja» pirmajā nodaļā (darbība attiecīgajā epizodē norisinās 1814. gada augustā) autors

¹ Zinātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa, F. Brīvēznieka fonds, 19, 14.

liek Ķurmim teikt: «...tagad ir kara un grozības laiki visās zemēs, var pie tam arī latviešiem nākt citi laiki.» Vienlaikus — kā tas jau daļēji izriet no iepriekš sacītā — Pumpurs uzskata, ka radikālas pārmaiņas, jauni laiki latviešiem Latvijā nevar iestāties bez pašu latviešu tiesas cīņas par savu dzimteni un tautu. Ievadā dzejoļu krājumam «Tēvijā un svešumā» sacīts: «Gaisma un brīvība, šis jaukās tautas rotas, nav piesavināmas vieglumā, tās prasa daudz darba, pūliņu un uzcītīgas cenšanās; tādēļ gods un slava tai tautai, kura, no šiem šķēršļiem nebīdamās, gaismu un brīvību sev izgādā. Gods un slava tiem tautas dēliem, kuri pirmie tautai papriekšu pie šī svētā darba dodas...»

Lai pastāvīgi ejam gaismas karā!
Cik lēni tumsa bēg, to redzējām;
Lai darbojamies istā tautas garā:
Tad tiešām panāksim, ko cerējām, —

aicina Pumpurs dzejolī «Uz jaunu gadu 1875». Dzejolī «Galva ar trim šķēpiem» (1874) viņš rāda perspektīvu, kad «tautas dēli», bruņojušies ar «gaismas šķēpiem», izkaro savas nacionālās tiesības un patstāvību.

Interesanta līnija Pumpura — 19. gadsimta domātāja un rakstnieka — darbos ir doma par cilvēka fizisko spēju — spēka, vingruma, veiklības, izveicības — attīstīšanas nozīmi, visvairāk vīrietim. Jābūt kungam un valdniekam pār ķermeņa fiziskajām spējām un iespējām, jāattīsta tās līdz augstai pakāpei. Apstiprinājumu un atbalstu

šādai domai Pumpurs saskata jau zemnieka darba dzīvē un dzīves veidā, tautas rotaļās un spēlēs, dažādos tradicionālos latviešu lauku ļaužu sacensību veidos, tautā vērojamā brašuma un izveicības pozitīvajā vērtējumā. «Tēvijā» viņš raksta: «Par veselības ģimnastiku toreiz arī bija pilnīgi gādāts caur lauku darbiem tīrajā gaisā un caur visādām rotaļām un spēka izmēģinājumiem jaunekļu starpā.» Aprakstot pieguļu, viņš atzīmē, ka pieguļā notikušas «.. rotaļas un dažādas spēku izmēģināšanas, kā lauzties, skrieties, milniem vilkties, plēsumus plēst, bābiņas sist, ripas vai bumbas sist u. c.». «Kurmī» pieminētas «spēles un sacīkstes», kam kādā svētdienā nododas pie Robežkroga Daugavas krastā salasījušies Lieljumpravas un Lindes ļaudis. Rakstā «Diena iz Sevastopoles lēģera dzīves» (1877), pastāstot par krievu armijas zaldātu brīvā laika pavadīšanas brīžiem, dzejnieks piemin spēles: «Pēc dziesmām dažādas spēlītes: ar bumbām, «pakaļējais pāris laukā», «kaķis un pele», «lielajā rindā (riņķis)» u. t. pr.» «Tēvijā» un «Kurmī» Pumpurs piemin un attēlo Dugā izveicību un izmanību jāgot: viņš varējis aulekšus jāt, kājās uz zirga muguras stāvēdams, turklāt rokā turēdams «ragu» un taurēdams. Dārtiņa «Kurmī» jāg «ne sliktāki par vīrieti». Lāčplēsis un Koknesis Burtnieku pili mācās «visās kareivju rīcībās». Koknesis Vāczemē piedalās bruņinieku kara spēlēs un sacīkstēs, visi brīnās gan par viņa «spēku», gan «viņa izmanību». Pumpura uzskati par cilvēka sevis fiziskās pilnveidošanas nepieciešamību ir ne vien saistīti ar harmoniskas personības ideālu, bet atspoguļo arī laikmeta patriotiskās noskaņas. Ne velti Kurmis Dugajam saka: «Es ļoti priecājos par

tavu dūšību un izmanību, tādiem vajaga būt mūsu šālaika jaunekļiem, lai pavisam netiekam zem kājām nomīditi.»

Par svarīgu tautas vēstures, dzīves veida un garīgās dzīves sastāvdaļu Pumpurs uzlūko gadskārtu, ģimenes godu u. c. ieražas. Dzejnieks uzskata, ka turēties pie labām tēvu ieražām tautai ir vitāla nepieciešamība, ja tā grib dzīvot pilnasinīgu dzīvi, saglabāt un izkopt savu nacionālo īpatnību.

Starp gadskārtu ieražām viņš pamatoti sevišķu uzmanību veltī Jāņiem, izceļot šo svētku nozīmi tautas pagātnē un nākotnē. Laikā, kad tautā vēl bija dzīvas daudzas citas gadskārtu ieražas, Pumpurs acīmredzot ir atzinis, ka Jāņi ir un izsenis ir bijuši latviešiem vistuvākie svētki, ka šie svētki jaunākos laikos vislabāk saglabājušies, ka rituāla skaistuma un dziedāšanas prieka dēļ Jāņi ir ar lielu svaru un labām pastāvēšanas perspektīvām nākotnē. Jāņus par nozīmīgākajiem latviešu svētkiem uzskata arī Auseklis, Kronvalds.

Jāņi Pumpuram latviešu sadzīves un latviešu ieražu simbols vispār. Dzejolī «Tautiešiem svešumā» (1874), taujādams pēc iemesliem, kāpēc tautieši devušies svešumā, viņš jautā:

Vai jums nebij Jāņu zāles,
Kad jūs Jāņos līgojāt?

Jāņi pieder pie lielākajiem labumiem, ko latvieši zaudējuši, atstājot savu etnisko vidi.

Gan tur ar daudz zaļās lejās
Lielas upes burbuļo;
Bet tur necērt Jāņu meijas,

Villainītes nebalo.

— — — — —
Daugaviņa, Daugaviņa,
Tur vien Līga ligojas...

Nav nejaušība, ka savu plašo 1871. gada jūnijā rakstīto vēstuli Elīzei Rātminderei Pumpurs ir datējis ar 24. jūniju, t. i., pielāgojis tās datējumu romantiskajai un viņam ļoti tuvajai Jāņu dienai.

Dzejnieks tic, ka Jāņi pastāvēs, kamēr pastāvēs latviešu tauta («Lāčplēsis», I dziedājums, 149.—150. rinda).

Pumpuram ļoti tuvas veļu laika ieražas («Tēvijā», dzejoļi «Veļu laikā», «Mūsu tautas dziesmas», «Lāčplēša» III dziedājums). Tautas nacionālā un tikumiskā dzīve prasa, lai tiktu saglabāta un izkopta dzīvo un aizgājušo paaudžu tuvības un kopības apziņa. Tikai tādējādi, pārņemot aizgājušo paaudžu atstāto garīgo mantojumu, tauta savā attīstībā var iet uz priekšu, pārvarēt nedienas un uzvarēt. Un vēlāk Rainis šādā pašā sakarā savā cīņas lugā «Spēlēju, dancoju» rakstīs:

Trūdu sauju grāb!
Citus un sevi glāb!

Dzīvs un miris kopā der!

No citām ieražām Pumpurs līdzīgi Kronvaldam un Auseklim kā būtiski nozīmīgu, tautai nepieciešamu ir daudzinajis tautas dziesmu dziedāšanu.

Pumpurs uzskatīja, ka cīņā par nacionālo atbrīvošanos, par demokrātisko centienu īstenošanu, par sabiedrības dzīves humanizāciju literatūrai ir svarīga loma. 70. gadu beigās,

raksturojot tālaika latviešu dzeju, viņš saka: «Vispārīgais mūsu jaunāko dziesmiņu mērķis ir: paskubināt uz tautas un tēvzemes mīlestību, uz cenšanos pēc gaismas, izglītības un brīvības, un tāds mērķis taču ir cilvēcības visaugstākais tikums!» («Nedziediet blēņu dziesmas».) «Tēvijā un svešumā» Pumpurs par savām dziesmiņām izsakās: «..20 gadus atpakaļ tās apdzied savas tautas grūtumus, cīņus un cerības..»

Vēlētos, kaut arī pie tagadējās paaudzes šīs dziesmiņas un raksti nepaliktu bez iespaida..» Dzejoli «Hina kaps» daudzinašs «vecs dziedātājs» — tautas dziesminieks, kas savās dziesmās aicinājis izcīnīt brīvību.

Dzejnieka uzdevums ir modināt lasītājā «augstākas jūtas» («Nedziediet blēņu dziesmas»).

Par svarīgu ierosmju, ideju, tēmu un mākslinieciskuma avotu sava laika latviešu rakstītās literatūras attīstībai Pumpurs uzskata folkloru un tautas mitoloģiju. Vienlaikus viņš folklorā līdzīgi Baronam, Brīvzemniekam, Kronvaldam, Auseklim redz ļoti nozīmīgu tautas apziņas izpausmes formu vispār.

Pumpura daiļradē redzama vieta ir gan latviešu tautas dziesmām, gan vēstītājai folklorai — pasakām un teikām, taču visvairāk un viszīmīgāk savos apcerējumos un dzejoļos viņš ir izteicies par tautas dziesmām.

Rakstā «Latviešu tautas meitām par tautas dziesmām» (1873) dzejnieks saka, ka ikvienai tautai tautas dziesmas ir tās «sevišķs īpašums», kam neaizstājama nozīme. Pārstāstījis Merķeļa literārās teiksmas «Vanems Imanta» epizodi par Imantas un Kaupo divcīņu, dzejnieks citē «kāda mūsu zemes aprakstītāja vārdus»: «Vai! tautai, kuras varoņi tādā vizē

krīt!» Tālāk Pumpurs turpina: «Viņam taisnība: Latvijas tautas, savus staltos vadoņus pazaudējušas, izklīda pa Baltijas kalniem un mežiem un krita verdzībā. Bet vēl vairāk vail tautai, kurai dziesmas zūd.» Dzejolī «Ziedons ziemas laikā», «Galda dziesmās» otrajiem un trešajiem vispārējiem latviešu dziesmu svētkiem un citur viņš tautas dziesmas skata kā latviešu tautas garīgā, morālā spēka avotu pagātnē un tālākam vēstures gājumam; tajās viņš redz latviešu tautas nacionālās savdabības spilgtu apstiprinājumu, bet to izmantošanā jaunlaiku dzīvē — spēcīgu ieroci cīņā par tautas cieņu, pašapziņu, pret baltvācu kundzību kultūras laukā. Nākamība pieder tautai, kas dzied «tās pašas dziesmas, / Vectēvi ko dziedāja», un «tauta zied, / Ja tā tēvu dziesmu dzied!». Rakstot par pirmajiem vispārējiem latviešu dziesmu svētkiem un atzīmējis, ka to vissvarīgāko kodolu veidoja latviešu tautas dziesmas, viņš ar patosu saka: «Ko Vanem-Imanta neiespēja ar daudz tūkstošiem kara vīriem, to iespēja tagad viens «Līgo-karogs ar ozola zaru» — latvieši iegāja Rīgā . . .»

Jo augstu Pumpurs vērtē mūsu tautas dziesmas tajās ietvertο ētisko un estētisko ideālu un mākslinieciskās meistarības ziņā. Dzejoļos «Mūsu tautas dziesmas», «Meklēsim dziesmas» viņš izceļ tās kā latviešu tautas miermīlīgā, strādīgā un tiklā rakstura liecinieces un paudējas. Latviešu tautas dziesmas izpelnījušās «augstas dzejas» nosaukumu (dzejolis «Jaunam gadam 1878!»). Apcerējumā «Par kādu vecu tikumu un tagadējo netikumu latviešu tautā» (1880), pieskaroties latviešu precību dziesmu motīviem, viņš raksta: «.. daudz tautas dziesmas apdzied

tautieša sēras, kad viņa meitu lūkošanas ceļš neizdodas jeb tā no viņa izlūkota ligaviņa caur kādiem apstākļiem nebija aizsniedzama vai arī prasti no tēva un brāļiem liegta. Šīs sēras nereti nobeidzas traģiski un tiek apdziedātas ar tik daiļām dvēseļu jūtām un tādu poēziju, ka viņa var līdzināties visdaiļākai citu tautu vec-laiku poēzijai un eposiem.» Dzejnieks aizrāda, ka latviešu tautas dziesmām iezīmīga izteiksmes precizitāte, skaidrība un ekonomija, dzejas gleznu vienkāršība un to pilnīga atbilstība izsakāmajam saturam: «Tautas dziesmām ir tā īpašība, ka viņas izsaka visdzejiskākās, jaukā-kās domas prastos vārdos. Šie vārdi nav meklēti, bet liekas, ka būtu paši no sevis caur kādu neizprotamu spēku radījušies jeb izauguši — un tik piepasīgi, ka neviens no viņiem nesaka neko par daudz vai par maz, tie katrs izpilda savu vietu tā, itin kā būtu jādomā, ka visā va-lodā nav vairs citu vārdu, kuri varētu viņu vietu ieņemt» («Nedziediet blēņu dziesmas»). Viņš secina, ka latviešu tautas dziesmas «pa-likušas par pamatu tagadējai dziesminiecībai», t. i., latviešu profesionālajai dzejai.

Latviešu tautas dziesmās, teikās, nostāstos un citos vēstītājas folkloras sacerējumos Pumpurs ir lūkojis saskatīt un saskatījis liecības par tautas stāvokli feodālās apspiestības gad-simos, sociālās netaisnības apziņu, protestu pret apspiestību. Vienā no satīriskajām «vēstu-lēm» «Baltijas Vēstnesim», kas parakstīta ar pseidonīmu Anss Lauzums, Pumpurs citē tau-tas dziesmas.

«Kādēļ manim likas kājas,
Kādēļ kupris mugurā?

To man dara kunga rijas,
Kunga plati tūrumiņ'.

Nāciet, kungī, apraugiet,
Kāda mūsu dzīvošan':
Udens teki caur istabu,
Bebri lēca gultiņā.

Šīs tautas dziesmas vien jau gandrīz visu tālaika dzīvi izrāda. No viņām varam redzēt, ka bēdas mūsu zemē arvienu ļoti stipras pastāvējušas.»¹ Dzejnieks Jurim Kalniņam izteicies: «Mums ir neskaitāmi daudz dažādu pierādījumu par to, ka tautas gars vienumēr dzīvi un sāpīgi sajutis savu bēdīgo likteni un sen ilgojies un cerējis uz baltākām dienām. Tas iztēlojas tautas dziesmās, kuras nepārspējamiem dzejas un vaimanu vārdiem apdzied tautiešu sūri grūto likteni.»² Ar kādu idejisku mērķtiecību, vērīgumu un prasmi Pumpurs ir pārlūkojis un izsvēris viņam zināmos latviešu folkloras materiālus, meklēdams tajos tieši tautas sociālā protesta un labākas dzīves alku izpausmes, liecina tas, ka viņš ir pamanījis vienu no nedaudzajām latviešu tautas varoņteikām — tautas teiku par Kurmi. Tieši šādu teiku kā tautas pašapziņas dokumentu, kā tās mutvārdu daiļrades dārgumu viņš ir gribējis likt sava romāna pamatā.

Dzejolī «Jaunam gadam 1878!» Pumpurs atzīmē latviešu tautas un latviešu folkloras seniskumu: latviešu teikas «grieķu dievos jauktas».

¹ *Anss Lauzums*. Baltijas mīļais vēstnesi! — Baltijas Vēstnesis, 1870, 9. jūl.

² *Kalniņš J.* Andrejs Pumpurs. — Grām.: Andreja Pumpura raksti. R., 1912, XLVIII—XLIX lpp.

Līdzās tautas dziesmām un teikām Pumpurs par īpaši nozīmīgu uzlūko tautas eposu. Priekšvārdā «Lāčplēsim» dzejnieks izsakās, ka eposu pamatā ir tautas teikas un episkās dziesmas («teiku dziesmas»), kas pauž «tautas likteni» un kurās parādās «visaugstākā sajēdzienā cilvēces tikumība un nekrietnība, vīrišķa varonība un negantība, sievišķa tiklība un netiklība». Viņš piemetina, ka eposi rodas, sakrājot šādas «teikas» un tās «dzejmākslīgi» apstrādājot.

Tautas mitoloģiju Pumpurs vēro tautas teikās, pasakās, bet it īpaši tautas dziesmās. Tautas mitoloģijas tēlos viņš ir konstatējis spilgtus mākslinieciskuma vilcienus, tuvību cilvēka jūtu, pārdzīvojumu pasaulei, dažādu cilvēka dzīves stāvokļu ietvērumu. Par tautas mitoloģijas nozīmi literatūrā dzejnieks saka: «Poēzija.. caur viņu dabūn it jautru dzīvību, it bagātu kuplumu. Dziesminieks apdzied varoņus, viņu slavas darbus, jūtas, mīlestību un ciešanas; visās šinīs lietās viņš var iejaukt senatnes dabas dievus iz mitoloģijas, ja pat pašus šos dievus var ņemt par varoņiem, tādēļ ka tie tāpat darbojās, juta un mīlēja kā cilvēki. (. .) Gluži otrādi ir pie kristīgas ticības. Viņas dzeja ir tikpat klaja, nepieietama un neizprotama kā tās debesis, kurās viņas ideāli dzīvo» («Nedziediet blēņu dziesmas»).

Viena no raksturīgākajām Pumpura jaunrades iezīmēm ir dziļa cieņa pret visām tautām, interese par to ieražām, dzīves veidu, doma par tautu savstarpējo sadarbību. Šai ziņā viņa gara radinieki latviešu 19. gadsimtā literatūrā

ir Juris Alunāns, Krišjānis Valdemārs, Atis Kronvalds u. c.

Pumpuru nodarbina tautu izcelšanās un veidošanās, radniecības, kopības un savdabības jautājumi, to stāvoklis dzejnieka dzīves laikā. Dzejnieks iestājas par tautu tiesībām uz brīvu un laimīgu dzīvi.

Viņa interešu un domāšanas lokā ir indieši, lietuvieši, senprūši, lībieši, igauņi, slāvi (krievi, serbi, melnkalnieši), vācieši, čerkesi, kirgīzi («Austrums», «Leišu-latviešu tautu priekšvēsturīgais laikmets», «Erkus Munte», «Lāčplēsis», «No Daugavas līdz Donavai», «Pārdoša», dzejojums «Volga» ceļojumaprakstā «Austrumā, aiz zemēm, jūrām» u. c.). Pumpura sacerējumos vērojamas domas par īpašu etnisku tuvību starp baltiem un indoeiropiskas cilmes indiešiem, starp latviešiem un lietuviešiem, kā arī starp baltiem un slāviem. Dziļas simpātijas viņš jūt pret slāviem, viņš raugās uz tiem kā uz latviešu tautas nākamajiem sabiedrotajiem nacionālās atsvabināšanās cīņā.

Dzejnieks skar problēmas, kas kopīgas ļoti daudzām tautām, cilvēcei («Austrums un Rietums», «Austrumā, aiz zemēm, jūrām» I daļa). Taču viņš pievēršas arī konkrētiem jautājumiem un problēmām, kas ir aktuāli atsevišķām tautām vai to grupām (dzejoļi «Pie Donavas», «Latvju karavīra līgaviņa», «Pūķa āda», apraksts «No Daugavas līdz Donavai»). Viņš vēl «visai cilvēcei laimi» («Uz jaunu gadu 1875.»).

Cieņa pret citām tautām Pumpura darbos parādās arī mitoloģizētā veidā (Ziemeļzemes

un zemes malas tēlojums «Lāčplēsī», dzejoļi «Mūsu tautas dziesmas», «Austrums un Rietums»).

Nav nejaušība, ka dzejoļa «Kā indieši priekš 3000 gadiem dziedāja» 2. sentences pamatā ir senindiešu aforisms: ««Sis ir vai nu viens no mūsējiem, vai svešinieks,» — tā spriež raksturā zemi cilvēki. Turpretī cilvēki, kas rīkojas cildeni, raugās uz visiem zemes apdzīvotājiem kā uz vienu ģimeni.» (Sk. O. Böhlingk «Indische Sprüche». St. Petersburg, 1863, Teil I, 203. aforisms.)

Pumpurs tic latviešu tautas pastāvēšanai un aicina dzīvot un strādāt tai. Taču viņš līdzīgi A. Kronvaldam pieļauj varbūtību, ka latviešu tauta kādreiz nākotnē var izzust.

Doma, ka iznīcībai pakļauti ne vien atsevišķi cilvēki, bet arī veselas tautas, samanāma dzejolī «Domas par iznīcību jauna gada naktī» (1898).

«Latviešu valoda un ieradumi gan vēl kādus laikus paliks, bet kas to var apgalvot, vai uz visiem laikiem?» raksta Pumpurs («Latviešu tautas meitām par tautas dziesmām»). Dzejolī «Vēl reiz pie Daugavas» (1890), raksturodams Ikšķiles lībiešu un vācu bruņinieku likteņus, dzejnieks jautā: «Un kas zin par likteņiem / Laiku griežos brīvos, / Vai pēc gadu simteņiem / Latvieši še dzīvos?» Līdzīgi «Lāčplēsī»: «Vienīgais cilvēks nomirst, veselas tautas var izmirt...» (III, 642)

Pumpura humānisms, kas aptver visas tautas, cilvēci, sniedz viņam mierinājumu šais

šaubas: «Iznicība pasaulē / Katram reizi pienāk. / Tik, kas derīgs cilvēcē, / Tas vien iznīkt nesāk!» («Vēl reiz pie Daugavas».)

Kronvalds savukārt aicina darīt tagadnes darbu un nebažīties par nepārredzamas, tālas nākotnes varbūtībām.

Pumpura uzskatiem par cilvēci, citām tautām raksturīgs vērīnīgums, liels plašums, to izpausmē — stila vienkāršība, nesamākslotība. Dzejnieks raksta tā, it kā viņa uzskati šais svarīgajos jautājumos būtu kaut kas pats par sevi saprotams. Tie viņa dvēselē dziļi iznēsāti, organiska viņa domāšanas sastāvdaļa.

Pēdīgi — taču ne mazsvarīgi — kāda ir Pumpura attieksme pret reliģiju. Vai viņš ir bijis ticīgs? Ja tā, kādi ir viņa reliģiski filozofiskie uzskati? Kāda ir viņa attieksme pret kristiānismu — Latvijā pastāvošo reliģijas veidu?

Dieva esamības jautājumu dzejnieks savos sacerējumos ir skāris reti, taču viņa pozīcija ir pilnīgi noteikta: ir Dievs!

Dzejoļos «Mūsu Dievs», «Svēts brīdis» u. c. viņš izsakās, ka Dievs parādās un atklājas dabā: «Kas apkārt sevi grib vien skatīties / Un pārlikt prātīgi, ko redz paties', / Tas atradis, ka ir viens Dievs» («Mūsu Dievs»). «Mācīja vecais (Lielvārdis — *J. R.*) jaunajam (Lāčplēsim — *J. R.*) atzīt, / Cik tuvu dievība parādās dabā / Iekš viņiem vareniem, brīnišķīgiem spēkiem / Debešos, ūdenī, mežā un laukā» («Lāčplēsis», II dziedājums, 21.—24. rinda). «Kad pārkons rūc un zibins sper paties', / Tad runā

viņš kā mūsu Dievs» («Mūsu Dievs»). Pumpurs tomēr pretēji panteistiem nevienādo dabu ar Dievu un Dievu ar dabu, bet — gluži otrādi — nošķir dabu no Dieva — Radītāja: «Ziedons atkal nācis bija, / Zemi tērpa zaļumā, / Visa daba atdzīvojās, / Radītāju slavēja» («Lāčplēsis», IV, 79—82). Dzejniekam cilvēks nav kaut kāds dievības izplūdums kā panteistiem, dievība Pumpuram — pāri cilvēkam un ārpus cilvēka esoša būtne. Šādu skatījumu pauž viņa dzejas vārdi: «Tad mīlestība sirdīs nāks paties! / *To grib un prasa mūsu Dievs*» («Mūsu Dievs»). Dievs viņam ir gars — pārpasaulīga, personiska, prātīga, inteligenta būtne. Šāda Dieva izpratne ir kopīga gan t. s. deistiem, gan teistiem. Pēc deistu (no lat. Deus — Dievs) uzskatiem (deisma uzplaukums — 17. gs., īpaši 18. gs. pirmajā pusē), Dievs ir radījis pasauli, devis tai likumus, taču kopš kādreizējā radīšanas akta viņš neņem nekādu tiešu līdzdalību pasaules lietu kārtībā, neiejaucas tajā. Teisms (no grieķu Theos — Dievs) māca, ka Dievs ne tikai radījis pasauli un devis tai likumus, pēc kuriem tā pastāv, bet arī nepārtraukti ir tās uzturētājs un gādnieks, tieši iejaukdamies pasaules, dzīvās un nedzīvās dabas un cilvēku dzīves norisēs. Dieva teistiskajai izpratnei — neskaitot daudzus atsevišķus ticīgos filozofus jau kopš antikās vēstures — pieslejas katolicisms, luterānisms, pareizticība u. c. Pumpuram Dieva izpratne ir teistiska. Dzejolī «Mūsu Dievs» tiek pausts uzskats, ka Dieva attieksme pret dabu, pasauli ir bijusi aktīva ne vien «priekš gadu tūkstošiem», bet tāda tā ir arī «tagad», joprojām. Viņš ir tas, «Kas šo zemi jauku dara, / Kas šai dabā rikojas» («Lāčplē-

sis», IV, 85—86). Līdzīgi uzskati ir izteikti pēc sveša parauga tapušajā dzejolī «Jauna, taču veca mācība. (Kāds tulkojums.)».

Pēc viena Dieva varas notiek
Tā dzīvība, kā miršana;
Pēc radišanas netur dusu,
Joprojām ir viens Radītājs,
Viens spēks, kas nekad nestāv klusu,
Kas mūžam jauna darītājs.

Pēc Pumpura uzskatiem, Dievu raksturo mūžīga radišana, aktivitāte, varenība, cēlums, skaistums, labestība, bet arī — briesmīgums («Ja tagad spēki kalnos zemi krata / Un paliek pilsetas par gruvešiem; (..) Tad dara to tik mūsu Dievs.» — «Mūsu Dievs»).

Tomēr zīmīgi, ka Pumpuram nav neviena dzejas panta, kurā būtu ietverta lūgšana, vērsšanās pie Dieva lūgšanā. «Tēvijā», «No Daugavas līdz Donavai», aprakstot kritiskus brīžus savā dzīvē (neveiksmīgā saruna ar mācītāju K. G. G. Kronu pēc draudzes skolas beigšanas; pārdomas, šaubas un lēmuma meklējums, nakts Maskavā pirms pieteikšanās serbu-turku kara savvaļniekos), trūkst jebkādas norādes, ka dzejnieks būtu meklējis apskaidrotību, atbildi un atrisinājumu lūgšanā un domās pie Dieva. Varbūt Pumpurs ir uzskatījis, ka lūgšanas nav vajadzīgas un nepieciešamas, jo Dievs tāpat zina cilvēku vajadzības, lasa viņu sirdīs, zina vismazākos cilvēka dvēseles iekšējos vilņojumus, saprot cilvēku ātrāk, nekā viņš izpratis pats sevi un spējis izteikt sevi domās un vārdos. Varbūt viņš ir uzskatījis, ka cilvēka mēģinājumi ar lūgšanām tieši «iejaukt» Dievu dažādos cilvēciski sīkos savas dzīves

gadījumos nav savienojami ar īstu godbijību un cieņu pret dievu — ir Dieva profanācija.

Pumpura attieksme pret kristīgo ticību nav viennozīmīga, ir diezgan sarežģīta. «Lāčplēša» pirmajā dziedājumā dievu sapulcē Likteņtēva vārdiem tiek cildināts Kristus un viņa mācības (I, 56—74). Pērkons dievu sapulcē saka: «Nav Kristus mācība jauna, / Iz austruma pamati viņai» (I, 87—88). Arī tas ir pacildinājums, jo Pumpura daiļradē ar «Austrumu» saistās pozitīvas asociācijas.¹ Kristīgo ticību jau ir pieņēmušas «pasaules tautas». Baltijas kristianizācija — objektīvs, daudzām tautām kopīgs process, kuru savā lēmumā pasludina Likteņtēvs:

Nolemts ir Baltijā arī
Kristīgo ticību ievest. . .

(I. 77—78)

Kristīgās ticības sākotnējām mācībām ir dziļš tikumisks saturs, taču cilvēki paši tās sagrozīja «ļauņīgā prātā» (I, 76). Kas ir šī Kristus «labo mācību» sagrozīšana, to Pumpurs atklāj «Tēvijā». Šī sacerējuma nodaļā «Priekš piecdesmit gadiem» dzejnieks raksta: «Vispārīga ļaužu pamācība pastāvēja vienīgi iekš sprediķiem, kurus dzirdēja baznīcā no kanceles un kuru tendence bija tāda, ka Dievs ir radījis un pasaulē nolīcis divas šķiras — valdniekus un kalpus; pie valdniekiem, zināms, tika pieskaitīti visi muižnieki, pie kalpiem — visi zemnieki; tādēļ jāpaliek mierā ar to kārtu, kurā

¹ Rudzītis J. Komentāri. — Grām.: *Pumpurs A. Lāčplēsis*. R., 1988, 307.—309. lpp.

katru Dievs laidis, un grēks ir iedomāties savu kārtu atstāt.» Līdzīgi «Lāčplēsī»: «Ticības nesējiem šeitān / Nolūki citādi priekšā: / Tie griebēs Baltijas zemi / Sev iekarot, kalpināt tautu.»

Pirms iesvētīšanas Pumpurs ir piedalījies divu nedēļu ilgās iesvētāmo mācībās pie Krona Lieljumpravas mācītāja muižā. Par Krona pamācībām viņš «Tēvijā» izsakās: «Mācītājs Krons kā dedzīgs runātājs arvienu panāca to, ka visi ļoti uzmanīgi viņa vārdiem uzklausījās un daža laba asara noritēja, kad tas pie sirds lika jaunajiem dzīves labās un ļaunās puses un tos paskubināja cienīt savu ticību, dzīvot, kā ticīgiem pieklājas, dievbijībā un visā labā tikumā... Liecinu, ka mums visiem jaunekļiem jaukā un dārgā atmiņā palika šis mācības laiks un, izņemot tā laika uzskatus par tautu un kārtu šķirību mūsu tēvijā, pie kam arī Krons nebija svabads no aizspriedumiem, daža laba pārle no viņa mācībām ir daudziem sirdī spiedusies un līdzējusi spēku, nenogurstību un cerību uzturēt grūtajā dzīves ceļā un likteņa cīņā.» Dzejolī «Mūsu Dievs» dzejnieks iesaucas: «Lai Kristus mācība bez svētiem vaigiem (bez liekulības — *J. R.*) / Tiek sludināta tautu pagastiem, / Tad mīlestība sirdīs nāks paties'» (Te viņš arī atklāj, ka par nesagrozītu kristiāniskās ētikas pamatu pamatu viņš atzīst mācību, ka cilvēkiem jāmīl vienam otru.) Dzejolis «Pūķa āda» krievu un citu slāvu tautu 1877. un 1878. gada karu ar Turciju attēlo kā kristīgo cīņu ar pūķi.

Tomēr visumā Pumpura jaunradei raksturīga distancēšanās no kristīgās ticības un baznīcas — sekošu iemeslu dēļ. Pirmkārt, toreiz Latvijā lielākās konfesijas kopa — evaņģēliski

luterāniskā baznīca, kurā bija kristīts dzejnieks, bija pakļauta vācu muižniecības un cariskās administrācijas prasībām. Vairums Latvijas luterāņu mācītāju 19. gadsimtā bija vācieši un sociālajos jautājumos, kā arī nacionālajā jautājumā simpatizēja vācu muižniecībai vai nepārprotami nostājās tās pusē. Latviešu mācītāju skaits draudzēs sāka pieaugt tikai 19. gadsimta beigās. Otrkārt, vērojams, ka Pumpuram kā cilvēkam un sevišķi kā dzejniekam senlatviskā folkloras ētika subjektīvi tuvāka nekā kristīgās ticības ētika. Pasveša un patāla viņam bija kristīgo dogmu un priekšstatu pasaule.¹ Vienlaikus viņš atzina, ka kristīgā ticība tautā jau ir nomainījusi senlatvisko reliģiju un pēdējā nav atjaunināma: «..tādas domas (ka senlatviskā reliģija būtu atdzīvīnāma — *J. R.*) tiešām nesakristu kopā ar veselu prātu» (raksts «Cien. Neulanda mācītājam»).

Lai gan Pumpurs ir uzrakstījis samērā nelielu skaitu dzejoļu, tie veido veselu laikmetu latviešu literatūrā. Viņa dzejoļiem raksturīga tuvība latviešu folklorai un tautas mitoloģijai, tie saista ar savu sirsnību. Labākajiem no tiem ir dziļš sabiedrisks vai cilvēcisks saturs. Pumpurs ir ievērojamākais t. s. tautiskā romantisma pārstāvis latviešu literatūrā 19. gadsimta 70. gadu pirmajā pusē (Auseklis — kaut arī ļoti sekmīgi — šai laikā vēl ir tikai sācis savas dzejas gājumu).

¹ Sk. 24. lpp.

Viņa eposs «Lāčplēsis» — ievērojams 19. gadsimta otrās puses latviešu literatūras sacerējums — veltīts folkloras varonim un lielā mērā radīts uz tautas mutvārdu poētiskās daiļrades pamata. «Lāčplēsī» sintezēti daudzi folkloras, tautas mitoloģijas un 19. gadsimta 50.—70. gados ļoti populāri latviešu rakstītās literatūras motīvi; tie saistīti ar svarīgiem 13. gadsimta vēstures notikumiem. Pasakas-teikas varoni eposa autors izveidojis par latviešu tautas varoni.

Pumpura daiļrade nav tikai latviešu literatūras un kultūras sastāvdaļa, tā iet arī citu tautu kultūras dzīves aprītē.

Kopš 1945. gada atdzejojumos krievu valodā «Lāčplēsis» izdots Maskavā, Rīgā un Ļeņingradā septiņas reizes (seši izdevumi Vladimira Deržavina un viens — Ludmilas Kopolovas tulkojumā), tai skaitā Maskavā Zinātņu akadēmijas A. M. Gorkija Pasaules literatūras institūta tautas eposiem veltītā akadēmiskā sērijā (1975) un Ļeņingradā sērijā «Dzejnieka bibliotēka» (1985). 1954. gadā kāda Tokijas izdevniecība savā sērijā «Pasaules pazīstamo daiļdarbu krājums» laida klajā eposa atstāstījumu prozā japāņu valodā (atstāstījumu sagatavojis Ipejs Fukuro). Šādā variantā «Lāčplēsis» Japānā izdots vairākkārt. Eposs izdots Viļņā lietuviešu valodā (atdzejojuši Vītauts Blože un Dāvids Lukšis), Tallinā igauņu valodā (tulc. Karls Abens un Vladimirs Bēkmanis; arī Imanta Lasmaņa pārstāstījums prozā «bērniem» Valli Heldes tulkojumā), Helsinkos somu valodā (Edgars Vālgamā un Anna Maija Raitila), Prāgā, čehu valodā (Radegasta

Paroleka pārstāstījums bērniem ar atsevišķu fragmentu atdzejojumiem).

Rīgā atsevišķās grāmatās publicēti eposa parindeņi angļu (tulkojusi Rita Laima Krieviņa), vācu (Gunārs Cīrulis) un krievu valodā (Igoris Jakaitis).

Dzīve

1
The first of these is the
second is the
third is the
fourth is the
fifth is the
sixth is the
seventh is the
eighth is the
ninth is the
tenth is the

Dixie

SENČI UN DZIMTA

Dzejnieka Andreja Pumpura, viņa vecāku un viņa vecāku senču dzimtā puse — Lieljumpravas pagasts — atradās Vidzemē, Rīgas apriņķī abpus Daugavai. Pagasta lielākā daļa piegūla Daugavas labajam jeb Vidzemes krastam, pārējā daļa — tās kreisajam jeb «Kurzemes» krastam. Lieljumpravas Vidzemes daļas pašā centrā apmēram sešus kilometrus no Lieljumpravas muižas atradās Langmaņu mājas, ar kurām saistīti vissenākie mums zināmie dati par dzejnieka senčiem pa viņa tēva līniju, par Pumpuru dzimtu.

Ziņas par Pumpura senčiem rodamas Lielvārdes draudzes metriku grāmatās un Lieljumpravas muižas revīziju listēs, kas glabājas Latvijas Centrālajā Valsts vēstures arhīvā.

1782. gada revīzijas dokumentos Langmaņos minēta Bārbele, 62 gadus veca, tātad dzimusi 1720. gadā vai ap 1720. gadu. Viņas vīrs šai laikā jau ir miris. Bārbele mirst 1785. gadā. Viņas dēla Mārtiņa (1747—1797) dēls Jānis (1776—1824) ir dzejnieka tēva tēvs. Savu vectēvu Pumpurs «Tēvijā» raksturo par «turīgu saimnieku». Langmaņos 1811. gadā dzimst dzejnieka tēvs Indriķis, ģimenē vēl trīs dēli — Indriķa brāļi Andrievs, Pēteris, Jānis.¹ Vecāki Indriķim mirst agri, viņam esot

¹ *Villeruša V.* Ieskats Andreja Pumpura dzimtas ģeonealoģijā. 18./19. gs. — Krāj.: Varavīksne 1988. Literārā mantojuma gadagrāmata. R., 1988, 15.—18. lpp.

pirmajos pusaudža gados. Pēc to nāves vismaz desmit gadus Langmaņos par saimnieku ir Indriķa vecākais brālis Andrievs.¹ Andrievs vēl ir Langmaņos, kad Indriķis aiziet uz Jauntūrumniekiem Lieljumpravas Kurzemes daļā pie «Tēvijā» bieži daudzinātās «Mīļās mātes» — Edes Anša meitas Plūmes, savas nākamās sievas Līzes tēva māsas. Ede Plūme Jauntūrumniekos, pagasta lielākajās mājās, ieprecējusies no tuvajām Krauku mājām.

Kādu laiku pēc Indriķa pāriešanas uz Jauntūrumniekiem vecākais brālis Andrievs aiziet no Langmaņiem uz Lielvārdi par kalpu. Iemesli tam nav īsti skaidri. Pumpurs «Tēvijā» raksta, ka Andrieva laikā mājas «izputējušas». Pēc tam Langmaņos Pumpuri vairs nav sastopami.

1838. gada 23. oktobrī² Indriķis apprec Edes Plūmes brāļa meitu Līzi Zemuli. Līzei tad ir ap 18 gadu, Indriķim — 27. Pēc apprecēšanās Līze un Indriķis gadu dzīvo Lieljumpravas Kraukās pie Līzes tēva, pēc tam no 1841. gada viņi īsu laiku rentē Ķeirānu meža mājiņu, kas ir netālu no Kraukām.

Indriķim un Līzei dzimst seši bērni (Andrejs pēc kārtas otrais — 1841. gadā), divi dzimst nedzīvi vai mirst tūdaļ pēc dzemdībām, viens mirst pēc dažiem gadiem, dzīvot lemts Andrejam, māsām Annai (dokumentos «Anne») un Elīzei.³

Gaužām trūcīgas ziņas par Pumpura māsu Annu. Anna dzimusi 1846. gadā Lieljumpravas Dīriķos. Ļoti savādi, ka Pumpurs viņu «Tēvijā» nekur nav pieminējis.

Vairākas ziņas par Andreja Pumpura senčiem grāmatas autors ir guvis minētajā novadpētnieces un Pumpura ģealoģijas pētnieces Vaidas Villerušas rakstā, kā arī viņas konsultācijas autoram. Vienlaikus izmantoti arī «Tēvijā» sniegtie fakti.

¹ *Villeruša V.* Ieskats Andreja Pumpura dzimtas ģealoģijā. — Krāj.: Varavīksne 1988, 19. lpp.

² Turpat, 21. lpp.

Atskaitot atsevišķus gadījumus, kur par to ir īpaša norāde, datējumi 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā līdz pat jaunā stila kalendāra ieviešanai Latvijas valsts laikā — pēc vecā stila.

³ Citas ziņas par dzejnieka tēvu un māti sk. turpmāk dzejnieka dzīves gājuma aplūkojumā.

80. gados Anna jau ir Rīgā.¹ Bija precējusies, precoties ieguvusi uzvārdu Pazare. Bērnu nav bijis. Apglabāta Rīgā Matisa kapos. Blakus viņai 1903. gadā apglabāta māte Līze.

Andreja Pumpura jaunākā māsa Elīze dzimusi 1860. gada 15. martā Lielvārdē. Sevišķi meitenes gados viņai ir jo tuvas, sirsnīgas attiecības ar Andreju, kuram viņa ļoti pieķērusies, kuru mīl un kurš viņai ir vislielākā autoritāte. «... kas vien labs pasaulē, tas bija nācis viņai no brāļa.» «Andrejs viņai brālis, tēvs, audzinātājs, ievadītājs dzīvē, padomnieks dzīves gaitās.» (Elīzes meitas Mildas Lucavas atmiņas.) Pēc Mildas Lucavas ziņām, Elīze ar Andreja gādību mācījusies Jūrmurda pie kādas mājskolotājas nelielā audzēkņu — meiteņu grupā un līdz ar tām dzīvojusi skolotājas mājā. Vēlāk Rīgā apmeklējusi kādu «meiteņu skolu» (Tochter-schule), bijusi pansijā pie Tidemaņa kundzes, kuras dzīdzīvoklī satikušies latviešu inteliģences pārstāvji. Elīze sākumā Rīgā un Jūrmalā strādā turīgās ģimenēs, tai skaitā par bērnu audzinātāju un vācu valodas mājskolotāju.

Elīzei bija gaišas pelnu krāsas mati, zilpelēkas lielas acis, nebija visai liela auguma, bija pastrauja. Apprecas ar dārznieku Jēkabu Lucavu Vilcē (Jelgavas apr.), kur arī nodzīvo savu mūžu.

Viņa mirst 1936. gada 10. aprīlī, otrās Lieldienās. Apgabāta Rīgā Meža kapos blakus savam vīram, kurš miris papriekšu tai pašā gadā.

Par Elīzes dēlu Aleksandru zināms, ka tas apprecas ar Pētera Stučkas māšicu Magdu Stučku. Aleksandrs mirst no tīfa Krievijas dienvidos pilsoņu kara laikā.

Elīzes Lucavas meita Milda Klāra Elīzabete Lucava dzimusi 1890. gada 9. augustā. Viņa četrus gadus jaunāka par brāli. 1915. gadā ietājusies Petrogradas universitātes Sabiedrisko zinību fakultātē, kuru beidz 1922. gadā, iegūstot jurista ekonomista specialitāti. Strādā atbildīgos darbos savā specialitātē (1922.—1936. gadā — Latvijas Lauksaimniecības centrālbirojā darba biroja vadītāja, 1935.—1940. gadā — Latvijas Lauksaimniecības kamerā darba biroju nozares vadītāja u. c.). 1973. gadā

¹ *Klaustiņš R.* Andreja Pumpura dzīves apraksts. — Grām.: Andreja Pumpura raksti. Dzīvi un darbus apcerējis R. Klaustiņš. R., 1925, 2. sēj., 113. lpp.

Milda Lucava A. Pumpura muzejam iesniedz savas atmiņas par Andreju Pumpuru, viņa bērniem un savu māti, A. Pumpura māsu Elizi. Divas reizes — 1978. gada 17. jūnijā un 1981. gada 8. februārī — dalījusies ar šīs grāmatas autoru pārdomās un atmiņās par Pumpuru, viņa tuviniekiem un meitu Elzu, māsu Elizi un citiem.

Mirusi 1983. gada 4. jūnijā, apglabāta Rīgā Meža kapos blakus vecākiem.

Dzejniekam Andrejam Pumpuram no laulības (1875. gadā) ar Edī Gobu dzimst seši bērni — četri dēli un divas meitas. Pumpuru dzimtai varētu būt varens, plaši sazarojies turpinājums, taču liktenis to nav lēmis. Dzimtas turpinājums mūsdienās saistās tikai ar vienu no bērniem — piekto pēc kārtas — jaunāko dēlu Indriķi.

Roberta Kļaušņņa sniegtās ziņas par Andreja Pumpura bērnu dzimšanas gadiem Pumpura kopoto rakstu trešajā izdevumā 1925. gadā ir kļūdainas; tā kā minētais izdevums joprojām vairāk vai mazāk tiek izmantots kā ziņu avots, Pumpura dzimtas apskata gaitā uz šīm kļūdām tiks norādīts īpaši.

Viesiem Pumpura bērniem ir bijuši divi vārdi. Tikai dēlam Aleksandram viens vārds.

Pirmais bērns Pumpuru ģimenē ir dēls Arturs Valdis; dzimst viņu laulības pirmajā gadā — 1876. gada 15. maijā Rīgā.

Deviņdesmito gadu otrajā pusē kādu laiku strādā Daugavpilī aptiekā.

1897. gada rudenī viņš noliek kādu aptiekas darbinieka eksāmenu — Ede Pumpura savās atmiņās saka: «provizora palīga» eksāmenu (provizors — aptiekas vadītājs vai pārvaldnieks). Strādā Vitebskā par provizora palīgu, nereti iebrauc Daugavpilī pie vecākiem.

M. Lucava raksta, ka Arturam «..ir īpašas daiļlasīšanas spējas. Elize krievu valodu neprot, bet, klausoties Artura lasīšanā, var saprast lasījuma saturu».

1903. gada augustā, uzturoties Daugavpilī, saslimst it kā ar dizentēriju un mirst 27 gadu vecumā. (Lai gan slimniekam kā medicīnas darbiniekam, domājams, ir minimālas zināšanas par šo kaiti, slimība acīmredzot netiek pienācīgi ārstēta.) Apglabāts Daugavpilī, guldīts blakus agrāk mirušajai mātai Almai.

Vecākā meita Alma Elza dzimusi Vecpiebalgas Jaungaiģalos 1883. gada 23. jūnijā. t. i., Zāļu dienā. (Pēc 19 gadiem Zāļu diena kļūst par viņas tēva nāves dienu.)

Mācās Daugavpils ģimnāzijā.

1897. gada augustā Daugavpilī dizentērijas epidēmijas laikā saslimusi ar dizentēriju, pēc astoņu dienu slimšanas mirusi.

Kopoto rakstu 1925. gada izdevuma 2. sējumā 114. lappusē ir nepareiza norāde, ka Alma dzimusi 1881. gadā; iespiedumkļūda ir turpat minētais viņas nāves gads (1891).

No Pumpura pārāgri mirušajiem bērniem visvairāk ziņu ir par Teodoru Andreju.

Viņš dzimis 1885. gada 28. septembrī Tērbatā. (Klausītņš kopoto rakstu 2. sējumā 114. lpp. raksta, ka — 1884. gadā; I. sējumā starp 96. un 97. lappusi ir ielime ar fotoattēlu un tekstu: «Eda Pumpur, dz. Goba, ar dēlu Teodoru 1876. g.» Te acimredzot tekstā jābūt: «ar dēlu Arturu».)

Teodors mācās Daugavpilī reālskolā. Aktīvā karadienesta laiks viņam pāiet Mandžūrijā robežkaraspēkā, tāpat liktenis Teodoru aizved tai pusē, ar kuru tikai nedaudz agrāk 1900.—1901. gadā bija savijušās viņa tēva gaitas. Pēc Indriķa atmiņām, robežkaraspēkā ieguvis feldšera specialitāti. Pēc dienesta Mandžūrijā atgriezās dzimtenē.

Teodors ir bijis ar prātniecisku ievirzi, «tolstojetis». Nav atzinis pastāvošo izglītības sistēmu, nav atzinis karu. Nav lietojis alkoholiskus dzērienus, nav smēķējis, nav ēdis gaļu.

Pēc Mildas Lucavas liecības, Teodoram ir bijušas rakstnieka tieksmes un dotības. «Teodors ir īsts dzejnieks. Viņa dzejiskā frāze slīd brīvi, nepiespiesti un vienkāršos vārdos izteic dziļu domu. Arī prozai ir dzejisks plūdums. Raksta viņš krievu valodā, ko, dzīvodams Daugavpilī un ejot tur skolā, apguvis pilnībā. (...) Tulko Raiņa «Uguni un nakti». Rakstīts nav saglabājies it nekas, atmiņā ir šādas rindiņas:

R a i ņ a:

Iz tumsas baismas,
Iz pekles plaismas
Pie dienas gaismas
Pils augšup zvīgo.

Teodora:

Из тьмы могильной,
Из бездны пыльной
К деннице светлой
Ввысь замок блещет.»

Iespējams, ka Lucavas liecībā par Teodora it kā dzejnieka talantu un viņa literārajām interesēm ir pārspīlējumi, taču tā saista uzmanību, jo sniedz materiālu par vienu no Andreja Pumpura dzimtas atvasēm, dzimtas, par kuru visumā ir tik trūcīgas ziņas.

Sākoties pasaules karam, Teodoru iesauc krievu armijā. Tur viņš krietni vācu gūstā. J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā glabājas divas no gūsta uz atklātnēm rakstītas Teodora vēstules mātei (abas vēstules krievu valodā). Pirmajā, kas sūtīta 1915. gada 15. maijā no Rietumprūsijas (West-Preussen, Czersk, Kriegsgefangenenlager, Lazarett) un adresēta uz Bruņinieku ielu Nr. 75, dzīv. 6 Rīgā, viņš raksta, ka strādā par feldšeri gūstā kritušo krievu armijas karavīru lazaretē. Lūdz sūtīt naudu, tabaku, papirosus u. c. Apjautājas, ko dara Henrihs (t. i., Indriķis), Elza, Aleksandrs. Parakstījis: «Федя» (ģimenē tika saīsināti saukts par Tedi). Otra vēstule sūtīta mātei 1917. gada 18. septembrī uz Pleskavu («Псков, дом Гейера, против лютеранского кладбища»¹). Pateicas par paciņu, ko saņēmis 22. jūlijā (acimredzot Teodors nav bijis liels vēstuļu rakstītājs, ja tikai pēc diviem mēnešiem reaģējis uz paciņas saņemšanu). Brīvajā laikā mācoties valodas. Lūdz māti sargāties no saaukstēšanās rudens laikā.

Pēc atgriešanās no Vācijas Teodors, šķiet, ir apmeties Pleskavā pie savas mātes, t. i., pilsētā, kas ir viens no ģenerāļa Judeniča galvenajiem atbalsta punktiem. Laikam šīs sakrītības dēļ Teodors ir nonācis Judeniča armijā. Arī te viņš ir, lai savu zināšanu un iespēju robežās ārstētu, sargātu un glābtu veselību un dzīvību un nevis lai pretēji saviem uzskatiem nogalinātu. Indriķis zināja stāstīt, ka Teodors Igaunijā miris no tifa. Sādaī versijai zināmā mērā par labu runā rakstveida apliecinājums, ko 1919. gada 8. augustā Edei Pumpurai

¹ «Pleskava, Geijera (Heijera?) māja, iepretim luterāņu kapsētai.»

izsniedzis Judeniča armijas militārās vienības «2. strēlnieku korpusa» «artilērijas inspektors» Pleskavā (glabājas J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā). Izziņā teikts, ka Teodors Pumpurs dienējis pirmajā Pleskavas artilērijas brigādes baterijā un miris no «karagājiena grūtībām» («от тяжести похода»). Miglainais nāves iemesla formulējums liecina, ka Teodors nav miris no karā gūtiem ievainojumiem un ka ir bijis neērti minēt patieso nāves iemeslu (kas varēja būt infekcijas slimību izplatība Judeniča armijā un nespēja pret tām efektīvi cīnīties).

Pumpura kopoto rakstu trešā izdevuma 1. sejmā ielīmē starp 192. un 193. lappusi tekstā zem fotoattēla ir nepareiza norāde, ka Teodors miris 1915. gadā.

Kur apglabāts Teodors, nav zināms. «Skumji, ļoti skumji par dienas gaismu neredzējušiem dzejas tēliem,» sakarā ar Teodora nāvi savās atmiņās raksta Milda Lucava.

Gaužām maz ziņu par ceturto no Pumpuru bērniem — Aleksandru. Aleksandrs dzimis 1887. gada 17. februārī Tērbatā. (Pēc Klaustiņa ziņām — 1885. gada 28. februārī.)

Aleksandrs beidz Daugavpils pilsētas skolu, kas mācību programmas ziņā ir kaut kas vidējs starp parastu tālaika tautskolu un vidusskolu.

Angelika Gailīte, Edes māsa Annas meita, kas kopš 1899. gada rudens dzīvoja Pumpuru ģimenē Daugavpilī, savā darbā «Rītausmā. Autobiogrāfisks un kultūrvēsturisks tēlojums» (izdots Toronto 1968. gadā) raksta: «Aleksandrs jeb Saša nebija sevišķi apdāvināts. (...)

Anda (Angelika — *J. R.*) palīdzēja viņam gatavot aritmētikas uzdevumus, un, kad viņš tika minētās skolas augstākajās klasēs, māsiņa centās viņam skaidrot ģeometrijas teorēmas. Lielu panākumu viņiem gan nebija.»

Pēc M. Lucavas liecības, kādreiz Ede sarunā ar Andreju izteikusies, ka Saša no viņu bērniem vismazāk glītais. Pumpurs atbildējis: «Tad skaitīsim viņu par manu dēlu.»

Pirmā pasaules kara laikā Aleksandrs tika mobilizēts krievu armijā, bijis pie Grodņas. Vāciešiem ieņemot Grodņu un krievu karaspēka vienībām atkāpjoties, atkāpšanās laikā kritis. Nav zināms, vai Aleksandrs apglabāts atsevišķā kapavietā. Mātei par Teodora un

Aleksandra kapavietām neko neesot izdevies noskaidrot (Indriķa atmiņas).

Pumpura jaunākā dēla vārds sākotnēji ir citā (ar vācu valodu saistītā) formā: Henrihs (bērnībā ģimenē saukts par Eini). Latvijas valsts laikā viņš savam vārdam izraudzījis formu «Indriķis». Dažās padomju laika publikācijās minēts, ka viņš dzimis 1890. gadā. Pēc paša Indriķa liecinājuma (sarunā ar šī darba autoru), viņš dzimis 1889. gada 15. novembrī (pēc j. st.), taču kristīts 1890. gada 25. februārī (pēc j. st), un šis datums fiksēts viņa personiskajos dokumentos kā viņa dzimšanas datums. Ievērojot tālaika apstākļus, šāds dokumentējums ir iespējams un Indriķa apgalvojums uzskatāms par patīcamu. Andreja Pumpura personiskajā Daugavpils intendantūras ierēdņa lietā, kas glabājas PSRS Centrālajā Valsts kara vēstures arhīvā Maskavā, ir ierakstīts, ka Henrihs dzimis 1889. gada 8. novembrī. Turklāt te Henriham ir vēl otrs vārds «Jevgeņijs» (krieviski — Евгений), kas varētu nozīmēt arī Eizens; šis vārds minēts vispirms. Tātad Indriķis dzimis 1889. gadā. Paliek turpmākai precizēšanai Indriķa dzimšanas dienas datums.

Mācījies Daugavpilī un Rīgā. Dienējis Latvijas valsts armijā, sasniedzot kapteiņleitnanta pakāpi. Bijis klāt daudzās svinīgās atceres reizēs pie Pumpura kapa, sakarā ar to viņa vārds parādās laikrakstu ziņojumos un fotoattēlos. 1934. gada 9. novembrī Indriķis un viņa sieva Alma tiek uzņemti Andreja Pumpura biedrībā.

Pēc kara strādā Rīgā izdevniecībā plānu daļā un tipogrāfijā. 1952. gadā aiziet pensijā.

Piedalījies A. Pumpura muzeja dibināšanas svētkos 1970. gada 8. septembrī. Auseklis Kaibalas upei veltījis dzejoli «Dievozolu trijotna», un 1971. gada 22. septembrī muzeja svētkos pie Kaibaliņas ietekas Daugavā tika iestādīti trīs ozoli. Viena — Pumpuru dzimtas ozola — iestādīšanā piedalījās Indriķis, viņa dēls un mazdēls, kā arī dzejnieka brālēna mazdēls Arvīds Pumpurs (1907—1988).

Indriķis ir pastāstījis savas atmiņas par tuviniekiem šīs grāmatas autoram divās sarunās — 1976. gada 26. augustā un 1980. gada 12. maijā. Stāstītais ir izmantots šai darbā.

Indriķis uzzīmējis dzejnieka Daugavpils perioda pēdējās dzīvesvietas dzīvokļa plānu un uzrakstījis šim plānam paskaidrojumu.

Indriķim piemita iekšējs miers, tas miers, ko daži cittautieši (piemēram, G. Merķelis) ir uzskatījuši par latviešu tautas rakstura iezīmi. Līdz pat mūža pēdējiem gadiem viņš bija saglabājis garīgu zīrgtumu, ļoti skaidru domu, labu atmiņu.

Viņš mirst 1985. gada 27. maijā Rīgā, apglabāts Meža kapos blakus savai dzīvesbiedrei Almai, kas tur guldīta 1970. gadā.

Pati jaunākā no Pumpura bērniem Elza Aleksandra, kurai bija lemts nodzīvot diezgan garu mūžu, ir dzimusi 1893. gada 21. jūlijā (pēc Klaustiņa ziņām — 1891. gada 20. jūlijā) Ikšķilē (Pumpura armijas dienesta vasaras nometnes laikā) Zušu mājās. Edei tad ir 40 gadu.

Elza izrāda aktīvu interesi par mūziku, apgūst klavierspēli pie speciālistiem; nodarbības pārtrauc karš.

Pumpuru dzimtā tika pieminēta kāda Elzas publikācija — grāmatiņa krievu valodā, ko it kā ar viņas vārdu un uzvārdu izdevies «Gidovskis». Sacerējums bijis «romāniņš» ar «mīlestības tematiku» (Indriķis), uzrakstīts «dienasgrāmatas veidā» (M. Lucava). Bibliogrāfiskajos rādītājos šādu E. Pumpuras darbu nav izdevies konstatēt.

Līdz pat mātes nāvei dzīvojusi kopā ar viņu. Neprecējusies. Bijusi noslēgtas dabas. Latvijas valsts laikā strādāja dzelzceļa virsvaldē.

Mirst 1965. gadā.

J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā glabājas Elzas Rudenājas 1958. gadā pierakstītas īsas (3 lappuses) Elzas Pumpuras «atmiņas par Andreju Pumpuru», kuru pamatā no mātes dzirdētais.

Atšķirā no sava vīra Ede Pumpura nodzīvo visai garu mūžu, sasniedzot vairāk nekā 85 gadu vecumu.¹

Savu atmiņu nobeigumā (variants, kas glabājas Zinātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā) par atgriešanos mājās Daugavpilī pēc Pumpura bērēm Ede Pumpura raksta: «Pumpuru ģimene atgriezās Daugavpilī un *uzsāka* savu ērkšķaino dzīves ceļu pie mazās pensijas 30 rub. mēnesī — atraitne ar 4 nepilngadīgiem bērniem — mazākais 8 gadi vecs, un visi skolas apmeklēja.» Tātad atzišanās,

¹ Ziņas par Edi Pumpuru līdz dzejnieka nāvei sk. viņa biogrāfijas apcerē.

ka garajā kopējās dzīves ceļā ar Pumpuru viņai nav bijuši tikai ērkšķi.

Arī Edes stāvoklis nepilngadīgo bērnu apgādāšanā pēc vīra nāves nav tik smags un sarežģīts, kā viņa to raksturo. No «četriem nepilngadīgajiem bērniem» viens (Teodors) bijis nepilnus septiņpadsmit gadus vecs, otram (Aleksandram) bija piecpadsmitarpus gadi. Tolaik darba gaitas tika uzsāktas daudz agrāk nekā mūsu dienas, un divi zēni jau vistuvākajā nākotnē bija domājami kā maizes pelnītāji sev. Jānorāda arī uz citu apstākli. Viļņas kara argabala oficiēru savstarpējās palīdzības apvienībā (Товарищество взаимопомощи офицерских чиков Вилейского Военного округа) Pumpurs bija apdrošinājis savu dzīvību. Pēc Pumpura nāves viņa sievai 1902. gada 6. jūlijā pienāca naudas pārvedums par attiecīgo summu — 1000 rubļiem. Ta tālaik bija ļoti liela summa, kas kopā ar Edes pensiju Pumpuru ģimenes stāvokli varēja materiālā ziņā pietiekami nodrošināt vairākiem gadiem. Taču ir cits jautājums, cik racionāli un taupīgi tika izlietota Pumpura dzīvības apdrošināšanas nauda.

Pēc dzejnieka nāves Edes glabāšanā paliek Pumpura personīgais arhīvs. Kara laikā, viņai evakuējoties uz Pleskavu, arhīva glabāšanas jautājums kārtots pavirši un neveiksmīgi, uzticot materiālus minētajam nolūkam nepiemērotam — gadījuma cilvēkam un, šķiet, nevienojoties ar to, kas darāms ar materiāliem, ja to glabāšana sarunātajai personai kļūtu neiespējama. Roberts Klaustiņš raksta: «Pilns čemodāns rokrakstu, uzmetumu, vēstuļu, portreju dažādos laikos, ģimenei evakuējoties uz Pleskavu, nodots glabāšanai Rīgā, Lauku ielā kādas fabrikas pagraba telpās. Minētās fabrikas meistars kara un bēgļu laikā miris, lietas un čemodāni nozaudēti. Neizlabojams robs ierauts Pumpura dzīves iztulkojumā, laupot iespēju ieskatīties noslēpumā, kā Pumpurs sacerējis un strādājis.» (Andreja Pumpura raksti, 1925, I. sēj.) Indriķis Pumpurs šī darba autoram stāstīja, ka māte «kasti» ar dzejnieka mantām iedevusi kādam Indriķa paziņam, lai tas to nodod glabāšanā savam tēvam, viņa darbnīcas īpašniekam Rīgā. Paziņas uzvārdu Indriķis skaidri neatcerējās.

Daži Pumpura rokraksti tomēr ir saglabājušies. Tās ir viņa bērības un agrās jaunības atmiņas «Tēvijā», vairāki ar autora roku izdarīti papildinājumi un lielāks skaits labojumu «Lāčplēša» pirmizdevuma tā sauktajā

Krapes eksemplārā, vairākas dzejnieka vēstules — E. Rātminderei, Rīgas Latviešu biedrībai, F. Brīvzemniekam, Kaudzītes Matīsam, B. Dirīķim, A. Gulbim, Jurim Kalniņam. Tie ir rokraksti, kas pie Edes nav atradušies un tādēļ kara laika nenokļuva slavenajā čemodānā vai kastē. Nav saglabājusies neviena dzejnieka vēstule Edei.

Šī gadsimta 20. gadu sākumā, būdams arī pēc Andreja Pumpura nāves patiess viņa draugs, labi izpradams viņa rakstu vērtību un nozīmi, kā arī vēlēdamies materiāli atbalstīt viņa tuviniekus, Ansis Gulbis kārtoja dzejnieka kopoto rakstu trešā izdevuma izdošanu. Latvijas valsts bibliotēkā glabājas «Līgums», kas parakstīts pirms kopoto rakstu izdošanas (parakstīšanas datums 22. oktobris, gadskaitli pēdējais cipars nesalāsams). Līgumu Gulbis slēdz ar Edi, Indriķi un Elzu Pumpuriem kā Andreja Pumpura mantiniekiem (par Indriķi līgumā, «dēla Indriķa pilnvarota», parakstījusies Ede). Gulbis maksā par kopoto rakstu izdošanu 3000 ekseplāros 70 000 rubļu. No šī honorāra, teikts līgumā, Gulbis izsniedzis «Edei Pumpura kundzei» 1922. gada 20. oktobrī 20 000 rubļu, 1923. gada 11. janvārī — 20 000 rubļu, bet pēdējos 30 000 rubļus viņa saņem, parakstot līgumu. Izdevumus par rakstu rediģēšanu un sakopošanu Gulbis uzņemas uz sava rēķina.

1929. gadā Ede uzraksta savas atmiņas par Andreju Pumpuru. Atmiņas uzrakstītas samērā ātri — dažu mēnešu laikā. J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā glabājas trīs viņas atmiņu rokraksti. ceturtais — Zinātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā. Literatūras un mākslas vēstures muzeja teksti — fragmentāri uzmetumi ar daudziem labojumiem. Fundamentālajā bibliotēkā ir tīrraksts, apjomā plašākais un saturā pilnīgākais, un ir uzskatāms par pamattekstu. Tā ir klade ar nosaukumu «Manas atmiņas». Ar Edes Pumpuras roku rakstītas atmiņas kladē aizņem 63 lappuses. Teksts sākas ar Edes un Andreja Pumpura pirmās iepazīšanās tēlojumu 1867. gadā un beidzas ar dzejnieka bērnu aprakstu. Manuskripts ir bez paraksta un bez atzīmes par uzrakstīšanas laiku.

1929. gada 18. janvārī Andreja Pumpura biedrības (biedrība tiek nodibināta 1927. gadā) valdes sēdē Gulbis ziņo, ka Pumpura kundze ir stājusies pie atmiņu rakstīšanas. 1929. gada 17. maija valdes sēdes protokolā teikts: «Pumpura kdze atmiņas rakstu par Pumpuru

nobeigusi un *iesniegusi valdei*, par ko jau saņēmusi avansa veidā ls 210. Valde nolemj izsniegt Pumpura kdzei vēl 2 reiz avansu pa 50 ls.» Nav skaidrs, kāpēc jautājumā par atmiņu uzrakstīšanas nobeigšanu biedrības pilnsapulces 1930. gada 23. marta protokolā ir vēl viens cits datējums: «A. Gulbis ziņo, ka Pumpura kdze viņam nodevusi atklātībā atmiņas par savu nelaiku laulāto draugu. So manuskriptu *viņš nodošot valdei*, kas lai spriež par tā iespiešanu.» Atmiņas sniedz dažādas vērtības, dažāda zinātniska drošuma un nozīmības faktus un apstākļu raksturojumus Pumpura, Pumpuras pašas un abu ģimenes dzīvē. Tajās ir viegli pamanāmas hronoloģiskas kļūdas: nepareizi datēts pat Pumpura un Edes apprecēšanās gads. Pievērš uzmanību tas, ka sievas atmiņās, atskaitot trīs vārdus par «Lāčplēša» pabeigšanu Tērbatā, trūkst jebkādu liecību un ziņu, kad un kā Pumpurs virsnieka dienesta gados, t. i., jau pēc apprecēšanās ar Edī, ir veidojis savus literāros darbus, kā viņš strādājis pie «Lāčplēša» un citiem sacerējumiem, kādas literārās ieceres viņu ir nodarbinājušas. Tur, kur Ede attēlo Pumpura attieksmi pret savu ģimeni, nākas sastapties arī ar acīmredzamu vienpusīgumu. Edes atmiņas tomēr ir Pumpura biogrāfijas izpētei visai noderīgas. Tās pētniekam dod pieturas punktus turpmākiem meklējumiem, tajās ir sastopamas interesantas, pilnīgi patīcamas detaļas, kas nav iegūstamas citos avotos. Atmiņas ir iezīmīgas kā ievērojamā tautas dziesminieka sievas pārdomu un noskaņu dokuments.

Andreja Pumpura biedrība tomēr nenokārtoja Edes Pumpuras atmiņu publicēšanu. Biedrības protokolos trūkst ziņu, kāpēc. Viens no iespējamiem iemesliem: bez nopietniem kritiskiem komentāriem tās publicēt nebija lietderīgi, taču būs pietrūcis cilvēka, kas tai laikā būtu ar mieru uzņemties šādu darbu.

Dažus «Atmiņu» fragmentus un pārstāstījumus par laikposmu no 1896. līdz 1902. gadam krievu valodā 1976. gadā publicējis literatūrvēsturnieks Kārlis Preiss Daugavpils pilsētas avīzē «Красное знамя» 22.—24. septembrī («Андрей Пумпур в Даугавпилсе.» Перевод с латышского и публикация К. Преиса). Preisa piezīmē ir teikts, ka publicētais ir Pumpuras atmiņu «fragmenti», taču trūkst norādes, ka daļa teksta ir viņas atmiņu pārstāstījumi. Edes Pumpuras atmiņas ir samērā daudz izmantojis Jānis Kalniņš, veidojot romānu «Andrejs Pumpurs». Tās tiek izmantotas arī šajā grāmatā.

Andreja Pumpura biedrības protokolos ir ziņas par materiālu atbalstu, ko dzejnieka atraitnei ir sniegusi Latvijas valdība.

1931. gadā Edei ir stipri pasliktinājusies redze, viņa ir kļuvusi «gandrīz pavisam neredzīga». Nepieciešama acu operācija. Pēc Tautas labklājības ministra ierosinājuma ministru kabinets viņai acu dziedināšanas nolūkam piešķir 200 latu, vienlaikus Andreja Pumpura biedrība no tās kapitāla procentiem viņai šai pašā nolūkā izmaksā 100 latus. Acu operāciju izdara pazīstamais oftalmologs Gustavs Reinhards (1868—1937), tās rezultātā redze uzlabojas. 1932. gada 26. maijā biedrības valdes sēdē Gotfrīds Ansabergs (literāts, 1871—1955) ziņo, ka «... A. Pumpura atraitne saņem tagad kārtējo pensiju, apmēram 110 ls mēnesī, kas ir daudz vairāk nekā agrākais pabalsts; viņa ar to apmierināta».

Par Pumpura sievas mūža pēdējo posmu, pēdējiem brīžiem viņai veltītajā nekroloģā laikrakstā «Brīvā Zeme» 1937. gada 6. novembrī ir izteikusi Edes māsa Annas meita Angelika Gailīte (1884—1975): «Vecumā viņa sevišķi pieķērās savai dzimtenei Vecpiebalgai, kur pavadīja ik vasaras tēva mājās Jaungaigalos, un šovasar viņa savus bērnus un tuviniekus centās pārliecināt, lai viņu pēc nāves aprokot Piebalgā, «pie tēva», kā viņa teica. Kad jautāju, kādēļ, viņa atbildēja: «Pie Pumpura kapos iet daudzi, un varbūt kādam nebūs patīkami, ka es tur gulēšu.» Gan centāties viņu pārliecināt, ka tas tā nevar būt, bet viņa palika pie sava.»

Tagad turpretī, slimības gultā, kaut gan viņai vēl bieži bija skaidra apziņa un pat ļoti laba atmiņa, viņa vairs nelūdza to vest uz Piebaltgu. Kad dažas stundas pirms nāves pie viņas iegājis viņas mīļotais dēls Indriķis, viņa to saņēmusi kā Andreju Pumpuru, it kā tas būtu pie viņas atnācis. Kad pateikts, ka atnācējs ir dēls, viņa atkal ir bijusi pie pilnas apziņas, un, kad tas šķiroties teicis, ka rit atnāksot, viņa atbildējusi — tad viņi gan vairs neredzēsoties; viņas pēdējie vārdi dēlam bijuši: «Rit es jau gulēšu saldā miegā.»

Ede mirst 1937. gada 31. oktobrī Rīgas pilsētas 1. slimnīcā, tai pašā slimnīcā, kurā bija miris viņas vīrs. No šejienes viņa tiek izvadīta uz Lielajiem kapiem, kur tiek guldīta blakus Pumpuram. Izvadīšanā piedalās mācītājs profesors Voldemārs Maldonis, Aleksandrs Grīns, Roberts Kļaušņiņš u. c.

Sirsnībā un dziļā atzinībā uzrakstītais Angelikas Gai-
lītes nekrologs «Tā, kas daudz milējusi un daudz cie-
tusi. Tautas atmodas laikmeta sievietes piemīņai» visai
būtiski atšķiras no 1911. gadā publicētā viņas raksta
«Atmiņas par Andreja Pumpura pēdējiem dzīves ga-
diem» (Latvija, 1911, 10. sept), kurā, gan tieši neiz-
teikta, jaušama kritiska, ja ne negatīva attieksme pret
Edi kā Pumpura sievu.

No Pumpura dzimtas locekļiem šodien mūsu vidū
ir dzejnieka mazdēls, mazmazdēls, mazmazmeita un to
bērni.

Andreja Pumpura dēladēls, arī Andrejs Pumpurs,
dzimis 1927. gada 12. jūnijā Rīgā. 1951. gadā beidzis
Latvijas Valsts universitātes Ķīmijas fakultāti, iegū-
tot inženiera tehnologa kvalifikāciju. Strādājis Rīgā
Specializētajā ķimizācijas konstruktoru birojā. Tagad
pensionārs. Dzīvo Rīgā. Piedalījies un runājis daudzos
A. Pumpura muzeja svētkos 22. septembrī.

Andreja dzīvesbiedre Aina (dzim. Vikmane) dzimusi
1928. gada 29. martā Dunties pagasta Kalna Kaņņu
mājās. Mācījies Limbažu vidusskolā. Visu mūžu strā-
dājusi un joprojām strādā Republikāniskajā bērnu klī-
niskajā slimnīcā Rīgā.

Mazdēla Andreja Pumpura meita Ieva Zicmane (dzim.
Pumpura) dzimusi 1954. gada 5. novembrī Tūjā. Bei-
gusi Latvijas Valsts universitātē Ķīmijas fakultāti. Strādā
Latvijas Zinātņu akadēmijas Organiskās sintēzes insti-
tūtā. Ķīmijas zinātņu kandidāte. Vīrs — ķīmiķis. Meita
Elīna dzimusi 1978. gadā.

Mazdēla Andreja Pumpura dēls Jānis Pumpurs dzi-
mis 1957. gada 29. janvārī Rīgā. Beidzis Latvijas Lauk-
saimniecības akadēmijas Mežsaimniecības un mežtehni-
kas fakultāti, mežinženieris. Sieva — kultūras darbi-
niece. Meita Zane dzimusi 1985. gadā.

Mazmazdēls un mazmazmeita ir pastāvīgi A. Pum-
pura muzeja svētku dalībnieki.

Birzgales ciema Kraukās dzīvo Miļās mātes brāļa
Jēkaba mazdēla mazdēla, pēc V. Villerušas ziņām, t. i.,
ar Pumpura mātes radiem saistītā Voldemāra Zemu-
ļa (1915—1990) atraitne Dagmāra Zemule (dzim.
Capule, 1919. gadā) no Bauskas rajona (bijušā
Bauskas apriņķa) Zālītes Jaunķējiem. Dēls Jānis dzi-

mis 1961. gada 27. februārī Kraukās. Dzīvo Birzgaļes pagasta centrā. Mehanizators. Precējies. Viņa meita Sintija dzimusi 1986. gadā. Voldemāra un Dagmāras Zemuļu meita Līga Aleksjonoka dzimusi 1964. gada 21. janvārī Kraukās. Dzīvo Kraukās. Agronome. Precējusies. Dēls Jānis dzimis 1986. gadā, Rinalds dzimis 1987. gadā.

Tagadējās Krauku mājas atrodas netālu no seno Krauku kādreizējas atrašanās vietas. Māju tuvumā — vienu kilometru no bijušās Ķeirānu meža mājiņas — ir 1927. gada maijā iestādītais Pumpura piemiņas ozols. Te 1988. gada 22. septembrī «Lāčplēša» simtgades svētkos tika atklāts Pumpuram veltīts piemineklis (šūnakmens tēlnieks Jānis Karlovs, arhitekte Ingūna Ribena).

PIE DAUGAVAS

Pumpura personības, viņa interešu veidošanos un izaugsmi bērībā, zēna gados un agrajā jaunībā vispirmā kārtā ir ietekmējusi ģimene, daba, lauku ļaudis, folklorā un tautas ieražas to dzīvajā funkcionēšanā.

Daba — meži (Lieljumpravas pagasta «Kurzemes» daļā), Daugavas krasti, tās ūdeņu varonais plūdums, Kazamačkas un tā sauktā Ķeguma krāce Daugavā, Dīriķu upīte, akmeņu kopa «Velna pajūgs» pie Dīriķu upītes ietekas Daugavā, Rumbas upīte, divatne ar augiem, krūmiem, kokiem, Lielvārdes parks u. c. Te Pumpurā attīstās gan dabas monumentalitātes skatījums (kas vēlāk parādās «Lāčplēsī», dzejoli «Mūsu Dievs»), gan viņa intīmās saites ar sīko, detalizēto dabā (dzejolis «Svēts brīdis»). Dziļie iespaidi, ko sniedz viņa saskarsme ar Daugavu Lieljumpravā un Lielvārdē, neapšaubāmi ir svarīgs (gan ne vienīgais svarīgais) iemesls, kāpēc Daugava tik bieži tiek pieminēta vai figurē daudzos Pumpura sacerējumos — prozā, dzejā — eposā, lirikā, līroepikā.

Par Lieljumpravas pagasta Kurzemes daļas īpatnībām un tautas tradīciju dzīvīgumu tajā pagājušā gadsimta 40. gados Pumpurs izsakās: «...šis mazais zemes gabals starp Vidzemi un Kurzemi atradās kā kāda sala jūrā un bija

tikumu un ierašu ziņā līdzīgs mazai republikai, kuru iemītnieki diezgan lepojās ar savām savādībām un atgadījumos zoboja apkārtējos pagastu iedzīvotājus ar asprātīgām apdziedāšanas dziesmām. . . ap to laiku še vēl pilnā spēkā pastāvēja vecu vecā ticība jeb māņu ticība, tēvu tēvu tikumi un ierašas. Tur ziedoja vēl mājas dieviem uz vecām krāsņaitām un pie veciem cauriem ozoliem, svētīja veļu naktis, bluķu vakarus, Pērkoņa Krustdienas un daudz citas pagānu ticības dienas, lai gan jau sajauktas ar kristīgās ticības svētām dienām. Tur vēl pilnīgi valdīja burvji un labdari, raganas un pūšlātājas.»¹ 1873. gadā rakstā «Latviešu tautas meitām par tautas dziesmām», šķiet, visvairāk no Lieljumpravas pagasta Kurzemes daļas un Lielvārdes vērojumiem, dzejnieks raksturo folkloras un ticējumu stāvokli «pāri desmit gadus atpakaļ». Tautu meitas «dziedādamas staigāja pa kalniem, lejām un mežiem, pa muižu valakām, rijām, klētīm un laidariem. . . Toreiz vēl bij katrai meitai «dziesmu vācelīte» paglabātā «sīkā lazdu krūmiņā». . . Toreiz vēl katra veca māte zināja teikas no pilskalniem, veciem ozoliem, ezeriem un upes piekrastiem. Tad vēl dzīvoja burvji un raganas, no kuriem vajadzēja caur labdariem, pūšļu vārdiem un dažādiem notikumiem visās dzīves darīšanās izsargāties; tad vēl bij liels pulks pasaku, mīklu un dažādu piestāstīšanu. . . Bez tam vēl katram saimniekam un saimniecei bija simts zināšanas un slepenas papriekš izdarīšanas pie visiem mājas darbiem, ko vien iesāka.» No Lielvārdes K. Barona

¹ Nodaļā «Pie Daugavas» citāti, kam nav norādīts avots, ir no autobiogrāfiskajām atmiņām «Tēvijā».

«Latvju dainās» publicētas 6126 tautas dziesmas¹ — vairāk nekā no jebkura cita pagasta Latvijā. 1916. gadā recenzijā par «Latvju dainām» J. Endzelīns atzīmē: «Tātad vienā Lielvārdes draudzē uzrakstīts vairāk dziesmu (6126) nekā visā Valmieras apriņķī (5439), un šai attiecībai atbilst tas apstāklis, ka dialektoloģiskā ekskursijā Lielvārdē visu teicēju dziesmas pat nepaspēju uzrakstīt, kamēr Valmieras apriņķa piejūras apvidos man tikai ar pūlēm izdevās savākt nedaudz dziesmu.» Endzelīns te gan kļūdās, minēto skaitli attiecinādams uz Lielvārdes draudzi. Pie Lielvārdes draudzes piederēja ne vien Lielvārde, bet arī Lēdmanes un Rembates pagasti, kur pierakstīto tautas dziesmu skaits «Latvju dainās» uzrādīts īpaši. Auseklis «Vēstulēs iz Lielvārdes» Lielvārdi nosauc par «antikvārijas muzeumu (senlaiku lietu un piemiņu krātuvi)», «dziesmu leju», «pasku, teiku un mīklu zemi». «Tēvijā» sacītais liek domāt, ka folkloras dzīvīguma ziņā Lieljumpravas pagasta Kurzemes daļa bija radniecīga Lielvārdei. Šādā kontekstā vērtējamas arī ziņas par sieviešu tautas apgērba nēsāšanas tradīcijas ilgāku saglabāšanos Lielvārdē. Kādā korespondencē no Lielvārdes 1890. gadā teikts: «Kas gadus 15 atpakaļ apmeklēja Lielvārdes baznīcu, tam ļoti krita acīs sieviešu krāšņās galvas rotas, sarkanie zīļu vainagi, no kuru spilgtās krāsas atspīdēja visas baznīcas sienas. Arī tautiskās sieviešu seģenes,

¹ Par Lielvārdes dziesmām «Latvju dainās» un par to teicējiem sk.: *Priede G.* Lielvārdes dziesmas Krišjāņa Barona «Latvju dainās». — Krāj.: Lāčplēša zemē. R., 1989, 43.—51. lpp.

«baltās vilnaines» un «snātenes», tāpat «pelēkās sakšas» un sievām raibi jo raibi izrakstītās «mices» bieži vien bij redzamas. Tiešām, var ar pilnu patiesību teikt, ka Lielvārdes apgabālā tautisku apģērbu valkāšana daudz ilgāk uzglabājās nekā citos Latvijas vidos.. .» (laikraksts «Tēvija», 1890, 17. janv.)

Andrejs (metriku grāmatā: «Andrievs») Pumpurs dzimis 1841. gada 22. septembrī (pēc j. st.) trešdien no rīta. Nedēļā, kad viņš nāca pasaulē, debesis vizēja augoša mēness sirpis. Viņš piedzima Lieljumpravas pagasta Kurzemes daļā Ķeirānu meža mājiņā. Tolaik šādas meža mājiņas nebija nekāds retums: «Toreiz zemnieku saimniecībām iemērija t. s. streigabalus — zemes gabalus, kas neatradās blakus pārējai zemes platībai, bet varēja būt pat tālu no tās. Streigabali bija purvainās un zemās vietās, gar upēm, ezeriem — tādās vietās, kas nederēja par aramzemi, bet ko varēja izmantot kā ganības, pļavas. Tur mežniekiem, pļāvējiem, zirgu ganiem cēla nelielas «meža mājiņas».¹ Ķeirānu meža mājiņa bija apmēram trīs kilometrus no Daugavas. Paši Ķeirāni bija mājas Rīgas—Jaunjelgavas (Fridrihštates)—Jēkabpils (Jēkabmiesta) lielceļa malā pie Daugavas Dīriķu upītes labajā krastā.

Andreja tēvs ir vīndēģis. Vīndēģa darbā par mācekli viņš muižā pieņemts jau zēna gados.

¹ *Villeruša V.* Kur dzimis Andrejs Pumpurs? — Literatūra un Māksla, 1988, 9. sept.

Jāzeps Rudziša ievadapcerējumā «Lāčplēša» 1988. gada latviešu izdevumam (21.—22. lpp.) kļūdaini teikts, ka Pumpurs dzimis Lieljumpravas Ķeirānos.

Vēlāk kļuvis par vīndēgi meistarū, šai darbā viņš Lieljumpravā nostrādājis divpadsmit gadus. Par spirta dedzināšanai izlietotajiem miltiem un kartupeļiem, tāpat par izdedzināto spirtu viņam muižai nav bijis jādod nekāds rēķins. Tēvu zemnieki bieži aicinājuši uz godiem un dzirēm, kur arvien viņš dāvājis pa muciņai («vātei») degvīna. Tas, ka viņš labprāt piedalījies šādās reizēs, liek domāt, ka viņam ir bijis sabiedrisks raksturs, ka viņš mīlējis būt laudis, mīlējis svētku bezbēdību un jautrību.

Andreja māte Līze (dzimusi — lēšot pēc Lieljumpravas revīzijas listēm — ap 1820. gadu, mirusi 1903. gadā) Krauku māju saimnieku Jēkaba (1782—1846) un Edes (1784—1839) Zemuļu meita. «. . . Krauku mājas saimnieku dzimtes piederīgie jau no seniem laikiem bija izslavēti par lieliem grāmatniekiem; šo slavu arī mana māte bija mantojusi kā ļoti laba grāmatu lasītāja un dziedātāja,» saka Pumpurs («Tēvijā»). Viņas dziesma pavada dzejnieku dzīves gaitās, tās motīvs viņam ieskanas svešumā, klausoties serbu kareivju tautas dziesmas: «Man māmiņa šūpojusi / Daugaviņas maliņā: / Latvju dziesmu dziedājusi — / Dziesma paliek atmiņā» («Pie Donavas»; 1877). Pēc Edes Pumpuras atmiņām, dzejnieka māte ir bijusi dziediece, viņa ar roku uzlikšanu uz slimās vietas dziedināja dažādas vainas. Tā viņa izdziedinājusi trīs gadus veco Edes un Andreja Pumpura dēliņu Aleksandru. Indriķis atcerējās: «Līze nodarbojās ar tautas ārstniecību. Viņa izārstēja manam brālim Aleksāndram rozi (to man māte Ede stāstīja).» «Es atceros, kad iegāju viņas istabiņā (tik vienreiz biju viņas istabā, nezina kur un cik man gadu bija), tur bija daudz dažādu

zāļu un smaržu. Man vēl tagad tā istabas smarža prātā.» (Autora saruna ar Indriķi 1976. gada 26. augustā.)

Gadu pēc Andreja dzimšanas («Tēvijā», 50. lpp.)¹ tēvs aiziet uz Dīriķu mājām pie Daugavas. Mājas atrodas pakalnītē pašā Rīgas—Jaunjelgavas—Jēkabpils lielceļa malā (pēc Ķeguma hidroelektrostacijas uzcelšanas 1939. gadā senais šī ceļa posms, kas gāja gar Robežkrogu, Dīriķiem un Ķeirāniem, nokļuva zem Daugavas ūdens). Apkārtņē dzīva satiksmē gan pa Daugavu (plotnieki, laivinieki), gan lielceļu. Netālu Lindes muižas parks, Robežkrogs, Dzirnnavkrogs, Mazjumprava ar dzirnnavām. Pāri Daugavai otrā pusē redzami Lielvārdes un Lieljumpravas baznīcu torņi. Te jau pirmajos bērnības gados Pumpura dvēselē ienāk lielās dzīves plašuma un daudzveidības nojausma. Un daba. Garām Dīriķiem tek upīte, kuru Pumpurs «Tēvijā» sauc par «upi», «upīti», «Dīriķu upīti». Dīriķi ir šīs Daugavas pietekas kreisajā krastā. Pumpurs nosauc astoņas krūmu un koku sugas, kuras augušas Dīriķu upītes krastmalā un ličos. Šīs upītes liči un Daugavmala — nākamā dzejnieka iemīlotās vietas bērnībā. Dzimtenes daba te lolo savā skaistumā zēnu, kuram vēlāk dzīvē nāks daudzi gadi, kad šī skaistuma bieži un ilgstoši pavisam pietrūks. — Latvijas Kultūras fonds 1990. gadā pie Dīriķiem atklāja piemiņas akmeni.

Jau ar pašiem pirmajiem gadiem, līdzko Andrejs sācis «skaidri runāt», māte viņam mācījusi lasīšanu, tā ka jau ar sesto gadu viņš

¹ Sal.: *Villeruša V.* Ieskats Andreja Pumpura dzimtas genealoģijā. — Krāj.: *Varavīksne* 1988, 23. lpp.

varējis bez grūtībām lasīt «visas latviskas grāmatas», kas vien viņam bijušas pieejamas. Sevišķi lasījis Vecā Stendera «Augstas gudrības grāmatu» un viņa pasakas.

1845. gadā mirst Dīriķu saimnieks — Indriķa Pumpura radnieks Zariņš. Indriķis kļūst par šo māju saimnieku. Vīndegļa darbs, dzīvojot Dīriķos, ir pārtraukts (vēlāk «Tēvijā» par tēva pāriešanu no Dīriķiem atpakaļ uz Kraukām Pumpurs izsakās: «Tagad tas.. gribēja uzņemt atkal veco vīndedža amatu.. »).

Dīriķiem kaimiņos ir Maltēni, kur dzīvo Pumpura mātes tēvamāsa — Miļā māte Ede Plūme. Viņa ir Krauku saimnieka Anša Zemuļa un viņa pirmās sievas Annas meita. Ede Zemule ir dzimusi 1775. gadā (pēc V. Villerušas ziņām).

Pumpurs «Tēvijā» raksta, ka Miļās mātes tēvs ir bijis «..kāds Krāslavas baltkrievs vai žmudis, «Koža vārdā»». Latviešu tautas valodā (Bērzgalē — Rēzeknes apriņķī) vārds žmuids ir konstatēts ar nozīmi «lietuvietis».¹ Pirmsrevolūcijas krievu zinātniskajā literatūrā ar vārdiem *жмудины* vai *жмудь* tika apzīmēti zemaišu dialektā runājošie lietuvieši (Lietuvas ziemeļrietumu daļā). Visticamāk, ka Pumpurs no Miļās mātes un saviem vecākiem vārdu *žmudis* ir dzirdējis ar nozīmi «lietuvietis» vispār.

V. Villeruša ir konstatējusi Kažuļa jeb Kažula vārdu Lieljumpravas metriku grāmatā, kur tas minēts 1722. gadā kā puspuisis Dīri-

¹ *Endzelins J.* Papildinājumi un labojumi K. Milnbaha Latviešu valodas vārdnīcai. R., 1946, 2. sēj., 820. lpp.

ķos; kā Krauku mājas saimnieks Kažulis dokumentos sastopams 1734. gadā. Par viņa tautību dokumentos nekas nav teikts. Tātad senais ienācējs un Krauku saimnieks «Koža», lēšot pēc datiem par «Kažuli» un Miļās mātes dzimšanas gada, nevarēja būt Miļās mātes tēvs, bet kāds tālāks viņas sencis.

Ede apprecas ar pagasta lielāko māju — netālo Jauntīrumnieku saimnieku Jāni Plūmi (Jauntīrumnieku mājas apmēram piecus kilometrus no Daugavas). Jauntīrumnieku mājās Lielvārdes prāvesta uzdevumā viņa «ierīkojusi skolu, kur viena pati mācījusi daudz pagasta bērnus grāmatas lasīšanā». Edes vīrs mirst 1837. gadā. Vecumdienās viņa pāriet uz Maltēniem pie mazmeitas Grietas.

Ede Plūme bijusi «tāli izslavēta ārste un labdare». «Tā kā viņa zināja visādās kaitēs palīgu dot caur to tā saucamo «labo skolu», tas ir, bez buršanas, un neviena, pat visnabagāka neatraidīja bez padoma un palīga, nemaz neskatīdamās uz atlīdzību, tad visā pagastā to bija iesaukuši par «Miļo māti».» M. Lucava, acimredzot pēc Pumpuru dzimtas nostāstiem, savās atmiņās raksta: «Miļajai mātei ir stipras koncentrēšanās spējas. (...) Līze (Andreja Pumpura māte — *J. R.*) un Miļā māte kopā brauc ne vien pie slimajiem, bet arī pie sagrauztiem smagu dzīves sarežģījumu gadījumos. Ar iejutību, izskaidrojumiem un ticību visam labajam palīdz viņiem atgūt līdzsvaru.»

Rakstot «Tēvijā», Pumpuram ir šķitis, ka viņa toreiz bijusi «kādu deviņdesmit sešus gadus veca». Tik vecu viņš Miļo māti atceras savu bērnības dienu skatījumā. Patiesībā viņa toreiz bija daudz jaunāka, jo deviņdesmit seši

gadi viņai apritētu 1871. gadā, kad dzejnieks sasniedz trīsdesmit gadu vecumu.

Pumpurs raksta, ka viņš uz Maltēniem gājis mātei līdzī «ar īpašu prieku». Miļā māte viņam kā savam mīlulim dažreiz izrādījusi dažādus priekšmetus, kurus viņa lietojusi pie apvārdošanas un riebšanas, «.. lai gan citādi viņa šīs mantas nemēdza rādīt». (Riebšana — viens no buršanas veidiem tautas dziedniecībā, aizskarot vainu ar «riebuli» — kādu priekšmetu, kam piedēvēja maģiskas dziedinošas īpašības.) Viņa zinājusi daudz ko pastāstīt «.. par veciem kara un mēra laikiem, pat par poļu un zviedru valdības laikiem Vidzemē». Viņas «stāsti» bijuši pušķoti ar daudzām teikām, parunām un tautas dziesmām. «Tēvijā» Pumpurs ir atstāstījis vairākus Miļās mātes teiktus tautas ticējumus un četras teikas — vienu par «debess vārtiem» jeb «debess atvēršanos» (izstāstīta viņas pieredzējuma formā) un trīs par mēri.

Vismaz daļēji uz Miļo māti attiecināms 1873. gadā iespiestais dzejolis «Teiku vācelīte» («Reiz bija veca māmuliņa / Iekš mūsu tuvajiem radiem..»). Daži šī sacerējuma panti uz tverami kā norādījums, ka pasakas un teikas, ko dzejnieks dzirdējis no «vecās māmuliņas», ar viņas nāvi neies zudībā, jo dzejoļa autors tās liks lietā savos darbos: «Tas bija vareni, jauki, svēti / Kā augsta dievišķā seja; / Tas bija dabīgi, vienkārši, lēti, / Tas bija — tautiska dzeja! // Tu, miļā, vecaja māmuliņa, / Sen dusi vēsajās smiltīs; / Bet tava teiku vācelīte — / Ies, dzīvos tautiešu sirdīs!»

Edes Plūmes miršanas gads nav noskaidrots. Domājams, ka viņa apglabāta Lieljumpravas meža kapsētā, kura «Tēvijā» ir pieminēta stās-

tījumā par Lielvārdes draudzes ķesteri un kādu negadījumu ar viņa laivu. Kapsēta netālu no bijušajiem Maltēniem. 1989. gadā tajā kādviet uzstādīta no koka darināta Miļajai mātei veltīta piemiņas zīme.

Spilgta, kolorīta persona bija otrs tuvākais kaimiņš — Torbēnu¹ māju saimnieks Juris Dugais, dzimis 1785. gadā. «Kungiem un muižas valdišanai tas mūžam pretinieks bijis un visādā ziņā raudzījies tiem spītēt un pametumus darīt; bet citādi trūkumu ciezdamiem tas daudz reizes sniedzis palīdzīgu roku, tik nevajadzējis viņiem būt vāciešiem, tos viņš ne acu galā nevarējis ieraudzīt. Arī bērnus viņš mīloja; daudz reizes, garām iedams, mūs, bērnus, viņš piesauca un izdalīja sarkanus āboļus, kurus tas bieži līdzī paņēma, sabāzies platajā azotī.» Dugais — bramanis un nebēdnis, izdaudzīnāts par lielu burvi. Par Dugo, tai skaitā par viņa burvja spējām un izdarībām apkārtņē klīda daudz nostāstu. Spriežot pēc 1869. gadā «Baltijas Vēstnesī» publicētā Pumpura tēlojuma «Velnis ir un paliek nolādēts šķelmis», Dugais miris astoņdesmit gadu vecumā nedaudz gadus pirms minētā sacerējuma publicēšanas.

Zēna gados Pumpurs ir bijis tuvāk pazīstams ar Puigu pie Robežkroga, Lindes Puigu māju saimnieku, kas dzīvoja apmēram vienu kilometru no Dirīkiem. Pēc V. Villerušas iegūtajiem datiem, Pumpura minētais Puiga,

¹ 19. gadsimta dokumentos ir formas «Torbāni», «Maltāni»; šai darbā minētie mājvārdi lietoti saskaņā ar to rakstību «Tēvijā» — «Torbēni», «Maltēni», jo šīs formas ir ne vien visos Pumpura atmiņu publicējumos, bet arī sen nostabilizējušās apcerējumos par Pumpuru.

domājams, ir 1767. gadā dzimušais Lindes Puigu saimnieks Mārtiņš Puiga. «Puigas tēvs.. ziņāja pastāstīt daudz ko iz vēstures par latviešu senatni, paliekas iz tautas mutes, kā arī iz vecām grāmatām, sākot no pašiem vācu ordeņu ienākšanas laikiem; tā no viņa esmu dzirdējis iz bruņinieku laikiem dažas teikas par Lielvārdes veco pili, kuras pa daļai uzzīmētas «Lāčplēša» sacerējumā,» liecina Pumpurs.

Puigas un Dugā tēli bērnībā dziļi iespidās zēna apziņā, tie iznira rakstnieka atmiņā un saistīja viņa fantāziju vēlākos dzīves gados.

Jau Lieljumpravas periodā Pumpuram rodas tuvākas saiknes ar Lielvārdi. 1853. gada rudenī divpadsmit gadu vecumā viņš iestājas Lielvārdes draudzes skolā¹. Viņa skolotājs ir lielvārdietis Fridrihs Augusts Benevskis (1816—1865), Jāņa Cimzes audzēknis, mācījies Vidzemes skolotāju seminārā Valmierā. Pumpurs raksta, ka Benevskis bijis «viens no Cimzes tēva pirmiem audzēkņiem». «Tēvijā» dzejnieks visai atzinīgi vērtē sava skolotāja pedagoģisko vērienu. Benevskā vadībā audzēkņi guvuši labus panākumus un sekmes glitrakstišanā, latviešu valodā (ortogrāfija, domraksti), matemātikā, ģeogrāfijā, arī dziedāšanas mākas izkopšanā. Par skolas mācību programmu noteicējs bijis Lielvārdes draudzes mācītājs Krons (Croon).

Kārlis Gotfrīds Georgs Krons dzimis 1806. g., miris 1894. g. 1835.—1838. g. — paligmācītājs, 1838.—1878. g. — mācītājs Lielvārdē un Lieljumpravā. Viņa sa-

¹ Lielvārdes draudzes skolas ēka nav saglabājusies. Tas atrašanās vietā Pumpura muzejs 1979. gada 22. septembrī atklāja piemiņas akmeni.

biedriskie uzskati bija krasi konservatīvi. Ne tautas apgaismības centienu mudināts, bet pašreklāmas nolūkos, pretendējams uz ļoti izglītota cilvēka godu, tulkojis latviešu valodā J. V. Gēti («Gecs fon Berlihingens», «Lapsa Kūmiņš») u. c. Vēl K. G. G. Krona dzīves laikā par Lielvārdes draudzes palīgmācītāju (1873—1878) kļuvis viņa dēls Kārlis Krons, dzimis 1841. g., arī minēts «Tēvijā» (68. lpp.). Tēvam aizejot pensijā, no 1878. gada Kārlis Krons ir daudzus gadus mācītājs Lielvārdē un Lieljumpravā.

K. G. G. Krona tēvs — Lazdonas, pēc tam Madlienas un Lielvārdes mācītājs, literāts Dionīsijs Gotfrīds Krons (1777—1838). Viņš bija viens no vāciski orientētās «Latviešu literārās (Latviešu draugu) biedrības» dibinātājiem. (Par minētajiem Kroniem sk.: Album academicum der Kaiserlichen Universität Dorpat, bearbeitet von A. Hasselblatt und Dr. G. Otto. Dorpat, 1889, S. 5, 153, 565; Austrums, 1894, 626. lpp.)

Skolas mācību programmā pilnīgi trūcis vēstures priekšmeta. «...mūsu programmā,» raksta Pumpurs, «nemaz nebija pieminēta vēsture, un tā mēs pie visiem citiem labiem panākumiem neko nedabojām zināt par to laiku pat visjaunākiem notikumiem... Laikam tas bija ar nodomu darīts, lai tāda vecās un jaunāko laiku vēstures zināšana nemodinātu arī pie latviešu jaunākās paaudzes kādas patstāvības jūsmas...»

Sajā laikā norisinās Krimas karš (no 1853. gada oktobra līdz 1856. gada martam) starp Krieviju un Turciju, kā arī Turcijas sabiedrotajiem — Lielbritāniju, Franciju un Sardīnijas karalisti. Krievija 1854. gada februārī pieteica Francijai un Lielbritānijai karu. Visi Krimas kara notikumi risinājās laikā, kad Pumpurs mācījās Lielvārdes draudzes skolā. Karadarbība skāra arī Baltiju. 1854. un 1855. gadā Baltijas jūrā ienāk lieli angļu un franču kara flotes spēki, kas bloķē piekrasti gar Krievijas

valsts robežu un krievu floti Kronstatē un Sveaborgā. Notiek atsevišķas bruņotas akcijas Kurzemes un Rīgas jūras līča tuvumā.

Gar Lielvārdi gāja gan krievu regulārās armijas karapulki, gan «družinu» cīnītāji, pie Lielvārdes tie apmetās atpūtai. Par «družinām», kas sastāvēja no dzimtļaudīm, ko viņu krievu muižnieki — «vesalus pagastus» — ieģērba mundieros «uz sava rēķina» («kronis» deva ieročus), dzejnieks savās atmiņās zīmīgi raksta: «Šāda družina darīja lielu patriotisku iespaidu, tie bija tautas kareivi, kuri ne vienīgo reizi vēsturē grūtos politiskos apstākļos palīdzējuši tēvzemi aizsargāt pret stipru ienaidnieku, tur varēja redzēt dažu ņipru veci ar garu, sirnu bārzdu, kuru pavadija kādi četri viņa zaļoksnie dēli.» Kara notikumi atbalsojās arī skolnieku spēlēs — pikošanās sacensībās, cīnītāju pusēm sadaloties «krievos» un «turkos». Neviens labprāt nav gribējis būt par «turku», tādēļ «krievu» un «turku» partijas noteiktas lozējot. Lielvārdes draudzes skolas skolnieku pikošanās spēļu aprakstam «Tēvijā» ir dokumentāls tiešums, īpatnējas detaļas, un tas ir viens no interesantākajiem, etnogrāfiski nozīmīgākajiem šādu spēļu tēlojumiem latviešu literatūrā. Tātad te vērotais, pārdzīvotais, kas palicis atmiņā pēc daudziem gadiem, saistīts ar vīrišķības, varonības, cīņas gatavības momentiem.

Draudzes skolā Pumpurs mācījās ne vien «pagasta bērnu» jeb «zemnieku klasē», kur mācību valoda bija latviešu, bet vasaru kopā ar muižas kalpotāju — melderu, modernieku, dārznieku, galdnieku, dažu krodzinieku un vagaru bēr-

niem arī t. s. «vācu» klasē, kur tās pašas elementārmācības notika vācu valodā.

Daugavas Lielvārdes krasts, Lielvārdes vācu ordeņa pilsdrupas, Rumbas upīte saistīja zēna interesi, rosināja viņa fantāziju, raisīja pārdomas par tautas vēstures likteņiem.

Lielvārdes draudzes skolas skolotājs Jānis Neilands (1831—1900) 1877. gadā savā rakstā «No Lielvārdes» (Baltijas Vēstnesis, 1877, 16. febr.) izceļ Lielvārdes apkārtnes skaistumu, piemin vēsturiskos «vecās pils mūrus» un min Lielvārdi kā vienu no iecienītākām rīdzinieku izbraukuma vietām vasarā. «Uz Daugavas stāva krasta stāv vecās pils mūri, baznīca un pati Lielvārdes muiža ar savu jauko gravu, caur kuru mazā Rumbinas upīte¹, no augsta ieža gāzdamās, īpaši plūdu laikā, ļoti krāšņi Daugavā ietek. Gravā un pakalnēs aug daždažādi stādi un koki, apiņi kā deķos sausti no viena krūma uz otru stiepjas; lagzdīgalas līdz pat Jāņiem ar savu pogošanu visu gravu tricīn tricīna. Tādēļ Lielvārdes muiža ar viņas jauko gravu tiek vasarā arī no daudz rīdziniekiem apciemota.» Vasaru «pa brīvdzīvēm» līdz ar citiem «vācu klases» audzēkņiem Andrejam ir patīcis «izskraidīties pa Rumbas upes līčiem un viņas dziļajām, romantiskajām gravām ap Lielvārdes veco pili uz Daugavas krasta».

¹ Jāpieņem, ka «Rumbinas upīte» bez *n* mikstinājuma «Baltijas Vēstnesī» nav iespiedumklūda, jo līdzīga forma («Rumbenas upīte») sastopama J. Neilanda vēstulē (par Ausekli) D. Pelcam (Kažoku Dāvim) 1888. gada 26. janvārī (vēstule glabājas J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā). Pumpurs «Tēvijā» un «Lāčplēsī» raksta «Rumbas upīte». Literatūrā ir nostiprinājusies forma ar *n* («Rumbiņa», «Rumbiņas upīte»).

Pumpura skolotājs Benevskis bija arī kvalificēts galdnieks — vēl pirms pedagoģiskās izglītības iegūšanas bija mācījis pie galdnieku cunftes meistara Rīgā. Pumpurs Benevski nosauc par «cunftīgu dišlerzelli», t. i., galdnieku amata zelli. Pēc pastāvošajiem cunftu — amatnieku apvienību — noteikumiem, zellis — amatnieks, kas nostrādājis par mācekli pie meistara vismaz trīs gadus un pilnīgi apguvis savu amatu. Zellim izsniedza zella apliecību. Pārmaiņus ar skolotāja darbu vai līdztekus tam Benevskis ir strādājis arī galdnieka darbus, domājams, vairāk vai mazāk visu gadu, bet jo sevišķi vasarā, kad audzēkņu skaita ziņā lielākās pagasta bērnu jeb zemnieku klases nebija. Draudzes skolā galdnieka darbam bija divas lielas istabas, kur strādāja vairāki galdnieka mācekļi vai palīgi un arī pats Benevskis. Vērīgais zēns jau Lielvārdē bija daudz maz iepazinies ar galdnieka darbu, ko bija ieskatījis pie Benevska. Ar šī fakta nozīmi tieši vai netieši nāksies vēl divreiz saskarties Pumpura dzīves gaitās — Rembatē un Maskavā.

Ceļš no Diriķiem līdz Lielvārdes draudzes skolai bija četrarpus, piecu kilometru attālumā, no senajām Kraukām — septiņarpus, astoņus kilometrus tālu.¹ Pumpurs nekur tieši neizsakās, vai viņš gājis katru dienu uz skolu no mājām vai palicis Lielvārdē visu nedēļu līdz sestdienas pēcpusdienai. Taču «Tēvijā» ir kāda detaļa, kas netieši palīdz noskaidrot šo jautājumu. Par mācībām «vācu klasē» dzejnieks raksta: «..zināms, tēvam pašam skolotājam bija jāatlīdzina un jāgādā par manu uzturu.»

¹ Sk. 68. lpp.

Tas nozīmē, ka vasaras periodā vecāki deva Andrejam Lielvārdes draudzes skolā līdzīgu uz-
turu, tātad viņš ir dzīvojis skolas kopmītnē.
Taču, ja Andrejs ir dzīvojis skolas kopmītnē
vasaras periodā, kad dienas bija garas un ceļi
uz skolu ērtāki, jāsecina, ka kopmītnē viņš ir
dzīvojis arī ziemu. Pumpurs piemin arī skolēnu
guļamistabu, kas bijusi starp klasi un gald-
nieku darbnīcām un vienlaikus blakus «skolo-
tāja kambarim», «..kur stāvēja mazas ērģe-
les, grāmatas, papīri, rakstāmas lietas un da-
žas citas skolas lietas..».

1856. gada aprīļa beigās Pumpurs beidz
Lielvārdes draudzes skolu. Nobeiguma aktā
piedalās «skolu pārvaldnieks» un «baznīcas
priekšnieks» Rembates barons Heinrihs fon
Rautenfelds, mācītājs Krons, pērminderi¹, ve-
cāki u. c.

«Es dabūju pirmo numuru..» saka dzejnieks.
Sapulcējušos priekšā viņš tiek uzteikts kā pir-
mais skolēns, ko Rautenfelds solās ievērot.
Pumpura daiļrade, viņa veiktais sava pasaules
uzskata kaldināšanā liek domāt, ka viņš bija
neparasts pirmais skolnieks, ka viņš nebija
tāds labākais skolnieks, kāds vienmēr ir katrā
klasē un jebkurā absolvēšanas gadījumā. Trīs
gadi Lielvārdes draudzes skolā un daudz vēlāk
viens gads Odesas karaskolā tautā pazīstama-
jam dzejniekam un «Lāčplēša» autoram bija
vienīgā oficiālā izglītība! Cerību spārnots, An-
drejs dodas mājup: viņam ir nodoms rudenī
iestāties Jaunjelgavas apriņķa skolā — ap-
kārtne tuvākajā augstākā skolā. Apriņķa skolas

¹ Pērminderi — vistuvākie mācītāja palīgi no zem-
nieku vidus.

izglītība un tiesības, ko dod tās iegūšana, zēnam šķiet visiekārojamākais mērķis. «Bet,» raksta Pumpurs, «mājās bija daudz kas pārgrozījies, kas manim kavēkļus ceļā lika un par ko es nebiju iedomājies. Tēvs vairs nedzīvoja Dīriķu mājās par saimnieku. Tajos neauglīgos gados, kad *kroņa* miltus aizņēmas, arī tēvs bija *muižai* un *pagastam* parādā palicis, pēc bija muižas un līdz ar to *pagasta valde* pārmainījās, ar kuru tēvs labi nesaticis, viņa nelielie parādi tika ņemti par iemeslu un tam mājas uzteiktas. Tagad tas dzīvoja Krauku mājā pie švāģera (svaiņa — sievas Līzes brāļa Jāņa — J. R.) uz savu roku.. tā tad viņš neiespēja pats mani sūtīt apriņķa skolā..» (Nav skaidrs, kad Pumpura vecāki no Dīriķiem pāriet uz Kraukām. Vārds «tagad» varētu vai nu nozīmēt, ka pāriešana uz Kraukām ir necik sens vai pavisam nesens fakts, vai arī ir stilistiska neveiklība un ir lieks.) 19. gadsimta 40. gados Vidzemē un Kurzemē bija vairāki smagi neražas un bada gadi. Lai sagādātu zemniekiem uzturam un sēklai nepieciešamo labību, to nācās ievest no Iekšķrievijas. Labības ievēšanu un izsniegšanu zemniekiem uz parāda kārtoja īpaša apgādības komisija. Tā zemniekiem radās t. s. kroņa parādi jeb parādi valstij. Tie bija pakāpeniski jānomaksā līdz ar aizdevuma procentiem. Daļa saimnieku, kas nespēja savlaicīgi nokārtot šos parādus, tika izūtrūpēti un izlikti no mājām. No Pumpura izteikuma nav īsti skaidrs, vai parādi, kuru dēļ viņa tēvam nācās atstāt Dīriķu mājas, ir bijuši kroņa vai muižas un pagasta magazīnas labības aizdevumu parādi.

Andrejs Pumpurs — cerībā uz mācītāja hu-

mānismu un rēķinoties ar garīdznieka personas ietekmīgumu tālaika sabiedrībā vispār — savas dzīves samezgljumā ierodas pie Krona Lielvārdes mācītāja muižā (tā bija gandrīz piecarpus kilometrus no Lielvārdes luterāņu baznīcas un pilsmuižas). Šāds solis no zēna nepilnu piecpadsmit gadu vecumā prasīja drosmi, taču to viņam deva censonības gars un arī apziņa, ka viņš ir bijis labākais skolnieks. Andrejs grib iekļūt «kādā brīvskolā», un šai jautājumā viņš lūdz mācītāja padomu un gādību. Krona atbilde pilnīgi pārsteidz un satricē zēnu. Krons saka, ka viņa divi dēli studē Tērbatā, studijas gadā izmaksājot gandrīz divus tūkstošus rubļu. Studijas ilgs vismaz piecus gadus, dēlu skološana viņam, Kronam, izmaksāšot gandrīz desmit tūkstošus rubļu, tā ka arī viņam diezgan grūti sagādāt tādus līdzekļus. Augstākas un augstskolas pieejamas tikai bagātu kungu bērniem. To zināšanu, ko Andrejs ieguvis draudzes skolā, pilnīgi pietiekot viņa dzīves kārtai. Ne ikkatram Dievs licis augstāko kārtu ceļus staigāt.

«Kā reibumā» Pumpurs pārceļas pār Daugavu. Krastmalā viņš apstājas pie akmeņiem, kas — ar tiem saistītās teikas dēļ — tika saukti par Velna pajūgu. Tie bija divi lieli akmeņi — viens no tiem četrstūrainis, ar līdzenu virsu, izskatījās kā rati, otrs — ar stāvu, asu muguru — kā zirgs ar nosistu galvu, «galva» gulēja turpat zemē pie «zirga kājām». «Agrākos laikos pie šiem akmeņiem dedzinājuši Jāņu nakts ugunis, meitas ar kroņiem galvā uzkāpušas vāgos (ratos — *J. R.*), un puīši sēdējuši akmins zirgam mugurā, un tad visi dziedājuši priecīgas Līgo dziesmas.» (Pēc Ķeguma

spēkstacijas uzcelšanas Velna pajūgu pārklāja Daugavas ūdens.) Uz šiem akmeņiem zēns apsēžas un ļauj vaļu asarām. «Ilgi šauboties un pārdomājot», viņš nāk pie gala sprieduma: «..nebūtu vis grēkots, ja nepaliktu pie zemes, tas ir, tai kārtā, kurā Dievs man laidis, ja sevi sajūtu spēku dzīties pēc kā lielāka un augstāka. Vai ar šo spēku un labu gribu, lai gan *pamazām pa daudz grūtākiem ceļiem*, es tomēr nevarētu iegūt *tālāku izglītību*, jā, pat *mantu un augstāku kārtu?* (...) Tiešām tas bija vienīgais līdzeklis — paļauties uz savu paša spēku un labo gribu un karot pret visu, kas manam nolūkam gribēja pretim stāties.. .» Te Pumpurs atklāj arī dziļākos pamatus jeb motīvus savam nodomam iestāties Jaunjelgavas apriņķa skolā un saviem toreizējiem nākotnes nodomiem vispār. Šie pamati: iegūt «tālāku izglītību», iegūt iespējas strādāt citu, ne zemnieka darbu, tikt pie turības. Tie ir gan ideālas, gan ideālas un praktiskas, gan praktiskas dabas motīvi. Andrejs pilnīgi atgūst garīgo līdzsvaru, noslauka asaras un, apņēmies «nekad vairs neraudāt, lai nāk kas nākdams», «vieglām kājām» noiet uz mājām, kur, izstāstījis par savu sarunu ar Kronu, vēl mierina vecākus.

Lielvārdes draudzes skolā iegūtās zināšanas, lai cik pieticīgas, Pumpuram bija nozīmīgas, paplašinot savu izglītību patstāvīgā ceļā — gan lasot grāmatas, gan sarunās ar cilvēkiem, kam augstāks izglītības līmenis un lielāks vai daudzpusīgāks zināšanu krājums. Arī vērojot tautas dzīvi, sarunās ar vienkāršajiem ļaudim, kas bija gadu simteņos un gadu tūkstošos krātās tautas gudrības, dabas un apkārtējās pasaules vērojumu, praktiskās dzīves pieredzes,

zināšanu un atziņu mantinieki, tālakveidotāji un devēji nākamām paaudzēm.

Mācības draudzes skolas «vācu klasē» rāda to pamatu, kas viņam ir atviegojis apgūt vācu valodu tik tālu, ka vēlāk Piebalgā un Leimaņu muižā dažus intīma rakstura dzejoļus un atsevišķas vēstules viņš ir sarakstījis vācu valodā.

Pēc draudzes skolas beigšanas Andrejs dūšīgi ķeras pie «zemes darbiem» laukā un pļavā. Vaļas brīžos viņš mācās no grāmatām, kādas vien viņam ir iespējams iegādāties, lasa tās. Tā pāiet 1856. gada pavasara otra puse, vasara, rudens — apmēram seši mēneši. Tie pavadīti kopā ar lauku ļaudīm, strādājot lauku darbus. Pēc neilga pārtraukuma rudens nogalē un ziemas sākumā vai tās pirmajā pusē viņš atkal atgriežas — šoreiz līdz 1858. gada Jūrga dienai — pie parastajiem lauku cilvēku darbiem, tā kopumā zemnieka darbā viņam pāiet kādi divdesmit mēneši. Šim laikam tā satura ziņā ir īpaša nozīme Pumpura biogrāfijā. Fiziskais darbs, lauku, pļavu, meža un mājas darbu daudzveidība, psiholoģiskās, morālās un fiziskās saiknes ar citiem darbu darītājiem kopīgajā darba procesā. Tā viņam ir īsta garīgās, morālās un fiziskās attīstības un audzināšanas skola. Pumpurs līdz sava mūža vidum nodzīvoja starp lauku ļaudīm, ļoti tuvu iepazīna to dzīvi, domāšanas veidu, viņa dvēselē dziļi atbalsojās to prieki, bēdas, vajadzības un centieni. Taču nav ziņu, ka viņa dzīvē vēlāk būtu bijis vēl kāds cits laikposms, līdzīgs minētajam laikam 1856.—1858. gadā.

Andreja tēvs bija sarunājis spirta dedzināšanas darbu it kā Elkšņu kroņa muižā — Augšzemē, Elkšņu pagastā, «leišmalē». Nav skaidrs, kāpēc vīndegā meistara darbs sarunāts tik tālu no Indriķa dzīvesvietas. Tā kā spirta dedzināšana notika tikai ziemā, 1856. gada vēlā rudenī Indriķis ar dēlu ierodas Elkšņu kroņa muižā, taču izrādās, ka attiecīgā dedzinātava ir Lietuvā, Mirabeles muižā aiz Pandēles (abas muižas rentējis viens un tas pats — kāds «Kurzemes» muižnieks). Jābrauc uz turieni. Andrejs Mirabelē palīdz tēvam. Toreiz Lietuvā vēl pastāvēja dzimtbūšana (tā tika atcelta 1861. gadā). Mirabeles degvīna dedzinātavas strādnieki un strādnieces bija dzimtcilvēki, kas ieradās darbā, pildot muižas klaušas. Andreja uzmanību saista etnogrāfiski momenti, zemnieku pretišķības ar muižu, katoļu baznīcas stāvoklis, lietuviešu valoda, labākos apstākļos nokļuvušo lietuviešu pārpoļošanās tendences. Viņš pirmoreiz ievēro lietuviešu un latviešu valodu līdzību. Pēc dzejnieka liecības («Tēvijā») viņš šai isajā laikā iemācījies «jau puslīdz labi» runāt lietuviski. Mirabelē Indriķis un Andrejs nepagūst kaut cik ilgi pastrādāt, jo pašā ziemā mainās spirta dedzinātavas rentnieks. «Devāmies atkal no Leišu zemes projām savā dzimtenē Liel-Jumpravmuižas Krauku mājās ar mazu peļņu un diezgan lieliem izdevumiem,» raksta Pumpurs.

1857. gada 31. martā Pūpolu svētdienā (pēdējā svētdiena pirms Lieldienām) Andrejs tika iesvētīts un līdz ar to pirmo reizi gāja pie dievgalda. Ikviens zina, ka iesvētišana ir reliģisks akts, bet reti kādam šodien ir zināms, ka luterāņu iesvētišanai luterāniskajos apvidos

Latvijā 19. gadsimtā bija arī tīri laicīgas, pasaulīgas sekas. To atspoguļo arī daži izteicieni «Tēvijā», kuri šodien vairumam vairs nav saprotami bez komentāra. Luterticīgos Baltijas zemēs parasti iesvētīja, tiem sasniedzot sešpadsmit septiņpadsmit gadu vecumu, katolīcīgos — septiņu vai astoņu gadu vecumā. Līdz iesvētīšanai luterticīgais laukstrādnieks strādāja visus darbus, atskaitot tos, kuriem spēki bija par vājiem, un saņēma nepilnu darba apmaksu. Faktiski bija iespējams tāds stāvoklis, ka laukstrādnieks vai laukstrādniece vēl pirms iesvētīšanas strādāja visus darbus, tomēr, kā jau neiesvētīti, saņēma nepilnu algu. Pēc iesvētīšanas laukstrādnieki un laukstrādnieces saņēma pilnu algu, taču saimnieks varēja prasīt — un prasīja —, lai viņi strādā visus, arī smagākos darbus. Visumā luterticīgie praktisku apsvērumu dēļ centās, lai iesvētīšana notiktu pēc iespējas ātrāk.

Krons 1856. gada pavasarī baznīcā no kanceles starp iesvētāmiem mācekļiem bija nosaucis Andreja Pumpura vārdu. Tā kā viņam bija tikai nepilni piecpadsmit gadi, māte aizgāja pie mācītāja, lai lūgtu dēla iesvētīšanu pārcelt uz citu gadu. Krons atbildējis: «. . . viņas Andrejs esot diezgan attīstījies *miesīgi*, kā *garīgi*, un šāda agra iesvētīšana (lai gan vecuma dēļ viņš, mācītājs, par kādu gadu esot pārskatījies) tam tikai par labu nāksot tai ziņā, ka varēsot *jau nostāties, tā sakot, uz savām kājām* kā pilnīgs kristīgas draudzes loceklis.»

Divas nedēļas ilgajās iesvētāmo mācībās, kurās piedalījušies ap simt jaunekļu un jaunavu, Krons izskaidrojis ticības pamatatzinumus. Ērģelnieks mācījis baznīcas meldijas un ļoti lielā

skaitā bībeles pantus (atsevišķas sīkākas bībeles teksta daļiņas prozā, kas ietver kādu nelielu epizodi, apgalvojumu, domu), tos iesvētību mācekļiem vajadzēja kopīgi atkārtot skaņā balsī un pēc tam atkārtot pa vienam. Zēna jūtīgo māksliniecisko dvēseli, domājams, būs saistījis bībeles stils ar savu svinīgumu un cēlumu, viņa uzmanību būs pievērsuši bībelē sastopamie aforismi un sentences. Bībeles panti, «gabaliņi», «bībeles stāsti» ieņēma lielu vietu arī Lielvārdes draudzes skolas mācību programmā. Bībeli Pumpurs varēja būt sācis iepazīt jau agrā bērnībā (sk. «Tēvijā»). Bībeles teicienu ne mazums bija 19. gadsimta latviešu zemnieku valodā (spilgts piemērs — zemnieku vides atveidojums romānā «Mērnietu laiki»). Pumpurs «Lāčplēsī» dažuviet (un vienā otrā savā citā sacerējumā) ir izmantojis bībeles teicienus. Tie dzejniekam ir kalpojuši kā svinīgas tēlainas izteiksmes materiāls un lielākoties pakārtoti «Lāčplēsī» ietvertajiem latviešu tautas mitoloģijas motīviem (I, 3—4; II, 39—40; III, 404, 449—450, 455—456, 593—594, 684 u. c.). Paradoksāli (dzīve un vēsture ir pilna visdīvainākajiem paradoksiem), taču, šķiet, ir pamats secināt, ka skolotāja un galdnieka Fridriha Augusta Benevska un kāda vārdā nenosaukta ērgelnieka necilie pūliņi iemācīt Pumpuram bībeles pamatus ir guvuši zināmu atbaidojumu «Lāčplēsī».

1857. gada pavasarī pēc Andreja iesvētīšanas Indriķa Pumpura ģimene aiziet dzīvot uz Lieljumpravas Lāčplēšiem pie Indriķa jaunākā brāļa Jāņa (1814—1866), kas Lāčplēšos ienācis 1835. gadā, apprecot par sevi divdesmit gadus vecāku atraitni Grietu Zemturi. Jānis te

ir saimnieks trīsdesmit vienu gadu — līdz savai nāvei. «Še tik nodzīvojām vienu gadu, šai laikā arī es ņemu dalību pie *visiem darbiem* mājā un muižā, tā kā *tagad skaitījos ar visām tiesībām jau pie pilnīgi pieaugušiem.*» No darbiem, kas darīti šai laikā, Pumpurs «Tēvijā» pakavējas pie diviem — pie muižas riju kulšanas un plostu laišanas pa Daugavu no Lieljumpravas līdz Mazajai Jumpravmuižai (muiža Daugavas kreisajā krastā Rīgas apriņķī, Katlakalna pagastā).

No iepriekš minētajām mājām, kas saistītas ar Andreju Pumpuru, viņa radiem un kaimiņiem, Lāčplēši ir vienīgās mājas, kas ir vēl saglabājušās. (Turklāt saglabājusies, kaut arī varbūt ne pilnīgi toreizējā veidā, Lāčplēšu kūts, uz kuras ir gadskaitlis «1850».)

«Tēvijā» pēdējo nodaļu Pumpurs sāk ar cildinājumu savam tēvam: «Lai gan tēvam nebija iespējams manu izglītošanu turpināt caur skolām, tad tomēr tas neapnīcis pūlējās izgādāt kādu citu vietu, kas manu stāvokli pārlabotu un paviēglinātu vairāk nekā zemes darbs.» 1858. gada pavasarī Indriķis ar Andreju ierodas Rembates muižā pie barona Rautenfelda, lai aprunātos, vai dēls muižā nevarētu dabūt kādu vietu. Barons pazina Andreju un atcerējās arī draudzes skolas nobeiguma aktu. «Dažādi izrunājies», barons nāk ar priekšlikumu, kas abiem Pumpuriem ir pilnīgi negaidīts. Viņš nodomājis «izmērīt visu savu muižas un pagasta zemi». Šo darbu veiks mērnieks, taču viņš, kungs, gribot Andreju pieņemt, lai pa šo laiku jauneklis pie mērnieka iemācās mērīšanas mākslu. Vēlāk Andrejam tiks mežkunga vieta, kur mērīšanas pazīšana esot vajadzīga.

Par visu to Andrejam pie viņa vispirms jānodien desmit gadus, saņemot gadā četrdesmit rubļus, bez tam bezmaksas dzīvokli un uzturu. Pēc tam viņam gadā maksāšot simt piecdesmit rubļu, saņemot arī «dipotātu» («dipotāts» — t. s. deputāts — samaksa par darbu naturālijās ar produktiem, malku u. tml., kā arī ļaujot izmantot zemi). Noteikumi faktiski ir verdziski, taču Andrejam šķiet, ka barona priekšlikumi paver augstākā mērā pievilcīgu perspektīvu. «Ar mērniekiem biju iepazinies, jo Liel-Jumpravmuižu toreiz jau mēroja, kur tiku bijis pie stīgu dzišanas un gājis ar karogu pie uzņemšanas ar galdiņu (mensuli) (arī te sastopamies ar manīgo, uzņēmīgo zēnu! — J. R.); mērnieki toreiz bija *ļoti cienīti* un *bīstami kungi*, kādreiz par tādu tikt bija *vairāk nekā visi mani nākamības sapņi*.» Lai gan mērnieka specialitātes apgušana solīja arī jaunu zināšanu ieguvu, sajūsmai par piedāvāto iespēju pamatā bija galvenokārt izredzes tikt citā — «augstākā kārtā». Paradokss tā cilvēka dzīvē un dvēselē, kurš bija un visu turpmāko mūžu būs ciešām saitēm saistīts ar latviešu zemniecības garīgajām tradīcijām, kurš savā daiļradē pacels un attīstīs tās nacionālu un vispārcilvēcisku vērtību nozīmībā.

Tā paša gada Jurgos Andrejs pārgāja dzīvot Rembates muižā (Ringmundshof). Muiža bija vietā, kur tagad ir Lielvārdes kultūras nams, t. i., netālu no vēlākās Rembates dzelzceļa stacijas, kas pēc Pirmā pasaules kara ieguva Lielvārdes stacijas nosaukumu.

Rembates barons *Heinrihs fon Rautenfelds* (Rautenfeld) dzimis 1822. gada 26. X (7. XI), miris — ? 1842.—1846. gadā studējis medicīnu Tērbatas universitātē. Arī

Vecās Bieriņu (Lindenruhe) un Vecsaules (Alt-Rahden) muižas īpašnieks. (Sk.: Album academicum der Kaiserlichen Universität Dorpat, S. 322.)

Dzīvojot un strādājot Rembatē, Pumpurs nāk tuvākā saskarsmē ar muižas ļaudīm. Atmiņās dzejnieks raksturo paša acīm vēroto un paša izjusto «muižas elli», kurā daudzi latvieši muižas kalpotāji cenšas sevi ieskaitīt vācu aprindās, sāk nievājoši raudzīties uz zemniekiem, sevišķi ja daudz maz prata buldurēt vāciski. Ar iznīcinošu sarkasmu viņš raksturo savu priekšnieku «St. kungu», kas, būdams latvietis, kāda Augšzemes krodzinieka dēls, centies slēpt savu tautību, tēlot «lepnu cittautieti».

Pretēji tēva un Andreja paša norunai ar baronu mērnieka palīgs St. ir vairījies jauneklīgu tuvāk ierādīt mērīšanas mākslu. «Rembatā St. kgs sastrādāja trīs gadus, ar mani tas apgājās vispārīgi laipni, tomēr vilcinājās izrādīt praktiski uzņemšanu (mērošanu) ar mensuli, bet izlietoja visā laikā mani pie stīgu dzišanas un karoga nēsāšanas kā pirmo mērnieka puisī».

Ziemu, kad St. viens pats zīmēja «ruļļus» — zemes platību uzmērošanas plānus, barons uzaicināja Andreju strādāt pie muižas galdnieka. Rautenfelds zināja, ka šo darbu Andrejs bija jau pie skolotāja Benevska «ieskatījies». Tā nu Andrejs ziemu strādāja pie galdnieka, vasarā par mērnieka puisī. «Tik tāli vien biju ticis pirmā laikā patstāvīgā dzīvē ar visu uzcītību, labām cerībām un nākamības sapņiem...»

Rembates periods strauji paplašina Pumpura dzīves vērojumu loku. Kā jau teikts, jauneklis nāk tuvākā saskarsmē ar muižas kalpotājiem, muižas ļaudīm. Viņš gūst bagātīgu vielu

dažādu tautību, kārtu, profesiju, specialitāšu cilvēku, viņu darba, izturēšanās, dzīves veida vērojumiem. Rautenfelds «..bija iesācis būvēt lielu, pilei līdzīgu kungu dzīvokli ar lieliem dārzu un parku ierīkojumiem; muiža bija pilna ar strādniekiem un dažādiem amatniekiem, daudzi no tiem bija iz Rīgas apstellēti, kā mūrnieki, podnieki, ģipsu lējēji, mālderī un namdari — galdnieki». 1858. gadā sakarā ar Rīgas—Daugavpils dzelzceļa būvi «ap Daugavu» «..ierodas angļu inženieri, mašīnisti un «bānmeistari» (dzelzceļa būves meistari — *J. R.*) no visām Vācijas liel- un maz-valstīm, kurus visus vienkārši nosauca par prūšiem, zviedru un krievu namdari (cimmermaņi) un tiltu mūrētāji, liels pulks visādu podračīku (darbuzņēmēju — *J. R.*) un tūkstošiem strādnieku no visādām tautām». (Vienkāršs strādnieks pie dzelzceļa bez lielām pūlēm nopelnījis dienā no viena līdz divi rubļiem, bet zirdzinieki līdz desmit rubļiem. Tās bija līdz tam vēl nedzirdētas cenas. Nauda «sāka griezties ļaudīs».) Jauneklis jūt un nojauš, ka sabiedrības dzīvē iezīmējas svarīgas pārmaiņas, aust «jauns laikmeta rīts».

Viena no svarīgākajām epizodēm (ja to vispār drīkst saukt par «epizodi») Pumpura dzīvē Rembates periodā ir viņa pirmā nopietnā mīlestība. Andrejs nav varējis apprecēt iemīlēto, un tā sajukusi prātā. Kaudzites Matīss literārīskās gadagrāmatas «Jauna Raža» sestajā sējumā 1903. gadā rakstā «Andrejs Pumpurs» izsakās: «Rembetā, kur jaunais Pumpurs strādāja pie zemes mērnīka par mācekli, viņam — pēc paša mutēs vārdiem — nācās piedzīvot nelaimīgu mīlestību un pirmās līgavas prātā sa-

jukšanu, tā ka vēlāk nemaz nespējis domāt atpakaļ uz Rembetā pavadītām un dziļās sēras nobeigtām dienām. Nekad tie tur mantotie dziļie nelaimes iespaidi neizzuda no dzejnieka sirds un prāta.» Šo mīlestību Pumpurs piemin savā ar 1871. gada 24. jūniju datētajā vēstulē Elizei Rātminderei: «Toreiz es neprasīju ne pēc kādas nākamības — man tik svēts un dārgs bija tas britiņš klātbūdamā laikā, kurā savai mīlibai pilnīgi atļauties varēju; toreiz nedomāju nemaz uz to, vai mani jaukie mīlestības sapņi ar tiešām piepildīsies — un viņi nepiepildījās vis; liktens tos piepēži pārvērtīja par sērām asarām.» Līdzīgas pārdomas, tikai vispārinātākā veidā, līdzīgas noskaņas vērojamas Lāčplēša un Laimdotas tēlojumā un nelielajā autora monologā «Lāčplēša» trešajā dziedājumā: «Ezara viņi līgojās, mēnesim spīdot pār vecās / Burtnieku piles jumtiem; tumšas un dīvainas ēnas / Lidoja caur' pa istabām — viņas smaidīja apkārt / Mīlīgo pāri. Jaunie to nejuta, nejuta nekā / vairs no pasaules; viņi tai laimīgā britiņā radās, / Kādu tik reizi jaunības pirmā mīlība piešķir / Cilvēkiem maldīgā mūžā. Īsais laimīgais britiņš, / Kādēļ tu esi tik īss un kādēļ pāreji tu kā / Sapnis? Īstenā cilvēku paradīze virs zemes / — Kādēļ izdzeni savus luteklus ātrumā laukā / Un tos viena britiņa dēļ, ko baudīja tevī, / Lieci sēras un rūgtumu baudīt veselu mūžu?» (III, 333—344.) Te Pumpurs mīlestību skata tālajās Rembates dienās piedzīvotā, pieredzētā un pārdzīvotā acīm. No Pumpura vēstules Rātminderei ir noprotams, ka viņš ir solījis meiteni precēt, taču nav paredzējis vai pietiekami novērtējis šķēršļus, kurus viņš nav varējis

pārvarēt un savu solījumu izpildīt. Milda Lucava — acīmredzot pēc Pumpura dzimtas nostāstiem — izteicās, ka Andrejs gājis pie meitenes mātes un lūdzis atļauju precēt tās meitu. Māte viņu noraidījusi: «Tev piens uz lūpām!» (Autora saruna ar M. Lucavu 1978. gada 17. jūnijā.) Baumu atmosfēru rembatiešu vidū par Pumpura līgavas «apjukšanu prātā» raksturo nostāsts, ko 1978. gada 5. jūlijā teikusi 77 gadus vecā Paulīna Lauzuma no Rembates ciema Rubeņiem: «Muižas modernieka meita, tēvam nezinot, paņēmusi no viņa trīsdesmit zelta rubļus un iedevusi Andrejam Pumpuram. Pumpurs naudu nav atdevis, un meitene no tā apjukusi. Moderniekam bija divas govīs, ko viņš devis ganīt pie muižas govīm. Viņa govīs nākušas ganos neslauktas, tās slaukušas sievas. Sievas runājušas, ka meita slinka, neslauc, bet viņa bijusi slima (sajukusi prātā — *J. R.*). Andreja Pumpura mātes māsa aizgājusi uz krievu baznīcu nolūgt par zagli dievu. Meita Pumpuram laikam bijusi tāda kā līgava.» (Pie raksts Anastasijas Neretnieces un Jāzēpa Rudziša kopīgajā zinātniskajā ekspedīcijā Lielvārdē un Rembatē 1978. gada jūlijā.) Nostāstu Paulīna Lauzuma dzirdējusi bērnībā no sava tēva mātes, tolaik vairāk nekā 80 gadus vecās rembatietes Maijas Lauzumas. Patiesas šai nostāstā, domājams, ir ziņas par līgavas sociālo stāvokli; no Lauzumas teiktā — iepretim Lucavas stāstījumam — netieši izriet, ka līgavas māte būtu mirusi. Pumpura un viņa līgavas attiecības ir skārušas «launas ļaužu valodiņas», par kurām latviešu tautas dziesmās ir tik daudz materiāla un par kurām tautas dziesmas saka: «Pašķiries tu, zemīte, / Paņem manu augumiņu. /

Es nevaru šē dzīvot / Aiz ļautiņu valodām» (LD 8888, 1); «Pats labais tēva dēlis / Paliek ļaužu valodās» (LD 8789); «Ļaudis mani saminuši / Kā dubļainu kājas autu; / Laima mani izmazgāja / Kā to putu gabaliņu» (LD 8614).

Turpinājās Pumpura saskares ar Lielvārdes ļaudīm, tās folkloras bagātībām. Lielvārdē dzīvoja viņa tēvs un māte, kuri uz turieni pārgāja, pēc dzejnieka liecības, 1858. gadā, pēc V. Villerušas ziņām — 1859. gadā («Varavīksne 1988», 24. lpp.). Rembates muiža bija tikai nedaudz vairāk kā divi kilometri no Pumpura iemīlotajiem Daugavas Lielvārdes krastiem, no vācu ordeņa pilsdrupām un Rumbas upītes ietekas Daugavā.

Bez Lieljumpravas nebūtu brīnišķīgā apraksta «Tēvijā». Kā Lielvārde atbalsojusies Pumpura daiļradē? «Lāčplēša» darbība ir cieši saistīta ar Lielvārdi. «Lielvārdu cilts» — tautas tikumu glabātāja. Lāčplēsis — Lielvārda audzudēls. Vārdu «Lielvārdis» Pumpurs darinājis no toponīma — vietvārda «Lielvārde». Kā zināms, Lielvārdē 12. gadsimta beigās un 13. gadsimta sākumā dzīvoja galvenokārt lībieši. Lielvārdes «vecā pils», kas pieminēta «Lāčplēša» otrajā, trešajā un vairākkārt sestajā dziedājumā, bija lībiešu koka pils un atradās vietā, kur 13. gadsimta pirmajā pusē vācieši uzcēla savu mūra pili, no kuras ir saglabājušās drupas. Taču Pumpurs, brīvi variēdams vēstures materiālu, Lielvārdi izvirza kā latviešu virsaiti un viņa «vecā pili» rāda kā latviešu. Lielvārdē jauneklīs veic savu pirmo varoņdarbu un iegūst vārdu Lāčplēsis. Varonim, kurā iemājo dziļa mīlestība uz visu «latvju zemi», Lielvārde ir īpaši tuva un dārga. Līgo vakarā Zilajā kalnā

tieši Lielvārdis ir tas, kas citiem virsaišiem sniedz ziņu par vācu krustnešu iebrukumu, par viņu uzkundzēšanos Rīgas vietai, Dabreļa pilij pie Gaujas, Salaspilij, Ikšķīlei un Lielvārdei. Lāčplēsi, kas Zilajā kalnā ierodas tūdaļ pēc sava klaidu pilnā brauciena pa jūru, sevišķi sāpīgi skar ziņas par Lielvārdi:

Lāčplēs's nu ar biedriem ņēma
Dalību pie sapulces,
Noklausījās visus stāstus,
Notikumus Baltijā.
Sirds tam dziļas sāpes juta,
Acīs dusmas zvēroja,
Kad starp citiem arī viņam
Stāstīja par Lielvārdi.

Iebrucēju viltības un nežēlības raksturošanai eposā izmantota vēsturiska persona — bīskapa Alberta lēņa vīrs Lielvārdes Daniels («Lāčplēsī» — Danijels Bannerovs). Pēc vācu sakāves Turaidā Lāčplēsis padzen tos no Lielvārdes un kopā ar Laimdotu apmetas Lielvārdē. Pēc pagaidu uzvaras pār vāciešiem Daugavas krastā iepretim vācu ordeņa mūra pilij notiek Lāčplēša un Tumšā bruņinieka divcīņa. Eposā ir vēstīts, ka Daugavas salā «tuvu klāt pie Lielvārdes» ir Lāčplēša kaps. Te domāta Lielvārdes sala, kas atradās Daugavā nedaudz leļpus ordeņa pilsdrupu vietai. Jaunākos laikos, domājams, Pumpura «Lāčplēša» ietekmē šo salu apkārtējie iedzīvotāji — lielvārdieši un rembatieši — daudzinaja kā Lāčplēša kapa vietu (tautā sauca par Lāčplēša kapu). Senās kartēs — pirms «Lāčplēša» publicēšanas — sastopams tikai nosaukums «Lielvārdes sala». Nosaukums «Lielvārdes sala» minēts arī «Baltijas Vēstnesī» 1888. gada 10. jūnijā rakstā «Vēl

kāda svētku dāvana», kas publicēts sakarā ar drīzumā gaidāmo «Lāčplēša» iznākšanu. Pēc Ķeguma hidroelektrostacijas izbūves sala appludināta. Eposā pauž, ka iepretim ordeņa pilij Daugavas krastā Lāčplēša un Tumšā bruņnieka gari vēl pēc abu nāves turpinot cīņu.

Pasaku-teiku par Lāčplēsi Pumpurs «īsumā» atstāsta priekšvārdā eposa pirmuzdevumam, norādot, ka tā ir bijusi zināma «ap Lielvārdes un Lieljumpravmuižas apgabalu». Lāčplēša pasakā darbība daļēji saistās ar noteiktu vietu — Daugavu. Vienlaikus jānorāda: kā to liecina Pumpura atstāstījums, sīkākas lokalizācijas Lāčplēša teiksmā acīmredzot nav bijis, t. i., Lielvārde nav bijusi minēta (pretējā gadījumā dzejnieks savā atstāstījumā būtu gan atzīmējis šādu viņa eposa izveidei svarīgu momentu). Šīs pasakas daļējs sasaistījums tieši ar Lielvārdi — dzejnieka radošs ienesums tās izmantotajā eposā.

Ar Lielvārdes ieražām un tautas dziesmām saskaras Lāčplēša un Laimdotas, Kokneša un Spīdālas kāzu tēlojums eposa sestajā dziedājumā. Īpaši jānorāda uz sekojošām trim četrindēm, ko «Lāčplēsi» dzied «panākstnieki, Preceņiekus gaidīdam'».

Vaiņadzinu valkādama,
Par Laimiņu nebēdāj':
Kad noņēma vaiņadziņu,
Lūdzu Laimes raudādam'.

Šis teksts — radību (LD 1071, Lieljumprava) un kāzu cikla tautas dziesma. K. Barona «Latvju dainās» ar 24540. numuru ir pieci šādi varianti: trīs no Lielvārdes, divi no Tinūžiem un Viskāļiem bijušajā Rīgas apriņķī.

Tais', tautieti, niedru klēti
Sudrabiņa vadzišiem,
Lai tur kari mūs' māsiņa
Savu ziļu vainadziņ'.

Četrinde — kāzu tautas dziesma. «Latvju dainās» tai ir ļoti daudz variantu (LD 24618 un varianti) no dažādiem Latvijas novadiem, bet tieši tāds kā citētais teksts ir tikai viens — LD 24618,14, un tas ir iesūtīts no Lielvārdes.

Tilti rībi, tautas jāji,
Nejāj mani bāleniņ';
Kad jās mani bāleniņi,
Zvadzēs vara zobenīņ'!

Teksts — kāzu tautas dziesma. «Latvju dainās» tai ir lielāks skaits variantu no dažādiem pagastiem (LD 18933 un varianti), bet iepriekš minētai četrindei vistuvākais — LD 18993,2v — ir no Lielvārdes.

Pumpura mērniecības gaitas (vēlāk viņš kļuva par «mērnieka palīgu») ilgst četrpadsmit gadus dažādās vietās Vidzemē, bijušajos Rīgas un Cēsu apriņķos — Rembatē, Taurupē, Katriņā, Ogres muižā, Cirstos, Leimaņos, Piebalgā. Darbs, uzturēšanās vietu maiņas deva iespēju sastapties, sarunāties ar tūkstošiem lauku cilvēku, noklausīties tautas dziesmas, pasakas, teikas, vērot tautas ieražas, ieelpot zemnieku dzīves un folkloras atmosfēru. Te Pumpurs ar savu tautas dzīvei atvērto dvēseli, ar savu prasmi rast kopīgu valodu ar «vienkāršajiem cilvēkiem» guva daudz ko tādu, ko nevarēja dot ne Jaunjelgavas apriņķa skola, ne citas «augstākas skolas».

PIEBALGĀ — JUMURDĀ — RIGĀ

Īpaši nozīmīgs Pumpura dzīvē, viņa uzskatu attīstībā, viņa jaunradē ir Piebalgā — Vecpiebalgas un Jaunpiebalgas pagastos — pavadītais laiks (1867—1868, 1870—1872). Tam pēc būtības cieši, organiski pieslejas Skujenes pagastā Leimaņu muižā aizritējušais posms (1869. gads un 1870. gada pirmie mēneši). Vecpiebalga 19. gadsimta 60. gadu beigās un 70. gadu pirmajā pusē izceļas ar ļoti rosīgu kultūras un sabiedrisko dzīvi. Rosinoši ir dzejnieka sakari ar t. s. «Ķirpja» pulciņu.

Te ir laba draudzes skola — gaismas sējēja, labu tikumu vairotāja.

Piebalgas periods — laimīgākais Pumpura dzīvē.

Te viņam netrūkst labu draugu un paziņu.

Ierodoties Piebalgā, Pumpuram ir divdesmit seši gadi. Viņam ir ievērojama dzīves pieredze. Viņš ir spēka pārpilns. Kaut arī jau iepazinis dzīves maldus un vilšanās rūgtumu, viņš nes sevī daudz labu cerību. Viņš jūt sevī lielu garīgu spriegumu, literārās jaunrades rosmes.

Piebalgas periodā viņam ir lemts dzīvot vienā no skaistākajiem Latvijas apvidiem. Pauguri un uzkalni, no kuriem paveras skati uz patālu apkārtni ar zemnieku mājām, birzīm, tīrumiem un druvām. Ineša, Alauksta ezeri, Gauja.

Te ilgu laiku Pumpuram bija iespēja — kaut arī bieži pat nepārmijot nevienu vārdu — vērot mīlotu sievieti, dažreiz pabūt viņas tuvumā.

Pumpurs uz Vecpiebalgu atnāk 1867. gada pavasarī. Kaudzītes Matīss: «Tas bij 1867. gada pavasarī, kad es Pumpuru pirmo reizi redzēju Vec-Piebalgas draudzes skolā. Viņš pa mērišanas darbu iesākumam bij nācis apciemot turies skolotājus un kopā ar Pilsātnieku ienāca uz brīdi arī pie mums klasē, ieskatījās vienā, otrā grāmatā un rakstu darbos, tad — nekā nerunādams — atsveicinājās un izgāja, Pilsātnieka pavadīts. Pumpurs tad atradās pašos zaļoksniības gados un bij izskata ziņā īsti skaists cilvēks: glītu, vidēju augumu, sapņainām, zilām acīm, dzeltainiem matiem un dzeltainu no vaigiem nodzītu bārdu.»¹ Ede sniedz sekošu Pumpura portretējumu: «Tam bija gaiši dzeltenī mati, bāla seja un lielas, sapņainas acis.»

Kādā vasaras dienā (Edes atmiņas) viņš kopā ar dažiem citiem no mērnieku saimes ierodas Vecpiebalgas Jaungaigalos, lai izmēritu Jaungaigalu zemi. Viņš ir apmeties Vecpiebalgas muižā tuvu Jaungaigaliem. Jaungaigalos Pumpurs šo māju zemes mērišanas uzsākšanas dienā pirmoreiz redz Edi Gobu, kurai tolaik ir četrpadsmit gadi. Viņš ievēro glīto, piemīlīgo, simpātisko meiteni. Viņš nezina, ka ir sastapis to, kuru viņam piešķirs Laima, kuru viņam ir lēmis liktenis.

Tai pašā gadā vasarā kādās kāzās Pumpurs nāk klajā ar savu sacerējumu «Stāsti manim,

¹ *Kaudzīte M.* Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem. Cēsis, Rīga, 1924, 1. sēj., 167. lpp.

Daugaviņa». Tas ir dzejolis par pusaugušu meiteni, kuru tautietis nolūkojis sev par ligavu un gaida lielu uzaugam. Šāds motīvs ir izplatīts latviešu tautas dziesmās, taču ierosinājumu tā izmantojumam Pumpuram varētu būt devis Edes vērojums. Tomēr dziļākas, nopietnākas intereses par Edi viņam vēl nav un ilgi nebūs. 1869. gadā dzejnieks strādā Skujenes pagastā Leimaņu muižā pie toreizējā muižas īpašnieka J. Širona. Piebalgā ar mērnieku Beķeri Pumpuram bija radušās nesaskaņas, kurām varēja būt ne vien personīgs, bet arī principiāls iemesls (Beķeris bijis netaisns, labprāt ņēmis un arī izspiedis kukuļus). Leimaņu muižā dzejnieks «uz savu roku» (M. Kaudzīte) uzmērī šīs muižas zemi, zīmē «ruļļus» — zemes platību uzmērīšanas plānus.

Leimaņu laikā «Baltijas Vēstnesī» parādās pirmie Pumpura dzejoļu publicējumi: «Hina kaps», «Kur aug mana līgaviņa?» («Stāsti manim, Daugaviņa»), «Sapnis».

1869. gadā Pumpurs ir publicējis 19 dzejoļus — vairāk nekā jebkurā citā savas dzīves gadā. Sacītais ne tuvu nenozīmē, ka visi šie dzejoļi sacerēti minētajā gadā. Domājams, te ir krietna daļa jau agrāk radušos dzejoļu — tāpat kā tikai 1869. gada 19. februārī publicētais «Kur aug mana līgaviņa?». Pumpura jau daudz agrāku interesi par dzejošanu rāda arī vācu valodā sarakstītais dzejolis — veltījums Elīzei Rātminderei viņas dzimšanas dienā 1867. gada 8. janvārī. Ka viņa dzejoļi publicējumos sāka klajā parādīties tikai 1869. gadā, izskaidrojams ne vien ar to, ka viņš vispār nav steidzies ar savu pirmo dzejas sacerējumu publicēšanu, bet arī — un it īpaši — ar to, ka dzej-

nieks neredzēja neviena īsti piemērota latviešu laikraksta, kam varētu piedāvāt savus dzejoļus. Tādi nebija ne «Latviešu Avīzes», ne «Mājas Viesis», ne mācītāja H. Braunšveiga avīze «Draugs un Biedris». «Baltijas Vēstnesis» sāka iznākt 1869. gadā, un, jau sākot ar 25. janvāri, avīzē parādās Pumpura dzejoļi. Daži citi Leimaņu periodā publicēti dzejoļi: «Mūsu Dievs», «Bārenīte», «Mūsu tautas dziesmas», varbūt arī «Pastarīte». Šai laikā atsevišķā grāmatiņā iznāk satiriskais dzejotums «Ļurbu valsts». Publicēts tēlojums «Velns ir un paliek nolādēts šķelmis». 1870. gada sākumā (29. janvārī, 19. februārī) publicētas divas humoristiski satiriskās Ansa Lauzuma vēstules «Baltijas Vēstnesim», trešā — pēdējā — gada vidū (9. jūlijā) pēc atgriešanās Piebalgā.

Leimaņu muižas mērišanas laikā Pumpurs bija saņēmis no Maskavas — no F. Brīvzemnieka vēstuli un nelielu dāvanu — vācu dzejnieka Teodora Kernerā¹ patriotisku dzejoļu krājumiņu «Leyer und Schwert» («Lira un zobens»). Vēstuli, kas rakstīta 4. martā, Pumpurs saņēmis 6. aprīlī, spriežot pēc satura, 1870. gadā.² Tolaik divdesmit četrus gadus vecā Brīvzemnieka vēstule un dāvana Pumpurā radījusi lielu saviļņojumu. Savā vēstulē Pumpurs dedzīgi dalās ar Brīvzemnieku pārdomās par latviešu tautas stāvokli un nākotni.³

¹ Teodors Kerners (Körner), 1791—1813, rakstnieks, brīvprātīgi piedalījies vācu atbrīvošanas karā pret Napoleonu I. 22 gadu vecumā kritis kaujā.

² Pumpura atbildes nobeigums, kur būs bijis atbildes datējums, noplēsts. Brīvzemnieka vēstule nav saglabājusies.

³ Sk. 14.—15. lpp.

Latwiescham winus pēminot jānsmas širdē
nahk, it kā tas širdēta tabluonā wegas sehu-
peln šēpmiznas libgojot. Lohi palizos par sehu
tāpmizgu dabwanu, paglabashe winu kā ~
Labrgu pēminu kas no Tautsēhu weenadam
Garas domahm un meho kā zehluces. —

Kad nahk tee laiki! kadari Latwieschi saws
paruhseju sehus sehhēpus ubdis un balinas? kad
nahk tee laiki, kad wini kothlehm stihgas us-
wiltis un augstahā shanā šēdatis, ne wis raw-
du bet precha un uswareshanas šēsmas? —
wi muhscham winu zeribas ne pēpildisees;
wi muhscham winu habroshana pēh zilwezi-
bas rehitohm un walahm tikai par sapneem —
palitis? — Tais Latwju Tauts sehli — ih-
gafshi Woldomar kungs — kas tuhawatipu
warena Nriewu Dubulta chrgla šihwojot,
us Tunc lēki tauta saws zeribas! — neat.

1870. gadā dzejnieks atgriežas Piebalgā, kur paliek līdz Vecpiebalgas un Jaunpiebalgas izmērīšanai. Jaunpiebalgā viņš vienu ziemu līdz ar trim citiem mērnieka palīgiem dzīvo un strādā pie «ruļļiem» Jaunlaņgos — kādā ļoti lielā zemnieku mājā aiz Abrupes uz Grotūžu muižas pusi. Māja celta 1846. gadā. Pumpurs dzīvoja šīs mājas «zālē». Kāda informatore, kas tolaik dzīvoja šais mājās un bija vēl meitene, vecumdienās 1939. gadā stāstījusi: «Atminos — mērniekzeļļi smējās par manu apģērbu. Tikai Pumpurs vaļas brīžos ar mani parunāja (cik nu ar tik vecu var runāt). Bija izdaudzīnāts, ka arī mērnieka palīgiem ir liela teikšana pie izdevīgāka zemes gabala piemērīšanas. Tamdēļ arī tēvs un māte gribēja iegūt viņa simpātijas — uz to labāko ēdinām un izpildot katru mazāko «mērnieka» kaprīzi. (...) Tikai Pumpurs atklāti pateica tēvam, ka šiem neesot nekādas teikšanas pie robežu nosprausšanas. Tamdēļ arī lieka tāda iztapšana. (...) Pavasarī, kad pienāca kārtā Jaunlaņģu uzmērīšanai, — Pumpura vārdi piepildījās. Mērnieks Beķeris novilkā robežu gar pašu dārza malu — likdams saprast, ka jādod «kukulis». Atceros, ka tēvs nokāva sivēnu un aizveda «mērniekungam». Vēlāk tēvs stāstīja, ka esot arī iedevis Beķerim 50 rubļus. Sekas — Jaunlaņģu robežas ir reti taisnas — 5 kupicās.»¹

Ede kādā no savu atmiņu variantiem, kas

¹ «Atmiņas par Andreju Pumpuru». «Jaunlaņģi». Atmiņas stāstījusi Lize Zirne, dz. Dulbe, Jaunpiebalgas Jaunlaņgos. Pierakstījis Vilis Grāvītis. Glabājas literatūrzinātnieka un rakstnieka Jāņa Kalniņa personīgajā arhīvā.

atrodas J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā, atzīmē, ka «visi» Pumpuru «bij iesaukuši par «godigo mērnieka jaunungu».. ». P. Zālite bēru runā pie dzejnieka kapa par viņu teiks: «Netaisnību viņš necieta. Netaisnību arī pats nedarīja. Par netaisnu mantu taisnības nelocīja. Kā mērnieks viņus mērnieku laikus piesmakušajā atmosfērā, kur neviens vien no viņa kolēģiem, taisnību locīdams, aptraipīja savus pirkstus, Pumpurs, lai gan tā apstākļi bija trūcīgi, palika skaidru sirdi un tīriem pirkstiem.»¹

Ap 1870. gadu Vecpiebalgā nodibinās slepens pulciņš «Ķirpis» (J. Jurjāns, J. Pilsātnieks, A. Stērste, A. Tullijs, brāļi Kaudzītes, A. Pumpurs, J. Kampars, A. Ieviņš, J. Tauriņš, A. Gailītis, P. Gailītis). Angelika Gailīte, pēc bijušo «Ķirpja» dalībnieku atmiņām, raksta: «Pulciņa sanāksmes notikušas lielā slepenībā pie kāda no biedriem. «Ķirpja» nosaukumu bijušie pulciņa dalībnieki paskaidroja tā: «Tāpat kā ķirpis grauž satrunējušo koku, tā mēs griebjām iznīcināt satrunējušo, nekrietno savā apkārtnē.» Biedri sanāksmēs ziņojuši savus novērojumus, pārrunājuši tos un centušies, cik spējuši, cīnīties ar nebūšanām. Brāļi Kaudzītes vēlāk daudz ko no pulciņa vērojumiem apstrādājuši savā lielajā romānā, ietērpdami māksliskā tēlojumā.»² Kaudzītes Matiss: «Šajos vakaros iepriekš lasīja rokrakstos dažus tā laika rakstniecības ražojumus un to starpā nereti

¹ Andrejs Pumpurs savā pēdējā gaitā. — Mājas Viesis, 1902, 3. jūl.

² Gailīte A. Vecpiebalgas draudzes skola. Vēstures apcerējums. R., 1937, 20. lpp.

Pumpura dzejoļus.»¹ Viņš sīkāk pastāsta, kā vienā no «Ķirpja» sanāksmēm 1870. gada aprīlī lasīts vēl npublicētais Pumpura dzejolis «Pastarīte».

1871. gadā nāk klajā 7 dzejoļi, no kuriem labākie — «Draugiem», «Tautai», «Zelta laiks».

60./70. gadu mijā un 70. gadu pirmajā pusē top lielākā daļa Pumpura dzejoļu. Par šo laiku un Pumpura dzejas vietu tajā Kaudzītes Matīss raksta: «Tai laikmetā valdīja par jūtām un prātiem kāds sevišķs, neizskaidrojams aizgrābtības spēks, kāda jauka gaidīšana kā bērniem Ziemas svētkos, kāda nenoteikta, salda cerība, aiz kuras bij sadzirdami vai pat vienkopīgie tautas sirds pukstieni. Bij atkal mīļš «Laimes mātes prāts», kas lika tolaik Pumpuram būt vislabākā dzīves sajūtībā, vislielākā sirds pilnībā, kur tad šādā «laika piepildīšanā» cēlie viņa gara bērni atspīdēja cits pēc cita savā īpatnīgā skaistumā un aizraujošā spēkā. Viņi nāca laukā kā gaidīts bišu spiets ziedoņa saules staros...»² Aleksandrs Vēbers (1848—1910) Pumpura bērēs pie dzejnieka kapa: «Bija toreiz brīnišķīgi, prātu paciloši un sirdi iesildinoši laiki. Kā dienvīdus vēsmaņa pūta tad pār latviešu zemi, pret ziemas bārgumu noslēgtās mājas tad atvēra savas durvis, ziedu smaržām pildītais gaiss ieplūda pa atvērtiem logiem un durvīm, ieplūda cilvēku sirdīs, visur jaunu dzīvību, jaunu kustību, līdz tam nepazītas cerības un ilgas, jaunas cenša-

¹ *Kaudzīte M.* Atmiņas no «tautiskā laikmeta»..., I. sēj., 172. lpp.

² *Kalninieks [Kaudzīte M.]*. Andrejs Pumpurs. — *Krajs*.: Jauna Raža. VI. Cēsis, 1903, 26.—27. lpp.

nās, vēlēšanās modinādams. Latviešu tautas ziedons bija sācis savu gaitu par latviešu zemi. Un šī ziedoņa dziesminieks bija Andrejs Pumpurs.»¹

Jau 70. gadu pirmajā pusē Pumpurā dzimst ideja radīt latviešu eposu, viņa fantāziju sāk nodarbināt šī sacerējuma plāns.

Kaudzītes Matīss Pumpuru atceras sadzīvē, ļaužu vidū kā «dziesmu mīlētāju, tautas dziesmu zinātāju, rotaļu un deju rīkotāju», «smieklu stāstu», t. i. anekdošu, stāstītāju. Viņš pratis lieliski stāstīt «šausmīgas teikas un pasakas». Viņš mācījis jaunavām un sievietēm dziedāt tautas dziesmas, un, kur pietrūcis gadījumam piemērotu tautas dziesmu, tur viņš izlīdzējies ar turpat uz vietas ātrumā sacerētiem paša pantiem.

Vēl 1954. gadā Veļķos 85 gadus vecā Marija Āzace lielā aizkustinājumā, ar laimes sajūtas un apgarotības izteiksmi sejā grāmatas autoram stāstīja, ka Pumpurs viņai un viņas mātai bērniībā iemācījis rotaļu «Viens kungs pa vārtiem iejāja»; pēc tam abas meitenes gājušas šo rotaļu.

Pumpurā pašā bija daudz kas no folkloras teicēja. Tāpēc viņš varēja radīt eposu, kas savas folkloriskās iejūtas, dabiskuma ziņā tuvs un līdzīgs tiem eposiem, kas radušies tautas dzīlēs mutvārdu tradīcijā.

1872. gadā Pumpurs jau ir Jumurdā. Šai gadā viņš nav publicējis nevienu dzejoli. Jumurdā viņš strādā par muižas pārvaldnieku un mežzini, šai laikā arī izmērī Ergļu māci-

¹ Krūms A. R. Andreja Pumpura pēdējā gaita. — Baltijas Vēstnesis, 1902, 28. jūn.

tājmuižas zemi. Dzejnieka uzaicinātas, Jū-
murdā pie viņa dzīvo māte un māsa Elīze. Viņš
turpina uzturēt sakarus ar Vecpiebalgu, nereti
ir viesis Vecpiebalgas draudzes skolā. Par šo
laiku ir kāda liecība, kas rāda Pumpuru kā
vingruma un fiziskas izveicības cienītāju un
meistaru. No mācībām brīvajā laikā un pat
stundu starpbrīžos skolas koridoros notikušas
sacensības ar tās labākajiem vingrotājiem, kur
viņš bijis nepārspējams.¹ Pumpurs iebrauc
Lielvārdē, kur kopš 1872. gada rudens līdz
1874. gada martam (ar nelielu pārtraukumu
1873. gadā) draudzes skolas skolotāja palīgs
ir Auseklis. Abi kļīst gar Daugavu, apstaigā
vecus cilvēkus, lūdz viņiem stāstīt pasakas utt.

No 1873. gada 26. līdz 29. jūnijam notiek pir-
mie vispārējie latviešu dziesmu svētki. Uz tiem
Pumpurs izbrauc līdz ar Vecpiebalgas dziedā-
tāju kori. Kopā ar kora dalībniekiem uz Rīgu
dodas arī Kronvalds, kas tikko iebraucis no
Tērbatas, lai strādātu Vecpiebalgas draudzes
skolā. Dzejnieks ir klāt arī svētku goda mie-
lastā, kur divas kaismīgas runas saka Kron-
valds. Pirmie vispārējie dziesmu svētki nori-
sinās sevišķi lielā dziedātāju un klausītāju na-
cionālā pacēlumā un sajūsmā.

Mēnesi pēc dziesmu svētkiem parādās Pum-
pura raksts «Latviešu tautas meitām par tau-
tas dziesmām». Apcerējums ir dziesmu svētku
atskaņa, sniedz tautas dziesmu vērtējumu,
aicina pierakstīt tautas dziesmas, tautas teikas
un iesūtīt tās Rīgas Latviešu biedrībai.

1873. gadā publicēti 7 dzejoļi: «Ziedons zie-

¹ Goba A. Kronvalda dzīve un darbs. — Grām.:
Kronvalds A. Kopoti raksti. R., 1937. 1. sēj., 116. lpp.

mas laikā», «Svēts brīdis», «Meklēsim dziesmas», «Gaismas izplatītājiem» u. c.

1874. gadā Pumpurs pāriet dzīvot Rīgā, strādā uzņēmēja un sabiedriskā darbinieka Ričarda Tomsona minerālmēslojumu fabrikā par pārvaldnieku un Tomsona izdotā zemkopības nedēļas laikraksta «Darbs» redakcijā (laikraksts sāka iznākt 1875. gada aprīlī). No savas jaunās dzīvesvietas viņš ļoti bieži raksta vēstules Edei Gobai.

Pumpuram Rīgas Latviešu biedrības centieni tuvi jau no tās pastāvēšanas sākumiem. Rīga, pārejot no Jumurdas uz šo pilsētu, viņu bija saistījusi arī kā šīs biedrības mitekļis. Dzejnieks aktīvi piedalās biedrības darbā: viens no revidentiem, runas vīrs, Zinātnības (Zinību) komisijas loceklis, 1876. gadā rakstvedis. Diemžēl arhīvos par šo Rīgas Latviešu biedrības laikposmu nav saglabājušies attiecīgi protokoli un citi rokraksti, tai skaitā ar paša Pumpura roku rakstītie dokumenti.

Tieši uz šo Rīgas periodu attiecas Ādolfā Alunāna sniegts Pumpura izskata raksturojums: «Pumpurs bij savā laikā reti skaists cilvēks. Galvu drusku pašapzinīgi pacēlis gaisā, virsmiesas pastiepdams uz priekšu, — tā viņš mēdza staigāt, un tas viņam deva drusku varonisku izskatu, pie kam, zināms, maz piepasēja viņa mīlīgs, smaidu bagāts vaigs skaisti zilām acīm, iz kurām labsirdība un līgsmība spulgot spulgoja. Ja vēl pieminu, ka Pumpurs ir gaiši dzelteniem matiem un staltu, garu un kuplu bārdzu, tad viņa portreja gatava.»¹

¹ Ievērojami latvieši. Skices un atcerējumi, sarakstījis Adolfs Allunans. Jelgava, 1887, 1. burtn., 26. lpp.

1874. gadā publicēti 8 Pumpura dzejoļi: «Tautiešiem svešumā», «Ziemeļa meita», «Vienādas dienas», «Galva ar trim šķēpiem», līgavai veltītie dzejoļi «Pie Daugavas» (sacerēts 1873. gada vasarā), «Nāc, Laimiņa, vēl uz augšu!» u. c. Šai gadā ir uzrakstīts dzejolis «Imanta», taču — laikam ar cenzūru saistītu grūtību dēļ — pirmoreiz publicēts tikai pēc divdesmit pieciem gadiem krājumā «Tēvijā un svešumā».

«Vienādas domas» pauž Pumpuram piemītošu dzīves skatījumu, viņa personībai raksturīgu domu, ka vienmuļība un vienveidība dara cilvēka dzīvi nabadzīgu un grūti panesamu, ka dzīves skaistums un bagātība ir dažādībā un maiņā:

Nekas nav panesams tik grūti,
Nekas tā nenospaida krūti
Kā dienas, kur mums saule lēnām
Ar savu gaismu, savām ēnām
Tik vienmuļīgi lec un riet,
Un likten's vienāds garām iet.

Nē, raibam būs būt mūsu mūžam,
Būs redzēt vējus, vētras grūžam;
Mums netik pavasar's arvienu,
Mums netik rudens katru dienu —
Kur vasara ar ziemu mij,
Tik tur vien labi laiki bij. (..)

Šīs domas sasaucas ar 1870. gadā rakstā «Eiropa» izteiktajām. Te Pumpurs cildina Eiropu par to, ka šai kontinentā ir guvuši izpausmi četri gadalaiki un to mija, darot dažādību par tā iezīmi un dodot daudz vielas Eiropas tautu folklorai un mitoloģijai. Ar šo dzejnieka kredo saskan viņa dzīve, kurai raksturīga dažādība un maiņas.

1875. gadā publicēto dzejoļu vidū ir dzejolis sakarā ar A. Kronvalda nāvi un Edei veltītais «Laimas laiviņā». Šajā pašā gadā Kaspara Biezbarža laikrakstā «Pasaule un Daba» 12. un 13. numurā (20. un 27. septembrī) anonīmi publicēts Pumpura stāsts «Erkus Munte». Tas uzrakstīts pēc vācu tautības valodnieka baltista un senprūšu senatnes pētnieka Džona Vilhelma Pīrsona (Pierson, 1833—1899) materiāliem par senprūšu senatni. Ar Jura Kalniņa ievērojamiem īsinājumiem un virsrakstu «Erkus Monte» publicēts Pumpura kopoto rakstu pirmajā un otrajā izdevumā. Klaustiņš, apšaubot minētā stāsta piederību dzejnieka oriģināldaīradei vai viņa veiktajiem tulkojumiem, kopoto rakstu trešajā izdevumā to nav uzņēmis. Taču Pumpurs 1901. gada 18. oktobra vēstulē A. Gulbim «Erkus Munti» pieskaita saviem sacerējumiem.

1875. gada 27. jūlijā dzejnieks Vecpiebalgā salaulājas ar Vecpiebalgas Jaungaigalu māju saimnieku Reiņa un Līzes Gobu meitu Edi (dz. 1852. g.). Ede — «vidēja auguma, tumšiem kupliem matiem, izteiksmīgām pelēkām acīm» (A. Gailite «Rītausmā», 13. lpp.). Mācījusies Veļķos meiteņu privātskolā pie Jura Neikena māsas. Prot vācu valodu, spēlē klavieres. Viņa dzied Vecpiebalgas korī (arī solo partijas šī kora koncertos)¹, piedalās kā dziedātāja pirma-

¹ Vecpiebalgas koris, kuru vadīja baznīcas ērģelnieks Jēkabs Kornets, tai laikā bija ne vien Piebalgā iecienīts, bet arī tās apkaimē un plašāk Vidzemē daudzīnāts. Par kora māksliniecisko centienu vērienīgumu liecina arī tas, ka koris savā repertuārā bija iekļāvis un koncertos izpildījis tādu sarežģītu un ievērojamu kompozīciju kā Jozefa Haidna oratoriju «Pasaules radīšana».

jos vispārējos dziesmu svētkos, spēlē ludziņās Vecpiebalgas teātrī. Angelika Gailīte vēlāk rakstīs: «..viņai bija mākslinieces daba. Viņa nenedevās sīkumiem, viņa bieži tos pat neredzēja, bet dzīvoja savā pasaulē» (Brīvā Zeme, 1937, 6. nov.). «Ar nelielo virsniēka algu nebija viegli izdzīvot tik lielai ģimenei. Pumpura kundzei bija jāprot visu taupīgi aprēķināt, bet tas nebija viņas dabā. Viņai bija mākslinieciskas tieksmes, bet tās tika noslāpētas ikdienas vienmuļīgajā darbā, gribot negribot bija jādomā par bērnu un pašu iztiku un ģērbšanos» («Rīt-ausmā», 76. lpp.). Sākot apmēram ar 1873. vai 1872. gadu, Pumpura un Edes galīgā tuvināšanās ir notikusi sarežģītos apstākļos, dzejniekam smagi, mokoši atsakoties no ieceres iegūt par savu mūža biedri dziļi, kaislīgi, ļoti nopietni iemilēto Elīzi (parasti saukta par Līzi) Rātminderi (1848—1928), ilggadējā Vecpiebalgas draudzes skolas priekšnieka, skolotāja Andža Rātmindera (1805—1887) meitu.¹ Edes tēvs, turīgs lauksaimnieks, dzirnavu un kroga rentnieks, turēja zirgu pastu. Edei, parādot vislielāko nepiekāpību, izdodas pārvarēt vecāku pretestību viņas nodomam. Taču Goba paziņo, ka jaunajai ģimenei viņš nesniegs nekādu palīdzību.

Elīze Rātmindere daudz vēlāk (1893. gadā) apprecas ar Kaudzītes Matīsu.² Likteņa ironija:

¹ Pumpura kopoto rakstu 1925. gada izdevuma 2. sējumā 63. lappusē fotogrāfija «Elīza Rātminder» īstenībā ir Edes Gobas attēls.

² Lizes māte jūta pret Matisu — it kā par viņa brīvdomīgo attieksmi pret baznīcu — sevišķu nepatiku un tikai pēc daudziem gadiem vairs nelika šķēršļus meitas un Kaudzītes laulībām.

Kaudzītes Matīss ilgi cerētajai Līzei, kas viņam nesavtīgi un pašai dziedīgi kalpojusi un sniegusi vispusīgu palīdzību un atbalstu, savā paplašajā autobiogrāfiskajā apskatā «Tālās un tuvās atmiņas par sevi pašu» 1920. gadā veltī tikai divus saturā pieticīgus teikumus.¹

Pēc kāzām Ede dzīvo pie vīra Vecrīgā, Audēju ielā № 10. Par šo dzīvokli Ede atmiņās izsakās: «...kāda liela, drūma nama sētā, vienu šauru trepīti augšā, divas mazas istabiņas. Tai pašā namā arī bija avīzes «Darbs» redakcija.»

Pumpurs vēlas raisīties vaļā no tehniskā un ierēdnieciskā darba pie Tomsona un kļūt patstāvīgāks. Pretēji Kļaušņa apgalvojumam², nav tiesa, ka dzejnieks aizgājis sakarā ar Tomsona pasākuma izputēšanu 1875. gada pavasarī. «Darbs» iznāk līdz 1876. gada 16. augustam. Tomsona fabrika strādā «līdz pat 1878. gadam, kad viņš to spiests pārdot (vai arī bankrotē)».³ Taču jau 1875. gada beigās vai 1876. gada sākumā Pumpuram, grāmatu cienītājam un draugam, ir nobriedusi visai nepraktiska ideja uzsākt dienišķās iztikas pelnīšanu, tirgojoties ar grāmatām. 1876. gada 11. februārī dzejnieks kopā ar Bernhardu Dīriķi atver grāmatveikalu Dzirnau ielā № 39. Šai pašā namā Pumpurs noīrē arī dzīvokli. 1876. gada ziemā un pavasarī viņš te dzīvo ar sievu. Šai laikā pie brāļa dzīvo arī māsa Elīze, kas brīžiem pabūn arī veikalā, lai apkalpotu pircējus. Grāmatu nav daudz, vēl mazāk pircēju.

¹ Brāļu Kaudziņu raksti. R., 1941, 6. sēj., 314. lpp.

² Andreja Pumpura raksti, 1925, 2. sēj., 74. lpp.

³ *Briedis R.* Savādais raksturs. Rihards Tomsons. — Krāj.: Varavīksne 1989, R., 1989, 175. lpp.

Ede atceras: «Pagāja ziema, grāmatu veikals stāvēja pustukšs, pa vienam dienā ienāca kāds cilvēks — ar to nevarēja dārgo dzīvokļu īri vien nomaksāt...»

Piedzimstot dēļiņam, sieva uz laiku apmetas pie saviem vecākiem Jaungaigalos.

Rīgā Pumpuru māc arvien pieaugošās neveiksmes un likstas, bezperspektīvais stāvoklis, trūkums...

KARAVIRA GAITĀS

1876. gada 6. augustā, iespējams, pēc jaunā stila Pumpurs dodas uz Maskavu. Viņa nolūks apmesties uz kādu laiciņu Maskavā, kamēr, tur uzturoties, izdodas saklaušināt kādu darbu Iekšķrievijā laukos, kā mērnieka, mežziņa vai muižas pārvaldnieka vietu. Pumpurs nebūs pirmais latvietis, kas meklē darbu Krievijā. Te darbu jau ir meklējuši un atraduši daudzi latvieši, tai skaitā redzami latviešu inteligences pārstāvji.

Pumpurs nav ar mieru Latvijā strādāt jebkuru darbu. Viņš vairs necer uz viņam piemērotu darbu dienišķās iztikas pelnīšanai dzimtenē. Dzejnieks vēlāk aprakstā «No Daugavas līdz Donavai»¹ par savām pārdomām nakti Maskavā pirms pieteikšanās serbu-turku kara brīvprātīgajos: «Uz Baltiju atpakaļ doties un tur apkārt klist bez vietas, *kur agrāk tiku jau īsti cienījamas vietas ieņēmis*, to tik ne, tad labāki nāvel!»

Līdz «Maskavas Ārīgas (Maskavas priekšpilsētas — *J. R.*) Jāņa vārtiem» Pumpurs aizbrauc ar važoni, pēc tam viņš vienīgi «ar mazu ceļa somiņu mugurā» pa lielceļu dodas uz

¹ Apraksts publicēts atsevišķā grāmatā Rīgā 1896. gadā. Nodaļā «Karavīra gaitās» citējumi, kam nav norādīts avots, ir no šī izdevuma.

Stopiņu (Kurtenhof) dzelzceļa staciju septiņpadsmit kilometrus no Rīgas. Kādēļ tāda divaina aizbraukšana — ne no Rīgas dzelzceļa stacijas, bet no Stopiņu? Klaustiņš domā, ka dzejnieks iekāpis vilcienā Stopiņos, lai viņa aizbraukšanu Rīgā nepamanītu parādu prasītāji: «Politiskie ienaidnieki viņu negūstija, atliek vienīgi parādu prasītāji, kas varēja pēc toreiz spēkā vēl uzturētiem likumiem apcietināt atbildētāju, ja paguva, nodot tiesas rokās. (...) Viņš aizbēdza no parāda cietuma.»¹ Taču dzejnieka rīcībai var rast pavisam citu izskaidrojumu. Pumpurs šaubās, vai viņš, nonācis svešumā, kādreiz vēl atkal redzēs Latviju:

«Manim, staigājot gar Daugavas malu, domas un jūtas nebija nekādas jautrās, bet it kā apmācies debess, aplātas ar miglainiem mākoņiem.

Tie bija no bērņības pazīstamie Daugavas krasti, tās bija Latvijas āres, kuras tagad, no likteņa spiestam, manim vajadzēja atstāt un doties svešumā pretim nezināmai nākotnei, nezināmam liktenim; diezin vai vēl kādu reiz redzēšu Latvijas āres, dzirdēšu Daugavas viļņu krākšanu, viņu teiksmu pilno valodu?»

Viņš būs gribējis atvadīties no Latvijas, taču ne akmeņainajā pilsētā, bet viņam tuvajā lauku vidē — gribējis pirms aizbraukšanas vēlreiz skatīt Latvijas druvas, tīrumus, lauku ļaudis, viņu darba dzīves ainas, uzlūkot Daugavas krastus un tās ūdeņus, ļaut, lai viss tas varbūt pēdējā skatījumā dziļi jo dziļi iespiežas dvēselē. Tāpēc viņš pirms izbraukšanas bija gatavs noiet kājām pa lielceļu laukos lielāku

¹ Andreja Pumpura raksti, 1925, 2. sēj., 82. lpp.

ceļa gabalu, lai gan varēja ērti izbraukt no Rīgas. Tā bija ļoti savdabīga, parastajai domāšanai nepieejama rīcība, taču tāds bija dzejnieks, tāds bija Pumpurs.

Ka Pumpurs nav bēdzis no kreditoriem, liecina citi — viņa tālākās biogrāfijas fakti. 70. gadu beigās un 80. gadu pirmajā pusē viņš dien krievu armijā Krimā. Te viņš sirgst ar «Krimas drudzi» (febris intermittens), viņš lāgā nepanesis turienes klimatu. Pumpurs tiek pārcelts dienestam uz Rīgu. Ja dienesta vietas maiņa var būt saistīta ar Krimas klimata nepiemērotību viņa veselībai, tad pārceļšana uz Rīgu un Latviju, pastāvot daudziem citiem iespējamām pozitīviem variantiem, gan neizrietēja no Pumpura veselības stāvokļa apsvērumiem, bet nebija arī nejaušība: ir viegli noprotams, ka tā — turklāt tikai dažus gadus pēc dzejnieka aizbraukšanas no Latvijas — ir notikusi pēc viņa paša lūguma, ka viņš pats ir vēlējis atgriezties Rīgā. Diez vai tāda būtu bijusi viņa paša griba, ja Rīga un Latvija viņam būtu jāatstāj parādu spaidu dēļ, jo tad jau arī 1880. gadā viņu Rīgā apdraudētu un nebūtu likuši mierā tie paši kreditori.

Atstājot Latviju, Pumpurs dziļi tic Brīvēzniekam un liek lielas cerības uz Maskavas latviešiem, sevišķi uz Brīvēznieka padomu un atbalstu.

Atrēķinot dzelzceļa biļetes maksu līdz Maskavai pašā lētākajā — trešās klases vagonā, Pumpuram bija tikai daži rubļi, tai skaitā «viens sudraba rublis» un «kāda sīka sudraba nauda» — «nepilni pieci rubļi». Turklāt Pumpurs tikpat kā neprata runāt krieviski.

Trešās klases vagoni bija pasažieriem

ārkārtīgi pārpildīts (braucēji sēdēja arī uz grīdas). Pateicoties kāda sava ceļabiedra izmaiņai, Pumpurs no Smolenskas līdz Maskavai aizbrauca daudz ērtākajā otrās klases vagonā.

Maskavā viņš pēc sava laipnā ceļabiedra — Maskavas tirdzniecības aģenta ieteikuma apmetas «kādā mājā» «garajā Tverskas (Tveras — *J. R.*) ielā», kur ir «lētas mēbelētas istabas». Otrā dienā viņš ierodas pie Brīvēzēznieka viņa dzīvokli: «Br... kungs bija mājās. Viņš diezgan pārsteigts mani uzlūkoja, kad, istabā iegājis, to apsveicināju, tomēr laipni un sirsnīgi mani saņēma.

Iesākās valoda par Baltijas sadzīvi, par latviešu dienas jautājumiem, par pazīstamiem tautiešiem, no manas puses, kā arī par Maskavas sadzīvi un Maskavā dzīvojošiem latviešiem, no viņa puses. Pēc šādas vispārīgas sarunas es, zināms, arī Br... kungam izstāstīju, kādi apstākļi mani piespieduši atstāt Baltiju un doties uz tālo Iekš-Krieviju.»

Brīvēzēznieks iesaka dzejniekam pieteikties pie kāda «āģentūras kantora» kā darba meklētājam, ielikt darba meklēšanas sludinājumu laikrakstā, tad kādu laiku uzturēties Maskavā, «kamēr varbūt kāda vieta atgādās». Tiek nolēmts, ka Pumpuram jādzīvo kopā ar kādu no latviešu studentiem. Šāds rīcības plāns — Brīvēzēznieka pirmā palīdzība Pumpuram.

Brīvēzēznieks bija viens no tiem Maskavas latviešiem, kura dzīvoklī laiku pa laikam notika latviešu inteliģences vakari (pēc Pumpura apgalvojuma 1876. gadā — reizi mēnesī). Šāds pasākums notiek otrās dienas vakarā pēc dzejnieka ierašanās Maskavā. Viņš raksta: «Otrā

vakarā Br... dzīvokli bija sapulcējies labs pulciņš latviešu, un es biju pārsteigts, ieraugot dažu labu tautieti iz Baltijas, kuri tāpat gan dažādās nebaltās dienās ar grūtu sirdi bija atstājuši savu mīļoto dzimteni un devušies svešumā, kur beidzot kādu vietu un maizi atraduši Krievijas baltgalvas pilsētā Maskavā. (..)

(..) Grūti ar vārdiem izteikt, cik svešumā satikušies tautieši jutās viens pie otra pievilkti un garīgi, kā (arī — *J. R.*) ārēji saistīti, kamēr pašā dzimtenē, lielā pulkā tas nemaz nav tā nomanāms. Valoda, sadzīve, vienādas tautas intereses brīnišķā mērā kaut arī agrāki pavisam svešus cilvēkus tuvina un liek tiem justies kā brāļiem, kā vienas ģimenes locekļiem.»

Nākamā dienā dzejnieks no saviem nožēlojamiem līdzekļiem samaksā divus rubļus par divām diennaktīm mēbelētajā istabā un pāriet dzīvot pie latviešu vakaru dalībnieka studenta Jāņa Krodznieka, nākošā vēsturnieka. Krodznieks apdzīvoja divas istabas kopā ar kādu krievu studentu. (Krodznieks — īst. v. Krīgers, 1851—1924 no 1874. līdz 1878. gadam studēja Maskavas universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātē.)

Pagāja vairākas nedēļas, taču katreiz, aizējot uz aģentūras kantori apjautāties, Pumpurs saņēma vienu un to pašu atbildi: uz viņa sludinājumiem neviens nav atsaucies. «Mans stāvoklis palika bailīgs. Nauda bez maz ja u visa bija izgājusi. Lai gan man par korteli (dzīvokli — *J. R.*) tūliņ nebija jāmaksā, tad tomēr priekš iztikšanas ēšanas ziņā kaut kas bija vajadzīgs, lai ar visa pusdienu sastāvēja iz kādas kukņas (horčevņa) zupiņas par 10

kapeikām.» Te viņš ar Brīvzemnieka palīdzību iepazīstas ar kādu latvieti no Kurzemes, kam Maskavā ir galdnieku darbnīca ar vairākiem mācekļiem un apakšmeistariem. Dzejnieks atceras: «Meistars.. bija ar mieru manim dot darbu, tikai šaubījās par kopstrādāšanu ar viņa apakšmeistariem (zelliem), jo, kā viņš izskaidroja, tie pa lielākai daļai esot krievi un ieraduši no sveša galdnieku «zella», jo par tādu jau vajadzēšot manim uzdoties, arvienu sagaidīt smalkāku darbu, nekā viņi paši to spējot strādāt, ja nu ar mani tas notiekot otrādi, tā kā es taču īstenībā neesot ar šo amatu pastāvīgi nodarbojies, tad tie būšot mani ļoti piezobot, sevišķi vēl tādēļ, ka neprotot krievu valodu un galdnieku amata teĶniskos nosaukumus. Man bija pilnīgi jāpiekrīt, ka viņam šai ziņā taisnība, jo bija pagājuši ilgi gadi, kur nebiju ēveli vai zāģi rokā paņēmis.»

Taču galdnieku darbnīcas meistaram ir labs padoms. Kāds bagāts baņķieris viņu lūdzis par četrdesmit rubļu lielu atlīdzību uzspodrināt (t. i., pārlakot) visas viņa mēbeles. Pumpuram vajagot nopirkt mēbeļu laku, baltu vati un kādas tīras audekla lupatas, darbs neprasot sevišķas mākslas, un to varot paveikt nedēļas laikā. Lai viņš ejot pie baņķiera, uzdodoties par galdnieku meistara zelli un sakot, ka meistars viņam uzdevis pārlakot mēbeles.

Dzejnieks ierodas baņķiera mājā, kur to pieņem viņa sieva. Tuklā, zīdā ģērbusies baņķiera sieva, «..neko neteikdama, mani apskatīja kā kādu dzīvnieku, ko par naudu var nopirkt..», raksta Pumpurs. Bagātnieces apiešanās ar Pumpuru pauž augstprātību un nicinājumu, beidzot baņķierene liek viņam nākamā rītā

ierasties viņas dzīvoklī un sākt darbu. Pēc šādas sastapšanās dzejnieks labprāt vairs otrreiz neietu uz baņķiera dzīvokli, taču viņam nav nekādu izvēles iespēju, nav citas izejas, kā tomēr atkal doties uz turieni. «Trūkums ir liels cilvēku pazeminātājs,» viņš saka par šo gadījumu. Rītā viņu atkal saņem baņķiera sieva, tikai izturas pret viņu vēl nejēdzīgāk. Baņķiere pasaka, ka viņa darbs vairs neesot vajadzīgs, tādēļ ka mēbeļu pārlakošana atdota citam meistaram, kurš uzņēmies to veikt par desmit rubļiem lētāk, t. i., par trīsdesmit rubļiem.

Dzejnieks turpina meklēt darbu: «Izstaigāju visu Maskavas apkārtni, kur daudz lielas fabrikas tūkstošiem strādnieku darbina, bet nekur man neizdevās daudz maz kādu pieņemīgu vietīņu atrast; visur tiku atraidīts kā svešinieks, vietējo apstākļu nepazinējs.»

Kāpēc Pumpurs Maskavā ir gatavs strādāt galdnieka, mēbeļu uzspodrinātāja darbu un citus vienkāršus darbus un ir dziļi satriekts, ka šādas iespējas viņam iet secen? Vai tad šādus un tamlīdzīgus darbus — turklāt lielākā daudzveidībā — viņš nevarēja sev sadabūt Rīgā, Latvijā? Tiešām varēja. Taču aprakstā «No Daugavas līdz Donavai» ir viens teikums — garām ejot izteikta piebilde —, kas ir ārkārtīgi svarīgs dzejnieka toreizējās situācijas izpratnei Latvijā un Maskavā: «Bija jārauga kaut kas strādāt un naudu nopelnīt; svešā pilsētā nebija ko kaunēties, diezin kā katris tādā pasaules pilsētā kā Maskavā cauri nesitas.» Pumpuram, kas Latvijā bija strādājis par kvalificētu zemes mērnieka palīgu, par muižas un fabrikas pārvaldnieku, mežzini, viņam, kas bija

aktīvi darbojies Rīgas Latviešu biedrībā, bija Latvijā pazīstams dzejnieks, — Pumpuram kautrība un pašcieņa neļāva Rīgā un Latvijā meklēt kaut pagaidu iztikas avotu tādā darbā, kādu viņš bija ar mieru strādāt lielajā Krievijas galvaspilsētā starp svešiem cilvēkiem.

Kā Pumpurs par to izsakās savā aprakstā, kaudamies ar rūpēm, viņš maz vērības piegriež Maskavai. Maskavas apskatīšanai un tuvākai iepazīšanai viņam nav arī naudas līdzekļu. Maskavā sacerētajā dzejolī «1876»¹ viņš saka par sevi: «Kur pilsēta lepna mirdz greznumā, / Kāds ceļotājs staigā pa ielām; / No likteņa varas dzīts svešumā, / Tas kaujas ar sērām² jo lielām; — / Viņš neredz tos torņus, kur jultos spīd zelts, / Viņš neskatās logos, kur zelts priekšā celts / Ar visādām pasaules vielām.»

Pēdīgi Pumpurs no aģentūras kantora saņem ziņu, ka Maskavā, atsaucoties uz viņa sludinājumu laikrakstos, iebraucis kāds muižas īpašnieks, kas vēlas ar viņu runāt. Nākamajā rītā Pumpurs pēc norādītās adreses ierodas viesnīcā, kur viņu gaida muižnieks, kāds atvaļināts majors. Viņam piederēja neliela muiža Smoļenskas guberņā, muižai bija vajadzīgs pārvaldnieks. «Nu iznāca tas,» stāsta dzejnieks, «ka mēs nekādi nevarējām sarunāties, jo majors nerunāja neviena vārda pa vāciski un es ļoti maz pa krieviski. . . (..) Bet nu vecais majors gribēja daudz ko zināt par Baltijas zemkopību, par labības sēšanu, tīrumu iedalīšanu, zirgu un lopu barošanu un sāka mani visos šinīs arodos eksaminēt kā zal-

¹ «Tēvijā un svešumā» dzejoļa virsraksts «Svešumā».

² Pirmpublicējumā «Baltijas Vēstnesī» — «ar rūpēm».

dātu.» Pārliecinājies, ka darba meklētājs neprot krievu valodu, muižnieks izsaka nožēlu, ka viņš nevar pieņemt Pumpuru par pārvaldnieku, jo viņa muižā strādnieki ir vienīgi krievi. «Ar to bija manas pēdīgās cerības izjauktas, jo kā ar šo veco majoru, tāpat man varēja ar kaut kuru citu muižas īpašnieku izdoties dēļ krievu valodas neprašanas. Nogāju atkal noskumis savā dzīvoklī, nezinādams, no kā rītdienā iztikt, jo jau biju izdevis pēdīgās kapeikas; saviem «korteļa» biedriem es, zināms, kaunējos sacīt, ka esmu tik tāli ticis, ka man jau bads jācieš,» raksta Pumpurs.

Dziļi zīmīgs šāds fakts. Pumpuram ir vecs, iemiļots sudraba pulkstenis, to viņš Maskavā saglabā vislielāko materiālo grūtību apstākļos.

Šai laikā norisinājās Serbijas un Melnkalnes karš ar Turciju, ko dažkārt saīsināti apzīmē par serbu-turku karu. 1876. gada jūnijā Serbija un Melnkalne pieteica Turcijai karu, lai atbrīvotu Bosniju un Hercegovinu.

Vakarā pēc neveiksmīgās sarunas ar muižnieku Pumpurs sēdējis dzīvoklī. Krievu students skaļi lasījis dzīvokļa biedriem kādu avīzi, kurā bija teikts, ka tuvākajās dienās lielāka brīvprātīgo partija ar speciālu vilcienu no Maskavas dosies uz Serbiju. Slāvu lietas piekritēji tika aicināti pieteikties par brīvprātīgajiem pie «Maskavas slāvu komitejas priekšnieka Aksakova».

Dzejnieks raksta, ka avīze bijusi «Aksakova organs» «Русская мысль». Pumpurs te kaut kādā ziņā kļūdās, jo avīzi ar šādu nosaukumu Ivans Sergejevičs Aksakovs nav nedz izdevis, nedz rediģējis. 19. gadsimta krievu ievērojamāko laikrakstu bibliogrāfijas izdevumos avīze ar šādu nosaukumu nav atzīmēta (reģistrēta). 1876. gadā Pēterpilī G. Gradovskis izdeva un rediģēja nedēļas avīzi

«Русское обозрение», kas plaši rakstīja par serbu-turku kara notikumiem, taču avīzē šāda ziņojuma un uzaicinājuma nav.

Par to savā aprakstā dzejnieks izsakās: «Šo ziņu dzirdot, piepeši man šāvās prātā domas, kurām agrāki nebūtu piekritis. Vai šē nebija palīdzība? Vai arī es nevarēju noiet pieteikties par Serbijas brīvības kareivī, jo tādi tak vismaz uz kādu laiku es tiku vaļā no visām pārtikas raizēm?»

Pumpurs pavada bezmiega nakti: «Miegs nenāca, jo vajadzēja izvēlēties, tā sakot, starp dzīvību un nāvi. Serbijā laikam nenovēršama nāve, Maskavā vai citur Krievijā — dzīvība. Bet kāda šī dzīvība, bez vietas un maizes? (...) Tātad galu galā, kad jau rīta blāzma pār Maskavas torņiem izplatījās, mana apņemšanās bija notikusi. Es apņēmos braukt uz Serbiju par savvaļnieku — lai notiktu kas notikdams, savam liktenim neizbēgsi!»

Rītā, ap 8. septembri, Pumpurs nekavējoties ierodas pie Brīvzemnieka, izstāsta savu nodomu un lūdz aizvest pie Aksakova. Brīvzemnieks rauga dzejnieku atturēt, taču, kad Pumpurs ir tuvāk izskaidrojis savu ciešu apņemšanos, labprāt pavada viņu pie Aksakova. (*Ivans Sergejevičs Aksakovs*, 1823—1886 — krievu dzejnieks un publicists, slavofilu kustības darbinieks, panslāvisma piekritējs.) Brīvzemnieka un Pumpura saruna ar Aksakovu notiek žurnālista un publicista Mihaila Nikiforoviča Katkova (1818—1887) klātbūtnē. Aksakovs vācu valodā jautā Pumpuram, vai viņš ir pārliecināts, ka labas lietas labā gatavs doties uz tālo Serbiju, kur dzīvībai draud briesmas. «Ja agrāk vēl būtu šaubījies, tad, šo tautas vīru uzlūkojot,

man visas šaubas izzuda un es droši atteicu «jā!». Turklāt pieminēdams, ka arī, pēc manas pārlicības, latviešu tauta stāv tuvākā radniecībā ar slāvu nekā ar ģermāņu tautām. Un, tā kā es tagadējā laikā svabadi varu noteikt par savu personu un savu laiku izlietot pēc patikšanas, tad ceļoju uz Serbiju ar apņemšanos tur līdz ar citiem patriotiem visus spēkus izlietot vispārīgai slāvu lietai par labu,» raksta Pumpurs. Dzejnieka atbilde Aksakovam atbilst viņa uzskatiem par baltu un slāvu tuvību un kopīgām interesēm. Lai gan viņš nolēmis iestāties brīvprātīgajos aiz «pārtikas raizēm», viņš nebūs vienkāršs algotnis, kam vienalga, kurā pusē jācīnās.

Uzzinājis, ka Pumpurs ir mērnieks, prot topogrāfiskus darbus, Aksakovs viņu ieskaita pie oficiēriem par kara topogrāfu. Oficiēri no slāvu komitejām saņēma 200 rubļus aizbraukšanas naudas un brīvu aizceļošanu līdz Serbijai; vienkārši kareivji — brīvu ceļu, uzturu, drēbes un ieročus, un piecus rubļus naudas mēnesī pa visu dienesta laiku Serbijā; oficiēriem slāvu komitejas maksāja tādu pašu algu, kāda viņiem pēc dienesta pakāpes pienācās Krievijā. Tā kā Pumpurs no Rīgas līdz Maskavai braucis par saviem līdzekļiem, Aksakovs viņa ceļa naudas summu vēl palielina par 50 rubļiem.

Vakarā dzejnieks piedalās latviešu inteliģences pulciņa sanāksmē Brīvzemnieka dzīvoklī.

Nākamā rītā viņš slāvu komitejas kancelejā saņem 150 rubļus. Pārējos 100 rubļus viņš saņems Kišiņevā, kas bija galvenā volontieru sapulcēšanās vieta pirms Krievijas robežas pārbraukšanas. Tas ir pēkšņs, krass pavērsiens Pumpura materiālajā stāvoklī.

Aksakovs Pumpuram bija ieteicis iegādāties sev «krievu tautas apģērbu» un ieročus. Dzejnieks atzīmē, ka volontieru kustību Maskavā cenšas izmantot spekulanti, ierīkojot īpašus veikalus ar brīvprātīgajiem vajadzīgajām mantām. Viņš nopērk puskažoku, augstu kažoka cepuri, garus zābakus, platas samta bikses, revolveri, kinžalu un zobenu.

Atlikušās trīs dienas viņš izmanto, lai apskatītos Maskavas ievērojamākās vietas, tai skaitā Kremli, lai pavērotu ļaudis ielās un veikalos. Pumpura uzmanību pievērš sociālie kontrasti šai lielpilsētā: «...tur redz tirgoņus, kuri brauc vislepnākās ekipāžās vai arī, pēc jaunākās Parīzes modes ģērbušies, staigā pa bulvāriem un runā franciski, tāpat kā tirgoņus redz polušubkos (puskažociņos — *J. R.*) un deguta zābakos, un vieni un otri no viņiem dažu reiz ir daudzkārtīgi miljonāri. Tagad, zināms, nāk visādi amatnieki un strādnieki, un pavisam bezdarba cilvēki. No augstās aristokrātijas Maskavā mazāk dabūn redzēt, tā vairāk noslēpjas savās pilīs un vasaras un ziemas dārzos. Vispārīgi Maskavā kā katrā lielā pilsētā ir redzama milzum liela bagātība un tai blakus vislielākā nabadzība.»

12. septembrī (iespējams — pēc jaunā stila) vilciens ar to savvaļnieku (brīvprātīgo) grupu, kurā ir Pumpurs, no Maskavas — no Kurskas stacijas izbrauc uz dienvidiem. Volontieru partijā ir kādi trīsdesmit virsnieki un kādi trīs simt kareivji. Ceļš vispirms iet caur Kursku uz Kijevu, kur paredzēta divu dienu atpūšanās un, ja gadās, jaunu brīvprātīgo uzņemšana. 16. septembrī savvaļnieki iebrauc Kišiņevā.

Kišiņevā — kādus 22 kilometrus no Rumā-

nijas robežas — bija slāvu komiteju centrāl-kantoris, kas brīvprātīgo partijām, kuras šai pilsētā ieradās no visām Krievijas malām, izmaksāja naudu un pārlaida tās pāri Rumānijas robežai. Līdz aizbraukšanas laikam kareivji tika iemitināti noīrētos dzīvokļos, virsniekiem pašiem vajadzēja rūpēties par apmešanās vietu. Viesnīcu īpašnieki no cilvēkiem, kas devās uz karalauku, prasīja «nedzirdēti augstas dzīvokļu nomas». Pumpurs ar kādu savu ceļabiedru «ar mokām» sadabūja vienā viesnīcā «kādu nekādu istabu» ar divām gultām un maksāja par to divus rubļus dienā. Kišiņevā Pumpurs saņēma savas ceļanaudas otru pusi.

Savvaļniekiem šai pilsētā bija paredzēts uzturēties neilgu laiku. Taču Pumpurs sava jau minētā ceļabiedra ierosmē pāriet uz Donas kazaku brīvprātīgo pulku. Tajā bija ap 250 volon-tieru. Gaidot, kamēr uz Kišiņevu tiks atsūtīti Donas stepju zirgi, pagāja divas nedēļas. Arī kazaku brīvprātīgo pulka komandieris pulkvedis Lišins, kas ieradās no Pēterburgas, ieskaitīja Pumpuru par topogrāfu. Vieglo mērīšanas instrumentu un zirga iegādei viņš iedeva simts rubļus. Par šo summu dzejnieks nopirka mērīšanas instrumentus, «labu zirdziņu», bez tam — no slāvu komiteju centrālkanтора izmaksātās naudas — par 25 rubļiem sedlus un iemauktus.

22. septembrī «Baltijas Vēstnesī» parādās Pumpura dzejolis «Svešumā». Dzejolis ir parakstīts nevis kā parasti ar *-rs*, bet ar pseidonīmu *Puškaitis*. Dzejnieka sieva tomēr atskārš, ka autors ir viņas vīrs. «Neilgi pēc tam es dabūju no Pumpura vēstuli, caur kuru viņš atva-

dās no manis, ceļodams kā volunteers uz Serbiju, uz kara lauku,» raksta atmiņās Ede.

1. oktobrī kazaki nojāja divdesmit kilometrus — līdz pēdējai dzelzceļa stacijai pirms Rumānijas robežas. Rumānija jutās spiesta ieturēt neitralitāti, taču faktiski dažreiz šo neitralitāti pārkāpa par labu serbiem un melnkalniešiem. Rumāņi labprāt būtu laiduši, bet nedrīkstēja laist apbruņotus krievu brīvprātīgos pāri savai robežai. Šo delikāto jautājumu nokārtoja sekojošā veidā. Zirgus nosedloja un saveda stacijas lielajā pajumtē. Oficieri un vienkāršie kareivji noņēma ieročus un uniformas zīmes. Ieročus sapaņķoja lielās no kādas mizas slokšņu pinuma darinātās pakās un ar uzrakstiem «Dzelzslietas» nodeva pārvešanai pār robežu.

2. oktobrī notika robežas pāriešana. Volontieri devās pāri robežai kā «tūristi», «ceļotāji», viņu zirgi kādā citā robežpunktā vairāk nekā divdesmit piecu kazaku pavadībā tika pārļauti pāri robežai it kā pārdošanai Jasu pilsētas tirgū. «Zināms,» raksta Pumpurs, «ka Rumānijas robežu ierēdņi it labi zināja, ka tie ir kazaku zirgi priekš Serbijas savvaļnieku pulka, bet skatījās, tā sakot, caur pirkstiem un laida zirgus, laudis un ieroču pakas bez tālākas izmeklēšanas pār robežu.» «Tūristi» un «ceļotāji» Rumānijas teritorijā gāja kājām kilometrus piecus līdz kādai vietai meža malā pie dzelzceļa, kur tos gaidīja gan zirgi, gan divi vagoni ar viņu lietām un ieročiem. Atguvuši zirgus un ieročus (kazaki tad varēja iet vai jāt ar ieročiem, jo Rumānijā bija atļauts katram nēsāt ieročus), viņi iejāja Jasu pilsētā. (Jasi atradās divpadsmit kilometrus no Krievijas robežas.)

Jasos Donas kazaku pulks paliek divas nakts, jo tūliņ otrā dienā nevar dabūt speciālvilcienu volontieru braucienam uz Turnuseverinu — pēdējo Rumānijas pilsētu pie Rumānijas un Serbijas robežupes Donavas. Arī Jasos, tāpat kā Maskavā, Kišiņevā, Pumpuram, tāpat kā citiem savvaļniekiem, nākas sastapties ar cilvēkiem, kuru acīs serbu-turku karš ir tikai vai galvenokārt komerciāla konjunktūra — lieliska izdevība, nerēķinoties ne ar kādu morāli un humāniem principiem, vairot savus ienākumus, piepildīt kabatas. Pumpurs: «Viesnīcas še ir ļoti glīti ierīkotas un ēdieni labi, sevišķi gārdi visādi dienvidus augļi, tikai nepatikami bija, ka no mums prasīja par dzīvokļiem un ēdienu ļoti augstas cenas.» «..Jaši pilsētas iedzīvotāji, neskatoties uz simpātijas, līdzjūtības apgalvošanu Krievijai, izlietoja šo laiku no Krievijas savvaļniekiem ieņemt jo vairāk, jo labāk zelta un sudraba.» (Pumpurs lieto rumāņu izrunas formu «Jaši».) «..mūs apmeklēja liels pulks visādu veikalnieku. (..) ..visi šie veikalnieki un mākslinieki ļoti labi zināja, ka mēs ceļojam uz Serbiju un ka mums ir zelts un sudrabs kabatās.» Vai šie Pumpura kritiski iezīmētie ļaudis daudzējādā ziņā nav tuvi gara radinieki uz mūsu t. s. trešā tautas atmodas laikmeta apstākļu fona sazeļojošam un nereti vienpusīgi idealizētajam, un pārlietu apjūsmotajam «izmanīgā cilvēka», veikalnieka tipam? Tiešām, ak, diemžēl ir!

4. oktobrī vilciens ar brīvprātīgajiem, lietām un zirgiem cauri Rumānijai devās uz Turnuseverinu, kur viņi iebauca 5. oktobra vakarā. Pumpurs raksta: «Donavu pirmo reizi ieraugot, man izlikās, it kā atkal esmu pie Daugavas,

tik līdzīgs ir šo lielupju tips. Tie paši likie līči, tie paši krasti, arvien viena puse zemāka kā otra, tas pats skaidrais ūdens ar baltajām putām, vilņiem, atvāriem un straumēm. — No Turn-Severinas, kur pa nakti palikām, es vakarā izgāju un staigāju līdz pusnakti gar Donavas krastiem. Pāri par Donavu, kādā uzkalnā, atrodas Serbijas cietoksnis Kladova, tur dega vaks ugunis un atskanēja monotonas (vienmuļīgas) serbu tautas dziesmu meldijas, kuras daudz līdzinājas mūsu tautas dziesmām, tikai četrkājīgu troheju (četrpēdu troheju — *J. R.*) vietā tām ir pieckājīgi troheji ar pilnām galotnēm... (..)

Jā, vai starp šīm divām lielupēm Donavai un Daugavai nav kāda radniecība? Vai viņu tautas nav kādreiz sastāvējušas kopā kādā lielā pirmatnes tautu grupā ar vienādu valodu un kopīgām ierašām, vai šī valodu un tautas dziesmu līdzība varbūt tikai no nejauši cēlusies? Tā pats pie sevis jautāju, mēnesnīcā stāgādams gar Donavas krastiem. Un man likās, ka, pa atvāriem griezdamies, Donavas vilņi atbildētu: «Nē, šī līdzība nav no nejauši cēlusies. — Arī leišu-latvju tautas ir minušas Donavas krastus un pie šiem atvāriem pēdas atstājušas; mēs to zinām!»

Šīs epizodes attēlojums ir tuvs 1877. gada 13. aprīlī «Baltijas Vēstnesī» publicētajam Pumpura dzejolim «Pie Donavas». Serbu varoņdziesmās viņš varēja rast apstiprinājumu savai latviešu eposa radīšanas iecerei, gūt jaunus impulsus un pamudinājumus darbam pie latviešu eposa.

6. oktobrī brīvprātīgie jau ir Serbijā, nelieklajā Kladovas cietoksnī, kur paliek pa nakti.

Turnuseverinā dzejnieks ceļabiedra, kavalērijas rotmistra Bičkova, vieglprātības, kā arī savas labsirdības un pārāk lielas uzticēšanās dēļ zaudēja savu sudraba pulksteni. Bičkova veikli pierunāts un gribēdams viņam izpalīdzēt, Pumpurs aizdeva viņam savu pulksteni kādai ķīlai naudas lietā pret rotmistra solījumu, ka ķīla tiks izpirkta pēc nonākšanas Kladovā. Turklāt Pumpura galēju labsirdību rāda vēl tas, ka no viņam atlikušajiem ap 80 frankiem viņš iedod rotmistram 60 frankus kādu citu šī ceļabiedra izdevumu apmaksai. Kladovā Bičkovs pasaka, ka naudas ķīlas izpirkšanai viņam nav, ja Pumpurs gribot pulksteni atdabūt, lai viņš to izpērkot pats. «..no šī laika,» raksta Pumpurs, «es apņēmos ar Bičkovu vairs kopēji nesaimniekot.»

7. oktobrī agri no rīta Donas kazaku brīvprātīgo pulks jāšus dodas no Kladovas uz patālo Aleksinaci, kur izvietojušies serbi un — pēc Pumpura atmiņās teiktā — kādi 10 000 krievu brīvprātīgo pieredzējušā krievu ģenerāļa M. Cernajeva (1828—1898) vadībā. Šo serbu kareivju un krievu brīvprātīgo uzdevums bija nosargāt Aleksinaci, lai neļautu turkiem virzīties uz Serbijas galvaspilsētu Belgradu. Ap 16. oktobrī pie Aleksinaces bija paredzama izšķirošā kauja, kurā, pēc pulkveža Lišina plāna, vajadzēja iesaistīties arī Donas kazaku brīvprātīgo pulkam. Ceļš uz Aleksinaci ar likumu veda vispirms «..caur Negotinas un Saičaras pilsētām, gar pašām Turku, tagad Bulgārijas, robežām, kur, jau no Saičaras sākot, stāvēja Muktara paša armijas kara linijas labais spārns», (Pumpurs lietojis nosaukumu «Saičara», jābūt — Zaječara. Pašā — augstāko

virsnieku (ģenerāļu) goda tituls Osmaņu impērijā — sultānu Turcijas valstī.)

Ceļā Pumpura uzmanību pievērš tas, ka Serbijā nav muižu: «Pirmais, kas, pa Serbiju ceļojot, acīs iekrīt, ir tas, ka tur neredz nekādu muižu, kā lielgruntnieku dzīvokļus. Serbijā arī nav nevienas pils — jaunas vai veclaiku drupas, tur ir vienīgi sādžas, kur dzīvo zemkopji, un pilsētas, kur piemīt tirgoņi un amatnieki. Tā sauktās aristokrātijas vai muižniecības, arī lielgruntniecību Serbijā pavisam nav. Visa zeme pieder tautai.» Pumpurs vēro dabu, turku izpostītās sādžas un dārzus. «Nekāda vētra un viesulis, ne ūdens vai ugunsgrēks nevar tā izpostīt cilvēku darba ražojumus kā cilvēki paši, kad tie uzbrūk ar briesmīgo karu.»

Kad 16. oktobrī Donas brīvprātīgo kazaku vienība nonāk Aleksinaces pilsētas tuvumā, kauja jau ir notikusi un beigusies ar krievu brīvprātīgo un serbu spēku sakāvi. «Mēs nonācām par vēlu. Pret vakaru lielgabalu šāvieni kļuva retāki un retāki, kamēr tie pavisam apklusā. Ievērojamā Aleksinaces kauja bija notikusi...» Donas kazaku pulks pievienojas no Aleksinaces bēgošajām krievu brīvprātīgo daļām un kopā ar tām dodas uz Paračīnu (Pumpurs lieto formu «Parašina»). Nelielajā Paračīnas pilsētā brīvprātīgie oficiēri paliek trīs dienas. Dzejnieks redz ievainotos, no ievainojumiem mirušos, dzird ievainoto vaimanas. «Kas visu šo redzējis un kuram ir cilvēka sirds un jūtas, tam nu gan jāvēlas, kaut briesmīgie kari tiktu uz mūžīgiem laikiem no civilizētās pasaules izdeldēti,» viņš iesaucas savā aprakstā. Trešajā dienā no Belgradas Paračīnā pienāk ziņa, ka, pēc Krievijas ultimātā izteiktās

prasības, karojošās puses noslēgušas pamieru uz četriem mēnešiem. Volontieri, tai skaitā Pumpurs, pēc ģenerāļa Čerņajeva uzaicinājuma dodas uz Belgradu, lai sagaidītu karadarbības atsākšanos.

Brīvprātīgo oficieru materiālais stāvoklis Belgradā ir labs. Tie joprojām ik mēnesi saņem algu. Tiem ir bezmaksas dzīvokļi īpašās oficieru kazarmās, viņi par brīvu ik dienas saņem pusdienu.

Pumpurs dzīvo, kā viņš izsakās, «..lielajā kazarmā, pašas galvenākās ielas malā..» — istabā, kur ir desmit gultu. Brīvprātīgie, arī Pumpurs, saņem serbu kareivju formastērpu.

No Belgradas dzejnieks ir rakstījis sievietei (Edes Pumpuras atmiņas).

Savvaļnieku oficiēriem Belgradā ir daudz brīva laika, un daļu no tā viņi pavada lielākajā pilsētas viesnīcā «Pie Rističa», kas nosaukta toreizējā kara ministra Rističa vārdā. Plašajā ēdamzālē bieži viesi ir daudzi citi viesnīcas apmeklētāji. Pumpurs te vēro dažādu kārtu, interešu, visdažādāko tautību cilvēkus.

Novembrī Belgradā ierodas Melnkalnes valdošā kņaza radnieks vojevoda un ministrs Vrbica. Pēc neveiksmīgām sarunām ar Serbijas kņazu Milanu par tālāku kopīgu kara turpināšanu ar Turciju viņš nodibina kontaktus ar krievu brīvprātīgajiem, sevišķi kazakiem, uzaiicinot iestāties Melnkalnes dienestā karadarbības turpināšanai uz Melnkalnes un Turcijas robežas «tanīs vietās, kur nekad kaušanās ar turkiem nemitējoties». (Vēl dienu pirms Melnkalnes ministra sarunas ar savvaļniekiem viņa adjutants bija izteicis savvaļniekiem šaubas, vai Serbija pēc pamiera laika izbeigšanās turpi-

nās karu.) Melnkalnē krievu brīvprātīgie — oficiēri un vienkāršie kareivji — saņemšot tādu pašu algu, «kā tas parasts Krievijā», bez tam viņiem, pēc melnkalniešu tradīcijas, būšot pilnīgas tiesības uz turkiem noņemto vai atņemto mantu. Pumpurs un gandrīz visi pārējie Donas brīvprātīgie pulka oficiēri piekrit šim priekšlikumam un pierakstās pie melnkalniešiem par savvaļniekiem. Par to Pumpurs savā aprakstā saka: «Gan atkal man prātā ienāca Latvija un dzimtene. — Nezin kas tāļā svešumā tādus nemiera laikos un tādās zemēs, uz kuriēni gribējām doties, viss nevarēja atgadīties? Bet, kad laiva reizi straumē ierauta, tad tai jāiet cauri vai jānogrimst, atgriešanās nav; tāpat tas bija ar mani. Cīnīes, laiviņa, ar no likteņa vētras uztrauktiem viņiem!»

Par savu pieteikšanos melnkalniešu dienestā dzejnieks rakstīja Brīvzemniekam vēstulē, kuras izvilkums publicēts «Baltijas Vēstnesī» 1876. gada 1. decembrī: «Serbi, kā no arkla ņemti, nav nekādi karavīri. (Arī aprakstā «No Daugavas līdz Donavai» Pumpurs ļoti kritiski izsakās par serbu armiju un tās kareivju militāro sagatavotību. — *J. R.*) Serbu valdība patevāja un bez naudas. Es piebiedrojos Belgradē pie melnkalniešiem, kuri vienīgi šinī karā ko izdarījuši. Ja miera nebūs, tad iešu ar viņiem uz Montenegro jeb Melnkalni. Es dabūju pirmo oficiēra činu jeb godu, tas ir pēc krievu nosaukuma poparučiks (podporučiks — *J. R.*). Dzīvojiet veseli un sakāt tautiešiem daudz labas dienas.» Publikācijai Brīvzemnieks pievienojis piezīmi: «Lai Dievs dod, ka mūsu Pumpurs, sirdīgo melnkalniešu pulciņu brīvības karā vadīdams, atnāktu reiz spīrgts un vesels

atpakaļ savā apdziedātajā Latvijā, godā un svarā izplaucis! Brīvzemnieks.»

Viesnīcā kāds ļoti bagāts Belgradas tirgonis grib Pumpuru savervēt par brīvprātīgo Turcijas armijā. Viņš kārdina dzejnieku ar smalkiem, dārgiem audumiem un zeltu, ar labumiem un baudām, kas sagaidot viņu, ja vien viņš dotos uz Turciju. Tirgonis izklāsta viņam savus uzskatus, ka galvenais pasaulē ir manta un bagātība, kuras sasniegšanā nav jārēķinās ar savas nācijas vai pavalstniecības interesēm.

Piekrišanas gadījumā Pumpurs tūliņ saņemtu 1000 liru (apmēram 700 rubļu cariskās Krievijas naudā), pēc ierašanās Konstantinopolē vēl 1000 liru, pēc tam viņam, zināms, vēl tiktu maksāta alga. Zemlinā stāvot kāds Austroungārijas «Donavas tirdzniecības sabiedrības kuģis», kurš dosies uz Konstantinopoli un aizvestu Pumpuru uz Turciju. (Zemlina — toreizējās Austroungārijas pilsēta Donavas kreisajā krastā iepretim Belgradai.) Uzmudinot Pumpuru, tirgonis saka, ka Turcijā «bez jaukām, romantiskām, paradīzei līdzīgām zemēm zīda un zelta diezgan», to visu viņš «. . varot lēti panākt un savās rokās savākt zeltu, ja tik vien gribot iestāties Turcijas dienastā; . . viņam (tirgonim — *J. R.*) esot pazīstami simtiem eiropiešu no visādām tautām, kuri iestājušies Turcijas dienastā, tur izpildot augstus amatus un sakrājot sevim miljonus.» Turcijas aģentam un viņa līdzzinātājiem par lielu pārsteigumu dzejnieks atbild ar noteiktu «Nē!». Atmiņās viņš pastāsta: «Viņi visi uz mani skatījās platām acīm, jo tādu iznākumu laikam nebija gaidījuši. Es teicu tālāki, ka personiski neienīdu nevienu tautu, bet, reizi pēc paša pārliecības piebiedro-

jies pie slāvu lietas aizstāvēšanas, es tai palikšu uzticīgs, kad ir Turcija man tiešām miljonus apsolītu.» Arī šī epizode liecina, ka serbu-turku kara volontieris Pumpurs nejutās kā vienkāršs algotnis un nebija tāds.

Pēc kādas nedēļas Pumpurs ar citiem kazaku pulka oficiēriem, kas pierakstījušies pie Vrbicas, ierodas Zemlinā, lai sastaptos ar visu slāvu komiteju ģenerālaģenta palīgu grāfu Kutuzovu, kuram bija nodoms kazakus atrunāt no došanās uz Melnkalni. Sastapšanās laikā Kutuzovam pienāk ziņa, ka starp Serbiju un Turciju noslēgts miera līgums.

Zemlinā nakti uz Donavas krasta notiek gandrīz veiksmīgs mēģinājums nolaupīt Pumpuru un ar varu uzvest uz jau minētā «Donavas tirdzniecības sabiedrības» kuģa. Nolaupīšanu bija organizējis kāds kazaku volontieris, kas bija nolēmis laimi meklēt Turcijas dienestā. Kritiskajā brīdī piestaidzas klāt Melnkalnes vojevodas adjutants un palīdz Pumpuram atsvabināties no diviem svešiniekiem, kas, viņu sagrābuši un satvēruši viņa rokas, cenšas uzvilkt pa kuģa nolaižamo tiltiņu uz kuģa. No kuģa atskan nievīgi Pumpuram veltīti kazaka vārdi.

No Vrbicas pienāk ziņa, ka viņš atceļot savu nolīgumu ar kazakiem. Pēc tam kad Serbija noslēgusi miera līgumu, Melnkalne spiesta neturpināt oficiālu karu ar turkiem.

Grāfs Kutuzovs bija solījis dzejniekam palīdzēt dabūt mērnieka vietu Serbijā, taču to izdarīt neizdevās, jo «..Serbijā nebija nekādu domēņu muižu un tārad nevajadzēja arī mērnieku».

Serbijai cauri jānot, Pumpurā mostas viņā izsenis mītošā interese par zemi. Viņš vēro,

ka tā te ir ļoti auglīga un ka ir daudz brīvas, neizmantotas zemes. «Serbu zemniekiem nav nekur jāsteidzas, zemes pilnība un auglība ir tik dižena, ka tā bagātīgi atlīdzina mazākos pūliņus, tā tad viņu kustēšanās, iešana, braukšana notiek ļoti gausi, par piem., viņu vērsu pasts daudz ja noskrien 10 verstis dienā.» «..ceļojot var redzēt daudz brīvas, neapstrādātas zemes, jā, dažas jaukas, auglīgas kalnu ielejas pavisam vēl neapdzīvotas.» «Pa Serbijas kalniem un lejām ceļojot un redzot tur tik daudz auglīgas, neapdzīvotas zemes, es tūlīt tiku domājis: «Kaut šī zeme būtu pie mums Vidzemē vai Kurzemē!»» Pumpurs Belgradā ierodas pie Serbijas iekšlietu ministra ar jautājumu, vai nebūtu iespējams uz kādas brīvzemes izveidot latviešu koloniju, kura noderētu arī serbu zemniekiem «kā parauga saimniecība», jo latvieši «visā plašajā Krievijā pazīstami par uzcītīgiem zemkopjiem». Ministrs ir laipns pret Pumpuru, apsola šo jautājumu izvirzīt apspriešanai skupščinā (tautas vietnieku sapulcē, parlamentā). Lai Pumpurs pienākot pie viņa pēc divām nodēļām.

Dzejnieks ir cerību pilns, viņš iztēlojas sevi par līdziedzīvotāju latviešu kolonijā Serbijā. Noteiktajā laikā viņš atkal ierodas pie ministra. Ministrs, tāpat kā pirmajā reizē, laipni informē viņu par skupščinas lēmumu: «Zemi nepiešķirt.» Motivācija: «Visa zeme pieder serbu tautai; šo pamata likumu uzturēdami, mēs neviena cittautieša savā zemē neielaižam. Ja mums ir brīvzeme, tad tā lai paliek brīva tik ilgam, kamēr viņas mums pašiem vajadzēs, līdz tam laikam mēs iztiksim arī bez paraugu saimniecības.» Pumpurs ir vīlies, taču

viņš savā sirdī atzīst, ka skupščina ir rīkojusies pareizi: «.zemnieku skupščina prata savas tiesības īsti krietni aizstāvēt. «Daudz tālāki izglītotā latviešu tauta varētu še daudz ko mācīties.» Tā domāju, no ministra atvadījies un uz savu kazarmu iedams. Biju cerējis pa sava ceļojuma laiku un uzturēšanos Serbijā vairāk ko panākt, tas nebija pilnīgi izdevies.»

Dzejnieks nolemj, ka nekas cits neatliek kā atgriezties Krievijā. Viņš pēc iespējas atraujas no oficiēru sabiedrības un tā iekrāj nelielu summu nākotnes izdevumiem.

Ar 1. februāri brīvprātīgajiem pārtrauc algu izmaksu, taču līdz 15. februārim tiek piešķirts uz slāvu komiteju rēķina brīvs ceļš uz Krievijas robežām — līdz Kišiņevai. 1877. gada sākumā (precīzāk — pirmajās nedēļās) Pumpurs ar vienu no savvaļnieku grupām atstāj Belgradu, kurā viņš ar saviem līdzbiedriem pavadījis četrus mēnešus.

«Baltijas Vēstnesī» 1877. gada 9. februārī citēts fragments no dzejnieka vēstules, kurā viņš raksta: «Tagad, kur Serbija ar turkiem uz mieru domā, visi volonteri devās atpakaļ uz mājām. Bet, tā kā man mājas nav, tad apmetos kādas dienas Odesā un gribu raudzīt kaut kur Krievijā kādu dzīves vietu atrast.» Turpretī aprakstā «No Daugavas līdz Donavai» dzejnieks raksta, ka viņš izbraucis no Belgradas 10. februārī. «No Daugavas līdz Donavai» izriet, ka Donas kazaku vienība ieradusies Serbijā divpadsmit dienas vēlāk, nekā tas minēts «Baltijas Vēstnesim» 1877. gada 6. aprīlī rakstītajā Pumpura korespondencē «Iz Sevastope-

les». Liekas, ka šīs pretrunas gūst izskaidrojumu, ja pieņem, ka atmiņās «No Daugavas līdz Donavai» datumi minēti ne pēc tolaik cariskajā Krievijā vispār pieņemtā vecā stila, bet gan — savdabīgā kārtā — pēc jaunā stila. Šādam pieņēmumam par labu runā arī «No Daugavas līdz Donavai» sākumā sniegtais 1876. gada 6. augusta tēlojums Rīgas apkaimē: «Bija silts, bet apmācies augusta mēneša rīts, *plavās darbojās strādnieki, druvās labība jau sāka nogatavoties*, rudens tuvojās...» Šāda aina, ko iezīmē lielisks Latvijas lauku dzīves pazinējs, raksturīga Latvijas apstākļiem pēc vecā stila drīzāk jūlijā, nevis augusta sākumā. Tomēr aprakstā «No Daugavas līdz Donavai» ir kāds datējums, kas nepārprotami sniegts pēc vecā stila. No šī apraksta teksta izriet, ka pamiers starp Serbiju un Turciju tiek noslēgts 19. oktobrī (pēc jaunā stila būtu jābūt — 31. oktobrī).

Drīz Pumpurs no Odesas ierodas Sevastopolē. Apskatījies pilsētu, viņš — februāra mēnesī — dažu nedēļu laikā izbraukā ievērojamu daļu Krimas pussalas (Bahčisaraju, Simferopoli, Karasubazaru — tagad Belogorska). Dzejniekam ir bijis nodoms iepazīties ar brīvu zemju pirkšanas lietderību un iespējām latviešiem Krimā.

Karasubazarā Pumpuru viesnīcā apmeklē kāds bagāts muižnieks un uzaicina viņu pie sevis padzīvot muižā Karasubazaras tuvumā. Dzejnieks kādas nedēļas dzīvo viņa pilī. Muižnieks piedāvā savu muižu pārdošanai. 25. februārī Pumpurs raksta B. Dīriķim vēstuli un lūdz viņu «Baltijas Vēstnesī» un «Mājas Viesī» ievietot sludinājumu, lai piesakās pircēji un rentnieki. (Vēstules noraksts glabājas Latvijas

Zinātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā B. Dīriķa fondā.) «..zeme ir ļoti laba un auglīga, es pats esmu to apskatījis un atrodu, ka Vidzemē tādas zemes nav,» raksta Dīriķim Pumpurs. Mēģinādams latviešiem kārtot zemes iepirkšanu Krimā, dzejnieks faktiski ir rīkojies pretēji uzskatiem, ko viņš 1874. gadā ir izteicis dzejolī «Tautiešiem svešumā». Šai dzejolī viņš vērsas pret latviešu zemnieku pārceļšanos uz citurieni Krievijā: «Kādēļ klidāt tāli, tāli / Jūs no mīļas tēvijas, / Vai nav telpas, brāļi, brāļi, / Še iekš mūsu Latvijas? // (...) Daugaviņa, Daugaviņa / Tālumā jūs sveicina! / Laiki grozās — tādēļ viņa / Atpakaļ jūs aicina!» Dīriķis Pumpura sludinājumu avīzēs neievieto. Redaktors «Baltijas Vēstneša» «Pasta Tašā» atbild: «Negribu pie Jūsu.. nodoma izdarīšanas piepalīdzīgs būt, jo neatzīstu, ka pārgājēji varētu jaunā vietā kādu laimi sagūt.»

Muižnieka tēvs ir bijis kāds armēņu kņazs, bet māte — čerkesiete. Muižnieks dzīvo brīvlaulībā ar jaunu, skaistu čerkesieti, kuru viņas tēvs pārdevis pret viņas pašas gribu. Čerkesietei ir bijis līgavainis, viņi abi viens otru ir ļoti mīlējuši. Muižā viņa dzīvo faktiskā ieslodzītās stāvoklī. Čerkesieti dzejnieks nejauši sastop un no viņas par tās traģiskajiem sarežģījumiem uzzina tikai muižas atstāšanas dienā.

Muižnieks pret Pumpuru visu laiku izturas sevišķi laipni. Pēdīgi viņš aicina Pumpuru braukt viņam līdzī uz Simferopoli un tur — par lielu samaksu — nogalināt čerkesietes līgavaini, kas Simferopolē ieradies no savas dzimtenes. Dzejnieks raksta: «Par tādu palīdzību

viņš man solīja 10 000 rubļu un pie tam skatījās jau kā uzvarētājs man acīs ar to pārliecinašanu, ka šī nauda mani kārdinās pieņemt viņa priekšlikumu. Desmit tūkstoši rubļu svešumā, nabadzībā gan varēja būt liela kārdināšana. Tomēr čerkess bij šoreiz vilies. Viņa naudu atraidīdams, paņēmu atkal savu ceļa somiņu mugurā un aizgāju pret vakaru kājām no šī bagātā muižnieka pils projām. Pie tam man bij it viegli ap sirdi, lai gan īsti nezināju, uz kurieni griezties un kā tuvākā nākamībā iztikt, domāju tik no šī apgabala projām tikt — jo tālāki, jo labāki.»

Šī nelielā savas dzīves posma iespaidus, vērojumus, pieredzējumus un piedzīvojumus dzejnieks ir attēlojis tai pašā gadā uzrakstītajā un «Baltijas Vēstneša» četros decembra mēneša numuros publicētajā aprakstā «Pārdota (Piezīmējumi iz ceļojuma caur Krimas pussalu)». Atmiņu nobeigumā aprakstītos notikumus un biogrāfiskos faktus palīdz datēt daži kalendāra rakstura momenti: tēlojums nobeidzas 1877. gada pirmajā Lieldienu dienā pēc armēņu-gregoriāņu baznīcas kalendāra. Raksta nobeigumā Pumpurs izsakās: «Atmetu pie tam arī visas muižu un zemju pārdošanas priekš latviešiem. Lai latvieši labāki dzīvo un pūlējas savā tēvijā.»

Jau no minētās 1877. gada 9. februārī «Baltijas Vēstnesī» publicētās dzejnieka vēstules fragmenta ir skaidrs, ka Pumpurs pēc atgriešanās no Serbijas Kijevijas dienvidos ir materiālā ziņā kļūmīgā stāvoklī. Taču viņa situācija ne mazākā mērā neinteresē viņa tautiešus ne Latvijā, ne Maskavā. Tie ir pilnīgi vienaldzīgi. 1897. gadā kādā vēstulē Pēterim Zālītem viņš rakstīs: «Esmu no pašas jaunības klau-

sījies «tautas balsi» — sevišķi pats toreiz tā ticēju. — Bet tad nāca gadījieni, kur paliku bez vietas un maizes, tauta manis neatminēja. Vispārīgs liktens to, kuri klausā «tautas balsij». Uz kādu atmiņu gaidīt būtu arī egoistiski.»¹

Pumpurs saprot, ka viņam atkal var pietuvoties bada rēgs. Viņš atgriežas Sevastopolē. Viņš drīz iestājas kādā inženieru komandā, kuras darbs saistīts ar nocietinājumu un krasta artilērijas ugunspunktu izveidi Sevastopolē Melnās jūras piekrastē pavisam drīz paredzamajam krievu-turku karam. Karš sākas 1877. gada 12. (24.) aprīlī un ilgst vairāk nekā desmit mēnešus — līdz 1878. gada 19. februārim (3. martam). Nav izslēgta varbūtība, ka Sevastopolē 1877. gada pavasarī un vasarā dzejnieks ir pildījis kaut kādus ģeodēzista palīguzdevumus. Korespondencē «Iz Sevastopeles» starp citu atrodam šādu teikumu: «Tagad mēs mēram un sveram Sevastopeles vēsturīgos kalnus.» (Baltijas Vēstnesis, 1877, 20. aprīlī.) No kādas Pumpura korespondences «Diena iz Sevastopeles lēģera dzīves», kas rakstīta 1877. gada 4. jūnijā un publicēta avīzē «Baltijas Vēstnesis» 25. numurā, ir redzams, ka dzejnieks korespondences tapšanas laikā ir dienestā Sevastopolē 13. divīzijā. Citā viņa korespondencē, kas līdzšinējos Pumpura rakstu izdevumos nav publicēta, rakstīts par krievu karakuģa «Vesta» bruņotu sadursmi ar turku kuģiem naktī uz 12. jūliju Melnajā jūrā (Baltijas Vēstnesis, 1877, 3. augustā). Pumpura raksti «Baltijas Vēstnesim» atspoguļo dzejnieka no-

¹ P. Z. Andrejs Pumpurs. — Mājas Viesis, 1902, 3. jūl.

skaņās, sniedz vēsturiskas detaļas. Dzejnieka sabiedrisko uzskatu ievirzes raksturojumam jau šai laikā ļoti zīmīga ir viņa vēstule Kaudzītes Matīsam 1877. gada 15. jūlijā no Sevastopoles. Vēstule pauž gan Pumpura paša, gan acīmredzot viņa dienesta demokrātiski un revolucionāri noskaņotu līdzbiedru domu par radikālu sabiedrisku un politisku pārmaiņu iespējamību, par tautu demokrātisku attīstību, par monarhistisku un patvaldniecisku režīmu likvidāciju. Vēstulē dzejnieks arī raksta, ka «augusta beigās» viņš dosies uz Odesu, lai tur vienu gadu mācītos junkuru skolā un sagatavotos oficiera eksāmenam. Citā vēstulē Kaudzītes Matīsam 7. septembrī dzejnieks raksta: «Uz kara lauka pēdējā laikā krieviem neiet laimīgi — labi pametumi, bet tādēļ, zināms, Krievija nepaliks kaunā, Turcija ir visādā ziņā jāsaģāž — un lai tas ar diezin kādus upurus prasītu!

28-tā augustā es atstāju Sevastopeli un nobraucu uz Odesu, kur tagad iestājos šejienes junkuru skolā.» (Latvijas Zinātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa, K. Egles fonds.)

1979. un 1989. gadā grāmatas autors PSRS Centrālajā Valsts kara vēstures arhīvā¹ Maskavā konstatēja virkni dokumentāru ziņu par Pumpura karavīra un oficiera dienestu, kā arī par vēlāko armijas ierēdņa dienestu Daugavpils intendantūrā — karaspēka saimnieciskās apgādes daļā. Arhīvā glabājas dokuments «Daugavpils intendantūras IX klases uzdevumu ierēdņa

¹ Turpmāk saīsināti — ПСКВА. Originalā: Центральный Государственный военно-исторический архив СССР.

Kolēģijas Asesora Pumpura dienesta reģistrs».¹ Dokuments ir sastādīts uz 1897. gada 1. janvāri, t. i., pusgadu pēc Pumpura aiziešanas no karavīra un virsnieka dienesta uz Daugavpils intendantūru. Tas ir tipogrāfijā iespiests dienesta uzskaites formulārs piecu kantorgrāmatas formāta lapu (desmit lappušu) apjomā. Neskaitot īsu jau minēto norādi titullapā, kaligrāfiskā rokrakstā par viņu sniegtas sīkākas ziņas septiņās lappusēs. Reģistrs aptver laikposmu no 1877. gada 14. maija līdz 1896. gada 31. decembrim. Tajā minēti precīzi karaspēka daļu nosaukumi, hronoloģiski dati, pavēļu izdevēji, numuri un datumi, sniegtas ziņas par Pumpura komandējumiem, atvaļinājumiem, apbalvojumiem, ģimenes locekļiem u. c. Dokumentu parakstījis intendantūras priekšnieks un rakstvedības pārstāvis.

Dokumentā teikts, ka, pēc paša lūguma, ar 13. kājnieku divīzijas 1877. gada 14. maija 70. pavēli Pumpurs no 17. maija ieskaitīts 49. kājnieku Brestas pulkā kā trešās kategorijas («разряд») ierindnieks — brīvprātīgais². 49. kājnieku Brestas pulks bija stacionēts Krimā.

Tā paša gada 19. augustā viņš komandēts uz Odesas kājnieku junkuru skolu, kurā — pēc dienesta reģistra ziņām — ieradies 16. sep-

¹ «Послужной список чиновника для поручений IX класса Двинского Вещевого склада Коллежского Ассесора Пумпура.»³ — РСКВА, 409. fonds, 353.—386. lieta, 1.—3. lapa un to otrā puse («оборотная сторона»), 4. lapas otrā puse, 5. lapa.

² Pumpuram kā serbu-turku kara brīvprātīgajam piešķirtā dienesta pakāpe pēc atgriešanās Krievijā neskaitījās par spēkā esošu. Viņam dienests cara regulārajā armijā bija jāuzsāk no pašas tā hierarhijas «apakšas».

tembrī.¹ Taču no citētās Pumpura 7. septembra vēstules Kaudzītem izriet, ka dzejnieks ieradies Odesas karaskolā nedaudz agrāk — augusta beigās vai septembra sākumā. «Rīgas Avīzēs» 1908. gada 8. martā ar pseidonīmu «Vērotājs» publicēts ģenerāladjutanta O. Rihtera piemiņai veltīts Pavasaru Jāņa (ist. v. Jāņa Veismaņa) raksts «Atmiņas par ģenerāladjutantu Rihteri». Te autors apgalvo, ka Pumpurs iestājies Odesas junkuru skolā ar ģenerāladjutanta O. Rihtera palīdzību. Dzejniekam radušies šķēršļi iekļūšanai šai skolā, it īpaši tāpēc, ka, pēc junkuru skolas audzēkņu uzņemšanas noteikumiem, viņš nav atbildis noteiktam vecuma cenzam, *bijis par vecu*. Pirms iestāšanās karaskolā viņš 1877. gada vasarā braucis uz Latviju (!) un saticies ar ģenerāladjutantu viņa Rikteres muižā. Autors te acīmredzot samaina faktus, minot tādus, kas saistīti ar Rihtera rekomendāciju sakarā ar Pumpura iestāšanos Daugavpils intendantūrā.²

27. septembrī Pumpurs Kaudzītes Matīsam raksta: «Junkuru skolā manim ir ļoti daudz ko mācīties; bez zināšanu specialisma tiek vēl pie oficiēru eksamena pagērētas vispārīgas zināšanas no pilnīga ģimnazijas kursa; un, tā kā šīs mācības visas krievu valodā tiek pasniegtas, iekš kuras es vēl vājš, tad ir daudz ko saņemties, ja gribu gada vai pusotra gada laikā tik tāli tikt, ka pie eksamena cauri nekritu. Pie visas šīs nevalas vēlētos tomēr arī vēl ar Baltiju sakarā stāvēt — vai nu caur

¹ Par junkuru skolām cariskajā Krievijā sauca karaskolas, bet šo skolu audzēkņus, sākot ar 1864. gadu, — par junkuriem.

² Sk. 152. lpp.

privātu sarakstišanos jeb līdzstrādāšanu pie latviešu laikrakstiem.» Neraugoties uz minētajām grūtībām, dzejnieks junkuru skolā mācās ar labām sekmēm.

1878. gada 17. novembrī paaugstināts par unteroficieri («apakšoficieri»), 27. decembrī — par portupē-junkuru. Ne unteroficiēris, ne portupē-junkurs nebija virsnieka dienesta pakāpes, pat nebija jaunākā virsnieka dienesta pakāpes. Unteroficiēris bija jaunākā komandējošā sastāva pakāpe ierindnieku grupā. Portupē-junkura pakāpi, kas deva arī tiesības nēsāt auksto ieroci¹, pēc nolikuma, drikstēja saņemt tikai labākie un sekmīgākie karaskolu absolventi². Karaskolas beigšana tās bijušajiem audzēkņiem deva tiesības uz atvieglotiem noteikumiem ātrāk iegūt pirmo jaunākā virsnieka dienesta pakāpi.

Pēc karaskolas Pumpurs atgriežas un turpina dienēt kājnieku 49. Brestas pulkā.

Dienvidos četrus gadu laikā Pumpurs ir sacerējis desmit dzejoļus.

Nav tuvāk zināma dzejoļa «Saulei noejojot» sacerēšanas vieta, tas publicēts 1877. gada 16. februārī. Krājumā «Tēvijā un svešumā» «Saulei noejojot» pievienotais gadskaitlis «1876», kā arī tas, ka sacerējums ievietots nodaļā «Svešumā», liecina, ka dzejolis sacerēts ārpus Latvijas 1876. gadā, iespējams, Serbijā. Dzejolis atspoguļo Pumpura personīgās dzīves traģiku.

Nav droši zināma dzejoļa «Pie Donavas»

¹ Portupeja — šaura sikсна zobena nēsāšanai.

² Военная энциклопедия, т. XVIII, Петроград, 1915, с. 621.

sacerēšanas vieta, tas publicēts 1877. gada 13. aprīlī, dzejniekam dzīvojot Krimā, divus mēnešus pēc viņa atgriešanās no Belgradas.

Seši dzejoļi sacerēti Krimā pirms iestāšanās junkuru skolā, tikai viens — «Mīļa drauga pieņīšanai» — Krimā pēc karaskolas pabeigšanas.

«Jaunam gadam 1878!», kas publicēts 1878. gada 18. janvārī, tapis Odesā, junkuru skolā.

Odesā, Krimā — tāpat kā Serbijā — Pumps pastāvīgi atceras dzimteni, savā sirdī viņš nes Latvijas un latviešu tautas tēlu. Par to liecina tiklab viņa tālaika dzeja, kā proza.

Dzejoļi «Latvju karavīra līgaviņa» (publicēts 1877. gada 11. maijā) sniegti latviešu karavīra — krievu-turku kara cīnītāja — un viņa dzimtenē palikušās līgavas tēli.

Dzejoļi «Pie Donavas» autors šo upi satuvina ar Daugavu, pauž, ka pie Donavas viņš jūtas, it kā viņš būtu pie Daugavas.

«Sevastopeles lēģerī, vasarā 1877» (publicēts 1877. gada 22. jūnijā, Jāņiem nākot) latviešu strēlnieks karstā vasaras dienā stāv «akmins kraujā» un raugās «pret vakariem»: «Tas domāt sāk par Pērsi / Un viņas vēsumiem, / Kur šodien latvju biedri / Izbrauc uz zaļumiem!»

«Jaunam gadam 1878!» raksturo latviešu tautas stāvokli 1877. un 1878. gada mijā. Dzejolis beidzas ar vārdiem:

Jaunais gads, tev vēlu savu tautu
Tālāk vadīt ceļā laimīgi!
Tad, ja nāve mani šeitān kautu,
Svešumā es mirtu mierīgi,
Zinot, ka šī cerība nav velta, —
Latvju tauta dzīvos gaismā celta!

«Teiku vācelītē» (publicēta 1878. gada 13. oktobrī) sniegts latviešu folkloras teicējas tēls, atveidota tautas pasaku un teiku stāstīšanas atmosfēra dzimtenē dzejnieka bērnībā.

Dzimteni, Lielvārdi, Daugavu un mirušo draugu Ausekli dzejnieks skata dzejolī «Miļa drauga piemiņai» (publicēts 1879. gada 21. martā).

Korespondencē «Diena iz Sevastopeles lēģera dzīves», rakstīdams par karavīru dejām, rotaļām, spēlēm brīvajā laikā, Pumpurs nevar atturēties no piebildes: «Tik žēl, ka šīs rindas nebij raibas! Būtu mūsu Baltijas zeltenešes šebijušas, ceru, ka tās neatrautos raibā rindā līdzī stāties; pie tam tās būtu ieraudzījušas arī dažu pazīstamu vaigu iz mīlās dzimtenes, — un dažs labs mātes dēls, šeb spēlēdams, varbūt iedomā savu mīļāko tālā dzimtenē, Vidzemē vai Kurzemē.»

Apskatot Krimā, Frīdentālē kādu vācu koloniju, viņam liekas, «ka būtu Vidzemē Iršu muižā». Pavasarī, vērojot gulbju lidošanu uz ziemeļiem, viņam nāk prātā domas par tēvijū: «Tiem pakaļ skatīdams, domāju, ka daži no viņiem pēc maz dienām arī Latvijas ārēš nomētīsies. Cik labprāt būtu tiem līdzī laidies uz tēvijū. Bet velta ilgošanās — gulbji aizlaidās un es paliku svešumā» («Pārdota»).

Aktuālas latviešu literatūras problēmas Pumpurs risina 1879. gadā Krimā armijas dienestā uzrakstītajā literatūrkritiskajā rakstā «Nedziediet blēņu dziesmas» (publicēts 13. un 20. jūnijā).

70. gadu beigās Odesā un Krimā dzejnieks intensīvāk pievērsies «Lāčplēša» sacerēšanai. Par Dienvidkrievijā rakstītajām eposa daļām viņš vēlāk stāstījis, ka «..tājumā no visiem

literāriskiem avotiem, Sevastopolē un Odesā dzīvodams, esot rakstījis visu tikai, kā saka, no galvas, personu vārdus ņemdams cik iespējams no ģeogrāfiskiem nosaukumiem, kā Lielvārdlīls, Kangars, Aizkrauklis, Koknes[i]s utt.»¹.

1880. gada 3. maijā Pumpurs tiek pārcelts uz 15. rezerves kājnieku kadru bataljonu, kur ierodas 15. maijā. Te viņš dien līdz pat aiziešanai uz Daugavpils intendantūru. Bataljons maina savas atrašanās vietas, līdz ar to viņa dienests šai bataljonā notiek dažādās vietās — sākumā Rīgā, pēc tam Cēsīs, Tērbatā, atkal Rīgā, pēdīgi — Panevēžā. Bataljonu 1891. gada 25. martā pārdēvē par Dinamindes (Daugavgrīvas — *J. R.*) rezerves bataljonu, 1892. gadā to pārformē par 180. kājnieku rezerves Dinamindes pulku, kas 1893. gada 6. februārī iegūst 180. kājnieku rezerves Ustj-Dvinskas pulka nosaukumu.

Drīz pēc Pumpura ierašanās Rīgā — no 1880. gada 17. līdz 20. jūnijam — notiek otrie vispārējie latviešu dziesmu svētki. Viņš sacer «Galda dziesmu II. latv[iešu] dzied[āšanas] svētkos 19. jūnijā 1880.» un ir svētku apmeklētāju vidū.

Pēc dienesta reģistra ziņām, 1880. gada 8. septembrī Pumpurs tiek paaugstināts par praporščiku; no 1884. gada 1. oktobra viņš ir podporučiks, no 1888. gada 25. oktobra — poručiks. Praporščiks, podporučiks, poručiks bija jaunākā virsnieka dienesta pakāpes. 1890. gada 27. augustā Pumpurs tiek paaugstināts par štāb-

¹ *Kaudzīte M.* Atmiņas no «tautiskā laikmeta»., 1. sēj., 184.—185. lpp.

kapteini; tā jau ir virsnieka, ne jaunākā virsnieka pakāpe. Turpmāko sešu virsnieka dienesta gadu laikā viņš neiegūst nevienu jaunu militāro pakāpi.

Kādā 1880. gada novembra vakarā, kad sniga un putināja, Pumpurs iebrauca Vecpiebalgas Jaungaigalos, kur dzīvoja sieva ar dēliņu Arturu. «Nu bij prieki bez gala un aizmirstas visas bēdas un ciešanas,» raksta Ede. Edes vārdi liecina par viņas labsirdību, par to, ka viņa vīram bija piedevusi viņa pēkšņo, negaidīto aizbraukšanu 1876. gada vasarā. Arī Edes tēvs esot labvēlīgi uzņēmis znotu — nu jaunāko oficiēri, cilvēku, kam ir zināms stāvoklis un labas tālākās perspektīvas. Viņš teicis: «Spožas pogas viņam bija toreiz, spožas tagad, un tās viņš tagad ir panācis, nevienu nenošaujot.» (M. Lucavas stāstījums autoram 1978. gada 17. jūnijā.)

Kopš 1881. gada rudens Pumpurs Rīgā dzīvojis «Dzirnavu ielā Maskavas priekšpilsētā, pāri dzelzceļam, kādā koka vienstāvu mājiņā...» (Edes atmiņas).

80. gadu sākumā Pumpura darbam pie eposa jau ir zināmi rezultāti. Kaudzītes Matīss: «Pāra reizes savas oficiēra kārtas pirmos gados viņš (Pumpurs — J. R.), būdams atkal Piebalgā un atcerēdamies vēl agrākos laikus..., lasīja tiem tur vēl atlikušajiem draugiem un paziņām priekšā gabalus no sava tolaik saceramā eposa «Lāčplēša».» (Atmiņas no «tautiskā laikmeta»..., 1. sēj., 184.—185. lpp.)

Zinātniskajā literatūrā bieži daudzmināts fakts ir Pumpura saistība 1881. gadā ar t. s. Aizupa pulciņu, šīs Pumpura līdzdalības atspoguļo-

jums 116. kājnieku Malojaroslavskas pulka podporučika Kārļa Aizupa prāvas materiālos 1882. gada aprīlī. «Pulciņa» galvenie dalībnieki — Kārlis Aizups, Pumpurs, praporščiks Mārtiņš Krātiņš, podporučiks Juris Tidenis. Pēc žandarmērijas datiem, tie it kā pārsprieduši jautājumu par zemes atņemšanu muižniekiem un tās sadalīšanu latviešu zemniekiem. Pulciņa lietu izskatīja Viļņas kara apgabala tiesa savās izbraukuma sēdēs Rīgā 1882. gada aprīlī. Gan tāpēc, ka tiesa baltvācu muižniekiem nebija labvēlīga, gan «pierādījumu trūkuma dēļ»¹ apsūdzēto attaisnoja.²

Kādreizējā Cēsu draudzes tiesas kancelejas darbinieka Andreja Jankava vēstules skolotājam Paulam Puriņam nepārprotami liecina, ka Pumpurs Aizupa prāvas laikā jau ir dienējis un dzīvojis Cēsīs. Jankavs sīkāk apraksta, kā dzejnieks izturējies, saņēmis Cēsīs izsaukumu uz Aizupa tiesāšanas sēdi, kur tam bija jāierodas kā lieciniekam, kā viņš pavadījis Pumpuru uz diližansu (zirgu pasta ratiem) braucienam uz Rīgu uz Aizupa prāvu.³

Dzejnieks dzīvo Katrīnas ielā 14, drēbnieka Lapiņa mājā.

¹ Oriģinālā: «по недоказанности обвинения на судебном следствии».

² Latvijas Zinātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļas materiāli. K. Aizups. Tiesāšanas lieta. (Aizupa pulciņš ir maz izpētīts. Rainis 1911. gada 27. marta vēstulē Augustam Deglavam raksta, ka Aizups «vēlāk.. bijis slepenpolicists Pēterburgā». Sk.: *Rainis J. Kopoti raksti*. R., 1985, 21. sēj., 341. lpp.)

³ J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja materiāli, inv. № 290214, 290216.

Pēc dienesta reģistra ziņām, Pumpurs, formāli joprojām paliekot saistīts ar savu karaspēka daļu, ir komandēts uz ilgāku laiku uz citām daļām. Veselu gadu — no 1882. gada 26. jūnija līdz 1883. gada 10. jūlijam — viņš ir bijis komandējumā 116. kājnieku Malojaroslavskas pulkā.

Rakstā «Pumpuru Andrejs revolucionārs», kas publicēts «Jaunākās Ziņās» 1928. gada 8. decembrī — dienu pirms plaša Pumpuram veltīta koncerta Latvijas konservatorijas zālē, Jankavs pastāsta sekojošu epizodi no dzejnieka dzīves Cēsu periodā. 1882. gada rudenī izpaudusies ziņa, ka pēc kādas vācu apkārtceļojošas mūzikas kapelas denunciacijas apcietināts Līgatnes papīrfabrikas skolas skolotājs un rakstnieks Pēteris Bērziņš un Mārsnēnu pagasta rakstvedis Cirītis. Gadījums pārspriests draugu pulciņā, klātesot Pumpuram. Tieši tai laikā Cēsu muižniecības biedrības namā bija sapulcējušies Cēsu apriņķa muižnieki uz kārtējo rudens apspriedi. Dzejnieks sašutumā iededzies apņēmībā ar viņam padotajiem zaldātiem uzbrukt muižniecības biedrības namam. Viņš iesaucies: «Es šovakar atsvabināšu latvju tautu no kādiem pussimts tirāniem. Manā rīcībā padoti 180 disciplinēti kareivji. Tos es izvedīšu laukā un nostādīšu pret muižnieku nama logiem, kur šovakar sapulcējušies melnie kraukļi spriest par mūsu tautas nomākšanu. Kad es savai rotai komandēšu: plij! — viņi šaus. Un pāris desmit liekēžu būs mazāk. Es zinu, ka pēc īsa brīža mani nošaus kā traku suni. Bet pāris desmit progresa un garīgo centienu nīdēju būs aizsūtīti uz viņpasauli.» Tikai ar lielām pūlēm biedriem izdevies Pumpuru nomierināt un atrunāt no pārsteidzīgā nodoma.

Par Pumpuru kā par cilvēku A. Jankavs 1935. gada 12. marta vēstulē P. Puriņam izsakās: «..tik sirsnīgu likteņa biedri, kāds bija Pumpurs, dzīvē vairs nesastapu. Ne tikai ar pilnu krūti viņš ideju biedri aizstāvēja, bet liktenīgā brīdī savu pēdējo artavu izkratīja drauga pabalstam.»¹

Dzejnieks piedalās Cēsu sabiedriskajā un kultūras dzīvē — atbalsta Cēsu Latviešu biedrības aktivitātes, palīdz tai ar padomu.

Ap 80. gadu vidū Pumpuru pārceļ uz Tērbatu. Izbraukšana — pēc Edes atmiņām — notikusi 25. februārī, «aukstā ziemas laikā», izmantojot zirgu satiksmi, tāpēc Ede ar diviem bērniem — Valdi un Almu — palikusi Cēsīs un tikai rudenī pārbraukusi uz Tērbatu.

Gan Tērbatas, gan vēlākajā Rīgas un Panevėžas periodā viņš vasarās ir Ikšķilē kareivju vasaras nometnē, tātad daudzas vasaras viņam aizrit pie Daugavas.

No 1881. līdz 1887. gadam — septiņu gadu laikā — Pumpurs nav publicējis nevienu dzejoli. «Reizi jautāju Pumpuru,» raksta Ādolfs Alunāns, «vai tad zem nekādiem apstākļiem viņš vairs nebūtu piedabonams ņemt atkal savu kokli rokā un dūšīgi kustināt stīgas. Bet Pumpurs rūkti pasmējās un manim īsi atbildēja: «Dziedāt var, kamēr jauns. Kas tik krietni kā es pārlicinājies, ka cilvēka mūžam nepiemīt it nekādas poēzijas, tas sviež savu kokli pie malas. Lai dzied jaunekļi nenolaupītām cerībām!»

Kas pēc tādiem vārdiem spriedīs, ka Pumpurs vairs nespēj dziedāt, tas stipri maldī-

¹ J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja materiāli, inv. № 290214.

tos. Jau vairāk reižu esmu pārlicinājies, ka mūsu dziesminiekā mājo vēl tas pats dzejas gars, kas viņam gādāja jaunības gados tik daudz apbrīnotāju un draugu. Tikai ka šis gars apspiests no dienišķām raizēm un rūpēm. Bet, kad Pumpurs atrodas līgsmu draugu starpā, kad glāzes saskan un gārdais alutiņš puto, kad atskan jaunā dziesmas un pasaules ķezu un raizes piemirst, tad arī Pumpura acis zvēro prieku liesmās tāpat kā viņās jaukās jaunības dienās, kur es pirmo reiz ar viņu tikos, un mūsu vecais Andrejs tad gaiši pierād, ka senākais dzejas gars vēl arvienu mājo šinīs pārbaudītās krūtīs, un bez jebkādas sagatavošanas tecēt tek no viņa lūpām improvizācijas, tik jaukas un poēzijas pilnas, ka tādos acumirkļos tikai vienu būšanu nožēloju, un tā ir tā, ka neesmu steno-grāfs, kas caur šo jauko ziedu uzzīmēšanu tik dārgas pērles spētu uzglabāt savai tautai.»¹ Taču Pumpura pilnīga neproduktivitāte lirikā — kādreiz vistuvākajā un visveiksmīgāk koptajā žanrā — šai laikā šķiet viņā nav radījusi depresiju, garīga tukšuma sajūtu. Viņš klusībā nesa sevī iecerī radīt latviešu eposu, sacerējumu, kas savā nozīmībā ne vien līdzinātos labākajam, ko viņš ir uzrakstījis lirikā, bet varbūt vēl ievērojami pārspētu to. Dzejnieks pilns apņēmības strādāja pie šī sacerējuma, darbs virzījās uz priekšu.

«Lāčplēsis» pabeigts Tērbatā, domājams, 1887. gada otrajā pusē. Cenzūras atļauja dota Rīgā 1888. gada 7. martā.

Eposs cenzūrai bija radījis problēmas. Otrā pasaules kara laikā kādās lauku mājās Krapes

¹ [Alunāns Ā.] Ievērojami latvieši, 1. burtn., 28.—29. lpp.

pagastā atrastajā «Lāčplēša» pirmizdevuma eksemplārā, t. s. Krapes eksemplārā¹, redzams, kā dzejnieks ar savu roku atjaunojis cenzūras svītrotās vietas. Pumpura rokrakstā divdesmit vietās ierakstītas jaunas rindas — kopskaitā 63 rindas. 44 iespīestajās vārsnās ir izdarīti gan sīki, gan nozīmīgi grozījumi (pie sīkajiem labojumiem bieži ir atzīmēts «drukas kļūda»). Cenzūras svītrojumi ir skāruši diezgan daudzas būtiski svarīgas vietas — atsevišķus vārdus, rindas (apjomā plašākais īsinājums ir III dziedājumā Vidveda mācību aprakstā — 17 rindas garš).

Pumpurs bija ļoti godīgi un drosmīgi veicis savu darbu, veicis, riskējot ar to, ka cenzūra viņa daudzu gadu lolojumam var pārvilkt svītru. Tomēr «Lāčplēsim» visumā laimējās, jo bija taču pietiekami daudz iemeslu tā aizliegšanai vispār. Grāmatas izdošanai, neraugoties uz cariskās cenzūras apdraudējumu, būs nākuši par labu sekojoši momenti: 1) situācija, ko noteica savtīgās pretrunas starp cariskās patvaldības un krievu birokrātijas centriskajām un baltvācu separātiskajām tendencēm Latvijā 80. gadu pārkrievošanas apstākļos; 2) autors bija cara armijas virsnieks.

Pirmā ziņa par «Lāčplēša» nākšanu klajā parādījās tieši vispārējo dziesmu svētku pirmajā dienā, sestdien, 1888. gada 18. jūnijā (pēc jaunā sila 30. jūnijā) sludinājumā «Baltijas Vēstnesī». Grāmata bija izdota 2000 eksemplāros,

¹ Grāmata glabājas J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā, inv. № 49116.

Ar Krapes eksemplārā izdarītajiem labojumiem un papildinājumiem pirmoreiz «Lāčplēsis» iznācis 1947. gadā Latvijas Valsts izdevniecības izdevumā.

„„Neséro daudzi, slavenais tauteets :
 „„Pec gadu simteņem modisees tauta,
 „„Un sevīm brīvību izkaŗos atkal,
 „„Peeminot vectevu slavenos darbus.
 „„Nolicis Liktenis neredzet manim
 „„Gan savu tauteeŗu grūtajo jugu, —
 „„Raug', Saule grimdama aicina mani,
 „„Baltijas zeltotā saulīte noeet.“ “

„Teicis ņos vardus, Vaidelots gaja,
 „Un laivā eesedees brauca uz leju.
 „Es domīgs skatījos aizgrabtu sirdi
 „Krustmalā stavedams, braucejam pakal.
 „Daugavā krāca Ķeguma straume
 „Un laivu metaja draudoŗem vilņem ;
 „Jau saules pedejee stariņi laidās —
 „Laiva ar ireju pazuda straumē!.

*«Lāčplēŗa» pirmizdevuma
 10. lappuses fragments*

maksāja 60 kapeikas. ņais svētkos, kuros piedalījās 2618 dziedātāji, Esplanādē dziedātājiem un klausītājiem domātās izbūves priekŗā otrā un treŗā dienā līdz ar daŗām citām grāmatām, tai skaitā Ausekļa darbu izdevumu, kā svētku piemiņu pārdeva «Lāčplēŗi».

19. jūnija vakarā un naktī uz 20. jūniju sarīkojuma izbūvē notika goda mielasts. Tajā piedalījās arī Pumpurs, kas jau bija pārcelts

dienestam Rīgā. Pēc Kaudzītes Matīsa atmiņām, dzejnieks tieši tajā laikā bija nozīmēts par dežurantu kazarmā, taču, lai būtu kopā ar svētku dalībniekiem, viņš riskantā kārtā patvaļīgi pametis dežūru, atstājot savā vietā par dežurantu kādu apakšoficieri. «.. goda mīlasta nakti Pumpurs pavadīja svētku ēkā līdz pašu pēdējo viesu aiziešanas, kad bij jau pilnīga dienas gaisma.»

Pēc atgriešanās no Tērbatas Pumpurs ar ģimeni Rīgā vispirms dzīvo Industrijas ielā (tagad Rūpniecības iela) № 9 pie Ķeizara dārza (tagad — Dziesmu svētku parks). Pēc tam viņš dzīvoja Matīsa ielā pie Tērbatas ielas mazā koka namiņā ar ļoti lielu augļu dārzu. Ede savās atmiņās raksta: «Tagad lielā dārza un mūsu mazās mājiņas vietā ir divi lieli nami, uz ielas ar bij neliela koka māja, tagad liels mūra nams. Te grūti būtu to vietu atrast, bet toreiz no Tērbatas ielas puses, kur kroņa noliktavas stāvēja, bij liels placis (laukums — J. R.), pāri plačam mūsu dārzu Matīsa ielā šķīra augsta koka sēta, par kuru zaldāti bij pāri kāpuši mūsu dārzā pēc āboliem. Par dārzu diezgan dārgu īri maksājām, bet par to mēs dzīvojām kā kādā muižā, un nebija citur zaļumi jāmeklē.»

Edei no šī Rīgas perioda kā skaisti, neaizmirstami brīži visu mūžu atmiņā bija palikušas mājās rīkotās viesības: «Pumpurs mīlēja viesīgu sadzīvi tā mājās, kā ārpus mājas. Mājā izrīkoja dažu labu vakaru, ielūgdams pie sevis ofīcīerus, starp kuriem bij daži stalti latviešu ofīcīeri, kā kapteinis Zelters no Vecpiebalgas, Adlers, Tiltinieks un daži citi. Arī es no savas puses ielūdzu savas skaistās radniecības

V. jaunkundzes, un tā dažu jautru vakaru te Rīgā pavadījām, kurus vēl reiz, šovakar savas atmiņas uzrakstot, pārdzīvoju, kas manā atmiņā ir palikuši par gariem gadiem, it kā tas vakar būtu bijis.»

Dzejnieks sakopo un saķārto savus agrāk periodikā publicētos, kā arī dažus neiespiestos dzejoļus, tie iznāk 1890. gada sākumā viņa sastādītajā krājumā «Tēvijā un svešumā». Priekšvārdā «Ievedumam», kas parakstīts «Rīgā, 18. septembrī 1889.», viņš saka: «Vēlētos, kaut arī pie tagadējās paaudzes šīs dziesmiņas un raksti nepaliktu bez iespaida; jo, lai gan 20 gadus mūsu tauta daudz uz priekšu gājusi, tad tomēr vēl mūsu jaunajiem spēkiem daudz būtu ko strādāt un līdzināt tautas druvā; bet liekas, ka, neskatot uz to, pie mūsu tautiešiem šinī laikā jau ir iestājusies remdenā laika starpa; — drīz var pienākt i aukstā. To nedrīkst pielaist, jo darba vēl tik daudz, tik daudz! Tādēļ ņemsim par priekšzīmi mūsu pirmos gaismas cīnītājus un viņu to laiku teikumu, ko tie viens otram uzsauca, tas bija:

«Brāļi, uz priekšu, uz priekšu!»»

Sakarā ar šo priekšvārdu Līgotņu Jēkabs vēlāk Pumpuram veltītajā nekrologā rakstīs: «Kaut arī ikviens no mums sirdī uzglabātu tikpat daudz jaunības uguns, ka, pāri par piecdesmit gadu būdami¹, varētu viens otram uzsaukt: uz priekšu, brāļi, uz priekšu! Bet tagad divdesmit gadus jaunus sirmgalvjus nereti dzird saucam: atpaka!, atpaka!»²

¹ Pumpuram «Tēvijā un svešumā» priekšvārda uzrakstīšanas laikā bija četrdesmit astoņi gadi.

² *Līgotņu Jēkabs*. Aizgājuša dzejnieka piemiņai. — Latviešu Avīzes, 1902, 5. jūl.

Ap 1890. gadu dzejnieks iesniedz grāmatizdevējam Ģedertam Pūcītim (Ģederts Eilenbergs, 1846—1919) savas atmiņas «Tēvijā».

Pirmais šīs atmiņas daļēji publicējis Juris Kalniņš-Prātkopis (1847—1919) dzejnieka rakstu pirmajā (1904) un otrajā (1912) izdevumā ievietotajā apcerējumā par Pumpuru; tajā faktiski publicēti tikai šo atmiņu fragmenti ar daudziem patvaļīgiem grozījumiem un pārveidojumiem, kas neatspoguļo autora gribu. Publicētais teksts, lai gan ietver visas manuskripta nodaļas, apjoma ziņā ir aptuveni trešā daļa no rokraksta. Publikācijā ir ļoti daudz Pumpura valodas un stila labojumu, dzejnieka teksta pārstāstījumu, kas acīmredzot pieder redaktora Kalniņa spalvai. Pumpura atmiņu Kalniņa redakciju kā atsevišķu Pumpura rakstu ir publicējis Roberts Kļastiņš viņa sastādīto Pumpura kopoto rakstu (I—II, 1925) otrajā sējumā. Šīm atmiņām Kļastiņš ir devis paša izraudzītu virsrakstu «Pumpura atmiņas» (saglabājot nodaļu nosaukumus), zem tā liekot gadskaitli 1890.

Ļoti svarīgā «Tēvijā» pilna teksta publicējums pēc dzejnieka rokraksta¹, kas daudz gadus tika uzskatīts par nozaudētu vai gājušu bojā, parādās tikai 78 gadus pēc autora nāves izdevniecības «Liesma» izdevumā 1980. gadā.

1889. gada decembrī mirst dzejnieka tēvs. Viņu apglabā 12. decembrī Lielvārdes draudzes kapos (tagad — «Lāčplēša kapi»)².

90. gadu sākumā Pumpuru pārceļ dienestā uz Panevēžu, kur viņš ar ģimeni dzīvo līdz pat

¹ Glabājas Latvijas Vēstures muzeja Vēstures nodaļas arhīvā, inventāra numurs VN 1559.

² St-s. No Lielvārdes. — Tēvija, 1890, 17. janv.

aiziešanai uz Daugavpils intendantūru. (Sī pilsēta pusgadu pēc Pumpura pāriešanas uz Daugavpili kļūst par Raiņa darbavietu, viņa un Aspazijas dzīvesvietu — taču sakarā ar Raiņa apcietināšanu «jaunās strāvas» lietā — tikai dažus mēnešus.)

Par dzīvi Panevėžā dzejnieka dzīvesbiedre izsakās: «Poneveže ir maza pilsētiņa, toreiz ļoti netīra, ar dubļainām ielām, pie Nevežas upes, kā leiši paskaidroja, pa latviski upi sauktu «nav vēžu», un upē vēži ar nekad neesot bijuši. Ponevežā dzīve bij laba un neticami lēta, piena produktus, kā sviestu, krējumu, uz tirdziņa varēja par nieka naudu pirkt, un galvenais — leišu sievietes bij ļoti tīrīgas, kurām sviests bij skaidrs tīrs, spodros trauciņos ielikts. Uz tirgus, ar leišiem pa latviski runājot, varēja sa-
prasties. — Mūsu mājas skolotājs bij kāds leišu students Purickis no agrāko leišu kņazu dzimtas, bet ļoti nabags — runāja skaidri latviski, bij liels latviešu draugs, sevišķi Pumpura ci-
nitājs.»

No Ikšķiles nometnes laika Panevėžas periodā Ede atstāsta sekojošu gadījumu. «Saņē-
mām dzīvokli turpat pie lēģera kādā liegrunt-
nieka mājā Zušos uz paša Daugavas krasta ļoti
skaistā vietā, ar lielu ābeļu dārzu. Šim ba-
gātam saimniekam bij divas meitas, laikam tās
skaistākas par visu Vidzemi (! — J. R.). Viena
svētdienā bij pāri Daugavai kādā pussalā iz-
rikojums, uz kuru mūsu jaunkundzes uzbudinā-
tas taisījās, jo tanī svētdienā bij ļoti vētrains
un uz zaļumballi nevarēja citādi kā ar mazo
laiviņu pāri tikt, kur Daugava, balti putodama,
vilņoja. Tomēr jaunkundzēm kā jau izlutinā-

tām tēva meitām, kam viss atļauts, vajadzēja braukt. Un Pumpurs, lai gan 4 bērnu tēvs¹, savā dzejnieka aizrautībā piedalījās jaunkundzēm par pavadoni un mazā laiviņā ar savām divām skaistulēm, nāvei acis skatīdamies, devās bangojošā Daugavā uz zaļumballi. Laiviņa tapa no viļņiem kā skaidiņa mētāta, un neviens nevarētu galvot, ka sasniegs mērķi, bet gan (varēja — *J. R.*) gaidīt, ka katru acumirkli mazā laiviņa no viļņiem ar Pumpuru un viņa skaistulēm ierauti tiks Daugavas dzelmē... Otrā rītā ar saules lēktu zaļumnieki sveiki pārbrauca mājā. Es gan jaunkundzes pamācīju, lai uz priekšu neuzņemtas tāda interesanta ceļojuma ar vecu vīru, jo lēģerē bija daudz jaunu, staltu oficiēru, latvieši, un neviens neatteiktu jaunkundzes pavadīt uz zaļumballi. Tomēr viņas deva Pumpuram priekšroku.» Dzejnieks šai laikā bija 51 vai nepilnus 52 gadus vecs (Ede raksta, ka drīz pēc tam ģimene pavairojusies ar meitiņu Elzu). Minētā epizode rāda Pumpuru ne vien kā iejūsmīgu cilvēku, atsedz romantisko stīgu viņa raksturā, bet arī liecina par agrajā jaunībā iegūto Daugavpils «laivinieka», laba airētāja prasmi un pieredzi. Gadījums rāda viņu kā cilvēku, kas pats sevī — cauri daudziem mūža gadiem — nesis un realizējis savā jaunradē pausto cilvēka fizisko spēju — spēka, veiklības un izveicības — ideālu.

Joprojām būdams saistīts ar 15. rezerves kājnieku kadru bataljonu, Pumpurs divas reizes — no 1894. gada 27. februāra līdz 8. jūnijam un

¹ Pumpuriem šai laikā ir pieci bērni — Arturs, Aleksandrs, Teodors, Alma, Indriķis.

no 1894. gada 1. novembra līdz 1895. gada 1. maijam — ir bijis komandējumā 178. kājnieku rezerves Izborskas pulkā.

No 1892. gada 1. decembra līdz 1894. gada 10. janvārim dienesta reģistrā ir norādīti trīs noteikta ilguma laikposmi, kad Pumpurs ir komandējis rotu: 1892. g. 1. XII—1893. g. 8. III; 1893. g. 31. V—29. VII; 1893. g. 20. XI—1894. g. 10. I.

1896. gadā viņš septiņus mēnešus (7. I—8. VII) ir bijis pulka tiesas loceklis.

Dokumentā reģistrēti septiņi Pumpura atvaļinājumi, norādot datumus. Šie atvaļinājumi ietveras laikā no 1880. gada līdz 1896. gadam ieskaitot: 1880. g. 3.—31. X; 1882. g. 3.—31. X; 1885. g. 1.—15. IX; 1890. g. 25. VI—25. VIII; 1892. g. 13. I—13. III; 1894. g. 1. IX—1. XI; 1896. g. 9.—15. VI. Atvaļinājumu ilgums kopā ir astoņi ar pusi mēneši. Varbūt ieraksti par Pumpura atvaļinājumiem ir nepilnīgi?

Pumpurs ir apbalvots ar tumšo bronzas medaļu krievu-turku 1877.—1878. gada kara pieņīšanai. Medaļas piešķiršanas datums dienesta reģistrā nav minēts. 1896. gada 11. februārī viņš apbalvots ar Sv. Staņislava III pakāpes ordeni un 1896. gada 26. februārī ar sudraba medaļu cara Aleksandra III valdīšanas pieņīšanai.

Cik vērojams no Edes Pumpuras atmiņām, ģimenes materiālie apstākļi armijas dienesta gados ir bijuši diezgan pieticīgi, bet ne trūcīgi, turklāt visai atkarīgi no dzīves dārdzības vienā vai otrā vietā.

1892. gadā «Austruma» četros numuros Pumpurs publicē plašāku apcerējumu «Leišu-

latviešu tautu priekšvēsturīgais laikmets». ¹ Raksts ir izvilks — Pumpura tulkojumā — no Viļņā nesen izdotās vairāku Lietuvas un Polijas vēsturei veltītu darbu autora krievu vēsturnieka Pāvila Brjanceva grāmatas «Lietuvas valsts vēsture no vissenākiem laikiem». ² Minētajā fragmentā Brjancevs ir sniedzis daudz nepamatotu un nedrošu ziņu, taču dzejnieka pievēršanās tā tulkošanai liecina par viņa īpašo interesi par lietuviešu senatni, viņu izcelšanos, mitoloģiju, ticējumiem un ieražām.

«Mājas Viesa» «Literāriskajā pielikumā» 1895. gadā (№ 7—20) parādās apraksts «No Daugavas līdz Donavai». Jādoma, ka šis sacerēcums pabeigts un galīgi noslīpēts Panevėžas periodā. Atsevišķā grāmatā apraksts iznāk 1896. gada rudenī (cenzūras atļauja 16. septembrī), kad dzejnieks jau ir pārgājis uz Daugavpils intendantūru.

Šķiet, ka karavīra gados, it īpaši tieši Panevėžas periodā varētu būt uzrakstīta «Kurmja» pirmā nodaļa.

Ir zināmi piecpadsmit 80. gados un 90. gadu pirmajā pusē sacerēti Pumpura dzejoļi. Interesantākie un labākie no tiem: «Vēl reiz pie Daugavas», «Tautas dziesmas», «Tu pats sev esi pasaule», «Ziema», «Meža brauciens».

Vai Pumpurs savos karavīra gados rakstniecībā ir paveicis daudz vai maz? Ja daudzumu

¹ Pumpurs A. Leišu-latviešu tautu priekšvēsturīgais laikmets. Пес Бржанцова леишу валsts vēstures «История Литовскаго государства». — Austrums. Jelgava, 1892. № 1—4; 18.—21., 100.—102., 171.—175., 387.—392. lpp.

² Брянецв П. Д. История литовскаго государства с древнейших времен. Вильна, 1889, XII, 659 с.

literārajā darbībā nosaka ne tīri kvantitatīvi, bet pēc būtības, nozīmības, tad, ņemot vērā tādus darbus kā «Lāčplēsis», «Tēvijā», «No Daugavas līdz Donavai», jāsecina, ka dzejnieks šai laikā ir paveicis ļoti daudz.

DAUGAVPILI

Ede atmiņās raksta, ka Pumpuram bija pavisam apnikusi virsnieka nemierīgā dzīve, gan ziemās uzturoties ģimenei dažādās pilsētās, gan vasarās pārceļoties uz karavīru vasaras nometnēm. Tāpēc viņš nolēmis meklēt vietu dienestā Daugavpils intendantūrā.

Šādi motīvi, jādomā, ir saskanējuši ar Pumpura vēlmi pāriet uz intendantūru, taču nopietnākie iemesli nodomiem ir bijuši citi. Štābkapteinim tuvojās mūža 55 gadi; 1896. gada septembrī, sasniedzot 55 gadu vecumu, saskaņā ar armijā pastāvošajiem nolikumiem viņam vajadzētu izstāties no militārā dienesta. Pumpura izdiena armijā 1896. gada septembrī būtu deviņpadsmitarpus gadi, t. i., armijas pensijas saņemšanai trūktu vēl vairāku gadu. Tie bija jāizdien citā ar armiju saistītā dienestā. Šādu iespēju viņš saskatīja intendantūrā¹.

Taču, lai oficiēris iekļūtu intendantūrā, bija vajadzīga vai nu aristokrātiska izcelšanās, vai

¹ Šī apstākļa nozīme Pumpura aiziešanā uz Daugavpils intendantūru ir atzīmēta vairākkārt. Sk.: P. Z. Andrejs Pumpurs. — Mājas Viesis, 1902, 3. jūl.; *Ligotņu Jēkabs*. Aizgājuša dzejnieka piemiņai. — Latviešu Avīzes, 1902, 5. jūl.; *Fr. Ans[abergs]*. Andreja Pumpura piemiņai. — Latvis, 1927, 6. jūl.; Andreju Pumpuru atceras sirmmais ģenerālis Kreicbergs. — Latvijas Kareivis, 1927, 10. jūl.

liela drošības nauda. Iekļūt intendantūrā vienkāršam, no zemnieku kārtas nākušam virsniekam, sevišķi vēl nekrievu tautības, bija gandrīz neiespējami. Daugavpils intendantūrā vietu Pumpurs dabūja pēc ģenerāladjutanta Ottona Rihtera ieteikuma. (Ģenerāladjutants — galma tituls, ar ko tā īpašnieks, kam bija jābūt arī ar augstu militārā dienesta pakāpi, tika uzņemts cara svītā; titula piešķiršanai bija nepieciešams, lai izraudzītajai personai būtu vismaz ģenerāleitnanta pakāpe.)¹

1895. gada vasarā Pumpurs bija karaspēka daļā Ikšķiles nometnē, bet Rihters (kura pastāvīgā dzīvesvieta bija Pēterburgā) savā kādus trīsdesmit kilometrus attāļajā Rikteres muižā Rīgas apriņķa Rikteres (Sidgundas) pagastā. Pumpurs devās pie viņa ar lūgumu palīdzēt rast darbu Daugavpils intendantūrā.

1896. gada 12. jūlijā ar «Augstāko pavēli» («Высочайшим приказом») Pumpurs tiek pārcelts uz Daugavpils intendantūru, iecelts par speciālo uzdevumu IX klases ierēdņi. Cariskajā Krievijā ierēdņi ar īpašu nolikumu bija iedalīti 14 klasēs. Viszemākā bija 14. klase. Vienlaikus ar iecelšanu par IX klases uzdevumu ierēdņi Pumpuram tiek piešķirta ierēdņa dienesta pakāpe «kolēģijas asesors». Jāatzīmē, ka valsts apstiprinātajā rangu tabulā kolēģijas asesors atbilda ierēdņu VIII klasei. Tātad dzejnieks intendantūrā veic savus pienākumus kā ierēdņis, ne oficiēris. Skaudrajā intendantūras īstenībā Pumpurs zaudē savu kristāmvārdu, kļūst par štata vienību un pavēlēs konsekventi tiek saukts

¹ Par Ottonu Rihteru sk.: Энциклопедический словарь, Т. XXVI а, изд. Ф. А. Брокгауз (Лейпциг), И. А. Ефрон (С. Петербург). С. Петербург, 1899, с. 827.

par «speciālo uzdevumu IX klases ierēdņi kolēģijas asesoru Pumpuru».

Jau minētajā «dienesta reģistrā» («служебный список»)¹ atzīmēta Pumpura alga līdz 1897. gada 1. janvārim. Tā ir 550 rubļu gadā. Bez tam viņš no intendantūras saņēma 200 rubļus gadā dzīvokļa īrei. Kopā 750 rubļi gadā jeb 62 ar pus rubļi mēnesī. Komandējumos Pumpurs iztika ar komandējuma naudu, kas bijusi krietni liela, visa alga komandējumu laikā palika ģimenes rīcībā. E. Pumpura atmiņās visnotaļ pasvītro, ka Daugavpils intendantūras periodā ģimene dzīvojusi pārticībā.

Pumpura alga Daugavpils intendantūrā ne tuvu nav sasniegusi par viņu augstāku vidējā ranga armijas virsnieku un intendantūru ierēdņu algu; kā tas redzams no norādēm PSKVA materiālos, kopā ar dzīvokļa pabalstu tā ir bijusi vairāk nekā 2000 rubļu gadā. Paugstinājumu dienestā, kas viņam būtu devis arī ievērojami lielāku atalgojumu, Pumpurs saņem tikai dažus mēnešus pirms nāves.

Kas bija Daugavpils intendantūra? Intendantūra — armijas saimnieciskās apgādes iestāde. Daugavpils intendantūra veica karavīru un virsnieku apģērbu, apavu, audumu, telšu un telšu piederumu, gultu un gultas veļas, trauku, hospitāļu piederumu u. c., bet it īpaši apģērba pieņemšanu, glabāšanu un nogādi karaspēka daļām un iestādēm. 1899. gada rudenī Daugavpils intendantūras priekšnieks, kas tika pārcelts dienestā par Pēterburgas intendantūras priekšnieku, izdeva pavēli, kurā paziņoja par savu aiziešanu un pateicās virsniekiem, ierēdņiem un

¹ Sk. 129.—130. lpp.

cietiem Daugavpils intendantūras darbiniekiem par dienestu. Šai pavēlē (1899. gada 15. novembris, № 319) sniegts Daugavpils intendantūras raksturojums. Daugavpils intendantūra, teikts pavēlē, ir viena no lielākajām armijas mantu glabātavām visā Krievijā, kuras noliktavās ir valsts mantas desmitiem miljonu rubļu vērtībā; tā apgādā Viļņas un Varšavas kara apgabala karaspēku, pārvaldes un iestādes. (Zīmīgs pats fakts, ka par Pēterburgas intendantūras priekšnieku 1899. gadā tika izraudzīts toreizējais Daugavpils intendantūras priekšnieks.) Atsevišķos gadījumos pēc īpašiem Galvenās intendantūras (Pēterburgā) rīkojumiem Daugavpils intendantūra piegādāja armijas mantas ciетiem kara apgabaliem tālu valstī.

Daugavpils bija Raiņa bērnības, zēna un jaunekļa gadu pilsēta. Daugavpils tuvums ir pastāvīgi jūtams, viņam dzīvojot Randenē, Birķeneļos, Vasiļovā, Jasmuižā, kā arī (Birķeneļu laikā) mācoties Grīvas skolā. Jau sākot ar Randeni (māte bieži puisēnu ņem sev līdzī uz Daugavpili) un Grīvas skolu, Rainis nereti pabūn Daugavpilī. Dažas atmiņas, kas saistās ar Daugavpili, viņš saglabā visu mūžu. Šī pilsēta ir pieminēta viņa bērnības dienu eposā «Saules gadi»: «Tēvs ir muižu nomā guvis, / Lielāku par Tadenavu, / Verstis trīs no Daugavpils, / Dinaburgu toreiz sauca.» Dažas epizodes viņa episkajā dzejojumā «Septiņi malēnieši» norisinās Daugavpilī. — Pumpura mūža nogalē Daugavpils kļūst par Pumpura pilsētu.

Daugavpils, tāpat kā visa Latgale, tai laikā bija iekļauta Vitebskas guberņā. Pēc Krievijas

impērijas pirmās vispārējās iedzīvotāju skaitīšanas datiem, 1897. gada 28. janvārī Daugavpilī bija 69 675 iedzīvotāji. Pilsēta bija Pēterburgas—Varšavas, Rīgas—Orlas dzelzceļu mezgla punkts. Soseja savienoja Daugavpili ar Pēterburgu un Kauņu. Daugavpils cietoksnis, kurā atradās tās garnizons, bija viens no nozīmīgākajiem Krievijas impērijas rietumu daļā. Pilsētā bija vairākas fabrikas, daudz veikalu un sīktirgotavu.

Daugavpilī 1897. gadā bija reģistrēti 1274 latvieši, 32 064 ebreji, 19 149 krievi, 11 420 poļi, 3 126 vācieši, 1 525 baltkrievi, 193 ukraiņi, 190 lietuvieši.¹ Patiesībā latviešu skaits bija manāmi lielāks, nekā skaitīšanā minēts, jo starp «krieviem», «baltkrieviem», «poļiem» un «vāciešiem» bija ne mazums latviešu. Tomēr citu tautību lielajā kopīgajā masā latviešus Daugavpilī manīja maz. Angelika Gailite par Daugavpili 90. gadu beigās un gadsimtu mijā pēc saviem toreizējiem vērojumiem raksta: «..pārkrievošanas laikmetā tā bija ārēji stipri krieviska. Latviešus tikpat kā nemanīja...» («Rītausmā», 76. lpp.)

Nav šaubu, ka Pumpurs ir zinājis, ka viņš dzīvo starp latgaliešiem — latviešu tautas atzarojumu. Būdam ļoti jūtīgs pret jebkuras vides etnogrāfiskajām īpatnībām, viņš, bez šaubām, būs ievērojis, ka Daugavpilī un tās apkaimē dzīvo iedzīvotāji, kuru valoda atšķiras no tālaika latviešu grāmatniecībā un presē vispazīnāmās un viņam tuvu pazīstamajos Latvijas

¹ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897. Том. 5. Витебская губерния. Тетрадь 1, 1899, с. 1; тетрадь 2, 1901, с. 65; тетрадь 3, 1903, с. 3.

apvidos sadzīvē lietotās un vienlaikus ir tik tuva šai valodai, ka tā nav kādas citas tautas valoda, bet gan latviešu valodas savdabīgs nozarojums. Apraksts «No Daugavas līdz Donavai» liecina, ka pat brauciena laikā uz Maskavu 1876. gadā dzejnieks jau ir ieklausījies latgalešu izloksnē un viņa uzmanību ir pievērsušas tās īpatnības. «No Dvinskas caur Vitebsku uz Smoļensku braucot,» rakstā Pumpurs, «nedzird vairs gandrīz citas valodas kā krievu, retumis pie stacijām var dzirdēt kādus Vitebskas (Vitebskas guberņas — *J. R.*) latviešus sarunājošies savā lauzītajā dialektā — izrunā.» Apstākļi Pumpuru Daugavpilī bija saveduši kopā ar to latviešu tautas daļu, kuras apdzīvotajā teritorijā kopš 1865. gada bija aizliegts izdot grāmatas latīņu burtiem, tieši tiem burtiem, ar kuriem — atšķirībā no latviešu rakstniecībā toreiz valdošās gotu rakstības — Rīgā bija izdots viņa mūža darbs «Lāčplēsis».

Pumpura mūža pēdējie gadi pailēt pilsētā, kas atrodas pie viņa iemīlotās Daugavas. Komandējumos dzelzceļš viņu ved pāri Daugavai; viņš redz un vēro šo lielupi ikdienas gaitās. Tā viņam sauc atmiņā jaunības un brieduma gadus, mokoši tirdī, uzrunā: «Tu nedrīksti aprimt, tev vēl jāpadara dažs krietns darbs!» Tomēr Daugavpils periods praktiski Pumpuram raksturīgs ar atrautību no plašākas sabiedrības, ar attālināšanos no literatūras un literārās jaunrades, ar literārās darbības pieklusumu.

Zināma saiknīte Pumpuram ar Rīgu, ar tālaika parādībām latviešu literatūrā ir viņa abonētie latviešu periodiskie izdevumi. Gailīte atceras, ka Pumpurs ir saņēmis «Mājas Viesa Mēnešrakstu» («Rītausmā», 85. lpp.). Te bija publicēti

Poruka, Blaumaņa, Zvārguļu Edvarda, Aspazijas, Raiņa un citu dzejoļi. Te viņš varēja izlasīt Blaumaņa «Salnu pavasarī», «Purva brīdēju», «Nāves ēnā», «Romeo un Jūliju», Poruka «Rīgu», «Kauja pie Knipskas», «Romās atjaunotājus», «Babanu un viņa meitu», «Mežinieku», Zeiboltu Jēkaba romānus «Liktenis», «Rīta salna». Žurnālā bija G. E. Lesinga, J. V. Gētes, G. Hauptmaņa, A. Puškina, M. Ņermontova, H. Ibsena darbi Raiņa tulkojumā. A. Mickeviča «Veļi» Sudrabu Edžus atdzejojumā. Pumpurs raksta vēstules «Mājas Viesa Mēnešraksta» redakcijai, izsakās par savām literārajām iecerēm; no šīm vēstulēm ir saglabājušies tikai daži citāti.

Daugavpili Pumpuru pirmā dzīvesvieta, kurā viņi nodzīvo visilgāk — kādus trīsarpus gadus, ir netālu no intendantūras pārvaldes Viļņas ielā. Latvijas neatkarības laikā šī iela ieguva A. Pumpura ielas nosaukumu. A. Pumpura ielā 99 ir trīsstāvu mūra nams, kurā bija intendantūras pārvalde (Pumpura laikā māja bija divstāvu).

No Edes atmiņām varētu izsecināt, ka Pumpuri pirmajā vietā nodzīvo pavisam īsu laiku un drīz pēc meitas Almas nāves pāriet uz otru. Taču A. Gailīte, kas pārgāja uz Daugavpili trīs gadus pēc Pumpuru ierašanās šajā pilsētā — 1899. gada augustā¹, liecina («Rītausmā»), ka viņa ir dzīvojusi ne vien otrajā vietā, bet paguvusi padzīvot arī pirmajā.² Par dzīvesvietu Viļņas ielā viņa raksta: «Pumpuri dzīvoja Dau-

¹ *Gailīte A.* Atmiņas par Andreju Pumpuru. — *Latvju Mēnešraksts*, 1942, № 11, 990. lpp.

² *Turpat*, 990. lpp.

gavpils jaunceltņu rajonā, toreiz kādā mājā dārza vidū. Iela bija smilšaina, bet dzīvoklis plašs, un dārzs bija jauks.» «Pumpuri dzīvoja Daugavpils jaunajā daļā, tā sauktajā Jaunpilsētā, kaut gan tā jau toreiz nebija nekāda jaunā. (...)

Pumpuri irēja māju ar palielu dārziņu tās priekšā. Mājas saimnieks bija polis Makovskis. Iela bija nebruģēta, smilšaina — kā viss šai pilsētas daļā» («Rītausmā», 76.—77. lpp.). Līdzīgi par Viļņas ielu Ede: «Toreiz Daugavpils priekšpilsētā (Jaunpilsētas daļā — *J. R.*) daudz ielas bij nebruģētas, tāpat arī mūsu, tā ka klusā laikā (vai ne otrādi — vējainā laikā? — *J. R.*) visa apkārtnē stāvēja, putekļiem tita.»

Diezgan daudz ziņu par Pumpura darbu intendantūrā sniedz intendantūras pavēļu grāmatas. Intendantūras priekšnieks katru dienu izdeva plašu, izvērstu pavēli šīs iestādes darbiniekiem. PCKVA glabājas Daugavpils intendantūras pilnīgas pavēļu grāmatas par 1899., 1900., 1902. gadu (PCKVA 149. fonds, 1. apraksts, 8., 9., 11. lieta). Tie ir trīs manuskripti, katrs no tiem ap 1000 kantorgrāmatas formāta lappusēm. Daudzās no pavēlēm minēts arī Pumpurs, minēti uzdevumi, kas viņam veicami. Trūkst pavēļu grāmatu par viņa pirmajiem divarpus intendantūras gadiem.

Dažas ziņas par Pumpura darbu intendantūrā pirmajos divarpus dienesta gados sniedz viņa raksta «Austrumā, aiz zemēm, jūrām»¹

¹ Raksta «Austrumā, aiz zemēm, jūrām» sākuma un tā turpinājuma (1900) virsrakstos pirmpublicējumā ir atšķirības interpunkcijā. Sākumdaļas iespaidumā komats ir aiz vārda «zemēm», turpinājumā — aiz «Austrumā».

pirmā daļa, kas publicēta «Mājas Viesa Mēnešrakstā» 1898. gada 10. numurā un kas tapusi minētā gada vasarā, visticamāk, tās nogalē. Te ievaddaļā ir viens teikums, kas atklāj daudz ko: «Divi gadi atpakaļ izvedu no Dvinskas intendantūras krājuma kroņa mantas uz Tiflisu Kaukazijā priekš turienes armijas pulkiem; izgājušā vasarā tai pašā nolūkā ceļoju uz Taškentu (Vidus-Azijā) un nupat šovasar atkal uz Tiflisu Kaukazijā.»

Tātad 1896. gadā Pumpurs ir bijis komandējumā uz Tbilisi.

1897. gada vasarā viņš ir komandējumā Taškentā.

Īsi pirms viņa atgriešanās no Taškentas mirst un 1. septembrī tiek apbedīta meita Alma.

Pēc sievas atmiņām, nedaudz agrāk par Pumpuru no Taškentas iebraukušie viņa zaldāti ziņoja, ka kungs iebrauks 1. septembrī dienā (kad Alma mājā vēl gulēja zārkā). Taču («par laimi», raksta Ede) viņš iebrauca ar nākošo vilcienu nakti no 1. septembra uz otro septembri, kad meita bija jau apbedīta. Ede, cik noprotams, nav vēlējusies apbedīšanu kaut nedaudz novilcināt, domādama, ka pēkšņa sastapšanās pēc ilgstošas prombūtnes ar mīļoto meitu zārkā vīram būs daudz smagāks trieciens nekā ziņa, ka viņa ir kapā. «Kad Pumpurs naktī piezvanīja,» raksta sieva, «es izgāju pretī tāpat bērū drēbēs — kā no kapsētas nākuse. Pumpuram vispirms acīs krita manas melnās drēbes, tā ka tas uztraukts vaicāja, kāpēc šīs sēru drēbes un vēl tik vēlu naktī. Uz to man vārdu nebij ko atbildēt, un, kad viņš vairāk reizes to pašu atkārtoja, tad mazie zēni pamodušies izdzirda tēvu runājot, ieskrēja

to apsveicināt un cits par citu steigdamies pastāstīt: mēs šodien aizvedām Almu uz kapsētu. Otrā dienā, kad nogājām uz kapsētu, Pumpurs uz savas piezīmju grāmatiņas lapiņas ar zīmuli uzrakstīja kādu pantiņu un ar zaļu zariņu piesprauda kapa kaudzītei:

Dziedādama es uzaugu,
Isu mūžu nodzīvoju,
Dziedādama ieligoju
Paradizes dārziņā.»

1898. gada jūnijā Pumpuram atkal ir komandējums uz Tbilisi. Brauciena ierosmē ir radusies viņa raksta «Austrumā, aiz zemēm, jūrām» pirmā daļa.

Šai aprakstā dzejnieks vienu rindkopu veltī savu intendantūras dienesta braucienu īpatnībām un grūtībām vispār. «Ceļojums dienasta uzdevumā un ar kroņa mantām nav, zināms, tik svabads kā brīvam ceļiniekam, jo ir, pirmā kārtā, jāievēro noteikums, pa kādiem ceļiem un caur kādām pilsētām jābrauc, otrā kārtā, jāuzskata preču vagoni pie pārkravāšanas no dzelzceļa stacijām uz kuģiem un atkal atpakaļ uz dzelzceļiem vai arī prasti zirgu vezumos, Azijā — uz kamieļiem, ka lietas un pakas (тюки) netiek sabojātas un nodošanas vietā pēc skaita kārtībā. Tur nevar vis izmeklēties dabas jaukās vietas pēc patikšanas, kur apmesties un apskatīt zemes un ļaudis, un tanīs pašās vietās jau sastādīt aprakstus, šādā gadījumā jāpietiek ar dažiem ātrumā izdarītiem piezīmējumiem un labu atmiņu.» (Ka Ede dažkārt pavisam nav izpratusi sava vīra stāvokli intendantūrā, liecina sekojošas rindiņas viņas atmiņās: «. . Pumpuram nebij mierīga dzīve — viņam

vajadzēja braukt ar transportu pa visām Krievijas pilsētām, ko gan samaksāja ar lielām ceļa naudām. (...) Tā no mājas Pumpurs pavisam atsvešinājās, likās, ka dzeja ar ir aizmirsta, lai gan priekš dzejnieka vielas bij diezgan, ceļojot *bez rūpēm uz mīkstiēm divaniem* par tālām zemēm un jūrām. Kad par to kādu reiz bij runa, tas aizbildinājās ar nevaļu, bet, kad no dienesta darīšanām būšot pavisam brīvs, tad nokavēto darbu padarīšot.»)

Rakstā dzejnieks ir pievērsies tikai ceļa posmam līdz Caricinai (tagad Volgograda). Pumpurs ir nosaucis vairākas pilsētas, caur kurām viņu ir vedis ceļš. Tās ir Vitebska, Smoļenska, Orla, Jeļeca, Grjazi, Tambova, Saratova, Caricina.¹ Ceļā viņš ir vērojis ainavas, zemi, sādžas, zemnieku mājojklus. Viņš ir sarunājies ar vietējiem iedzīvotājiem, interesējies, kā apstrādā zemi, kā izdzīvo tie, kuriem pašiem nav «ne zirga, ne gov». Arī intendantūras ceļojumos viņā parādās zemnieks un kādreizējais zemes mērnieks. Vilcienu pieturvietās un stāvvietās viņš steidz iepazīties ar apkārtējo augsni un noteikt tās kvalitāti. «Viņpus Orlas zemes izskats jau pavisam pārmainās: tur sākas tā sauktie melnās zemes slāņi. (...) Zemei pēc izskata vajaga tiešām būt auglgai: melna un drupana dziļa arama kārtā ar māla vai cieta pliena grunti apakšā; šādas zemes pie mums Baltijā ļoti maz var atrast, un, kur tāda mazās daļās atrodas, tā ir no mērnieku taksatoriem novērtēta par 1. numura zemi, par kuru ļoti augsta cena pie pirkšanas vai izrentēšanas

¹ Atskaitot Caricinu, visas minētās pilsētas ir saglabājušas savus senos nosaukumus.

jāsamaksā, kamēr viņos iekšzemes apgabalos tā ir samērā ļoti lēta.» Kontrastā zemes auglībai Pumpurs atzīmē neattīstīto, primitīvo lauksaimniecību un zemkopju nabadzību: «Šie (Orlas, Tambovas, Novočerkaskas — *J. R.*) guberņu apgabali izdaudzina par ļoti auglīgām kviešu zemēm; bet, vasarā un rudenī cauri braucot, man negadījās redzēt viņos plašajos laukos ne vien kviešus, bet arī nekādas krietni noaukušas labības. (...) Un tomēr tur neredz turīgas zemnieku sādžas, ne pat labi apkoptas mājas; pēc izskata būdās ar saplēstiem jumtiem dzīvo turienes zemkopji. Gadījās dzirdēt, ka saimnieks, kuram esot savs zirgs un pāris govju, jau uzskatāms par turīgu cilvēku...»

Pumpuram bija iecere sniegt izvērstu aprakstu ciklu par saviem vērojumiem dienesta braucienos pa Āzijas zemēm. 1897. gadā «Mājas Viesa Mēnešraksta» redakcijai viņš raksta: «Tāpat arī ceļojumu aprakstus zem vispārīga visraksta «Austrumā, aiz zemēm, jūrām» varēšu piesūtīt, kur, piem., būs aprakstīti Volga, Kaspijas jūra, Kaukazijas kalni un gravas, Vidus-Āzijas tuksneši un oazes ar turienes pilsētām un viņu iedzīvotājiem, par kalnu tautām un stepju klejotājiem ar viņu ieražām, reliģiju un poēziju.»¹ Iecere paliek nerealizēta.²

Braucieni ar intendantūras mantām Pumpuram bija pats sarežģītākais un atbildīgākais darbs intendantūrā.

Ir izplatīts uzskats, ka Pumpurs Daugavpils periodā patiesībā šai pilsētā tikpat kā nav dzīvojis, jo gandrīz nepārtraukti braucis no turie-

¹ P. Z. Andrejs Pumpurs. — Mājas Viesis, 1902, 3. jūl.

² Sk. 189. lpp.

nes dienesta komandējumos. Šā uzskata pamatā ir viņa sievas un paša dzejnieka apgalvojumi, kas ievērojamā mērā ir pārspilēti. «Kad no ceļojuma pārbrauca, tad visilgais pāra nedēļas uzturējās mājās, kamēr atkal ar jaunu transportu vajadzēja doties ceļā,» raksta Ede. Citā vietā viņa savās atmiņās: «Pumpurs brauca ar transportu gan uz tuvām, gan tālākām pilsētām un mājās pārbrauca kā viesis.» Taču intendantūras pavēļu grāmatas rāda visai atšķirīgu ainu. 1899. gadā Pumpurs ir bijis piecos komandējumos, kuru kopējais ilgums ir 158 dienas. 1900. gadā līdz 4. septembrim viņam ir bijuši trīs komandējumi, kuru kopilgums 101 diena. Komandējuma laikā ietilpa ne tikai mantu aizvešana un atgriešanās mājās, bet arī mantu nodošana komandējuma galapunktā. Iespējams, ka oficiālajā komandējuma laikā ietilpa arī daļa laika pirms izbraukšanas no Daugavpils, pieņemot no intendantūras promvedamās mantas un sekojot to iekraušanai vilciena vagonos. 1899. gadā laika atstarpe starp Pumpura pirmo un otro komandējumu ir nepilnas četras nedēļas, starp minētā gada pēdējo un nākamā gada pirmo komandējumu — vairāk nekā divpadsmit nedēļas; 1900. gadā starp trešo komandējumu un nākamo — braucienu uz Tāļajiem Austrumiem — septiņas nedēļas. Vispārīgi laika atstarpe starp komandējumiem no 1899. gada 1. janvāra līdz 1900. gada 4. septembrim vidēji ir bijusi septiņarpus nedēļas. Jādomā, ka līdzīga situācija ir bijusi dienesta pirmajos divarpus gados, par kuriem ir zināmi tikai trīs dzejnieka komandējumi.

Tātad pretēji izplatītajam uzskatam Pumpurs faktiski lielākoties ir dzīvojis Daugavpilī,

ģimenē — un nevis bijis prombūtnē komandējumos. Izņēmums ir viņa komandējums uz Tālajiem Austrumiem, šis brauciens ir saistīts ar vienreizēji ilgu prombūtni no mājām.

Tad nu jājautā, kāpēc dzejnieks «Māja Viesa Mēnešraksta» redakcijai 1897. gada vasarā raksta: «*Viss mans laiks, kamēr no izgājušā gada augusta mēneša esmu tagadējā dienestā, ir aizgājis *pastāvīgos ceļojumos pa visu Krievijas valsti*. Dvinskā tik nonāku *kā ciemā vienu, ja daudz, divas nedēļas*, saņemu kroņa mantas un ar tām atkal no jauna dodos ceļā.» Izskaidrojums šādam stāvokļa raksturojumam rodams tālāk tai pašā vēstulē: «Ceļā, zināms, ir daudz dienesta darīšanu, daudz pārmaiņu un dažādi citi iespaidi, tā ka pie «Kurma»..turpinājuma līdz šim neesmu ticis ar visu labāko gribēšanu, visnotaļ tagad nevaru pabeigt «Kurma» manuskriptu, kamēr nebūšu atpakaļ no tagadējā ceļojuma.»¹ Intendantūrā Pumpuram bija arī citi darba pienākumi, kas prasīja laiku, taču viņš ir minējis tikai komandējumus, tišām paspilgtinādam ar tiem saistītos apstākļus un saasinādam to vērtējumu, jo domājis, ka tā visuzskatāmāk var raksturot savu aizņemtību intendantūras dienestā.*

1899. gadā viņš ir bijis komandējumos ar intendantūras mantām uz Kauņu, Kremenčugu, Brestļitovsku, Rīgu un Daugavgrīvas cietoksni, uz Odesu (Brestļitovska — tagad Bresta; Kremenčuga — tolaik apriņķa pilsēta Poltavas guberņā uz Dņepras kreisā krasta). Nav īsti zināms, cik ilgs ir bijis komandējums uz Kauņu. Komandējuma sākums ir 13. janvārī;

¹ P. Z. Andrejs Pumpurs. — Mājas Viesis, 1902, 3. jūl.

О зачислении Чиновника для поручений IX класса
на лицо: временно заведываемого мною склада
Коллежского Ассесора Пумпура, воз-
вратившагося из командировки по сдаче
вещей в Брестъ-Литовский вещевоу
складъ, зачислить на лицо съ тридцатаго
числа сего Августа месяца, согласно
рапорта по сему сему же числу за № 36

Исполнительный
Секретарь Коллежского Ассесора

П. Даринский

О зачисление на лицо:

Чиновника для поручений IX класса временно заве-
дываемого мною склада Коллежского Ассесора Пум-
пура, возвратившагося из командировки по сдаче
вещей в Брестъ-Литовский вещевоу складъ, зачислить
на лицо съ тридцатаго числа сего Августа месяца,
согласно рапорта его отъ сего же числа за № 36.

1899. gada 30. augusta pavēles paragrāfs
par A. Pumpura atgriešanos no komandējuma
uz Brestļitovsku

pavēļu grāmatā trūkst parastās pavēles par
Pumpura atgriešanos, taču 9. februārī ir pavēle
par viņa dežūru Daugavpils intendantūrā, tā-
tad ne vēlāk kā 8. februārī viņš ir bijis Dau-
gavpilī.

1900. gadā līdz braucienam uz Tālajiem
Austrumiem viņam ir komandējumi uz Viļņu un
Brestļitovsku, uz Lomžu un Zambrovu, kā arī
uz Kremenčugu (Lomža — Lomžas guberņas
centrs Krievijā, Polijas daļā, tagad — pilsēta
ziemeļaustrumu Polijā. Zambrova pavēlē

arpzīmēta ar «нос.», kas varētu nozīmēt «поселок, t. i., ciemats). Komandējums uz Viļņu un (vienlaikus) uz Brestļitovsku ir ildzis no 16. februāra līdz 13. martam.

Komandējumos — vismaz intendantūras dienesta pēdējā laikposmā — Pumpurs brauca, būdams nevesels. 1901. gada beigās, skolotājam Matīsam Rācenim-Āriņam un Vilim Siliņam Daugavpils hospitālī apmeklējot dzejnieku, viņš stāstījis, ka «Reumatisms viņam piemītot no sen gadiem»¹. Ansis Gulbis par Pumpura veselību 1899./1900. gada ziemā izsakās: «Andrejs Pumpurs bija atkal atgriezies no garāka komandējuma, bet ļoti paguris, žēlojies par locītavu reumatisma neciešamām sāpēm.»²

Braucienos Pumpurs bija intendantūras mantu transporta priekšnieks. Viņam par palīgiem bija braukuši 1—3 intendantūras kalpotāji. Intendantūras virsnieki, kuru pārziņā bija noliktavas mantas, ir centušies Pumpuru noskaņot sev par labu, lai viņš no tiem vieglāk pieņemtu transportu. Angelika Gailīte raksta: «.. Pumpurs nebija ne akli iedomīgs, nedz tuvredzīgs. Kādreiz Anda (Angelika Gailīte — J. R.) dzirdēja Pumpuru krustmātei (viņas krustmātei — J. R.) sakām: «Domājams, man atkal būs komandējums, Cvetkovs mani pārāk bieži aicina pusdienās.

(..) Vai viņi vēl nav aptvēruši, ka ar tādu laipnību pie manis nekā nevar panākt? Ka es neuzņemšu savā transportā ne kožu saēstus,

¹ M. Rāceņa vēstule Voldemāram Maldonim 1902. gada 7. maijā, glabājas Latvijas Valsts bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā.

² Gulbis A. Kopoti raksti. R., 1937, 1. sēj., 226. lpp.

журный по складу»). Viņam allaž palīgos bija četrpadsmit cilvēku: noliktavas dežurējošais sargs («дежурный вахтер по складу»), kam bija jāuzrauga arī sargposteni; sargmainis («разводящий»); seši kalpotāji dienas posteņiem, seši kalpotāji nakts posteņiem. Dežūras ilgums bija divdesmit četras stundas.

1900. gada 12. jūlija pavēles 5. paragrāfā ir sniegta ļoti, ļoti sīka instrukcija, kurā norādīts, kas darāms intendantūras dežurantiem. Pēc 12. jūlija 1900. gadā dzejnieks ir dežurējis tikai četras reizes, taču instrukcija netieši dod ieskatu dežuranta pienākumos un dežūru norisēs iepriekšējā dienesta periodā. Lūk, dažu dežuranta pienākumu uzskaitē (saīsināti). Deviņos no rīta, mainoties dežurantiem, iepriekšējais un jaunais dežurants apskata telpas, kopīgi sastāda «raportu» ar ziņām par iepriekšējā dienā ievestajām un izvestajām precēm, par saslīmušajiem un arestētajiem. Raugās, lai intendantūras telpās, kazarmās, pārvaldē, virtuvē, ceptuvē u. c. būtu tīrība un kārtība. Apskata piegādāto gaļu, nederīgo izbrāķē. Raugās, lai zemāko pakāpju kalpotāji («нижние чины») neķildotos, nelamātos, nekautos savā starpā un nežūpotu. Raugās, lai dienas darba laikā zemākie dienestnieki būtu savās vietās. Seko, lai mantas tiktu pareizi iepakotas, lai pakas («тюки») un kastes ar mantām tiktu pareizi nosvērtas. Pavēlē noteikts arī instrukcijas eksponēšanas veids: «Šo instrukciju rūpīgi pārrakstīt, uzlīmēt uz kartona, ielikt rāmī zem stikla un pakārt dežūru istabā.»

Kā izriet no 1899. gada 31. jūlija pavēles, vismaz kādu laiku 1899. gadā Pumpurs ir bijis noliktavas «pasta istabas» priekšnieks.

Sakarā ar Daugavpils intendantūras priekšnieku maiņu jaunais priekšnieks pulkvedis Goguncovs 10. novembrī nozīmēja komisiju, kas pieņemtu un pārbaudītu intendantūras noliktavas un veikalus («магазины»). Komisijā, neskaitot palīgus — 20 kalpotājus un 2 sargus, bija Goguncovs un vēl četri cilvēki, to skaitā Pumpurs. (Pumpura 1902. gada 16. maija vēstulē A. Gulbim ir lietota forma «Гугенцов». Ka pareizā forma ir «Гогунцов», liecina intendantūras priekšnieka paraksti pavēļu tekstu beigās.)

1900. gada 21. jūlijā Pumpuru nozīmē komisijā, kuras uzdevums ir apskatīt («для освидетельствования») no Pēterburgas intendantūras bez konvoja uz Daugavpils dzelzceļa staciju pienākušo dzelzs gultu sūtījumu, pārlicināties, vai uz pasēm un kastēm nav ārēju bojājumu. 24. jūlija pavēlē viņam uzdots pārzināt nekonvojēto dzelzceļa transportu izsūtīšanu un pieņemšanu vispār.

Ar ko visu tikai nenācās nodarboties IX klases sevišķu uzdevumu ierēdnim kolēģijas ase-soram Pumpuram! No teiktā redzams tas, ko viņš nebija minējis vēstulē «Mājas Viesa Mēnešraksta» redakcijai, aizbildinoties ar kavēkļiem literārajā darbā.

1899. gada 12. aprīlī Pumpuram kā pabalsts un balva «bērnu audzināšanai» tiek piešķirti 30 rubļi. Nākamā gada 21. janvārī viņam piešķir 60 rubļu aizdevumu no «noliktavas aizdevumu kapitāla».

Trūkst ziņu par Pumpura atvaļinājumiem, taču nav šaubu, ka tādi ir bijuši. (Atvaļinājumi ir bijuši arī citiem intendantūras ierēdņiem. Piemēram, 1900. gada 24. jūlija pavēlē ir minēts, ka no divus mēnešus ilga atvaļinājuma atgrie-

zies IX klases uzdevumu ierēdnis kolēģijas asensors Gorlinka.)

Lai vairītu prom tukšuma sajūtu, ko mājā radija Almas nāve, Ede aicināja uz Daugavpili Angeliku Gailīti. Šo aicinājumu Angelika paturēja prātā, taču izmantoja ne tūlīņ. «Pēc draudzes skolas beigšanas man nebija iespējams ģimnāziju apmeklēt, bet mācīties gribēju, kādēļ ar lielāko prieku atsaucos uz . . . aicinājumu un braucu uz Daugavpili . . . Es uzņēmos sagatavot mazākos Pumpura bērnus uz iestāšanos skolā, strādāju arī saimniecībai, pa druskaī palīdzēja tēvs, kuram tolaik klājās diezgan grūti. Tā es nobeidzu Daugavpils sieviešu ģimnāziju.»¹ Pirms pāriešanas uz Daugavpili Angelikai vienas ziemas laikā bija nomirusi māte, vectēvs un divas mazākās māsas². Viņa nodzīvoja Pumpuru ģimenē no četrpadsmit gadu vecuma četrus gadus, no tiem divus — dzejnieka dzīves laikā.

Gailīte stipri pārspilē, apgalvodama, ka pa to laiku, kamēr viņa dzīvojusi Pumpuru ģimenē, dzejnieks sabijis mājās «tikai dažus mēnešus».³ No komandējumu datiem intendatūras pavēļu grāmatās ir redzams, ka no 1899. gada rudens līdz pēdējam komandējumam 1900. gadā, t. i., gada laikā, viņš ir dzīvojis ģimenē septiņus mēnešus. Taču tas vēl nav viss laiks, ko viņš pavada ģimenē, Angelikai dzīvojot Daugavpilī.

¹ *Gailīt A.* Autobiogrāfiska skice. — Atziņas. Latvju rakstnieku autobiogrāfijas. K. Egles sakārtojums un bibliogrāfija. Cēsis, Rīga, 1924, 3. daļa, 186. lpp.

² Turpat, 186. lpp.

³ *Gailīt A.* Atmiņas no Andreja Pumpura pēdējiem dzīves gadiem. — Latvija, 1911, 10. sept.

Pumpurs ir viens no Angelikas Gailītes mūža dziļākajiem iespaidiem. «Un, kaut arī es toreiz Pumpuru varēju uztvert tikai ar bērna un meitenes acīm, redzēju viņu tikai ģimenes lokā, tomēr iespaidi ir bijuši tik dziļi, ka tie palikuši uz visu mūžu.»¹ Pumpuram ir veltīti viņas raksti laikrakstos «Latvija» (1911), «Latvis» (1926, 1927), žurnālos «Izglītības Ministrijas Mēnešraksts» (1930), «Latvju Mēnešraksts» (1942) u. c. Šī tēma nozīmīgu vietu ieņem viņas grāmatā «Rītausmā» (1968).

Daži Angelikas atmiņās ietvertie iespaidi, vērojumi un atziņas.

«Pumpurs tad (1899. gada rudenī — *J. R.*) vēl nebija sešdesmit gadu vecs. Viņa blondumā sirmu matu redzēja maz.»²

«Nodziest diena. Iedegas ugunis. Sāk nākt viesi. Skan smiekli un jautras valodas. Bet visdzīvāks Pumpurs pats, neskatoties uz beigām tuvojošos sesto gadu desmitu. Viņa gaišā seja lielā dzeltainā bārdā manā atmiņā saistās ar saulainu pēcpusdienu — ne karsti tveicošu, bet mīli sildošu» (Latvija, 1911, 10. sept.).

«No sava komandējuma drīz atgriezās tēvocis Pumpurs. Anda (Angelika — *J. R.*) viņu pazina no tā palielā fotouzņēmuma, kas viņiem Vecpiebalgas dzirnavās bija bijis ielogojumā pie sienas.

Tā pati gaišā bārda, tikai mazliet iesirma. Tās pašas gaišās, laipnās acis. Un jautrs un smaidīgs viņš šķīta aizvien. Nekad Anda viņu neredzēja saīgušu, nekad viņa nedzirdēja no viņa

¹ *Gailīte A.* Atmiņas par Andreju Pumpuru. — Latvju Mēnešraksts, 1942, № 11, 990. lpp.

² Turpat, 990. lpp.

neviena nepatikama vārda, par ļaunumu nerunājot. Viņa tuvums aizvien bija tikams» («Rītausmā», 80. lpp.).

«Ar savu vecāko dēlu, kurš toreiz bij jau pieaudzis, viņam bij īsti draudzīga satiksme. Atceļos viņu interesantos filozofiskos strīdus, piekam tēvs mierīgi uzklusējās arī dēla pretējos argumentus» (Latvija, 1911, 10. sept.). Arturs «. . . bija daudz lasījis. Andai viņš šķita ļoti gudrs. Vakaros viņš ar savu tēvu bieži disputēja. Tad viņa pirmoreiz dzirdēja tādus vārdus kā Makss Nordaus, Frīdrihs Nīčše, Štirners u. c.» («Rītausmā», 81. lpp.). Pumpura sarunās ar Arturu, «. . . kas dažbrīd kļuva visai dzīvas, dzirdēju minam Nīčši, Ibsenu un citus tā laika rakstniekus. Indivīds un sabiedrība, cilvēks un tā laika dzīves attaisnojums bija temati, kas radīja viskarstākos strīdus» (Latvju Mēnešraksts, 1942, № 11, 991. lpp.).

Makss Nordaus (Nordau), īsteni — Zīdfelds, 1849—1923, ebreju tautības vācu rakstnieks un kulturologs. Asi kritizēja savu laikmetu un moderno literatūru un kultūru. Viņa kulturoloģiskie darbi 19. gadsimta 90. gados bija ļoti populāri.

Makss Štirners (Stirner), īsteni — Kaspars Smits, 1806—1856. Solipsisma piekritējs. Galēja individuālisma sludinātājs; pauda uzskatus, ka cilvēka dabas pamats ir egoisms un dzīves jēga — tā apmierināšana. Galvenais darbs — «Vienīgais un tā īpašums» (1845). Krietnu laiku Štirners bija piemirsts. 19. gadsimta nogalē un 20. gadsimta sākumā viņa darbiem un uzskatiem atkal tika pievērsta uzmanība.

Pumpurs, pēc A. Gailītes vārdiem, «ļoti mīlējis» Almu. Pēc Almas nāves «viņa maigākās jūtas bija vērstas pret vismazāko no ģimenes» — pret Elzu, «kura galu galā vismazāk dabūja pazīt savu tēvu» (Latvija, 1911, 10. sept.).

«Par Pumpuru pašu,» raksta Gailīte, «man palikušas vislabākās atmiņas kā par īstu dzejnieku arī dzīvē, ar dzīvu, ierosinošu garu līdz pat mūža beigām, bet nespējīgu ierobežot sevi tikai mājas dzīvē» («Atziņas. Latvju rakstnieku autobiogrāfijas», 3. daļa, 186. lpp.). «Pa tiem pēdējiem dzīves gadiem, kamēr es Pumpuru tuvāk pazinu, viņš gandrīz nekā netika rakstījis. Bet kā cilvēks viņš bij saglabājis savu mākslinieka dvēseli: līdz pēdējam viņš bij plašs savās jūtās, brīvs un mūžam jauns» (Latvija, 1911, 10. sept.).

Par Andreja Pumpura tuvākajiem paziņām un draugiem, kas viņu apmeklējuši mājā Daugavpils intendantūras periodā, Ede raksta: «Pumpuram bija maz draugu, retu reiz viņu apmeklēja kādi latviešu oficiēri, kā kapteinis Kreicbergs un Salgals... Tāpat arī pāra intendantu kungi bija Pumpuram labi draugi, viens krievu muižnieks Karpovs un inženieris Jurovskis¹ Pumpuru bieži vien apmeklēja — visvairāk gan pie alus glāzes. Sarunās ar Kreicbergu un Salgalu dzejnieks atzinīgi izteicies par Gulbi un Siliņu (Ansi Gulbi un Vili Siliņu — *J. R.*).» Angelika Gailīte sekojoši raksturo intendantūras oficiērus — Pumpura viesus viņa dzimšanas dienas svinībās 1899. gada septembrī:

«Tā bij intendantūras oficiēru sabiedrība. Pumpurs, lai gan Dvinskā vairs neskaitījās par oficiēri, bet sevišķu uzdevumu ierēdņi, apgrozījās ne starp ierēdņiem, bet oficiēriem, kuri bij bez izņēmuma dzimti krievu muižnieki,

¹ Sk. 190. lpp.

pa daļai bijuši dragūņu un gvardu oficiēri, dažu pārkāpumu dēļ degradēti. Šie kungi nevarēja aizmirst savu spožo dzīvi Pēterburgā un Maskavā un smalki sijāja visus viesus arī provincē. Pumpuru viņi labprāt uzņēma savā sabiedrībā, un kāds no viņiem pie gadījuma to motivēja tā: «Pie mana galda sēž tikai muižnieki un mākslinieki.» Tātad kā māksliniekam Pumpuram bij «tā laime» saieties ar provinces militāru «izredzēto» aprindām. Bet par mākslu kā tādu tiem nebija nekādas intereses, pietika tikai no pazišanās ar mākslinieku. Priekš Pumpura, protams, tur nebija tās garīgās atmosfēras, kurā mākslinieks jūtas savā vietā, kura liek strādāt viņa prātam un jūtām, kura izsauc radīšanas procesu. Tur .. visas intereses koncentrējās ap «zaļo galdu» un dienesta intrigām.

Arī šoreiz līdz dziļai naktij tāpat uz kāršu galda deg sveces, tāpat ar krītu tiek atzīmēts + un — uz zaļā tūka. Viss dienas svinīgums un vakara jautrība pārgājusi ikdienišķā vienmuļībā.» (Latvija, 1911, 10. sept.)

Taču Daugavpilī bija izveidojies latviešu virsnieku un inteliģences pulciņš, kas laiku pa laikam salasījās kapteiņa Ādama Kreicberga dzīvoklī. Pulciņa dalībnieki — kapteiņi Ā. Kreicbergs, Salgals¹, Krastiņš, štābkapteinis A. Putris, poručiks Baumanis, kāds jauns oficiēris Vējš u. c. virsnieki, A. Pumpurs, Dignājas ārsts

¹ Ede Pumpura savās atmiņās un Roberts Klaustiņš ievadapcerējumā «Anša Gulbja dzīves stāsts» A. Gulbja kopoto rakstu 1. sējumā (63. lpp.) raksta «Salgals». Klaustiņa ievadapcerējumā «Andreja Pumpura dzīves apraksts» Pumpura kopoto rakstu trešā izdevuma 2. sējumā (123. lpp.) tā pati persona saukta par «Zaļgalu».

Pēteris Kalniņš, V. Siliņš, kopš 1899. gada A. Gulbis.

Adams Kreicbergs, dzimis 1861. g. 16. IV (j. st.) Dzirciemā, miris 1933. g. 17. IV. Apglabāts Rīgā Lieļajos kapos. Pēc Rīgas junkuru skolas pabeigšanas 27 gadus dienējis 97. Vidzemes kājnieku pulkā Daugavpilī. Piedalījies krievu-japāņu karā (apbalvots ar ordeni), Pirmajā pasaules karā. No 1913. gada pulkvedis leitnants, no 1917. gada — pulkvedis. Kopš 1918. gada decembra vairāk nekā 6 gadus Rīgas kara aprīņa priekšnieks; būdams šai amatā, organizējis pilsoņu iesaukšanu Latvijas nacionālajā armijā, sevišķi nozīmīgu mobilizācijas darbu veicot Bermonta uzbrukuma dienās. No 1926. gada ģenerālis. Apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni. Kopš 1927. g. pensijā. Viens no Andreja Pumpura biedrības dibinātājiem; kopš 1931. g. 19. aprīļa arī tās goda biedrs.

Vilis Siliņš — kooperācijas darbinieks, redaktors (rakstu krājums «Zemnieka pūrs», izdevums «Kopdarbība») un rakstu autors. Dzimis 1874. g. Ilūkstes aprīņa Sedevā. Mācījies Grīvas skolā. Pumpura Daugavpils periodā bieži uzturējās Randenes muižā. Miris 1935. g.

Pēc Kreicberga atmiņām, Pumpurs un Kreicbergs iepazinušies jau 1896. gadā. Kreicbergs atcerējās, ka dzejnieks pulciņā reiz teicis dedzīgu runu, izsakot domu, «ka nākotnē sagaidāms liels karš, kurā tiks ierauti arī latvji. Pēc beigtā kara latvji atgūs brīvību.» Pumpuru Kreicbergs raksturo kā ļoti sirsnīgu cilvēku, labu un atsaucīgu kolēģi.¹

Ansis Gulbis kopš 1897. gada rudens vienu gadu strādā vācu tirgotāja Kārļa Jozesa grāmatu, rakstāmlietu, muzikāliju (notis, mūzikas instrumenti) un mākslas priekšmetu (gleznu) veikalā Daugavpilī. (Veikalā bija grāmatas krievu, vācu, franču un poļu valodā. Te varēja pasūtīnāt ārzemju periodiskos izdevumus.

¹ Andreju Pumpuru atceras sirmais ģenerālis Kreicbergs. — Latvijas Kareivis, 1927, 10. jūl.

Rakstāmlietu nodaļa apgādāja pilsētas un lauku skolas ar rakstāmpiederumiem, mācību grāmatām un līdzekļiem.) Tad jauneklis atgriežas Rīgā. Pēc nepilna gada, Jozesa uzaicināts, atkal pāriet uz Daugavpili, kur strādā viņa veikālā līdz pašam 1900. gada beigām, kad dodas uz Pēterpili.

Pirmajā Daugavpilī pavadītajā gadā Gulbim vēl nerodas sakari ar Kreicberga pulciņu — tur izvairījās iesaistīt par dalībniekiem cilvēkus, kas vēl nebija labi pazīstami, un bez tam, kā raksta pats Gulbis autobiogrāfiskajās atmiņās «Pasaka par grāmatu»¹, viņā «Idejiskais vēl nebija .. ņēmis virsroku ..». Sakari rodas viņa otrreizējās uzturēšanās laikā Daugavpilī. Gulbis savās atmiņās stāsta: «Kapteinis Kreicbergs rīkoja pie sevis zināmos laika sprīžos sanāksmes viesību veidā. Sanāca kādi 10—15 dalībnieki. Mums bija liela svētku diena, kad mūsu vidū kā krīvs atradās Andrejs Pumpurs, atgriezies no dažu mēnešu ilgiem ceļojumiem. Ne viņa ceļojuma piedzīvojumi, kuru atstāstīšanā sirmais dzejnieks-karavīrs bija skops, mūs interesēja, bet viņa lielā personība.. . Viņš stāstīja par Lielvārdi un «Lāčplēsi», kā tas radies, kādos apstākļos un kur pirmo un citus dziedājumus uzrakstījis, slēpis un glabājis manuskriptu, lai Melnā bruņinieka acs tanī neieskatītos, kodes un rūsa to neiznīcinātu. (..)

(..) Viņš stāstīja, kā braucis ar manuskriptu uz Rīgu pie hofrāta Bernharda Dīriķa un nodevis to iespiešanai. Arī par vienu otru dzejoli viņš stāstīja, kā tas radies un kur to

¹ Gulbis A. Kopoti raksti. R., 1937, 1. sēj., 200. lpp.

un kādos apstākļos uzrakstījis.»¹ Pumpura biogrāfijai un viņa jaunrades ceļa un procesa raksturojumam tās būtu ļoti, ļoti noderīgas ziņas, diemžēl neviens tās tolaik nav pierakstījis un Gulbja atmiņas šai jautājumā nesniedz sīkaku, konkrētāku informāciju.

Kādreiz, pēc Gulbja atmiņām, šķiet, 1899. gada rudenī, dzejnieks, runājot par savām radošajām iecerēm un padarītajiem darbiem, pēkšņi vēršas pie viņa ar jautājumu:

«— Nu, jaunais cilvēks, kā būtu ar manu rakstu izdošanu? Jums šī lieta taču nav sveša? (..)

Kapteinis Kreicbergs,» turpina Gulbis, «..sēdēdams man blakus, man uzsmaidīja labsirdīgi un piebilda:

— Es kādu sava pagasta jaunekli, šad un tad uzdāvinādams kādu grāmatu, esmu pavedinājis uz rakstniecību. Man būtu liels prieks, kad mūsu jaunais draugs kļūtu par izdevēju.

Mani šī saruna pilnīgi samulsināja. Es biju grāmatu iemīļojis kā tādu, bet par grāmatu izdošanu tikpat kā nemaz nebiju domājis.»

Saruna izraisīja jaunajā censonī pārdomas, interesi par grāmatu izdošanas lietu un kļuva nozīmīga ne tikai Pumpura rakstu izdošanā, bet arī visā turpmākajā Anša Gulbja mūžā.

1899./1900. gada ziemā, satiekoties pie Kreicberga, Gulbis ar dzejnieku galīgi sarunā par viņa rakstu izdošanu. «Protams, par honorāru

¹ Citēts pēc Edvīna Medņa raksta «Andreja Pumpura dzīve». — Grām.: Andreja Pumpura raksti. Edvīna Medņa sakārtojumā un ar viņa sarakstītu biogrāfisko apceri. R., 1935, 40.—41. lpp.

netika bilsts ne vārda, tā bija goda lieta. (..) Rakstu iznākšanas termiņu vēl nenorunājām.

Tā bija pēdējā reize, kad ar Andreju Pumpuru tikos.»¹

Ar Pumpuru viņa intendantūras gados ir saistītas dažas lappuses Gulbja autobiogrāfiskajā romānā «Olģerts Silarājs». «Lielā dzejnieka», «sirmā dzejnieka» Papardes tēlā Gulbis ir atveidojis Pumpuru, Olģertā Silarājā — pats sevi. Brīvi variēdams reālos faktus, autors Papardi rāda kā Pēterpils intendantūras ierēdni, kas dzīvo Pēterpilī un no turienes dienesta uzdevumā apbraukā «Krieviju, Kaukāzu, Turkestānu», «pastāvīgi», gandrīz «visu gadu» atradams «vienā ceļošanā». «Kad Paparde atgriezās Pēterpilī, viņam tuvu stāvošās (turienes latviešu — *J. R.*) aprindās bija īstās svētku dienas.» Jāpievērš uzmanība dažām Gulbja — Pumpura laikabiedra — sniegtajām detaļām Papardes portretējumā.

«Sirmais Paparde pacēla savu kausu pret Olģertu un viņam pieskandināja. Iztukšojis kausu, viņš noslaucīja sirmo bārdu, un pār viņa seju klājās liegs smaids, un nogurušās acis iedegās.

Iekam Olģerts atbildēja, viņš kavējās savām acīm pie sirmā vīra labsirdīgās, lielām rūpju grumbām izvagotās sejas.»

«..viņa (Olģerta — *J. R.*) skatiens vērsās sirmā vīra valgajās acīs, kurās vēl kvēloja dievišķīga uguns.»²

¹ *Gulbis A.* Kopoti raksti, 1. sēj., 202., 226.—227. lpp.

² *Gulbis A.* Olģerts Silarājs. R., [1920], 20., 21., 80. lpp. — «Austrumā, aiz zemēm, jūrām» pirmajā daļā Pumpurs sevi sauc par «jau sirmojošu» (ne «nosirmojušu») vīru. Sk. arī Angelikas Gailītes liecību 171. lpp.

Reiz Pumpurs Daugavpils stacijā ierauga Viļņas karaskolas audzēkņus. Izdzirdis tos latviski runājamies, viņš pienāk tiem klāt, uzteic tos, ka tie droši runā latviski, aicina jaunekļus būt uzticīgiem savai tautai un, lai kādi būtu apstākļi, nekad nekaunēties atzīt, ka viņi ir latvieši. «To jums no sirds novēl vecais Pumpurs,» viņš piemetina. Atvadoties dzejnieks spiež visiem roku. Jauno kareivju vidū ir arī kāds «Jānis» — vēlākais ģenerālis Jānis Balodis.

Lai gan dzejniekam Daugavpilī bija daži draugi un vairāki tuvi paziņas, te — tāpat kā Odesā, Krimā, Tērbatā un Panevėžā — viņš, domājams, jutās ļoti vientuļš. Viņam brīžiem pavīdēja cita dzīve, ko bija dzīvojis Piebalgā. Viņš tagad saprata, ka Piebalgas gados nemaz nav apzinājies, cik ļoti bagāts — neraugoties uz visām dzīves raizēm un grūtumiem — tolaik ir bijis. Kontrasts starp viņa toreizējo un pašreizējo dzīvi bija milzīgs. Dzejnieka sirdī dziļi iesmeldzās, viņam kļuva baigi, kad atmiņas kaut uz mirkli pievērsās bijušajām dienām. Viņš pat vairījās domāt par tām.

Daugavpils intendantūras periodā uzrakstīti Pumpura dzejoļi «Volga», «Domas par iznīcību jauna gada naktī», «Mana tēviņa». Dzejoļi «Volga» cildināts plašums un brīvība, pausta cieņa pret dažādām šīs «upmātes» krastos dzīvojošām tautām. Sacerējums ir izaudzis no tā autora vērojumiem un pārdomām, dienesta komandējumā braucot ar tvaikoni pa Volgu.

«Uz leju pa upmāti Volgu — / Ar kūpošu tvai-
 koni braucu / Gar pilsētām, sādžām un jurtām,
 / Caur augstumiem, krastiem un gravām. // Se
 Volga ar varu plūst cauri, / Līdz nespiež to
 augstumi šauri; / Tās ūdeņi svabadi ceļas / Caur
 plašajām stepēm kad veļas.» Volgai piegulo-
 šajās stepēs dzīvo tautas, kur zemi nedala
 «kapčas» — robežzīmes — un kuras atzīst tikai
 cara varu un nepazīst «verdzības rungu». «Un
 Volga to saprot, kā liekas, / Tā varenā lielumā
 stiepjas — / Līdz tuvojas Kaspijas jūrai, / Jau
 izskatās pati kā jūra!» «Domas par iznīcību
 jauna gada naktī» (publicēts «Mājas Viesā»
 «Literāriskā pielikuma» 1898. gada 1. numurā)
 ir skumju pārdomu caurvīts sacerējums: cilvē-
 kiem un atsevišķām paaudzēm pēc veltīgām
 cīņām ir jāaiziet, nodomus nerealizējušiem,
 atstājot cīņu «jauniem cenšiem» (t. i., censo-
 ņiem); tāds pat iznākums ir lemts arī «tai
 dzīvei, kas vēl zaļo». Dzejolim «Mana tēvija»
 (1899) ir klasisks dzidrums un muzikāls dzies-
 mas žanra plūdums. Tas ir tuvs Pumpura
 «jaunības gadu» patriotiskajiem dzejoļiem:
 «Baltas jūras malu / Saucu tēviju, / Kur daudz
 meža salu, / Miežu līdumu, // Tur, kur alu dara
 / Koka ķēveņos, / Tur, kur miestu vāra / Tāšu
 katliņos. // (. .) Šūpo augsti, cēli / Oša lai-
 viņu, / Kad brauc tautu dēli / Sargāt tēviju!»
 Dzejolis «Baltijas Vēstnesī» tika publicēts ar
 piezīmi: «Par piemiņu 30 gadiem, kamēr «Bal-
 tijas Vēstnesī» 1869. g. bij nodrukāta pirmā
 Pumpura dziesmiņa «Hina kaps».»

Daugavpilī Pumpuru ir ļoti nodarbinājis
 romāna «Kurmis» uzrakstīšanas jautājums. Šai
 darbā viņš grib paust savas tautas balsi un
 vienlaikus runāt uz tautu. Viņš apzinās savas

ieceres svarīgumu. Pumpuram turklāt ar «Kurmi» vajag apliecināt sev un latviešu sabiedrībai, ka viņš joprojām ir rakstnieks. Pumpurs arī jūt, ka tuvojas mūža vakars. Nedrīkst pieļaut, ka šis darbs paliktu nepaveikts! «Kurmi» viņš grib uzrakstīt vēl pirms aiziešanas pensijā.

«Lāčplēsis» tolaik vēl ne tuvu nav guvis tādus panākumus, kādus šis darbs bija pelnījis. Pumpuram bieži varēja uzmākties šaubas par šī ilgi veidotā — sava mūža darba vērtību un nozīmību. Iespējams, ka viņš 19. gadsimta 90. gados ir cerējis ar «Kurmi» citā žanrā sniegt darbu, kas gūtu sabiedrībā lielāku atbalsi un interesi nekā «Lāčplēsis» un nestu autoram pienācīgu gandarījumu par paveikto un reizē zināmu morālu kompensāciju par gaidīto «Lāčplēša» panākumu izpalikšanu.

Idejai, ka jāuzraksta «Kurmis», dzejnieks ir pieķēries ar izmisīgu neatlaidību. Taču darbs pie romāna nevirzās uz priekšu. Pumpurs cenšas pats sevi uzmundrināt un sasparot. Lai «saņemtu sevi rokās», viņš «Mājas Viesa Mēnešrakstam» dod solījumus, taču tie paliek neizpildīti. Ar jau uzrakstītajiem «Kurmja» fragmentiem viņš ir ļoti ieinteresējies žurnāla redakciju, tā iejūtīgi un pacietīgi gaida darba pabeigšanu.

1897. gada vasarā vēstulē «Mājas Viesa Mēnešraksta» redakcijai viņš sola pabeigt romānu pēc atgriešanās no komandējuma — tā, lai tas 1898. gadā varētu parādīties žurnālā; «Mēnešraksta» lasītājiem varētu caur «vēstulei atbildēm» paziņot, ka «Kurmis» šogad aizceļojis uz Aziju, tur, kur:

Austrumā aiz zemēm, jūrām
Saules meitas rotājas.

Bet jaunā gadā tas parādīsies Baltijā, un par viņa raibu atgadījumu pilnu darbošanos varēs palasīties «M. V. Mēnešrakstā».» Vēstulē 1897. gada beigās Pumpurs tomēr raksta: ««Kurmis» ir palicis līdz šim vēl tintes pudelē.» Viņš pauž apņemšanos gādāt par to, lai romāns tiktu pabeigts.¹

«Mājas Viesa Mēnešraksta» 1899. gada 10. numurā rubrikā «Dažādi raksti» publicēts anonīms apcerējums «Andrejs Pumpurs», kurš tik lielā mērā saucas ar P. Zālītes nekrologa «Andrejs Pumpurs» tekstu, ka droši uzskatāms par P. Zālītes rakstu. Tajā teikts: «. . . A. Pumpurs (intendantūras komandējumu dēļ — J. R.) vēl līdz šim nav gluži paspējis pabeigt savu romānu — «Kurmis», no kura pusi tas jau priekš dažiem gadiem nodeva «Mēnešraksta» redaktoram un cerēja otru pusi maz mēnešos nobeigt. Bet liktenis to bija lēmis citādi. Jaunā dzīve neatļāva romānu cerētā laikā pabeigt.» 1900. gada beigās «Mājas Viesa Mēnešraksta» «Prospektā» 1901. gadam (pievienots žurnāla 12. numuram), kuru parakstījis P. Zālīte, ir sacīts, ka Pumpurs, «dzīves apstākļu» kavēts, vēl nav pabeidzis «Kurmi». Prospektā tālāk piebilsts: «. . . tiklīdz cienītā dzejnieka laiks to atļaus, tas arī šo savu, cik mēs ar to esam iepazīnušies, ļoti interesanto darbu pabeigs.»

Tas, ka Pumpura izteikumi par «Kurmja» uzrakstīšanas nodomiem ir zināmi tieši no viņa mūža pēdējiem gadiem, vēl nav jāuzlūko par kaut cik drošu pierādījumu, ka uzrakstītie fragmenti ir radušies Daugavpils intendantūras

¹ Citāti no P. Zālītes nekrologa «Andrejs Pumpurs». — Mājas Viesis, 1902, 3. jūl.

dienesta periodā. Ir pamats šaubīties, vai kompaktā, mākslinieciski labi izstrādātā pirmā nodaļa būtu rakstīta Daugavpils perioda apstākļos.

Šķiet, ka dzejnieks Daugavpils periodā, bieži domādams par «Kurmi», ir daudzējādā ziņā iznēsājis sevī šī sacerējuma sižetu, tēlus, sīkumus, pilnīgojis ieceri, kurai aizsākumi bija vēl pirms viņa atnākšanas uz intendantūru.¹ Šāda šīs ieceres veidošana ir svarīgākais viņa literārās jaunrades darbs Daugavpils laikā.

Savus tālākos nodomus rakstniecībā Pumpurs saista ar aiziešanu pensijā, kas paredzēta 1902. gadā. Cik nedroši ir atlikt radošo nodomu īstenošanu uz atpūtas gadiem! Un — atlikt vispār!

1900. gadā vai 1899. gada beigās Pumpurs ar ģimeni pāriet dzīvot uz otru — savu pēdējo dzīvesvietu vienā no Anastasijas Repņikovas mājām Žitomiras ielā — tagadējā Miera ielā. Viņi apmetas dzīvoklī Repņikovas lielākajā mājā. Pēc Indriķa Pumpura zīmētā dzīvokļa plāna un viņa paskaidrojumiem, šai dzīvoklī ir bijis «kabinets», «zāle», ēdamistaba, guļamistaba, virtuve un divi gaiteni.

1932. gada 22. septembrī pie šīs mājas Miera ielā 55 tika atklāta piemiņas plāksne. Atklāšanā piedalījās Ansis Gulbis, Rūdolfs Egle u. c.

Māja ir nodegusi. Tās pagalmā ir saglabājusies sena aka.

Intendantūras 1900. gada pavēļu grāmatā ir ar 5. septembri datēta pavēle № 249 par

¹ Sk. arī 149., 256. lpp.

komandējumu uz Tālajiem Austrumiem — Pumpura visilgāko, svarīgāko un visgrūtāko braucienu. Tajā teikts, ka kolēģijas asesors Pumpurs 4. septembrī tiek komandēts ar mantu transportu uz Odesas apgabala intendantūras pārvaldi šo mantu nogādāšanai uz Portarturu un Vladivostoku. 11. septembrī intendantūras priekšnieks informē darbiniekus, ka viņš 11. septembrī saņēmis telegrammu, kas vēstī, ka viss Vladivostokai un Portarturai domātais mantu transports laimīgi un savlaicīgi nonācis Odesā. Pavēlē izteikta pateicība vairākiem intendantūras virsniekiem, ierēdņiem, tai skaitā Pumpuram, kā arī zemākajiem kalpotājiem par veiksmīgu un enerģisku darbu mantu iepakošanā, sekmējot to drīzu nogādi.

Pumpura komandējums uz Tālajiem Austrumiem ir saistīts ar t. s. bokseru sacelšanos — Ziemeļķīnas zemnieku un pilsētu iedzīvotāju sacelšanos pret Eiropas lielvalstu un Japānas paverdzinošo ekonomisko ekspansiju Ķīnā. Nav zināms, kā dzejnieks pārzināja toreizējo situāciju Ķīnā un cik labi viņš ir izpratis turienes notikumus. Taču objektīvi viņš intendantūras dienestā šoreiz — tiesa, ne ar ieročiem rokās — bija kļuvis par līdzdalībnieku akcijā, kas bija pretrunā ar viņa uzskatiem par nāciju līdztiesību un nāciju suverenitātes tiesībām.

Sava ceļojuma laikā viņš uzraksta «Austrumā, aiz zemēm, jūrām» otro daļu, kas publicēta «Mājas Viesa Mēnešraksta» 1900. gada decembra numurā. Tās ir ļoti konspektīvas piezīmes par uzturēšanos Odesā, par braucienu pa jūras ceļiem uz Indijas okeānu un par daļu no brauciena Indijas okeānā.

Par komandējumu uz Odesu un uzturēšanos

šai pilsētā Pumpurs raksta: «No šīm (krievu karaspēkam vajadzīgajām — J. R.) mantām lielu daļu es no Dvinskas intendantūras atvedu uz Odesu, un tagad caur pavēli no galvenās intendantūras Pēterburgā ar šīm mantām uzdots man braukt uz Port-Arturu un Vladivostoku.» (Portartura — tagadējais nosaukums Ļuišuna — pilsēta un neaizsalstoša osta Mandžūrijā — Ķīnas ziemeļaustrumu daļā pie Dzeltenās jūras, iepretim Korejai. Harbinas dzelzceļa gala mezgls. 1898.—1905. gadā Portarturu bija sagrābusi Krievija; tolaik tā bija Krievijas visievērojamākais stratēģiskais punkts Tālajos Austrumos.) Kara mantu pārvadāšanai nepietiek ar krievu flotes kuģiem vien, tādēļ tika īrēti angļu flotes kuģi. Tos gaidot, Pumpuram nākas palikt Odesā divas nedēļas.

Odesa dzejniekam nebija sveša kopš kara skolas laikiem. Te viņš pabija arī komandējumā 1899. gadā. Viņam netrūka zināšanu, kur un kā šai pilsētā varētu pavadīt laiku, netrūka arī līdzekļu laika pavadīšanai. Taču ārkārtīgi zīmīgi — viņš te uzmeklē un sastop latviešus, kontaktējas ar tiem, cenšas būt to sabiedrībā. «..es iepazīnos ar daudz Odesā dzīvojošiem latviešiem. (...) Ar šiem latviešiem bij man izdevība iepazīties, kā arī dažus vakarus viņu laipnā sabiedrībā pavadīt. Tur mēs pieminējām latvju tautu, latvju tautas dziesmas, kuras dziedāja vīru un sieviešu balsis,» raksta Pumpurs. Šais skopajās, ārēji pieklusinātajās rindās jaušama sirsnīga mīlestība uz savu dzimteni, tautu un latviešu tautas dziesmu.

28. septembrī angļu tvaikonis «City of Bombay» (tulk. «Bombejas Pilsēta») ar Daugavpils intendantūras mantām atstāj Odesu. Tvaiko-

nis — pēc dzejnieka vārdiem — ir uzņēmis «daudz tūkstošu pudu fraktes» — frakts, t. i., kravas. Atbildīgajā un tālajā ceļojumā Pumpurs brauc kā milzīgā kara mantu transporta priekšnieks. Kuģī ir vairāk nekā divi tūkstoši kareivju un daudz virsnieku, kas dodas «aizsargāt» «Mandžūrijas dzelzceļu».

Kuģa ceļš tā sākumposmā ved no Odesas uz Indijas okeānu pa vairākām jūrām: «Līdz Kolumbai (Kolombai — *J. R.*) būsīm pārbraukuši sešas jūras un visu zemes ziemeļu puslodi līdz ekvatoram pa šādām jūrām no Odesas: Melno jūru, Marmora jūru, Egejas jūru, Vidusjūru, Sarkano jūru, neskaitot jūras šaurumus, kā Bosforu, Dardanelus un Suecas kanāli.» «Biju lasījis,» turpina Pumpurs, «daudz ceļojumu aprakstus agrāki par šīm jūrām un zemēm, kuras viņu viņi apskalo, bet cik vāji un tāli paliek šie apraksti pret tiem iespaidiem, kādus dzīvā apziņā dabū katrs ceļotājs, pirmo reizi šīs jūras un pasaules daļas pats savām acīm aplūkodams...»

Pumpurs attēlo gan meteoroloģiskos, gan klimatiskos apstākļus, ar kuriem nākas saskarties ceļā. Apraksta lielo, «gandrīz nepanesamo», ļoti nogurdinošo karstumu, kam pakļauti braucēji tiklab uz klāja zem kuģa audeklu jumtiem, gan arī — un jo sevišķi — kajītēs.

Dzejnieks, kura acis naktīs no latviešu zemnieka sētas pagalma, vai viņam ejot pa Vidzemes ceļiem, tik daudzas reizes bija skatījušas Lielo Lāci, Sietiņu un citus zvaigznājus un zvaigžņu miriādes pie Latvijas debess, ar lielu interesi vēro zvaigžņoto debesi virs Indijas okeāna: «..pārbraucot tik tālu ceļu uz dienvidiem, ..pārmainās arī pati debess. Mūsu

Ziemeļu zvaigzne parādās gluži pie horizonta malas, Lielo Lāci vairs pavisam neredz, Sietiņš un Greizie Vāgi (Orions) rīta dienvidus pusē vakarā iznāk iz jūras un pa nakti uzkāpj pašā zenītā; stāvu zvaigzne Zirijs spīguļo ļoti spilgtās krāsās; citādi vispārīgi zvaigznes nav tik spožas kā ziemeļos, tas ir, piemēram, kā Baltijā; tomēr pēc saules noiešanas pēc kāda laika vakara pusē parādās zvaigžņu grupa, kuru pie mums ziemeļu puslodē nekad neredz, tas ir ieslavētais Dienvidus Krusts.»

Pēc vairāk nekā deviņpadsmit dienu ilgas braukšanas 17. oktobrī kuģim paredzams uz divdesmit četrām stundām piestāties Kolombo, pēc tam nākošais pieturas punkts — Singapūra.

Pumpura komandējums uz Tālajiem Austrumiem kopā ar atpakaļceļu ilgst vienpadsmit mēnešus.

Komandējuma laikā sieva aiz taupības noīrēja Repņikovas mazāko mājiņu, kur bija mazāks un lētāks dzīvoklis. Ģimene pārgāja dzīvot tur.

No komandējuma Pumpurs atgriezās atpakaļ pa zemes ceļu.¹

Angelika Gailīte par Pumpura atgriešanos raksta: «Pagāja vasara, rudenis, ziema, pavasars, atnāca otra vasara. Kādā jūlija naktī reizē ar zvanu atskanēja arī sitieni pie logu slēģiem. Ar saucienu: papa! — visi bij kā spārnos. Priekiem, likās, nebūs gala: visu nakti neviens vairs nedomāja par miegu, bij tik daudz ko jautāt un stāstīt. Arī īsto smaržojošo Ķīnas

¹ Sk.: Andreju Pumpuru atceras sirmais ģenerālis Kreicbergs. — Latvijas Kareivis, 1927, 10. jūl.

tēju nevarēja atstāt līdz rītam nenogaršotu. Pumpurs pats pēc nogurdinošā ceļojuma jutās «mājās» labi. Viņš šoreiz bij visus atcerējies un katram pa japāņu nieciņam dāvanai atvedis.» Pumpura kundze: «Pēc 11 mēn. Pumpurs atbrauca sveiks mājā, atvezdams dažādas mantas no tālām zemēm, arī kādus 700 rubļus naudas . . .

Starp citām mantām bij divas japāņu «urnes», ko Pumpurs, uz galda likdams, teica: tai vienā — sievas pelni, otrā — vīra asaras; var ar otrādi būt, es atbildēju: tai vienā — vīra pelni, otrā — sievas asaras, — kas piepildījās, jo nāvīgo slimību Pumpurs ar bij atvedis līdzā.»

Edes minētais skaitlis — «700 rubļi» — varbūt ir lielāks par summu, kāda patiesībā ir bijusi, jo Pumpura sarakste ar Gulbi liecina, ka jau 1902. gada sākumā dzejnieks ir bijis naudas grūtībās. Viņa 1902. gada februāra un maija vēstulēs Gulbim izskan neatlaidīgs lūgums pēc naudas avansa. Ede savā 1902. gada 30. maija vēstulē (glabājas Latvijas Valsts bibliotēkā) lūdz Gulbi, «ja tik vien iespējams.. tūliņ uz Ķemeriem nosūtīt» Pumpuram no viņam paredzamā honorāra tiesas solītos «simtu rubļu», jo «acumirkli viņam ļoti maz pie rokas».

Pumpurs bija neapmierināts ar viņa prombūtnē izdarīto dzīvokļa maiņu. Viņam atgriežoties ģimenē, jaunais dzīvoklis bija par mazu. Drīz viņš ar ģimeni apmetas atkal iepriekšējā dzīvoklī Repņikovas lielākajā mājā.

Daugavpils intendantūras 1901. gada pavēļu manuskripts ir nepilnīgs, tajā ir atsevišķu pavēļu oriģinālu kopijas un izraksti (PCKVA, 149. fonds, 1. apraksts, 10. lieta). Uz 21. augusta pavēles izraksta un 17. septembra pavēles ko-

pijas malām līdzās citu intendantūras ierēdņu parakstiem skaidri salasāmā rokrakstā ir Pumpura paraksts.

1901. gada rudenī Pumpurs sāk sajūst stipras sāpes locekļos, sevišķi labās rokas plecu locītavā. Viņu moka klepus. Dzejnieku ievieto Daugavpils kara slimnīcā. Klepus slimnīcā it kā samazinājies, taču vispārējais veselības stāvoklis ievērojami pasliktinās. Ārsti nav gluži skaidrībā, ar ko Pumpurs patiesībā ir slims. Neformāli viņa kaite slimnīcā tiek saukta par «aso», «hronisko» «reimatismu». Viņu pakļauj enerģiskai pseidomedicīniskai apstrādei, uz labu laimi izmēģinot visdažādākos līdzekļus.

Decembrī Andrejs Pumpurs raksta Pēterim Zālītem: «Tagad te sēdu, te guļu Dvinskas kara hospitālī ar briesmīgi asu reimatisma slimību, un, tā ka labā roka nekādi nedarbojas, tādēļ arī nevaru aprakstīt savu ceļojumu uz Tāliem Austrumiem. Pavasarī iešu ārstēties uz sēru avotiem un, ja tik tālu iestiprināšos, tad turpināšu sava ceļojuma aprakstu.»¹

Decembra nogalē dzejnieku apmeklēja M. Rācenis un V. Siliņš (Rācenis izsakās, ka apmeklējums noticis «jauna gada priekšvakarā»). 1902. gada 7. maijā vēstulē Rīgas Latviešu biedrības Literatūras fonda pārvaldes priekšniekam Voldemāram Maldonim Rācenis attēlo apstākļus, kādos viņš sastapa Pumpuru slimnīcā: «Pumpura istabā bija ievietots vēl kāds otrs slimnieks ar ātru krūšu iekaisumu — tīrs mirējs. Gaisis pavisam nospiests. Pumpuram vieta starp logu un durvīm. Še velk cauri, tāpēc

¹ P. Z. Andrejs Pumpurs. — Mājas Viesis, 1902, 3. jūl.

slimnieks nostaigājis ar atzveltna sēdekli līdz pašam sienmalim. Uz tāpelītes uzraksts «Ierēdnis Pumpurs», «Kroniskais reumatisms». (...) Pie pirmā skata slimnieks it kā iemidzis un sevi sastindzis. Ģimja vaibsti bez kustības. Te par britiņu iedegas acu skats — un Pumpurs kļūst atkal par Pumpuru. Interesējas par latviešu dzīvi, laikrakstu polemiku un tā tālāk. Stipri viņam rūp ģimenes liktenis. (...) Dzejnieks pielej mums ar devīgu roku tējas glāzēs vīnu, bet mums grūti sekot viņa viesmīlibai līdzī. Nospiestais gaiss neļauj pat mazākā malka baudīt, nedz ko uzkost. Un tad, uz mājām atpakaļ braucot, smagi prāti. Vai gan latviešu pasaule tik maza un vāja, ka tautas izredzētais dzejnieks nikst un vārgst aizmirstībā. (...) No latviešiem bez Siliņa reti kas apciemojot Pumpuru. Tik vienīgi kāds poļu inženieris (domājams, intendantūras inženieris Jurovskis — J. R.) neesot aizmirsis savas paziņas. Tas apgādājot slimnieku ar laikrakstiem un citu un pat kārtojot viņa vājos naudas apstākļus.» Pabalstu Pumpuram Rāčenis vēstulē iesaka sūtīt uz Randeni Siliņam tālākai nodošanai dzejniekam.

1902. gada 2. janvārī «Mājas Viesis» savā pirmajā numurā publicē Pumpura dzejoli «Jaunais gadu simtens aust».

Gadi, gadu simtens pats —
Savu mūža gaitu maina;
Cilvēki viens otru gaina,
Tāds ir dabas dzīves skats.

Kamēr jaunu jūties sev',
Dzīvot jauki tevīm šķietas,
Visā pasaulē ir vietas
Milijoniem un ar' tev.

Un tu domā: Kas man liedz
Pat pēc augstiem mērķiem dzīties?
Un tu strādā, ej un cities —
Tomēr nekā nerasniedz.

Jaunais gadu simtens aust!
Sauc pa visām pasaul's malām:
«Cerē, vēl nav viss pagalam,
Laiks ar' likteni var lauzt.»

Dzejolis pauž gan dziļu neapmierinātību un vilšanos, gan nedrošu cerību, ka jaunais gadu simtenis, «laiks» var lauzt «likteni», daudz ko vērst uz labu gan sabiedrībā, gan katra indivīda dzīvē. Sacerējumam pievienota redakcijas piezīme, ka dzejolis «Mājas Viesim» bijis nodomāts jau pērn, bet «diemžēl ticis pagājušā gadā aizkavēts Ķīnā». Šī piezīme diez vai būtu jāsaprot burtiski, t. i., ka dzejolis ir tapis Tālajos Austrumos; tā varētu nozīmēt, ka ar gadsimtu miju saistītā dzejoļa sacerēšanu ir aizkavējis viņa komandējums uz Mandžūriju.¹ «Jaunais gadu simtens aust» ir pēdējais mums zināmais Pumpura dzejolis. Līdzšinējos viņa rakstu izdevumos nav uzņemts.

Tā kā ilgstoša ārstēšanās nedod rezultātus, Pumpuru izraksta no hospitāļa. Taču īsts armijas iestāžu birokrātisms un profesionālā prestiža izpratne nepieļāva pat domu, ka kādu varētu izrakstīt no kara slimnīcas dienestā neizārstētu: neviena slimība, pat visniknākā, nav spējīga pretoties hospitāļa ārstu un feldšeru enerģiskai rīcībai.

Pēc Pumpura izrakstīšanas no slimnīcas

¹ Sal. 181. lpp. ar Pumpura tēlaino norādi 1897. gadā vēstulē no komandējuma, ka «Kurmis» «aizceļojis uz Aziju».

Daugavpils intendantūras 1902. gada pavēļu grāmatā 5. februāra pavēlē № 36 lasāms šāds paragrāfs: «Man (intendantūras priekšniekam — *J. R.*) uzticētās noliktavas uzdevumu ierēdni Kolēģijas Asesoru Pumpuru, izrakstījušos no Daugavpils kara hospitāļa sakarā ar slimības izārstēšanu, ieskaitīt apgādē saskaņā ar šī paša datuma raportu № 3.» 1902. gada pavēļu grāmatā nav norāžu, ka Pumpurs pēc slimnīcas atstāšanas intendantūrā būtu veicis kādus uzdevumus.

Kāds bija Pumpura faktiskais veselības stāvoklis šai laikā? Sieva atmiņās raksta: «Pēc četri mēneši Pumpurs no hospitāļa pārnāca mājā — nevis izvesēojies, bet galīgi pārņemts no slimības. Slimība bija šausmīga, viņam nebija tik iekšķīgas sāpes vien, bet viņa miesā bija daudz sāpīgi augoņi, kas iekšķīgi auga un virs miesas izskatījās kā cieti kamoļi, kas bija tik sāpīgi, ka krekļi nedrīkstēja piemesties un vatā vajadzēja ietīt. Gultā gulēt ar viņam nebija iespējams, tā ka visu garo slimības laiku vajadzēja lēnkrēslā (atzveltņes krēslā — *J. R.*) uz gaisu pildītu riņķi nosēdēt.

Kad (Pumpurs — *J. R.*) no slimnīcas mājā pārnāca, sāka laboties. Istaba, kur slimoja (kur atradās slimnieks — *J. R.*), *bija ērta, ar trīs logiem saules pusē*, ļoti silta, tā ka sāpīgie augoņi sāka izlaisties un Pumpurs jutās (arī — *J. R.*) citādi stiprāks. Kroņa ārsti nāca ik pārdien mājā... Es biju ievērojuse, ka Pumpura slimība grib siltumu un sausu gaisu, tāpēc istaba tika uzturēta ļoti silta un *caur divām blakus istabām svaigais* (gaiss — *J. R.*) *ielaiests*... Bet tad nāca kāds jaunāks ārsts no hospitāļa, parakstīja vannas — kā papriekšu

hospitālē — un Pumpurs atkal sāka vannas ņemt. Bet tad par jaunu slimību pieņēmas un nekas vairs nelīdzēja...»¹

Mūža pēdējos gados dzejnieks gaidīt gaida to brīdi, kad viņš varēs aiziet pensijā. Pēc dažādām liecībām, Pumpurs ir domājis par apmešanos uz dzīvi gan Augšzemē, gan Vecmēbalgas Cepļu mājās pie Alauksta ezera, taču it īpaši — Lielvārdē. Angelika Gailite: «Visus tos gadus, kamēr Daugavpili dzīvoju, biju dzirdējusi Pumpura plānus: atgriezties izimtenē (Daugavpili — kā jau teikts — toreiz ar tādu latvietim bija grūti uzskatīt²) un uz Daugavas krasta, vislabāk gan Lielvārdē, pavadīt vecuma dienas. Tomēr nekad šie plāni nebija tik sīki iztirzāti un bieži cilāti kā pašā pēdējā gadā, līdz pat pēdējam pavasaram.» Pumpurs nezina, ka viņa organisms ir neārstējamas slimības pārņemts. Vēl sava mūža pēdējos mēnešos viņš cer uz atlabšanu, uz pievēršanos literārajai jaunradei un tās turpināšanu.

Rīgas Latviešu biedrības brošūrā par tās darbību 1902. gadā atzīmēts (25. lpp.), ka Pumpurs no biedrības Literatūras fonda 1902. gadā saņēmis 200 rubļu lielu pabalstu.³ Domājams,

¹ Ar kursīvu apzīmētās vietas netieši sniedz arī dažas ziņas Pumpuru dzīvokļa daļējam raksturojumam.

² Grāmatas autors šai ziņā nav vienis prātis ar Angeliku Gailīti.

³ Sk. grām.: 34. gada pārskats par Rīgas Latviešu biedrības darbošanos un rēķiniem 1902. gadā, savienots ar šā gada biedru listi. R., 1903. (Grāmatas eksemplārs glabājas Latvijas Centrālajā Valsts vēstures arhīvā.)

Turpat atzīmēts, ka sieva saņēmusi 35 rubļus pabalsta un ka «biedrības priekšniecība» Pumpura bērēm «izmaksājuse» 212 rubļus. Rakstā «Rīgas Latviešu biedrība»

ka šo pabalstu viņš ir saņēmis pirms Pumpura vakara sarīkošanas Rīgas Latviešu biedrībā.

Slimības laikā Andrejs Pumpurs sarakstās ar Ansi Gulbi un literātu un avīžnieku Juri Kalniņu-Prātkopi par savu kopoto rakstu izdošanu. Latvijas Valsts bibliotēkā glabājas četras Pumpura vēstules Gulbim, Latvijas Zinātņu akadēmijas Fundamentālajā bibliotēkā — trīs vēstules Kalniņam. Tās gan sniedz dzejnieka tekstu, taču visas, atskaitot pirmo vēstuli Gulbim (1901. gada 18. oktobrī), ir sievas rokrakstā (šo vēstuļu piederība Pumpura sievas rokrakstam līdz šim nebija ievērota un līdzšinējos publicējumos nekur nav atzīmēta). Dzejnieka vēstules ir uzrakstītas ļoti koncentrētā stilā, ļoti lietišķas, tās caurstrāvo dziļš iekšējs miers; tajās viņš nekur neizsakās par ciešanām, ko rada slimība. Svarīgu vietu sarakstē ieņem jautājums par ««Tēvijā un svešumā» otrās daļas» manuskripta iekļaušanu kopotos rakstos. Par ««Tēvijā un svešumā» otro daļu» sarakstē tiek saukts «Tēvijā» manuskripts. Šai laikā viņš sacer otro priekšvārdu dzejoļu krājumam «Tēvijā un svešumā» — «Ievadam otrā izdevumā». Priekšvārdu viņš piemin 1902. gada 15. martā vēstulē Kalniņam, norādot, ka tas atrodas pie Gulbja. Visos Pumpura kopoto rakstu izdevumos priekšvārds datēts ar 1902. gada decembri. 1902. gada decembris, protams, ir kļūda, priekšvārds acīmredzot datējams ar iepriekšējā — 1901. gada decembri.

«Konversācijas vārdnīcas» 3. sējumā (R., 1911, 3434. lpp.) teikts, ka biedrības «Literatūras fonds» minēto summu, t. i., 212 rubļus «izdevis» Pumpura bērēm. Liekas, ka dzejnieka sievai domātais nelielais pabalsts izmaksāts pēc viņa nāves.

Slimības laikā Pumpurs saņem paaugstinājumu ierēdņa dienestā un apbalvojumu, kas viņam vairs nevar dot nekādu ne reālu, ne — dienesta vietā — kādu morālu labumu. Daugavpils intendantūras priekšnieka 1902. gada 21. februāra pavēlē № 52 tiek fiksēts, ka ar Viļņas kara apgabala intendantūras resora 19. februāra pavēli № 36 Pumpurs ir paaugstināts par VIII klases uzdevumu ierēdņi. Vienlaikus seko piebilde, ka turpmākajos trīs mēnešos starpība starp Pumpura jauno un līdzšinējo mēneša algu, t. i., algas paaugstinājuma summa, ir ieskaitāma valsts kasē. Pumpuram tiek piešķirta ierēdņa dienesta pakāpe «galma padomnieks»¹. Daugavpils intendantūras 22. marta pavēle № 81 vēsti, ka ar Kvantungas apgabala galvenā priekšnieka un karaspēka pavēlnieka 1902. gada 9. janvāra pavēli Pumpuram par braucienu ar kara mantām uz Vladivostoku un Portarturu piešķirtas tiesības nēsāt gaišbronzas medaļu «par kampaņu Ķīnā 1900.—1901. gadā»². Atsūtītā medaļa jāizsniedz viņam «pret parakstu». Intendantūras 1902. gada pavēļu grāmatā šī ir pēdējā pavēle, kurā minēts Pumpura uzvārds, viņam dzīvam esot.

¹ Orģinālā: «Надворный Советник».

² Orģinālā: «за поход в Китай в 1900—1901 годах».

DZEJNIEKA AIZIESANA

1902. gada maijā (acīmredzot 19. vai 20. maijā) Daugavpils stacijā Andreju Pumpuru ienesa vilciena vagonā, lai vestu uz Ķemeriem, kur viņam bija paredzēts ārstēties vairāk nekā mēnesi — no 20. maija līdz 30. jūnijam. No Ķemeru medicīniskajām vannām viņš jutās vēl sliktāk. Ceturtdien, 30. maijā, Pumpurs tiek ievietots Rīgas pilsētas slimnīcā Bruņinieku ielā (tagadējā Rīgas pilsētas 1. klīniskā ātrās medicīniskās palīdzības slimnīca).

Grāmatas autors 1979. gadā arhīvā ir konstatējis medicīniskus dokumentus par dzejnieka uzturēšanos šai slimnīcā — slimības vēsturi, sekcijas aktu; dokumentu kopējais apjoms — 6 lappuses.¹

Pumpurs bija ievietots slimnīcas pirmajā nodaļā, pirmajā palātā, viņam bija ierādīta šīs palātas ceturtnā gulta.

Izmeklēšanā Pumpuram diagnosticēta Osteosarcoma multiple — kaulu multiplā (daudzvietīgā) sarkoma, kas ir sevišķi ļaundabīga vēža forma. Slimības vēsture un netieši arī sekcijas akts dod iespējas tuvāk spriest par slim-

¹ Ieraksti dokumentos ir vācu valodā lielākoties sliktā rokrakstā. Teksta atšifrēšanu 1980. gadā ir veicis Latvijas universitātes Svešvalodu fakultātes vācu valodas vecākais pasniedzējs Kazimirs Rudzītis (1931—1985).

nieka mūža pēdējām 25 dienām un palīdz labāk izprast viņa slimības attīstības gaitu līdz stacionēšanai Rīgas pilsētas slimnīcā. Neskaitot ļoti sīkus, pamatīgus izmeklēšanas datus, slimības vēsturē ir temperatūras likne par visām slimnīcā pavadītajām dienām, ziņas par dažu zāļu lietošanu, slimnieka pašsajūtu. Izmeklējot Pumpuru, konstatēti mazi audzējam līdzīgi paaugstinājumi, sāpīgs sadzinums uz krūšu kaula, sacietējumi, krūšu kurvja labajā pusē audzējs dūres lielumā, audzējveidīgs visu labējo deniņu apvidus velvējums, labā apakšdelma un labās rokas tūska. Piezīmēs par slimības gaitu atzīmētas sāpes, klepus, slikts miegs, ļoti niecīga apetīte, 3. jūnijā — vienas acs ābola sabrukums, kopš 15. jūnija — miegainība dienā. Visā slimnīcā pavadītajā laikā Pumpuram ir bijusi paaugstināta temperatūra, bet pēdējās divās dienās — ļoti augsta. 15. jūnijā slimības vēsturē ir ieraksts:

«Kopš vakardienas pēcpusdienas pac[ients] sabrūk acīmredzami. Pac[ients] iegrimst katru acumirkli miegā...

Šodien vizītes laikā pac[ients] gul, lai gan ar viņu tiek runāts.» 16. jūnijā viņam tiek nozīmētas kofeīna injekcijas divreiz dienā.

Kamēr dzejnieks slimnīcā gaida tuvojamies sava mūža pēdējo dienu, «Baltijas Vēstnesī» 11. un 15. jūnija numurā parādās sludinājums, ka vēl ir iespējams nopirkt «Lāčplēsi».

«Mūsu apgādībā dabūjams

LĀCPLĒSIS

Latvju tautas varonis

Tautas epus

Pēc tautas teikām sacerējis Pumpurs

Maksā 60 un 80 kap.

B. Dīriķis un biedri,

Rīgā, Todlebens bulvārī № 2»

Šai pašā mēnesī sludinājumi, ka «Lāčplēsi» vēl var iegādāties, «Baltijas Vēstnesī» lasāmi arī 26., 27. un 29. jūnijā — avīzes numuros, kas iznāk pēc Pumpura nāves.

Pagājuši četrpadsmit gadi kopš «Lāčplēša» iznākšanas, grāmata vēl nav izpirkta. Šai sakarā jānorāda uz vairākiem apstākļiem. 1) Tolaik latviešu sabiedrībā vēl nebija attīstījusies bibliomānija, kas ir ļoti izplatīta mūsu dienās un kurai ir raksturīga cenšanās bez nopietnas atlases iegādāties «visu jaunāko», visu «interesantāko». Nopirktie izdevumi bibliomāniem pa lielākai daļai paliek nelasīti, pat lāgā nepašķirstīti. Pircējs ir pilnīgi sasniedzis savu mērķi ar to vien, ka grāmata ir nopirktā un novietota viņa grāmatu plauktā. Šāda bibliomānija ir visai nevēlama, jo daudzu grāmatu pārdošanā mākslīgi rada deficītu un traucē tās iegādāties lasītājiem. Pumpura laikā grāmatu pirkta tas, kas tiešām gribēja to lasīt. Grāmatu — bieži vien daudzkārt — lasīja tās īpašnieks, viņa ģimenes locekļi, to labprāt aizdeva lasīšanai kaimiņiem un draugiem. Pēc viena eksemplāra ar grāmatu iepazinās daudzi cilvēki. Tūlītēja grāmatas izpārdošana netika izvirzīta par tās izdošanas uzdevumu, gadiem ilgu gaitu ceļā uz izpārdošanu uzskatīja par normālu parādību. Tas, ka vērtīgas grāmatas bieži vien ilgstoši netika izpārdotas, bija ļoti labi, jo tās bez grūtībām varēja iegādāties arī lasītāju audzes, kas bija nākušas klāt pēc grāmatas iz-

nākšanas. 2) Prozas un īsu dzejoļu cienītājiem no «Lāčplēša» lika distancēties tā žanriskā īpatnība — tas bija ļoti apjomīgs darbs dzejas formā. 3) Lielākā Latvijas iedzīvotāju daļa vēl nebija radusi, pat neprata lasīt tekstus latīņu burtiem.

Kamēr dzejnieks, dedzīgs Jāņu daudzina-tājs, slimnīcā vientulībā vada savas dienas un jūt tuvojamies slimības nenovēršamo traģisko iznākumu, dzīve ārpus slimnīcas sienām latviešiem rit Jāņu tuvuma noskaņā. Jau nedēļām pirms Jāņiem latviešu avīzes ir pilnas ar sludinājumiem par izbraukumiem Jāņos ārpus Rīgas, par Jāņu zaļumballēm un citiem šo svētku pasākumiem.

17. jūnijā Rīgas Latviešu biedrības namā notika Pumpura vakars (šis pasākums tika plānots jau labu laiku iepriekš; par to liecina Rāceņa 7. maija vēstule Maldonim un Pumpura 16. maija vēstule Gulbim). Ieejas maksa: 1. vietā — 75 kapeikas, 2. — 40, 3. — 20, galerijā — 10 kapeikas. Vakara pirmajā daļā Kauzītes Matīss nolasīja referātu par Pumpura dzejniecības uzsākumu Piebalgas apgabalā (referāts ar virsrakstu «Par pirmiem A. Pumpura dzejniecības laikiem» publicēts «Balss» 1902. gada 24. un 31. jūlija numuros). Rīgas Latviešu Dziedāšanas biedrības vīru koris Pāvula Jurjāna vadībā nodziedāja dziesmas ar Pumpura tekstiem «Mana tēvija», «Kur aug mana līgaviņa?». Duburs deklamēja dzejoļus «Hīna kaps», «Imanta», «Nāvei». Pēc īsa starpbrīža sekoja vakara otrā daļa. Tajā vispirms bija Teodora Zeiferta referāts «Pumpura dzeja» (sk.: Teodora Kopoti raksti. — Tautas rakstnieki. R., 1913, 1. sēj. 77.—89. lpp). Sekoja Dubura

deklamācijas — Pumpura dzejoļi «Gaismas izplatītājiem», «Atkāpies, sātan!», «Mīlība», «Gabalīņš». Andrievs Niedra vakaram bija uzrakstījis referātu «A. Pumpura «Lāčplēsis» kā romantisma piemērs». To nolasīja Rūdolfs Blaumanis. Vakarš bija bagāts un daudzpusīgs. Tas sākās pulksten deviņos vakarā un turpinājās pāri par divpadsmitiem naktī. «Prāvā skaitā sanākusi, publika sekoja ar nenogurstošu izturību interesantajiem priekšnesumiem,» rakstīja «Baltijas Vēstnesis».¹

Ja vakars visumā vērtējams ļoti pozitīvi, to nevar teikt par vienu tā daļu — Niedras referātu. Par referāta saturu var spriest pēc Niedras raksta «A. Pumpura «Lāčplēsis» kā romantisma piemērs», kas parādījās «Pēterburgas Avīžu» «Literāriskajā pielikumā» 1902. gada 3., 7. un 10. jūlijā. Sacerējumā teikts, ka «Lāčplēsim», kas ir rakstīts tautiskās atmodas centienu sekmēšanai, jaunākos laikos plašākām lasītāju aprindām nav nozīmes, «.. viņš paliek tikai kā romantisma piemērs vēsturiskai pētīšanai». Referātā, ārkārtīgi šauri izprotot «Lāčplēša» saturu un jēgu, — dažas dienas pirms Pumpura nāves — noliegta dzejnieka lielā lolojuma, viņa mūža darba «Lāčplēša» nozīme

¹ R. Klaustiņš raksta, ka Pumpura vakars devis «kāds 800 rubļus atlikuma» (Andreja Pumpura raksti, 1925, 2. sēj., 134. lpp.). Minētais skaitlis — vistīrākā fantāzija. «34. gada pārskatā par Rīgas Latviešu biedrības darbošanos un rēķiniem 1902. gadā..» teikts, ka deviņi Literatūras fonda rīkotie vakari, kas veltīti Auseklim, Niedram, tautas dziesmām, J. Alunānam, *Pumpuram*, Purapuķem un latviešu 19. gadsimta 90. gadu literatūrai, kopumā devuši 1223 rubļus un 40 kapeikas. Referentiem un citiem šo vakaru līdzdarbiniekiem samaksāti 280 rubļi.

tautas dzīvē 19. un 20. gadsimta mijā, 20. gadsimta sākumā un turpmākam laikam vispār. Vēl vairāk — «Lāčplēsis» neesot bijis aktuāls pat tā iznākšanas laikā: «Jaunā paaudze jau bij garām tautiskai rīta blāzmai.» «Būtu Pumpurs savu vielu sakārtojis un veidojis tikai kā dzejnieks, tad «Lāčplēsis» būtu iznācis pavisam citādāks, dzejiskāks, kā mēs teiktum, arī mūsu laikiem vairāk pietams.» Niedram nepatīk, ka «Lāčplēsī» teiku un pasaku viela un dzejnieka paša pasakainā izdoma saistīta ar vēsturiskiem 13. gadsimta notikumiem: «...mums grūti aprast ar to, ka teikas un fantāzijas te sapītas ar vēsturiskiem faktiem, kas iet caur visu «Lāčplēsi». Šās matērijas taču traucē viena otru.»

Niedras referāta nolasīšana Pumpura vakarā bija iespējama tāpēc, ka literatūras kritika, kā arī liela daļa inteligences vēl nebija lāgā izpratusi «Lāčplēša» vērtību un nozīmi.

Pēc Kaudzītes Matīsa atmiņām, 1902. gada 18. jūnija rītā Pumpuru vienlaicīgi apmeklēja viņa sieva, Kaudzītes Matīsa sieva un pats Kaudzīte, kuri bija iebraukuši Rīgā uz Pumpura vakaru. Matīsa minētais datums uzskatāms par precīzu: viņš atceras un turpat pieņem, ka iepriekšējā dienā bijis «Pumpura vakars». Starp viņiem un Pumpuru norisinājusies saruna. «Es izstāstīju,» raksta Kaudzītes Matīss, «ka vakar vakarā viņam par godu un labu sarīkots liels sapulces vakars Rīgas Latviešu biedrībā un ienākums priekš viņa labi prāvs; tad vēl pavaicāja, kas bijuši tie darītāji un kas darīts. To visu viņš noklausījās ar miera pilnu seju, bet arī ar jau nomanāmu vienaldzību un sacīja: «Tad man būs jāpateicas.» Par sava pēdējā brīža tuvošanos cietējs bij tad jau

pārliecinājies un sagaidīja to, kā rādījās, ar klusu sirds mieru.»¹ Slimības vēsturē vienīgie dati par Pumpura veselības stāvokli 18. jūnijā ir temperatūras likne. Šai dienā viņa temperatūra bija tikai nedaudz paaugstināta: sešos no rīta — 37,3°, divpadsmitos dienā — 37°, sešos vakarā — 37,2° (iepriekšējā dienā — 17. jūnijā sešos vakarā turpretim viņam bija 38,5°).

Vai Pumpuru ir apciemojuši arī citi šai laikā? Pārsteigums un samulsums, ko daudzos izraisīja Pumpura nāve, nepareizas avīžu ziņas par viņa slimību rada bažas, ka tas nav noticis.

«Vēl iegāju,» raksta Kaudzīte, «20. jūnijā viņu apraudzīt, bet tad viņš gulēja, kā likās, iemidzis — smagi elšādams tā, ka no sāpēm izceltās krūtis cilājās jo augstu...»² Ar šo Kaudzītes liecību saskan 20. jūnija ieraksts slimības vēsturē: «Pac[ients] ir somnolents, brīžam iegrimst sevī.» (Somnolence — medicīnas termins, ar ko apzīmē slimīgu miegainību vai miegam līdzīgu apātiju.)

21. jūnijā sešos no rīta Pumpura temperatūra bija 39°, 22. jūnijā sešos vakarā — 39,8°, svētdien 23. jūnijā sešos no rīta — 39,2°. Slimības vēsturē ir ieraksts: «Miris 23. jūnijā 1/2 4 (pusčetros — J. R.) pēcpusdienā.»

Pumpura sekcijas protokols (tā notika 25. jūnijā četros pēcpusdienā) liecina, ka tā apstiprināja slimnīcā izdarītās izmeklēšanas datus un tur noteikto diagnozi. Sekcija sniedz baismīgu ainu par audzējiem, kas atradušies visda-

¹ Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta»..., 1. sēj., 186. lpp.

² Turpat.

žādākajās vietās: zem ādas, kaulos, muskuļu audos, pie iekšējiem orgāniem u. c. Audzēji pieauguša cilvēka dūres, divu dūru vai bērna dūres lielumā. Turklāt sekcijā vēl konstatēts, ka plaušu abās augšējās daivās ir tuberkulozes perēklis.

Sekcijas rezultātā dokumentā fiksētā anatomsiskā diagnoze:

Sarcoma multipl[e] ossium (kaulu daudzvietīgā sarkoma);

Tub[erculosis] pulm[onum] (plaušu tuberkuloze).

Ar Pumpura slimošanas medicīniskajiem dokumentiem un tekstu atšifrējumiem 1980. gadā iepazinās Latvijas Eksperimentālās un klīniskās medicīnas zinātniskās pētniecības institūta zinātniskais līdzstrādnieks medicīnas zinātņu doktors Vilis Derums (1899—1988). Pēc viņa rakstveida atzinuma, Pumpura izmeklēšana slimnīcā, kā arī sekcija veikta tālaika medicīnas zinātnes līmenī šī vārda labā nozīmē; dokumentos sniegtie dati arī no mūsdienu medicīnas zinātnes sasniegumu viedokļa ļauj secināt, ka viņš ir slimojis ar sarkomu un ka Rīgas slimnīcas ārstu noteiktā diagnoze ir pareiza; Pumpurs ir cietis sāpes; kodeīns, kas viņam dots nelielās devās, varēja kalpot tikai kā līdzeklis klepus nomierināšanai; neizpratni rada tas, kāpēc Pumpura slimības vēsturē nav ziņu par efektīvu pretsāpju līdzekļu (opijs, morfija) lietošanu; cik vērojams no sekcijas akta, tuberkuloze viņam ir bijusi maz izteiktā veidā.

Pumpura slimošanas dokumenti kopā ar citām jau minētajām liecībām atklāj mums viņa

vīrišķību, garīgo izturību, panesību un pacietību vislielākajās ciešanās; tie atklāj viņā senā latviešu zemnieka pacietību un izturību.

Saņēmusi telegrammu par Pumpura nāvi, Ede Jāņu ritā ar vilcienu dodas uz Rīgu, kur tūliņ ierodas slimnīcā. Atmiņās viņa raksta: «Pumpurs bija novietots liķu pagrabā uz kāda galda un ar baltu palagu pārklāts. Līdz šodien atmiņā palikuse Pumpura seja, kurai ne mazākā zīmīte nebij no nāves — bet kā no laimes apskaidrota, smaidoša.»

Otrdien, 25. jūnijā, «Baltijas Vēstnesis» publicēja sēru sludinājumu:

Bēdu vēsts

Svētdien, 23. jūnijā, pulksten 1/2 4 pēc pusdienas aizgāja uz mūžīgu dusu pēc ilgākas ciešanas savā 62. dzīvības gadā

ANDREJS PUMPURS

Draugi Rīgā

«62. dzīvības gadā» — neprecizitāte; īstenībā Pumpurs nomira 61. mūža gadā.

26. jūnijā «Baltijas Vēstnesis» rubrikā «Rīga» sniedz bēru sludinājumu: «**Andreju Pumpuru** paglabās rītu, 27. jūnijā, iz pilsētas slimnīcas Jēzus kapos. Izvadīšana pulksten 5 pēc pusdienas.»

Laikraksts «Vārds» 1902. gada 25. jūnijā sakarā ar dzejnieka nāvi raksta: Pumpura vakarā «..neviens nedomāja, ka šim dzejniekam no-

lemts vairs tikai maz dienu pavadīt mūsu vidū. Kaut gan tika ziņots, ka viņš esot cieši slimš un guļot Rīgas slimnīcā, tomēr *gandrīz visi vēl bija tajās cerībās, ka viņš varbūt izveseļosies, vismaz vēl ilgāku laiciņu dzīvos.*» «Tēvijā» un «Latviešu Avīzēs» parādās apgalvojumi, ka Pumpurs ir slimojis ar «ūdenskaiti» — tūsku, kas bijusi nāves cēlonis.

No tuviniekiem un tuvākajiem radiem bērēs piedalījās māte, sieva, dzejnieka māsa Elīze, meita Elza, dēli un Angelika Gailīte. Par dēlu piedalīšanos petrunīgas ziņas ir sniegusi Angelika Gailīte. «Rītausmā» viņa raksta (92. lpp.), ka zēni «pa ceļam» atstāti Koknesē pie kāda Angelikas attālāka radnieka. 1911. gadā laikrakstā «Latvija» (10. sept.) un 1927. gadā «Latvī» (6. jūl.) viņa bez kādām atzīmēm raksta arī par «Pumpura zēnu» piedalīšanos bērēs. Ede savās atmiņās saka: «Jāņu rītā ar vilcienu *visi braucām uz Rīgu*, arī mana māsas meitiņa līdzā.» Nav šaubu, ka «Rītausmā» Gailītes mūža nogalē teiktais par dēlu nepiedalīšanos bērēs ir kāda viņas neprecizitāte vai atmiņas kļūda.

Pumpuru izvadīja uz kapiem no slimnīcas kapličas. Varbūt tas tika darīts (bēru faktiskā organizētāja bija Rīgas Latviešu biedrība), lai — respektējot dzejnieka uzskatus — nepārspīlētu viņa saistību ar baznīcu. Pumpura māte savukārt to bija sapratusi kā sīkstulības izpausmi un pienācīgās cieņas neizrādīšanu dēlam. «..Pumpura māte,» raksta Ede, «bij ļoti nemierā, ka Pumpuru, tāpat kā visus nabaga cilvēkus, no slimnīcas mazā lūgšanas namiņa pavada uz kapiem.. .» «Taču,» turpina Ede, «..mums pašiem tuviniekiem nebij ne mazāko

līdzekļu, ar ko piedalīties pie Pumpura pavadīšanas.»

Bēru runu kapličā teica Jēzus draudzes mācītājs Jozefi (Josephi). Angelika Gailite mācītāja runu atceras ar dziļu neapmierinātību:

«Redzēju to (Pumpuru — *J. R.*) bēru dienā zārkā slimnīcas kapličā, no kurienes izvadot mācītājs, vecs vāciets, Pumpuram savā runā piešķīra visas vācu mietpilsoņu «labās» īpašības un aizmirsa P[umpur]u pašu. Kā izsmieklis griezās katrs viņa vārds manās ausīs: es vēl dzirdēju Pumpura balsi, redzēju viņa izteiksmi, kad tas man teica: «Vienu padomu es tev dodu, Anga, n e k a d neprecies.»

Kapos, kā jau zināms, viņu pavadīja ļaudis, kuriem viņš bij miļš un tuvs bijis, kuri viņu bij sapratuši un vērtēja kā dzejnieku, ne filistri» (Latvija, 1911, 10. sept). Gailite Jozefi runu nosauc par «konvencionālu», «maldīgu», «kādu varēja teikt tikai cilvēks, kas Pumpuru nepazīna» (Latvis, 1927, 6. jūl.).

Jēzus kapos (vēlāk — Ģertrūdes draudzes kapi, Lielie kapi) Pumpuru sagaidīja daudz ļaužu. Bērinieku kopskaits bijis «ap 1000», «vairāk nekā tūkstots» cilvēku («Mājas Viesa Mēnešraksts», «Mājas Viesis»). «Kapos bija nolasījušies milzum daudz nelaiķa cienītāju» («Baltijas Vēstnesis»). «Kapsēta bij pārpildīta no ļaudīm, lai gan tā darbdiena bija..» (Ede Pumpura). Avīzes atzīmēja, ka Pumpura apbedīšanā bijuši klāt lielākoties ļaudis no vienkāršo iedzīvotāju slāņiem. «Gan neredzējām karogus plivinājamies, gan nemanījām spožas «goda vaktis», ļaudis arī neskaitījām pa desmit tūkstošiem, nesatikāmies pie viņa kapa ar delegācijām — un trūka ne viena vien «tautas

vīra», kas būtu varējis liecināt par Andreja Pumpura nozīmi un nopelniem tautā. Viņus dzejnieka nāve laikam tā bija pārsteiguse, ka tie aizmirsa, kas Andreja Pumpura nopelni. To tiesu liels ļaužu pulks, jaunā paaudze un sirmgalvji, sekoja viņa zārkam ar tādu dedzību, ar tādu skubu, it kā bīdamies, ka vēl tikai dabūtu kādu vietīņu pie viņa kapa un netiktu atstumti pārāk tālu nost nomalitē. ..tie nebija ieradušies kā ziņkārīgi apbrīnotāji, kādu tādās reizēs mēdz būt laba tiesa, tie zināja, kas viņiem šie tiek zemes klēpī guldināts» (Mājas Viesis, 1902, 3. jūl.). «Bērinieku nebij mazums, bet starp tiem bij rets kāds no Rīgas intelligences» (Pēterburgas Avīzes, 1902, 3. jūl.).

Kapsētā dziedāja Rīgas Latviešu dziedāšanas biedrības vīru koris Pāvula Jurjāna vadībā.

Runas teica Fridrihs Grosvalds, Aleksandrs Vēbers, Juris Kalniņš, Pēteris Zālite, Augusts Deglavs, Teodors Zeiferts, A. Viļums (Rīgas Politehniskā institūta latviešu studentu korporācijas «Selonija» biedrs, ķīmijas students) u. c. No runu atreferējumiem laikrakstos redzams, ka Andrejs Pumpurs ir cildināts kā cilvēks, sabiedriska darbinieks, kā ievērojamākais latviešu tautiskās atmodas dzejnieks, tās centienu izteicējs un paudējs, kā tautā ļoti iecienīts un populārs dzejnieks, turklāt tiešas norādes sniedzot uz viņa dzejoļiem, viņa liriku. Izņēmums ir tikai Grosvalda runas atreferējumā, kurā pieminēts arī «Lāčplēsis»: šai eposā, teicis Grosvalds, Pumpurs ir ielicis «visas savas Dieva dotās bagātās dāvanas un tautas mīlestību» (Baltijas Vēstnesis, 1902, 28. jūn.). Atļaujoties nelielu novirzi no bērnu attēlojuma,

lai tiek atzīmēts, ka neviena vārda par «Lāčplēsi» nav Pumpuram veltītajos nekrologos «Mājas Viesa Mēnešrakstā», «Mājas Viesī», kā arī bērnu aprakstā «Mājas Viesī». («Lāčplēsis» nemaz nav pieminēts arī rakstā «Andrejs Pumpurs» «Mājas Viesa Mēnešraksta» 1899. gada 10. numurā.) «Lāčplēsis» ir pavisam īsi pieminēts nekrologos laikrakstos «Latviešu Avīzes», «Vārds», «Pēterburgas Avīzes», «Tēvija». «Vārds» (1902, 25. jūn.): «Kā sevišķi (atsevišķi? — J. R.) pieminams arī viņa pēc latviešu teikām sacerētais latviešu epus «Lāčplēsis».» «Pēterburgas Avīzes» (1902, 30. jūn.): «Lāčplēsis» — sacerējums, «..no kura zēni aiz pašu intereses iemācās pa veselai nodaļai no galvas». «Tēvijā» (1902, 3. jūl.) Pumpura eposs ir nosaukts par «..no mūsu tagadējās «apstākļu» literatūras samaitātās garšas arvienu pārāk maz cienītu pērli».

Zeiferta runā izskanēja atzišanās, ka «Pumpurs uz kādiem gadiem bijis piemirsts». (Līdzīgi Līgotņu Jēkabs savā nekrologā «Latviešu Avīzēs»: Pumpura vārdu «beidzamos gados mazāk daudzinaja».)

Vairāki runātāji kā Pumpura personībai un dzejai iezīmīgu, atbilstošu momentu pieminēja to, ka viņš tiek apglabāts Daugavas tuvumā — tās «malā», pie tās «krastiem».

Kaudzītes Matīss uz bērēm nebija ieradies, tikai savā un brāļa Reiņa vārdā atsūtījis telegrammu: «Lai Tev salds tas miers un tā brīvība, ko cerēji!»

Vainagus uz kapa kopas nolika piederīgie, Rīgas Latviešu biedrība, «Baltijas Vēstneša» un «Balss» redakcijas, «Dienas Lapas», «Mājas Viesa» un «Mājas Viesa Mēnešraksta» redak-

cijas, korporācija «Selonija», Pumpura draugi virsnieki u. c. «Kad kapa kaudzīte pacēlās, tad simtiem Jāņu ziedi pušķoja viņa kapu, un simtiem draugi un pazīstami, novēlējami Pumpuram saldu dusu, atstāja kapsētu.» (Ede Pumpura.)

Visu bērņu dienu debess Rīgā bija apklājusies «pelēkiem, drūmiem mākoņiem», bērņu ceremonijas beigās sāka mirdzināt sīks lietus (Mājas Viesis, 1902, 3. jūl.).

Daugavpils intendantūras priekšnieks uz Pumpura nāvi reaģēja ar 1902. gada 30. jūnija pavēles № 181 2. paragrāfu: «Man uzticētās noliktavas VIII klases uzdevumu ierēdnis Galma Padomnieks Pumpurs, atrodoties atvaļinājumā un izārstēšanā Rīgas pilsētas slimnīcā, — kā redzams no viņa sievas Edes Reiņa meitas Pumpurs šai pat datumā piegādātās metrikas apliecības № 270, ko izdevusi Rīgas Evangēliski-Luterāniskā «Jēzus» baznīca, — ir nomiris šī jūnija 23. dienā no «kaulu atmiekšķēšanās» un apglabāts 27. jūnijā. Paziņojot par to man uzticētajai noliktavai, pavēlu minēto ierēdni izslēgt no noliktavas sarakstiem kā mirušu.»

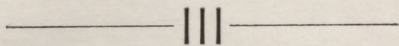
Augusts Deglavs runā pie dzejnieka kapa teica: uz Pumpura — Hina kapu «taki nekad ar zāli neapaugs». Drīz Pumpura kaps bija pilnīgi aizmirsts un daudzus gadus atradās nekoptā, galēji nolaistā un nožēlojamā stāvoklī. Satraucošas ziņas un raksti par to parādījās neatkarīgās Latvijas periodikā. Pedagoģs un publicists Oto Svenne laikrakstā «Latvijas Vēstnesis» (1920. gada 9. septembrī): «Jēzus kapos

zemā, zālānā nomalē starp daudziem vienkāršiem koka krustiem atrodam pusapsūnējušu koka krustiņu, uz kura vēl izlasāms ar nazi iegrieztais uzraksts: «Pumpurs †1902». Bet karstākā Latvijas mīlotāja un dziesminieka kaps aizaudzis nezālēm, un koka krustiņš drīz sadrups zem gadu smaguma. Šī piemiņas zīme uz aizgājēja kapa ir radusies pie šādiem apstākļiem. Kādus desmit gadus atpakaļ (t.i., ap 1910. gadu, astoņus gadus pēc Pumpura nāves — J. R.) tagadējā kara muzeja darbinieks Jansona kgs, krādams ziņas par mūsu rakstnieku un vispārības darbinieku kapiem un izdarīdams fotogrāfiskus uzņēmumus, sāka meklēt pēc Pumpura kapa. Jau tad viņam nācās meklēt pēc kapu plāna un izdevās uzzīmēt pēc dievkociņa, kuru uz dzejnieka kapa bija dēstījis kāds no viņa tuviniekiem, jo kapa vieta bijusi piemirsta, aizaugusi nezālēm un pat krusta nav bijis... Kad Jansona kgs par to ziņojis laikrakstos un iekustinājis jautājumu par pieminekļa celšanu «Lāčplēša» sacerētājam, uz kapa parādījās tagadējais koka krustiņš, uzlikts no nezināmas rokas. Uz viņa J. kgs ir iegriezis ar savu roku augstāk minēto uzrakstu, bet nu jau sūnas pārklāj Pumpura vārdu...» Leitnants Šūmans žurnālā «Aizsargs» (1923. gada 1. numurā): «Dievam žēl jāatzīst, ka mēs vispār mīlam daudz runāt, bet darīt darām ļoti maz. Daudz no mūsu pirmiem celmlaužiem tautas druvā ir galīgi piemirsti, un viņu dusas vietas skaitāmas pie aizmirstām vietām.

Viena no šādām aizmirstām vietām ir Andreja Pumpura kaps Ģertrūdes draudzes kapsētā. Gribēdams redzēt šī tautas dzejnieka

kapu, nogāju agrā pavasara dienā turp. Pēc veltīgas meklēšanas no nostāstiem es griezos pie kapu sarga un tikai ar pēdējā palīdzību atradu kapsētas malā ar nezālēm noaugušu pus-sagruvušu kapu kopiņu, kurai piesprausts (kā stāsta, no kāda cienītāja) nekrāsots koka krustiņš, kurš jau pa daļai satrūdējis, ar uzrakstu «Pumpurs †1902». Un tas ir viss, ko es tur atradu.»

Attieksme pret Pumpura kapa vietu izmainās divdesmito gadu otrā pusē, īpaši sākot ar 1927. gadu. Kopš 1927. gada Latvijas neatkarības laikā Andreja Pumpura biedrības ierosmē dzejnieka dzimšanas un nāves atceru dienās pie viņa kapa notiek svinīgi piemiņas brīži (mūsdienās kopš 80. gadu sākuma A. Pumpura muzeja ierosmē piemiņas brīži pie kapa notiek viņa dzimšanas dienas rītos). No 1927. gada septembra līdz 1929. gadam biedrība izvērsī līdzekļu vākšanu kapa piemineklim. 1929. gada 22. septembrī tiek atklāts Kārļa Zāles no Allažu šūnākmenis veidotais Andreja Pumpura kapa piemineklis.

Jaunrade

III

Journal

Pumpura **dzejoļi** pauž latviešu tautas identitātes ideju. Viņa skatījumā tautas identitātes nesēji — tikums, tautas mitoloģiskie priekšstati, tautas dziesmas un to dziedāšana, dziesmu svētki, mātes valoda, tautas vēsture un tās gājums, tagadējās un bijušo latviešu tautas paudžu kopības apziņa u. c. Tautas neatņemama sastāvdaļa ir tās saistība ar dzimto vidi un dabu.

Latviešu tautas identitātes izkopšanas prasība spēcīgi izskan dzejolī «Tautai». Tautai jādomā savas domas, jārunā savas runas, jāstrādā savās interesēs, jādzied savu — «tēvu dziesmu».

Jāsaglabā un jākopj savas dziesmas: «Tauta, tauta, šādas dziesmas / Glabā, kopī, svētas tur'; / Lai ne mūžam citas svešas / Tavu prātu neapbur. // ..Latviski joprojām dziedī / Visos darbos, ko tu dar'! / Svešas dziesmas tu nedzirdi, / Kur tik jauki dziedāt var..» («Mūsu tautas dziesmas»).

Tautai ir tiesības uz savu zemi, uz patstāvību, uz brīvi no svešiem kakla kungiem.

Tauta — tie ir līdumnieki, miežu arāji, dravnieki, jūrā braucēji, karā gājēji, karavīri, bāliņi un māsas, jaunekļi un jau nosirmojuši vīri, tauta — tā ir pastarīte (jaunākā māsa) un bārenīte, meitas, dziedātājas, audējas, zeltenītes,

līgavas un jau vecas māmuliņas; tā — brīvi ļaudis un dzimtļaudis («Pastarīte», «Mūsu tautas dziesmas», «Bārenīte», «Saules meitas un dievu dēli» u. c.). Dzejnieks pats par sevi saka: «Daugava, pie taviem klinšu krastiem / Uzaugu ar latvju dēliem prastiem..» («Domas par iznīcību jauna gada naktī»); «Es pirmo reizi saules gaismu / Caur zemas būdas loga plaismu / Šai pasaulē ieraudzīju; / Un dzīvodams pie tā netikšu, / Ka augstās pilīs kāju likšu — / Es būdā nomirt cerēju» («Nāvei»).

Mitoloģiskie tēli viņa dzejā — Pērkons, Pērkona dēli, Debess kalējs, Saule, Saules meitas, Mēness, dievu dēli, milži, kāvi, veļi, Laimas māte, Lauka māte, Meža māte, Jūras māte, Ziemeļmeita, jodi, Jodu māte. (Dzejnieks nelieto formu «Dieva dēli», taču savus «dievu dēlus» apveltī ar tautas dziesmās tēloto «Dieva dēlu» funkcijām.) Pēc analogijas ar mitoloģijas tēliem Pumpurs ir darinājis «Laika māti» un divus «dievu dēlus» — «Austrumu» un «Rietumu».

Tautā pazīstamus, iemīļotus mitoloģiskus tēlus Pumpurs izmanto simboliem vai savu sacerējumu nacionālai ornamentēšanai, to izmantojums nav saistīts ar centieniem atjaunot un paust senos reliģiskos ticējumus.

Tautas mitoloģija viņa dzejā bieži vien kalpo vērienīgam tēlojumam, lieldimensiju skatījumam un visnotaļ latviskā, nacionālā kolorīta radišanai.

Mitoloģisko būtņu darbības sfērā Pumpura dzejoļos ietilpst kosmoss, zeme, jūra, tautas, cilvēces un atsevišķu cilvēku dzīve. «Līgas kalnā» sēd trīs «dievu meitas», darina un dzied dziesmas: «Tā pirmā dzied par jūru / Un laivu

līgošu, / Par jūras dzīvi sūru / Un laimi smaidošu. // Tā otrā dzied par arklu / Ar zelta lemešiem, / Par šūpuli un zārku, / Un zemes rūķīšiem. // Tā trešā apdzied Sauli / Un Mēnes', zvaigznītes...» («Meklēsim dziesmas»). Cilvēces vēsture — «Austruma» un «Rietuma» cīņas arēna («Austrums un Rietums»). Latviešu tautas vēsture tās dramatiskākajos un dinamiskākajos posmos — Pērkona, Pērkondēlu, dievu dēlu, Saules meitu cīņa ar jodiem un ļauniem burvjiem.

Mitoloģizētā skatījumā dzejnieks rāda latviešu tautas senatni kā laimīgu periodu, kad tauta ir dzīvojusi saskaņā ar dabu un mitoloģisko personu aktīva klātbūtne ir bijusi dabas, cilvēku darba dzīves, ikdienas, godu un svētku neatņemama sastāvdaļa.

Mitoloģisko un reālo motīvu savijums vērojams «Pastarītē», 326 rindas garajā episkajā dzejojumā «Saules meitas un dievu dēli», dzejoļos «Sapnis», «Iz vēstures», «Galda dziesmās» dažādās Rīgas Latviešu biedrības dibināšanas gadskārtu reizēs u. c.

Sava laika īstenībā dzejnieks redz nepievilcīgu ainu. Pastarītes jūra, zeme ir «traipītas asinīm», viņas dēli ir noslepkavoti, citi dēli un meitas ir «bargu kungu dienestā». «Pastarīte, sērdienīte, / Klist pa tukšiem klajumiem; Viņas kokļu gaudu dziesmas / skan pa Daugav's krastmalām, / Viņas as'ru straumju rites / Tek pa Gaujas avotiem...» Dzejolī «Bēgļa atnākšana» trimdinieks — pēc daudz svešumā pavadītiem gadiem — jau kā nevarīgs sirmgalvis naktī slepus atgriežas dzimtenē, lai tur nomirtu. Dienu viņš nedrīkst te atklātībā rādīties. Viņš vēršas pie dzimtenes ar vārdiem:

«Tomēr drikstu tik par nakti šinī malā apstāties,
Jo vēl tautas spiedējs negrib no šās vietas atkāpties,
Vēl uz tevīm Dieva lāsti šinī laikā grūti guļ,
Vēl pie tevīm lielas vātis redzamas, ko citi kuļ;
Tavas rokas vēl ir sietas, tavi spēki nikuši,
Tavus labos tautas dēlus sveši projām dzinuši...»

Dzejolim ir apakšvirsraksts: pirmpublicējumā «Baltijas Vēstnesī» — «Viena Vāczemes dziesma», krājumā «Tēvijā un svešumā» — «Kāda ārzemes dziesma». Apakšvirsraksti vai nu liecina, ka dzejolis ir tulkojums, vai arī domāti cariskās cenzūras maldināšanai. Ja tas ir tulkojums, oriģināla izvēle nav nejaušība. — Pirms «tūkstoš gadiem» mirušā cilts valdnieka un karavadoņa Hīna dzimtenē viņa piemiņai nav vietas: «Par ērgļiem tie tiek turēti, / Kas zemē maitas ēd; / Par gulbjiem top tie slavēti, / Kas vecās dūņās sēd» («Hīna¹ kaps»). «Bizes laiku radi»² «..apspiež, izdzēš visas svētas liesmas, / Kas rodas tautas dēlu vienībā; / Tie aizliedz, nomāc visas jaukas dziesmas, / Kas atskan tautas gara brīvībā; / Tās drosas sirdis viņi cauri dūra, / Un jaukie mērķi, cerības — bij velti...» («1872. gads aiziedams»). Veļu laikā nāk pie dzīvajiem mirušo dvēseles, taču dzīvie guļ un nesagaida veļus. Mirušos uzrunā mirušais, «Sonetas ar ragiem»³ tulkotājs, t. i.,

¹ No vācu val. «der Hüne» — milzis. Dzejolim pievienota piezīme: «Hīns (v. Hüne) — milzonis, vecu laiku dūšīgs karotājs».

² «Bizes laiki» — «bizmaņu laiki». «Bizmaņi» — atpakaļrāpuļi. «Pēterburgas Avīzes» par bizmaņiem zobgaliģi dēvēja visreakcionārākās Baltijas vācu aprindas.

³ «Soneta ar ragiem» — vācu dzejnieka Frīdriha Rikerta (Rückert, 1788—1866) «bruņotā soneta» — «Ge-harnischtes Sonett».

veļu valstībā aizgājušais Juris Alunāns. Viņš jautā, kad nāks tā diena, kad tautas teikām daiļotos kalnus sauks par «tēvu zemes kalniem» un kad uz to galiem plauks «tautas gods». Dzīvo sirdis «...tagad palikušas cietas — / Tik mirušie un daba runāt prot; / Tie ozoli, tās svētās biržu vietas / Un kauli šie tik liecību vēl dod, / Ka še ir mūsu tautas tēvu zeme, / Ko sveši viņiem varmācīgi ņēma!» («Veļu laikā», 1870.) Par «tēvzemi Un viņas grūto likteni» jārūnā ne liksmos un jautros brīžos, bet dziļā nopietnībā vai arī tad, kad bardzībā jāvēršas pret tiem, «Kas ļaužu priekšā izrādās kā gaismas brēkuļi, / Bet iraid tikai bizmaņi un svēti liekuļi...» («Draugiem»). Netrūkst tautiešu, kas laikrakstos, grāmatās, dziesmās vārdos pauž patriotismu, rūpes par latviešu tautu, taču nav tādu, «Kas tautai par labu tiešām ko dara», tādu nav ne Rīgā, ne Jelgavā, ne Tērbatā: «Kas, tautu glābdami, darbos bij brīvi, / Tie tagad dievamžēl nava vairs dzīvi; / Slavenie tautieši guļ kapsētiņā» («Slavenie tautieši»).

Pumpura slavinātā un idealizētā tautas senatne, kad tauta bija brīva un dzīvojusi harmonisku, laimīgu dzīvi, nav tikai kādreiz bijis laikmets. Tā ir zināmā mērā ideāls un paraugs, tā ir arī garīgā spēka un iedvesmas avots labākas nākotnes izcīņai. Imanta nav miris, tikai apburts kluss, viņa zobens nesarūs, bet reiz kļūs par liesmu, viņam ir jāceļas — un viņš noteikti celsies no tūkstoš gadu miega tautas brīvības izcīņai («Imanta»). Pēc Hīna nāves viņa gars ērgļa izskatā lidinās virs viņa kapa vietas un naktīs šķēpus skandina kritušo karēivju gari («Hīna kaps»). Pie Ķekavas, kur «kara lauka sliedes», vecās kapenēs uz trim

dzelzs šķēpiem guļ kādreizējā karā kritušā tautas vadoņa galva. Nāks laiks, kad šo galvu izraks latvji no Rīgas: «Un atminēsies senātnes / Un savas tautas slavas; / Un «gaismas šķēpiem» bruņosies / Tad tautas dēlu galvas!» («Galva ar trim šķēpiem».)

Daugava — ļoti iemīļots motīvs un tēls daudzos Pumpura dzejoļos («Kur aug mana līgaviņa?», «Nāc, Laimiņa, vēl uz augšu!» «Laimas laiviņā», «1876», «Pie Daugavas», «Pie Donavas», «Daugavas laivinieks», «Mīļa drauga piemiņai», «Daugavas meitas vecos laikos», «Galva ar trim šķēpiem», «Domas par iznīcību jauna gada naktī», «Vēl reiz pie Daugavas»). Daugava figurē vai tiek pieminēta «Lāčplēsī», «Tēvijā», aprakstā «No Daugavas līdz Donavai», romānā «Kurmis».

Ipatnēja vieta Pumpura dzejā ir dzejolim «*Kā indieši priekš 3000 gadiem dziedāja*». Tas publicēts 1869. gada 9. aprīlī «Baltijas Vēstneša» 29. numurā. 56 rindu dzejolis sastāv no 6 patstāvīgām sentencēm. Krājumā «Tēvijā un svešumā» ir dažas atšķirības no pirmpublicējuma; tās pilnveido sacerējuma valodu un stilu.

Ir izdevies sameklēt dzejolim attiecīgas konkrētās atbildes gan senindiešu aforismu krājumos, gan Johana Gotfrīda Herdera tulkojumos.

No 1863.—1865. g. Krievijas Zinātņu akadēmijas izdevumā Pēterburgā vācu tulkojumā no sanskrita iznāca plašs senindiešu aforismu krājums «Indische Sprüche» («Indiešu sentences») 3 sējumos. Sastādītājs — pazīstamais sanskritists Oto Betlinks (Otto Böhtlingk), Krievijas

Zinātņu akadēmijas loceklis. Seno indiešu prātulas sniegtas kopā ar avotu norādēm. Izdevumā ir 5419 aforismi, katram no tiem dots savs kārtas numurs. Atzīmējams, ka prātulu teksti formas ziņā ir mākslinieciski prozaiskā veidojumā, t. i., nav saistītā valodā. Šai kopojumā atbilstoši teksti ir kons^latēti visām Pūmpura dzejoļa sentencēm, atskaitot pirmo. Tie ir (Pūmpura dzejoļa sentenču secībā) — 203., 3188., 1692., 3152., 2163. aforisms.

1. sentence: «Kaut tūkstoš' vārdi nāktu / Un tūkši skanētu — / Daudz labāk būt' viens vār-diņš, / Kur prātu manītu! / Lai viens gan simtu gadus vecs / Ar vāju garu dzīvoj's — / Daudz labāk vienu dienu redz, / Kur tas ko krietnu strādāj's!» Šai sentencei atbilstošu aforismu Betlinka kopojumā grāmatas autors nav ievērojis. Taču šis prātulas saturs un noskaņas dziļā tuvība pārējām dzejoļa sentencēm liek domāt, ka tā cēlusies līdzīgi citām, ka arī tās pamatā ir senindiešu aforisms.

2. sentence: ««Šis ir viens no mūsu kārtas, / Tas tur ir tāds svešinieks!» / Kas tā domā, tas vēl vārtas / Zemē it kā tumsinieks; / Bet, kas uzskata un tura / Visus vienā līdzībā, / Pie tā augstu garu mana, / Tam ir dievos dalība.» Atbilstošo Betlinka krājuma aforismu sk. iepriekš — 26. lpp.

3. sentence: «Daža laba dvēsele / Laimē mīksta, medus-salda; / Dar' tai grūti pasaule, / Tad tā cieta, klintis skalda.» Krājuma 3188. aforisms: «Cēla rakstura cilvēkiem sirds laimē ir maiga kā lotoss, nelaimē cieta kā akmens, triecoties pret varenu klinti.»

4. sentence: «Nelūgti nāk saules stari, / Atslēdz puķu vāciņus; / Nelūgti nāk lietūs bari, /

Dzirdina tos stādiņus; / Nelūgti tie labie gari /
Nogriež visu ļaunumu; / Tāpat ar tu, cilvēks,
dari / Nelūgts citiem labumu.» Krājuma 1692.
aforisms: «Saule atver dienas ūdensrozes, mē-
ness liek nakts ūdensrozēm ziedēt, mākoņi ne-
lūgti dāvā savu ūdeni: cēlie, neviena neaic-
nāti, dara citiem labu.»

Dzejoļa 5. sentences pamatā ir krājuma 3152.
vai 3152. un 201. aforisms. 5. sentence: «Kad
satiecies dzīvībā / Drīz ar sliktiem, labiem, /
Lai nav tava draudzība / Vienāda ar abiem. /
Jo, redz, lietus pilīte / Krīt uz karsta dzelža, /
Acumirkļi zīmīte / Zūd no karsta dzelža. / Cita
lietus pilīte / Krīt uz puķu zieda, / Paliek ra-
sas zīlīte, / Kamēr saule spieda. / Cita lietus
pilīte / Krita gliemež' vākā; / Paliek skaista
pērlīte, / Kamēr zvejojot sāka.» 3152. aforisms:
«No ūdenslāses, kas krīt uz kvēlojošas dzelzs,
nepaliek ne zīmes; tā pati lāse uz lotosa lapas
mirdz pērles izskatā; tā top par īstu pērli, kad
iekļūst jūras gliemezi: zemiskas, gluži paras-
tas un cēlas īpašības rodas saskarsmē ar ci-
tiem.» 201. aforisms: «Tāpat kā ūdenspiles, kas
krīt uz kvēlojošas dzelzs, pēc acumirkļa vairs
nav redzamas, tāpat iznīkst labais, kas tiek
sēts ļauna cilvēka sirdī.»

Minētie aforismi cildina darbu, mudina uz
pareizu attieksmi pret dažādiem cilvēkiem,
aicina uz aktivitāti cilvēku labā, pauž tautu
brālības ideālu. Pumpuram ir bijušas tuvas šīs
senindiešu literatūras un filozofijas humānis-
tiskās idejas.

6. sentence: «Zeme mani dzemdināja, /
Gaisma man par tēvu bij', / Uguns mani audzi-
nāja, / Ūdens strauja aplaistij'. / Paldies saku
jums kā radiem / Es ar goda bijāšan' / Par

šās zemes dzīves gadiem, / Mies' un gara apkopšan'. / Tagad ieš' uz citu dzīvi, / Jūs še labprāt atstāju, / Nu ar Dievu, mani mīli, / Labu nakti vēlēju!» Krājuma 2163. aforisms: «Māte Zeme, tēvs Gaiss, mīlais draugs Ūdens, brāli Ēter, pēdējo reizi, godbijības pilns, salieku savas rokas jūsu priekšā: es ieeju augstākajā Brahmanā. Aiz labu darbu pārpilnības, ko esmu ieguvis, saejoties ar jums, no manis izstāro tīra atziņa, kas man ir līdzējusi nomest no sevis jebkādu maldu varu.» (Pēc indiešu reliģiski filozofiskās sistēmas vedantas mācības, Brahmans — bezpersoniska dievība, dievišķīgs princips, kas ir pasaules pamatā.) Šī aforisma tulkošana apliecina Pumpura cieņu pret senās kultūrtautas — baltiem tuvu radniecīgo seno indiešu — reliģiski filozofiskajiem meklējumiem un rāda viņa interesi par tiem.

No 1852.—1854. g. Stūtgartē — Tibingenā 40 sējumos izdoto Herdera kopoto rakstu (sämtliche Werke in vierzig Bänden) 21. sējumā (1853) nodaļā «Dažu bramīnu domas» («Gedanken einiger Brahmanen») saistītā valodā publicētas 46 senindiešu sentences (to pirmpublicējums 1792. gadā Herdera krājumā «Zerstreute Blätter» — «Kaisītas lapas», taču lai tiek norādīts uz Pumpura laikam tuvāku izdevumu). Starp tām četras atbilst Pumpura dzejolim — tā 2., 4., 5. un 6. sentencei. Minētie Herdera tulkojumi ir (Pumpura dzejoļa sentenču secībā): «Die Sache der Menschheit» — «Cilvēces lieta» (136. lpp.), «Unerbetene Wohltat» — «Nelūgta labdarība» (136.), «Verschiedener Umgang» — «Dažāda apiešanās» (131.), «Abschied des Einsiedlers» — «Vientuļnieka

atvadišanās» (144.), šī lappuse izdevumā drukas kļūdas dēļ nepareizi apzīmēta ar 244.

Ritms (pantmērs) Pumpura dzejolī ir citādāks nekā Herdera tulkojumos vācu valodā. Domājams, ka Pumpurs ir pazinis šos tulkojumus. Dzejoļa 2. un 6. sentenci dažas leksiskas un frazeoloģiskas īpatnības tuvina nedaudz vairāk Herdera nekā Betlinka tulkojumiem.

Nav lieki te atzīmēt, ka Herdera tulkojumus ir pazinis un izmantojis Juris Alunāns un Auseklis. Alunāna «Dziesmiņu» II daļā, kas iznāca 1869. gadā pēc viņa nāves, ar piebildi «Herdera» publicēta senindiešu prātula «Dažāda apiešanās». Ausekļa pirmajā dzejoļu krājumā «Dzejas» (1873) nodaļā «Tulkojumi» ar virsrakstu «Kas mēs bijām, būsīm, esam» publicēta Herdera tulkojumu ciklā «Dažu braminu domas» sastopamā sentence «Dreifacher Zustand» — «Trejāds stāvoklis». Ausekļa otrajā dzejoļu krājumā, kas iznāca pēc viņa nāves 1888. gadā Kažoku Dāvja sakopoto «Ausekļa rakstu» I daļā, ar piebildi «Iz Herdera» publicētas vēl 12 sentences. No tām divas («Trejāds nolikums», «Dzīvības nenosacījums») ir ņemts no Herdera senindiešu cikla «Dažu braminu domas» («Dreifacher Zustand», «Wissenschaft und Tugend»), pārējās — no viņa citu austrumu tautu dzejas tulkojumiem (sk. Herdera rakstu 21. sējumā īpaši nodaļu «Das Rosental»).

Pumpuram tomēr varēja būt pazīstami ne vien Herdera tulkojumi, bet arī Betlinka krājums. Norāde Betlinka «Indiešu sentenču» titullapā par šī izdevuma komisionāriem — tirgotājiem, kas kārto tā pārdošanu, — liecina, ka grāmata ir bijusi pārdošanā arī Rīgā. Betlinka

krājumā ir Pumpūra dzejoļa 3. sentencei atbilstošs aforisms; Herdera tulkojumos grāmatas autors tādu nav sastapis.

Dzejnieku ir nodarbinājusi tēma «sapnis», «sapnis — dzīve».

Dzejolī «Uz jaunu gadu 1875.» autors vecgada vakarā sēd viens savā mājoklī un nododas domām un sapņiem: «Viens sēdu te, bet nesagaidu miegu, / Ar domām grimstu tālā senātnē. — / Un tumši, tumši vecu laiku stāsti / Man parādās kā brīnišķīgais skats. / Kā dzīvas bildes tie ap mani glāsti...» Ar autobiogrāfiskiem momentiem saistītajā dzejolī «Teiku vācelīte» autors sevi nosauc par «sapņotāju».

Dzejolis «Sapnis» uzrakstīts sapņa ietvarā. Sacerējuma varonis sapnī redz izkaltušu zemi, tuksnesi, tad dārzu, ko pārmākuši ērkšķi. Vecs vīrs — «latvju tautas Gars» — viņam dod norādījumus, kas darāms, lai — līdzīgi redzētajam — latviešu tautu nemāktu ērkšķi. Te sapnis atbilst tādām ideālam, kura sasniegšana ir reāli iespējama.

Dzejoļos «1876», «Tas bija rudenī» liriskais varonis savu ilgoto, labāko, viņam vēlamo personisko dzīvi var izdzīvot tikai sapņos («Tik sapņojot baudām mēs laimību»).

Doma, ka dzīves kulmināciju brīži ir sapnim līdzīgi, parādās «Lāčplēsī»,¹ «Kurmī». Dārtiņai «..viss šis notikums ar Kurmu izlikās kā sapnis, kas dažādās ainās un tēlojumos mainās — viens jaukāks par otru, un, kad pēdējo, visjaukāko sagaida, — caur kādu troksni tiek iztrau-

¹ Sk. 79. lpp.

cēts — un uzmostas». Pat visa dzīve ir — sapnis. 1871. gada 24. jūnija vēstulē Elīzei Rātminderei Pumpurs raksta: «...tiešām visa mūsu dzīvība ir tik vien — sapnis.»

Vairāki Pumpura dzejoļi — veltījumi: Rīgas Latviešu biedrībai tās dibināšanas gadadienā, kā arī otrajiem, trešajiem un ceturtajiem vispārējiem dziesmu svētkiem; citi dzejoļi radušies Āta Kronvalda, Ausekļa, Andreja Dīriķa, Indriķa Laubes, Krišjāņa Valdemāra piemiņai sakarā ar viņu nāvi.

«Lāčplēsi» mēs saucam ne vien par Andreja Pumpura eposu, bet bieži — un pamatoti — arī par tautas eposu. Ilgu laiku latviešu zinātnē ir bijusi izplatīta doma, ka «Lāčplēsis» pēc saviem folkloriskajiem avotiem būtiski, dziļi principiāli atšķiras ne vien no visiem cit-tautu eposiem, bet arī no tuvās kaimiņtautas — Frīdriha Reinholda Kreicvalda (1803—1882) radītā igauņu «Kalevipoega».

Istenībā starp daudziem dažādu tautu eposiem kā ģenēzes apstākļu, ceļu un avotu, tā arī vēsturisko likteņu ziņā «Lāčplēsis» un «Kalevipoegs» ir viens otram vistuvākie. Vienlaikus gan saturā, gan stilā tie ir savdabīgi eposi.

Apgalvojums par «Lāčplēša» un «Kalevipoega» lielāku tuvību salīdzinājumā ar citiem eposiem ne mazākā mērā nenožīmē to, ka tiek noliegts vai nenovērtēts fakts, ka igauņu eposā un karēļu un somu «Kalevalā» ir virkne līdzīgu epizožu un vietu un ka starp «Kalevipoegu» un «Kalevalu» ir zināma specifiska tuvība dažos stila elementos.

Kā jau atzīmēts,¹ 19. gadsimta trešajā ceturksnī latviešu dzejnieku un literātu jaunradē parādās latviešu tautas eposa ideja. Tiek cilāts jautājums, kāpēc latviešu folklorā nav episko varoņdziesmu un vai tādas latviešiem vispār kādreiz ir bijušas. Par to izsakās Jēkabs Zvaigznīte, Juris Alunāns, Fricis Brīvzemnieks, Andrejs Pumpurs u. c. Minētais ir svarīgu procesu periods Latvijas vēsturē. Latviešu inteligences aktīvākie pārstāvji — jaunlatvieši (piecdesmitajos un sešdesmitajos, daļēji septiņdesmitajos gados) uzsāk cīņu pret baltvācu saimnieciskajām un politiskajām privilēģijām un viņu hegemoniju kultūras dzīvē Latvijā. Aug zemnieku neapmierinātība ar pastāvošo vācu baronu jūgu. Top latviešu nacionālā literatūra. Rodas vajadzība pēc liela vēriena episka darba, kurā būtu atspoguļota tautas pagātnes heroika un kurš sasauktos ar tagadnes centieniem. Vajadzība pēc sava eposa kļūst arī par nacionālā prestiža jautājumu. Tādējādi latviešu tautas eposa ideja šai laikā nav nejaušība. Jaunlatviešu rakstos izpaužas liela interese par tautas pagātņi, tās heroiku, par tautas mitoloģiju. Visai līdzīgos apstākļos 19. gadsimta otrajā ceturksnī un gadsimta vidū Igaunijā dzimst igauņu eposa ideja, kas savu kristalizāciju gūst «Kalevipoegā» (iznāk Tērbatā atsevišķās burtniecās no 1857.—1861. gadam).

Zināma nozīme latviešu kultūras darbiniekiem tautas eposa problēmas izvirzē bija «Kalevipoegam» un tautas eposa sakopšanas un

¹ Rudzītis J. A. Pumpura eposs «Lāčplēsis». — Grām.: Pumpurs A. Lāčplēsis, Latvju tautas varonis. Tautas eposs. Ar Jāzepa Rudzīša ievada apcerējumu un komentāriem. R., 1988, 16.—21. lpp.

izdošanas darbam Šomijā («Kalevala» — 1835. gadā, otrs pilnīgāks izdevums — 1849. gadā). Latviešu literātiem nacionālās kustības periodā minētie darbi ir pieejami vācu tulkojumos. Par uzmanību, ko latviešu literāti veltī «Kalevalai» un «Kalevipoegam», liecina raksti, kas septiņdesmito gadu sākumā parādās «Baltijas Vēstnesī». 1870. gadā 17. decembra numurā publicēts Kārļa Kundziņa (1850—1937) raksts «Igauņu teikas», kurā pārstāstītas teikas par Kaleva dēlu — Kalevipoegu. 1872. gadā 25. oktobrī parādās Andreja Slēziņa (1845—1892) raksts «Somu tautas eposa «Kalevalas» vēsturīgs pārskats». Jādoma, ka «Kalevalā» un «Kalevipoegā» Pumpurs guva zināmus principiālus rosinājumus savai latviešu eposa radišanas idejai. Sai jautājumā trūkst jebkādu dzejnieka paša liecību, taču jāņem vērā, ka ir saglabājušies, resp., mums ir zināmi tikai nedaudzi Pumpura rokraksti. Jāpiemetina, ka «Lāčplēša» radišanai Pumpuru kaut kādā mērā ir stimulējuši vācu dzejnieka un rakstnieka Vilhelma Jordana (1819—1904) sacerējumi.

Kā «Lāčplēsis», tā «Kalevipoegs» — daiļdarbi, ko radījis rakstnieks, radoši saliedējot un ietverot eposa formā dažādu tautas mutvārdu poētiskās daiļrades žanru sacerējumus.

«Lāčplēsis» un «Kalevipoegs» atšķiras no daudziem starptautiskajā zinātnē pazīstamiem tautas eposiem, kas radušies tautas episko dziesmu žanra ietvaros vai uz to pamata un ir saistīti ar tautas episkās dziesmas varoņa tēlu. Sai ziņā abi eposi atšķiras arī no «Kalevalas». Lai gan «Kalevalā» līdzās episkajām dziesmām izmantoti arī citi žanri — kāzu

ieražu un liriskās tautas dziesmas, buramvārdi —, tās sižetiskais un idejiski tematiskais pamatkodols, lielākā daļa paša teksta gūti episkajās dziesmās. Kā «Lāčplēsis», tā «Kalevipoegs» savos folkloristiskajos pamatos balstās galvenokārt uz tautas mutvārdu prozas sacerējumiem. Prozaisko folkloras sacerējumu sižetus un motīvus Pumpurs un Kreicvalds ietvēris dzejas pantmēra formā. Centrālie varoņi Lāčplēsis un Kalevipoegs viņu vārdos nosauktajos eposos pilnam gūti tautas mutvārdu prozā.

Uzskatu par Kreicvalda «Kalevipoega» šķietamo principiālo atšķirību no Pumpura «Lāčplēša» latviešu zinātnē visnoteiktāk ir paudis Teodors Zeiferts savā «Latviešu rakstniecības vēstures» pirmajā un otrajā daļā, kā arī priekšvārdā «Kalevipoega» izdevumam latviešu valodā. «Ir dažās tautās celti klajā tautas epi arī jaunākos laikos, bet tādā kārtā, ka to, kas tautā bija, sakopoja, gan pa daļai to papildinot. Somu pētnieks un dzejnieks Lönrots (Lenrūts, Lenrots — *J. R.*) sastādīja no somu tautā salasītiem dziedājumiem (rūnām) somu tautas epu Kalevalu... Tikai daži no.. pantiem paša sastādītāja iemetināti. Igauņu pētnieks Kreucvalds sastādīja pa daļai no igauņu tautā atrastiem episkiem dziedājumiem igauņu epu Kalevipoegu. (...) Kāda daļa še Kaleva teikas tautas dzejai piemērota pār-dzejojuma. Ir tad zināms pamats arī šo darbu dēvēt par tautas epu. Pumpura Lāčplēsim šāda pamata nav» (retinājumi T. Zeiferta — *J. R.*).¹

¹ Zeiferts T. Latviešu rakstniecības vēsture. II, Otram izdevumam sagatavojis Kārlis Egle. R. 1930, 240. lpp. Sk. arī: Zeiferts T. Latviešu rakstniecības vēsture. R., [1922], I, 54. lpp.

«Tomēr pilnīgs tautas epa vai viņa daļu trūkums tautā pašā aizkavēja latviešiem to saņiegt, pie kā bija tikuši somi un igauņi.» «19043 rindas garajam dzejojumam ir vairāk par trešo daļu (7600) tautā uzrakstīta tautas epa teksta. Pārējām daļām par pamatu no tautas mutes prozas veidā uzzīmētas Kaleva teikas daļas, ko sastādītājs pārveidojis pēc formas dziesmām līdzīgā dzejā.»¹

Nopietnu igauņu zinātnieku — sevišķi Augusta Annista — pētījumi jautājumā par «Kalevipoega» folkloriskajiem avotiem sniedz pavisam citus datus. A. Annists vēstulē J. Rudzītim raksta: «. . . episku varoņdziesmu mums nav, vismaz nav par vīriešiem — varoņiem, ir tikai ļoti senas balādes (t. i., liroepiskas dziesmas — *J. R.*) par dažām sievietēm, kuru rīcība bijusi varoņīga vai dramatiska; viena, piemēram, nogalināja kādu Kalevipoegu (to ir daudz), kurš gribēja viņu noskūpstīt, kāda (balāde — *J. R.*) ir par sievu, kura nogalināja savu vīru, cita — par sievu, kuru nogalināja viņas vīrs, ult. Šīs dramatiskās ģimenes balādes Kreivalds nav izmantojis «Kalevipoegā» vai arī izmantojis ļoti maz. Vienīgi pirmā dziesma (ap 800 rindu) gandrīz pilnīgi veidota uz tādas senas episkas dziesmas («Par Salmi») pamata. Citās eposa daļās izmantotas tikai t. s. liroepiskās tautas dziesmas vai tīra lirika, bet visi episkie motīvi ņemti no tautas teikām. (..) Kalevipoega vārds sastopams tikai 8—10 dziesmu

¹ Zeiferts T. Priekšvārds. — Grām.: Kalevipoegs, igauņu tautas eps. No igauņu valodas tulkojusi Elina Zālīte. [R.], 1929, 7., 5. lpp.

sižetos, taču ar to tiek apzīmēts lielākoties varonis vispār, ne kāda viena konkrēta persona. Eposa varonis ir pilnīgi ņemts no tautas teikām, un kā milzīm tam ir cits raksturs nekā Kalevipoegam, ko redzam tautas dziesmās. Kopīgs viņiem tikai vārds un neparasts spēks (vai izcelšanās no augstākas kārtas).» (A. Annista vēstule grāmatas autoram 1961. gada 5. februārī. Vēstulē A. Annista pasvitrojumi.)

Augusts Annists (Annist) (līdz 1936. gadam Augusts Anni; 1899—1972) — igauņu folklorists un literatūrzinātnieks, izcils «Kalevipoega» pētnieks, filoloģijas zinātņu doktors. Annista monogrāfiskie darbi par «Kalevipoegu» un Kreicvaldu: Fr. R. Kreicvalda «Kalevipoegs» igauņu folklorā (1934); «Kalevipoega» tapšanas vēsture (1936); «Kalevipoegs» kā mākslas darbs (1944); Fr. R. Kreicvalda pasaku izcelsme un mākslinieciskais veids (1966). Viņš ir viens no «Kalevipoega» zinātniskā izdevuma (I daļa — 1961; II — 1963) rediģētājiem un komentāru autoriem.

No «Lāčplēsi» izmantotajiem vēstītājas folkloras materiāliem centrālo vietu ieņem heroiska brīnumpasaka par spēkavīru Lāčplēsi — cilvēka un lāča mātes dēlu. Pumpura uzrakstītajam Lāčplēša variantam piemīt gan pasakas iezīmes, gan arī dažas tādas īpatnības, kas stāstījumu tuvina tautas teikām (vēstījums par varoņa vārīgo vietu un viņa bojā eju teksta otrajā daļā). Pasakas par neparastā, pārdabiskā kārtā dzimušu stiprinieku, tās skaitā lāča un sievietes vai lācenes un vīrieša dēlu, ir plaši izplatītas visā Latvijā. Pasakās par varoni, kas dzimis no lāča, stiprais saukts par Lāčausi, Lāčadēlu, Lāču Jāni, Lāču Krišu, Lāčaugaini, Spalvaini u. c. Šais pasakās cilvēka un lāča dēls allaž uzveic lāci (šī stiprinieka pirmais varoņdarbs). Atšķirībā no Kalevipoega,

par kuru Igaunijā ir pierakstīts vairāk nekā 1100 teiku tekstu¹, Lāčplēša vārds, neskaitot Pumpura atstāstīto pasaku, kā teiksmaina varoņa nosaukums līdz šim ir konstatēts vienīgi jaunākos pierakstījumos, kur tas ir saistīts ar Pumpura eposa elementu folklorizāciju. Turpretī motīvs par plēsīga zvēra (lāča, lauvas), vispār spēcīga dzīvnieka vai pārdabiska pretinieka (velna, vilkača) uzveikšanu, to pārplēšot, ir sastopams vairākās latviešu pasakās, arī pierakstījumos pirms «Lāčplēša» iznākšanas.² Lāčplēša vārds jau tālā pagātnē ir sastopams toponīmikā — mājvārdos; vecākās dokumentu ziņas par šo vārdu ir no 17. gadsimta un 19. gadsimta sākuma.³ Šie fakti liecina par labu lāča pārplēšanas motīva un varoņa vārda Lāčplēsis folkloristiskajam autentiskumam pasakā-teikā par Lāčplēsi.

Pasakai-teikai par Lāčplēsi Pumpura eposā pieslejas citu pasaku, etioloģisko, mitoloģisko teiku motīvi, tautas ticējumu un tautas mitoloģijas materiāli. Tāpat igauņu eposā līdzās teikām par Kalevipoegu izmantoti arī citi tautas mutvārdu prozas sacerējumi. Kā Pumpurs, tā Kreicvalds teikas un pasakas ir radoši variējuši un brīvi kombinējuši savā starpā.

«Lāčplēsi» sastopami vairāki konkrēti pasakaini motīvi, kas Pumpura eposā radīti vairāk

¹ Аннист А. Я. Эстонская эпическая традиция и эпос «Калевипоег». — Советская этнография. М., 1965, № 1, с. 52. Plaši tautas teiku materiāli par Kalevipoegu sakopoti krājumā: *Laugaste E. Normann E.* Muistendid Kalevipojast [Сказания о Калевипоере]. Tallinn, 1959.

² *Rudzītis J.* Komentāri. — Grām.: *Pumpurs A.* Lāčplēsis. R., 1988, 283.—284. lpp.

³ Turpat, 282., 284. lpp.

vai mazāk tiešā vai netiešā «Kalevipoega» ietekmē. Kaut arī tiem ir samērā neliels īpat-svars «Lāčplēša» sižetā un, atskaitot motīvu par milzi Kalapuisi, nav lielākas idejiskas slo-dzes, tomēr tie Pumpura literāro interešu un «Lāčplēša» un «Kalevipoega» salīdzinošā iz-pētē neapšaubāmi pelna ievēribu. Tie ir: zemes mala ceturtajā dziedājumā, sumpurņzeme, kur ceļā uz zemes malu nokļūst Lāčplēsis; velna cepure no cilvēku nagiem otrajā dziedājumā. Līdzīgi motīvi ir sastopami arī latviešu pasa-kās un teikās. Zemes malas tēma ir arī «Odi-sejā» un «Kalevalā». Taču, noskaidrojot minēto motīvu izcelsmi Pumpura eposā, jāņem vērā arī «Kalevipoegs». Kangaru kalnu latviešu tei-ka Kalapuisis «Lāčplēša» trešajā dziedājumā rādīts kā igauņu milzis ne bez «Kalevipoega» ietekmes. «Lāčplēsī» vēstīts, ka Kalapuisis ierodas Latvijā Kangaru kalnos no Peipusa ezera apkārtnes. Igauņu eposā Peipuss ir viena no Kalevipoega uzturēšanās vietām. «Lāčplēša» pirmizdevuma Krapes eksemplārā dzejnieks par Kalapuiša motīvu ir ierakstījis šādu paskaidro-jumu: «Kalapuisis nav tulkots no igauņu Ka-levipoock, bet ir īpašs latviešu vārds, kuru līdz ar teiku par Kalapuiša (milza) gultu Kangaru kalnos dzirdēju no kāda veca šuntelnieka (šun-telnieka — suntažnieka, t. i., Suntažu pagasta iedzīvotāja — *J. R.*). Kreicvalda tekstā, kur igauņu daļā uzrādītas vairākas Kalevipoeka gu-ļas vietas kalnos, nav par Kangaru kalniem nekas pieminēts.» Šie vārdi — tieša liecība, ka dzejnieks ir pazinis Kreicvalda «Kalevipoegu», lasījis tā tekstu.

«Lāčplēsī» tekstuāli ietvertas vienpadsmit tautas dziesmu četrindes un divas atsevišķas

divrindes — kopā 48 rindas, kas ir 1% no eposa teksta («Lāčplēša» apjoms — 4800 rindas). Diezgan daudzi tautas dziesmu motīvi «Lāčplēsi» parādās autora izvērsumā, bez tekstuāliem aizguvumiem. «Kalevipoegā», pēc igauņu folkloristu pētījumiem un aplēsēm, 12% rindu (daļēji ar tekstuālām izmaiņām, ko izdarījis Kreicvalds) ņemtas no tautas dziesmām.¹ «Lāčplēsi» ir ietekmējusi latviešu tautas dziesmu idejiskā ievirze, tajās paustie sociālie, ētiskie un estētiskie ideāli. Eposā tautas antifeodālās dziesmas tekstuāli nav izmantotas. Taču tautas sociālā protesta un cīņas dziesmas neapšaubāmi ir viens no svarīgiem «Lāčplēša» idejiskajiem avotiem.

«Kalevipoega» poētiku tautas dziesmu poētika visumā ietekmējusi daudz lielākā mērā nekā «Lāčplēša» poētiku.

«Kalevipoega» stilā, pasaules un cilvēka mākslinieciskajā atveidojumā ir vairāk liriskā elementa nekā «Lāčplēsi».

«Kalevipoega» īpatnība ir šai eposā bieži lietotais autora monologs. Tas ir autora — dziesminieka vēršanās pie dabas, pie sava klausītāja vai lasītāja, autora pašatzīšanās, pašatklāsme. Autora monologi parādās daudzu dziedājumu aizsākumos vai sniegti kā iestarpinājumi pašos dziedājumos. Autora monologu tematika: eposa dziesminieks un viņa dziesma — Kalevipoega varoņdarbu daudzina-tāja, jaunrades iedvesmas meklējumi, norādes uz tās avotiem, savas tautas folkloras nozīme, tās avoti, pārdomas par vēstures pro-

¹ *Аннист А. Я.* Эстонская эпическая традиция и эпос «Калевипоег». — Советская этнография, с. 58.

cesu, par dzīves straujo ritējumu. Kreicvalda autora monologus raksturo emocionalitāte, nozīmīgs sabiedrisks un filozofisks saturs, psiholoģisks dziļums, un — ciktāl par to mākslinieciskajām vērtībām šīs grāmatas autors var spriest pēc Elīnas Zālītes atdzejojuma — tos pamatoti var saukt par liriskas pērlēm. Autora monologs «Lāčplēši» sastopams tikai vienā vietā (III, 339—348). «Lāčplēši» vispār ir objektivizētāks pasaules tēlojums nekā «Kalevi-poegā».

Starp «Kalevipoega» oriģinālām iezīmēm atzīmējamas tās, kas saistās ar dabas attēlojumu šai eposā. Šim attēlojumam sacerējumā ir ārkārtīgi liels īpatsvars, pārsteidzoša daudzpusība, liela trāpīgu detaļu un nianšu bagātība, smalkums, augsta mākslinieciskā meistarība un — tāpat kā dabas attēlojumam «Lāčplēši» spilgtiem, bet ārēji skopākiem līdzekļiem — patriotiska ievirze.

«Kalevipoegā» attēlots ne tikai varenums dabā, bet — ne retāk un varbūt vēl biežāk — ar smalku estētisko izjūtu un aizkustinošu dzimtenes mīlestību pacildināts un poetizēts sīkais vai samērā sīkais un it kā pavisam neievērojamais dzimtajā dabā. Atšķirībā no «Kalevipoega» — «Lāčplēša» veidotāju viņa eposā izteikti saista tieši monumentālais dabā (Daugava, Daugavas krāces, Staburags, lieliem mežiem apaugušie Kangaru kalni, Pērkona negaiss), un taisni monumentālā tēlojumā viņš sasniedz lielu māksliniecisku spēku.

Daba «Kalevipoegā» ir gan bāze, izejas punkts dažādām autora asociācijām, gan tiešas uzmanības mērķis un objekts. Līdzās vizuālām parādībām un objektiem Kreicvalda eposā

neparasti lielu vietu ieņem visdažādāko dzīvajā un nedzīvajā dabā sastopamo skaņu priekšstati un attēlojumi.

Garāmejot šeit jāatzīmē tāda specifiska «Kalevipoega» iezīme kā daudzās dabas ainas agrā rīta stundā, tuvojoties un iestājoties naktij, kā arī nakts laikā.

«Lāčplēsim» kā mākslas darbam raksturīgs kompakts, organiska vienotība un veselums, dinamiskums, straujš darbības risinājums. «Kalevipoega» sižets sazarotāks, tajā diezgan daudz blakus epizožu un motīvu. «Kalevipoega» vēstījumā tiek bagātīgi pielietots tāds kompoziicionāli stilistisks paņēmieni kā dažādi motīvu un līdzīgu epizožu atkārtojumi, turklāt tie ir apjomā plaši.

Pumpurs «Lāčplēsi» un Kreicvalds «Kalevipoegā» saistīja folkloras materiālu ar nacionālās atsvabināšanās, antifeodālajām un citām sava laika progresīvajām idejām. «Kalevipoegs» pauž Igaunijas valsts, tās vienotības ideju. Fantastiskajā Ragaiņtēvā, ar kuru cīnās Kalevipoegs, ir dzimtkunga iezīmes; viņa mitnē ļaudis tiek verdzināti, izstrādīnāti un mocīti. Laikmetīgas idejas «Kalevipoegā» ir autora monologos. Jāatzīmē dažas atšķirības 13. gadsimta notikumu atainojumā «Kalevipoegā» un «Lāčplēsi». «Kalevipoegā» šie notikumi atainoti vispārīgākā veidā («dzelzs vīru» iebrukums un igauņu cīņa ar tiem). «Lāčplēsi» līdzās pasakainām un parastām reālām personām figurē vairākas Latviešu Indriķa hronikā minētas vēsturiskās personas (libiešu un latviešu virsaiši Kaupo, Dabrelis, Rūsiņš, Rīgas bīskaps Alberts, Lielvārdes lēņa vīrs Daniels, vācu mūks Turaidas Teodorihš), izmantoti

hronikas fakti par Rīgas izbūvi, Kaupo ceļojumu pa Vāciju un uz Romu pie pāvesta, par ciņu ar krustnešiem pie Dabreļa pils.

«Lāčplēsis» latviešu literatūrā — tāpat kā «Kalevipoegs» igauņu literatūrā — pirmais literārais sacerējums, kurā sniegts plaši izvērstis, spilgts tautas brīvības cīnītāja tēls.

Kā «Kalevipoegs», tā «Lāčplēsis» nobeidzas ar norādi uz tautas pilnīgas atsvabināšanās perspektīvu; uz nākotni pavērsts skats ir arī «Kalevalas» nobeigumā. «Lai nu būtu kā nu būdams, / Ceļu sliepu dziedātājiem, / Ceļu sliepu, zarus lauzu, / Iesliepu un ievadīju. / Ceļš no šejienes būs ieiets, / Izdzīta būs jauna teka / Mākslotākiem dziedātājiem, / Dziesmām pilnumbagātākām / Uzaustošos jaunus ļaudīs,» / Uzaugošā tautas pulkā.» («Kalevala». Somu tautas eps. No somu valodas tulkojis Linards Laicens. R., 1924.) «Bet reiz tomēr atnāks diena, / Kad no abām pusēm spraiši / Aizdegies jo gaišās liesmās, / Atbrīvojot varoņroku; / Kalevdēls tad mājās pārnāks / Saviem bērniem laimi atnest, / Jaunu Igauniju radīt.» («Kalevipoegs». Igaunų tautas eps. No igauņu valodas tulkojusi Elīna Zālīte.) «Un ar reizi nāks tas brīdis, / Kad viņš savu naidnieku, / Vienu pašu lejā grūdis, / Noslīcinās atvarā, — / Tad zels tautai jauni laiki, / Tad būs viņa svabada!» («Lāčplēsis».)

«Lāčplēsis» ir devis spēcīgus stimulus latviešu literatūras tālākajai attīstībai. Tautas mutvārdu poētiskās daiļrades izmantojuma princips «Lāčplēsī» — ietverot to literārā darbā, saistīt folkloru ar jaunlaiku idejām un centieniem — ir ietekmējis Raiņa u. c. latviešu rakstnieku daiļradi. Eposa motīvi, tēli ir ienākuši

un guvuši jaunu dzīvi daudzos latviešu literatūras sacerējumos (Raiņa «Uguns un nakts», nepabeigtā tragēdija «Imanta» u. c.), tēlniecībā, vitrāžā, grafikā, simfoniskajā mūzikā, operā, kora dziesmā un kinofilmā.

Atsevišķās grāmatās un Pumpura rakstu kopojumos «Lāčplēsis» latviešu valodā izdots divdesmit reizes (tai skaitā pēckara gados trīs reizes svešatnē — 1946. gadā Vācijā, Fišbahā un 1950. gadā Dillingenā, 1957. gadā ASV, Mineapolisā). Pumpura eposa tēli ir dziļi iegājuši latviešu tautas apziņā. Pumpura «Lāčplēsis» latviešu tautas dzīvē un kultūrā ir ieguvis tautas eposa nozīmi, veic tā funkcijas. Tāda pati nozīme igauņiem ir Kreicvalda «Kalevi-poegam».

Stāstā «**Erkus Munte**» darbība sākas 1260. gada vasarā. Lielākā daļa senprūšu zemju ir nonākusi vācu krustnešu rokās. Cīņas ir bijušas asiņainas, abas puses ir karojušas ar lielu nežēlību.

Nodedzināto prūšu piļu vietās vāci ir uzcēlušī savas pilis un pilsētas, daļa prūšu palikusi par bruņinieku kalpiem. Taču citi prūši slēpjas mežos un nav samierinājušies ar svešzemnieku jūgu.

Iekarotājiem Prūsijā jādzīvo pastāvīga apdraudējuma sajūtā. Cauri mežainām vietām no pilsētas uz pilsētu tie var ceļot tikai karavīru pulciņu pavadībā.

No Vāczemes pārrodas Nātangas¹ novada kādreizējā prūšu virsaiša dēls Munte, kas aiz-

¹ Pumpurs lieto formas *Nātane*, *nātanieši*.

vests kā ķilnieks. Vācijā viņš ir bijis vairākus gadus, kristīts, ieguvis vārdu Henrihs¹, kļuvis par kristīgās ticības piekritēju. Viņš ir apguvis kara mākslu, pabijis bruņinieku pilīs, «kur smalki tikumi valda un.. dzīves jaukums ..». Līdzīgi Kaupo «Lāčplēsī» Munti stāstā ir apžilbinājuši Vāczemes spožumi. Taču jau visai drīz pēc atgriešanās tēvzemē viņš sāk pārliecināties, ka viņa priekšstati par ordeņa cildeno kristianizācijas misiju ir vienpusīgi. Par ordeņa varmācībām un negēlībām uzzinātais viņā rada sašutumu. Munte pāriet ar vācu virsvaru nesamierinājušos prūšu pusē.

Krīva vēstnesis izplata starp prūšiem ziņu par Durbes kaujas iznākumu un aicina nākošā pilnā mēnesī prūšu virsaišus sanākt kopā. Šai sapulcē krīvs pasludina Pērkona prātu: kad lapas kritis, jākrīt arī vācu pilīm, kad vasara mīrs, jāmirst arī svešiniekiem. Krīvs pārmet prūšiem vienotības trūkumu: «Kad vilks nāk, tad zirgi, galvas kopā sabāzuši, uz visām pusēm sargājas, un, kur tas uzkrīt cer, tur dabū spērienu. Bet jūs, prūši, esat neapdomīgāki nekā jūsu lopi! Nadraviets nepalīdzēja kulmiešam un zamzemnieks pegazanam. Tādēļ nu visi par kalpiem palikuši un jūsu krīvs par bēguli.»

Lai iegūtu prūšiem dievu labvēlību, krīvs, atstājis sev pēcteci, pats uzupurējas: viņš liek savā mājā sevi sadedzināt.

Jaunam mēnesim nākot, prūšu novadi saceļas. Nātangu vadonis ir Munte. «Sacelšanai nekādas lielas sataisīšanas nevajadzēja, visa

¹ Erkus — baltisks atvedinājums no vācu vārda Henrihs (latīn. Henricus). Munte — vēsturiski reāla persona.

tauta bij vienprātīga un pilna cerības. Vispāri no Kurzemes jūrmalas līdz Vislas upei tie stāvēja kā viens vienīgs virs pret saviem nospiedējiem, un pārsteigtam ordeņam bij jāskatās, ka uzreiz to darbu apgāza, ko gadu desmitus strādājis.»

Prūši gandrīz visā savā zemē gūst uzvaras. Taču pāvests sludina jaunus krusta karus pret prūšiem. No Vāczemes katru pavasari ordenim palīgā pienāk jauni krusta karotāju pulki.

Prūšiem sāk neveikties. Pārspēka spiesti, ilgstošas pretestības nogurdināti, viņi zaudē vienā novadā pēc otra, arī Nātangā.

Munte — traģiska personība stāstā «Erkus Munte». Viņš ir it kā sašķelts divās daļās.

Vāczemē viņa ticība sentēvu dievībām ir iedragāta. Viņa pārliecībai vairāk atbilst kristīgā ticība, taču konfliktā starp krustnešiem un prūšiem viņš ir prūšu pusē.

Lai izbeigtu ķildu divu prūšu karavadoņu starpā gūsteknes dēļ, prūšu virsaitis Munte acu priekšā nogalina Annu, vācu meiteni, kuru Munte bija sastapis Vācijā Magdeburgā un ļoti iemīlējis.

Viņam ir lemts redzēt, kā prūši upurē saviem dieviem viņa Magdeburgas laika labāko draugu Hirchalu (veltīgi ir viņa mēģinājumi Hirchalu izglābt).

Pirms savas nāves vācu gūstā viņš pieredz prūšu brīvības cīņu lielo neveiksmi, viņam, kuram tēvzeme ir dārgāka par visu, jāmirst bez izredzes uz savas tautas pastāvēšanu nākotnē.

Pumpura pievēršanās senās Prūsijas vēsturei atspoguļo viņa interesi par baltiem vispār. Turklāt viņu ir saistījušas senprūšu vēstures varonīgās lappuses.

«Tēvijā» Pumpurs ir atainojis savu dzīvi līdz septiņpadsmitarpus vai nepilnu astoņpadsmit gadu vecumam. Atskaitot dažas epizodes, kas saistītas ar nākamā dzejnieka un viņa tēva īslaicīgu uzturēšanos Mirabelē, Pumpura dzīves posms, ko aptver uzrakstītā autobiogrāfijas daļa, norisinās visnotaļ Latvijā. Sacerējumā lielu, pirmšķirīgi svarīgu vietu ieņem dzimtenes apstākļu tēlojums. Savu dzīvesstāstu Pumpurs risina ciešā kopsakarā ar tautas saimniecisko, sociālo un kultūras dzīvi. Savu dzīvi viņš skata un rāda kā daļiņu no tautas dzīves. Darba noskaņu veido dzimtās puses vienkāršo ļaužu klātesamība, autora visdziļākās simpātijas feodālajā jūgā nospiestajai tautai, tautas morālo spēku, tās jaunrades spēju un talantīguma atklāsme.

Savu sacerējumu Pumpurs zīmīgi raksturo 1902. gada 23. februārī vēstulē Gulbim: «...tas būtu ļoti žēl, ka šis manuskripts paliktu rakstos neiespiests, jo caur to notiktu liels robs manos sakopotos rakstos un, otrkārt, liels zaudējums latviešu literatūrai, jo, cik man zināms, tam līdzīgu mūsu Tēvijā aprakstu nav klajā laistu.»

Nodaļa «Priekš piecdesmit gadiem» ir koncentrētā formā uzrakstīts etnogrāfisks apcerējums par latviešu tautas dzīves veidu 19. gadsimta pirmajā pusē uz Lieljumpravas un Lielvārdes materiāla pamata. Pumpurs sīki jo sīki apraksta gadskārtu cikla jeb kalendārās ieražas un ticējumus, darba ieražas, raksturo dažādu folkloras žanru (tautas dziesmu, pasaku, mīklu) dzīvi tautā, zemnieku attiecības ar muižu un tiesu orgāniem (pagasta tiesa, draudzes tiesa), izglītības stāvokli, tautas meteoroloģiju, astronomiskos priekšstatus, tautas medicīnu,

sniedz ziņas par tautas celtniecību, apgērbu, apaviem, to izgatavošanu un lietošanu, par tautas kulināriju, ganišanu, pieguļu, darbu pļavā, meža darbiem, raksturo saimes sadzīvi. Apraksta detaliskums, krāsainība, noteiktība, domas skaidrība, attiecīgā laika ieražu, uzskatu, sociālās dzīves un sadzīves atmosfēras tiešums Pumpura atmiņās ir liecība tam, ka dzejnieks attēlo to, ko pats vērojis un pieredzējis, kam viņš pats ikdienā dzīvojis līdzī, vai arī to, ko viņš pats daudzkārt dzirdējis no saviem laikabiedriem, sevišķi vecākās paaudzes cilvēkiem, attiecīgo apstākļu tiešiem aculieciniekiem. Nesaudzīgiem vārdiem Pumpurs attēlo muižas absolūto saimniecisko virsvaru pār zemniekiem, arvien pieaugošo ekspluatāciju kļaušu darba un naudas nomas apstākļos, zemnieku slikto pārtiku, muižas un tās pilnīgā kontrolē esošās pagasta un draudzes tiesas patvaļu, stāsta par miesas sodu lietošanu, zemnieku pēršanu. Vienlaikus Pumpurs visnotaļ akcentē darba tautas sociālo pašapziņu, morālo nepakļāvību feodālajiem kungiem, tās fizisko un garīgo izturību un sīkstumu, možumu, asprātību, atjautu, nenomācamo dzīvesprieku vissmagākajos apstākļos. Viņš cildina tautas uzkrātās praktiskās dzīves zināšanas, bet tautas medicīnas mākslu nosauc par apbrīnojamu — pēc Pumpura domām, tā «principā pilnīgi sakrīt ar tagad jaunākos laikos medicīnas zinībā ieviesto dabas dziedēšanas mākslu».

Nodaļu dzejnieks nobeidz ar piezīmi: «Būtu še vēl jāpiemin par augšā zīmētā apgabala kāzu, kristību un bērnu ierašām. Bet, tā kā tās apmērā līdzinājas vispārīgām tādām latvju tautas ierašām, kuras tagad tiek no Rīgas

Latv. biedr. Zinību komisijas jo pilnīgi savāktas, tad sevišķi to šē neapprakstīju, vienīgi izņēmumi tiks aprādīti nākošās nodaļās.»¹ Tālāk «Tēvijā» tomēr solīto norāžu nav.

Etnogrāfisks materiāls sastopams arī citās «Tēvijā» nodaļās. Viņš sniedz folkloras teicējas tēlu (Mīlā māte), iezīmē tās repertuāru, attēlo skolēnu sadzīvi, viņu spēles, raksta par kulšanu muižas rijās, plostu laišanu Daugavā. Plostu sagatavošana, ielaišana Daugavā un aizvadišana uz Rīgu aprakstīta jo detalizēti un pamatīgi — ar šī darba darītāja lietpratību un attiecīgo tehnisko sīkumu zināšanu.

Sacerējumā figurē vienpadsmit nostāsti, septiņas teikas, viena anekdote, citētas trīs tautas dziesmu četrindes un viena divrinde.

Lasot «Tēvijā», folkloristu un etnogrāfu var pārņemt sajūta, ka viņš ir kopā ar ļoti talantīgu un daudz zinošu tautas teicēju, kas teic nostāstus, teikas, tautas ticējumus un atmiņas par savas dzimtās puses pagātni un savas dzīves aizritējušiem gadiem.

Atšķirībā no «Tēvijā» gandrīz viss apraksts «**No Daugavas līdz Donavai**» veltīts notikumiem un apstākļiem tieši ārpus Latvijas.

Aprakstot savu volontiera ceļojumu serbu-turku kara laikā, autors stāsta par Krievijas savvaļnieku vienību formēšanos, dienesta noteikumiem, braucienu cauri Krievijas centrālajai daļai, Ukrainai, Moldovai, Rumānijai uz

¹ «Tēvijā» pirmā — visplašākā nodaļa «Priekš piecdesmit gadiem» tulkota krievu valodā (tulkotājs Jurijs Abizovs), publicēta 1985. gadā Ļeņingradā iznākušajā «Lāčplēša» izdevumā kā pielikums Pumpura eposa publikācijai.

Serbiju, iezīmē savvaļnieku portretus, apraksta viņu gaitas, noskaņas, brīvā laika izmantošanu, sniedz etnogrāfiskus vietējo iedzīvotāju un apstākļu tēlojumus.

Darbā vērojams gan toreizējā Pumpura brašums un bezbēdība, gan viņa — jau daudz pieredzējuša, dzīvi labi iepazīnuša cilvēka — nosvērtība un rāmais, gudrais skatījums.

Aprakstā daudz interesantu detaļu un sīkumu, kādu parasti pietrūkst vēsturnieku pētījumos un apcerējumos par tamlīdzīgiem notikumiem.

Pumpurs meistarīgi ievēd tālaika notikumu un apstākļu atmosfērā.

Sacerējums, kurā darbība norisinās Maskavā, Kijevā, Kišiņevā, Jasos, Turnuseverinā, Donavas krastos, Zemlinā, Serbijā, Belgradā, varētu interesēt gan attiecīgo zemju un tautu lasītājus, gan nopietnus un rūpīgus vēsturniekus — serbu-turku 1876. gada kara un Krievijas savvaļnieku kustības pētniekus. Ir nepieciešams «No Daugavas līdz Donavai» angļu un krievu tulkojums un izdevums Latvijā, kas ne vien ļautu iepazīties ar šo sacerējumu cittautu lasītājiem, bet arī radītu iespējas tā tulkošanai un izdošanai citās valodās aiz Latvijas robežām.

Romāna «**Kurmīš**» fragments pirmoreiz publicēts deviņus gadus pēc dzejnieka nāves laikraksta «Dzimtenes Vēstnesis» 1911. gada 104.—110. numurā. No piezīmes, kas pievienota publikācijai, izriet, ka romāns tiek publicēts pēc dzejnieka rokraksta. Otrreiz romāna teksts publicēts Pumpura kopoto rakstu otrajā izdevumā 1912. gadā. Šī izdevuma sastādītāja Jura Kalniņa norāde uz «Kurmja» publicēšanu

«Dzimtenes Vēstnesī» vedina domāt, ka viņš izmantojis ne rokrakstu, bet «Dzimtenes Vēstneša» tekstu. Ka «Kurmja» teksts tiešām gūts «Dzimtenes Vēstnesī», rāda tas, ka romāna iespaidumā kopotos rakstos ir vairākas tādas pašas drukas kļūdas kā iespaidumā avīzē. Dažas drukas kļūdas Kalniņš tomēr ir izlabojis (taču to vietā ir radušās jaunas). Neskaitot minētos labojumus, visai īsajā romāna fragmentā ir vairāk nekā četrdesmit citu sīkaku valodas, stila un satura labojumu, kas acīmredzot pieder Kalniņam.

Kalniņa publikācijā tikpat kā nav interpunkcijas grozījumu.

Trešo — pēdējo reizi viss «Kurmja» uzrakstītais fragments uzņemts Pumpura kopoto rakstu trešajā izdevumā 1925. gadā, pārpublicējot no kopoto rakstu 1912. gada izdevuma ar visiem Kalniņa labojumiem un grozījumiem. Publikāciju ievada piezīme, kurā ir pareiza izziņa par sacerējuma pirmiespieduma laiku un vietu, turpretī bibliogrāfiskajās piezīmēs tā paša sējuma beigās ir kļūdaini teikts, ka «Kurmis» pirmoreiz iespiests kopoto rakstu otrajā izdevumā.

Daļa no «Kurmja» fragmenta ir publicēta 1927. gadā nelielajā Klaustiņa sastādītajā izlasē «Andreja Pumpura izlasīti raksti».

Ka «Kurmja» rokraksts līdz mūsu dienām būtu saglabājies, nav ziņu.

«Kurmja» teksts iespaidumā ir tikai pāri par trīsdesmit lappusēm. Tomēr šis sacerējums pelna nopietnu vērību.

Romānam uzrakstītas divas nodaļas «Krievu ķērāji» un «Jezuītu klosterī». Trešā nodaļa tikko aizsākta.

Pirmās un otrās nodaļas darbības laiku pā-
līdz precizēt tajās īsi minētie fakti par Napo-
leona cīņiem, neveiksmēm un sakāvēm. Pir-
majā nodaļā darbība lielākoties norisinās 1814.
gadā augusta beigās, otrajā — pāris gadu vē-
lāk. Pirmās nodaļas darbības vieta ir galveno-
kārt Lieljumpravas pagasta Kurzemes daļa vai
tās tuvākā apkaime — tieši Pumpura dzimtais
apvidus. Notikumu vieta — Daugavas krasts
pie Robežkroga — starp Lindes un Lieljum-
pravas muižas robežām, Robežkrogs un Liel-
jumpravas Krauku mājas.

Dažu «Kurmja» personu tēlojuma pamatā ir
reāli dzimtās puses cilvēki, viņu raksturi, dzī-
ves fakti (Dugais, Puiga; Mīļajai mātei rada
Dārtiņa).

Romāna galvenais varonis Kurmis ir no Kok-
neses — tāpat no Daugavas malas samērā tuvu
Lieljumpravai.

Darba pirmajā nodaļā iezīmētas divas savā
starpā naidīgas un nesamierināmas pasaules —
zemniecība un muiža. Muižas ekonomiskā un
juridiskā virsvara pār zemniekiem ir pilnīga,
taču zemnieki nav samierinājušies ar to. Viņu
možums, dzīvesprieks nav nomākts. Viņi ir sa-
glabājuši un cenšas joprojām saglabāt savu
tradīciju pasauli, kurā tie ir garīgi suverēni un
noteicēji paši par sevi. Viņu čaklums tiem sa-
gādā iztiku pat ļoti smagos ārējos apstākļos.

Sacerējumā izgaismotas zemnieku morālās
īpašības — darba mīlestība, godaprāts, pašcieņa,
pašlepnums, atklātība savā starpā, viesmīlība,
izpalīdzība, kā arī zināšanu kāre.

Taču pastāvošā vara un kārtība posta tau-
tas tikumus. Rekrūšu ņemšanas noteikumi ir
tik netaisni, divdesmit piecus gadus ilga

karadienests — tik smaga nasta, ar to saistītās perspektīvas tik drūmas, ka zemnieki, lai paglābtu savus piederīgos no paņemšanas dienestā, rekrūšu ķeršanas laikā nodod viens otru, uzdod ķērājiem vietu, kur slēpjas kaimiņu jauneklī. Bez vispārzināmiem vēstures faktiem nodaļā, šķiet, bagātīgi izmantoti tautas nostāsti par rekrūšos ņemšanas tēmu.

Pievērš uzmanību, ka rezultātus, ko devusi Napoleona padzišana no Kurzemes 1812. gadā, Pumpurs skata no zemnieku interešu viedokļa. Rakstnieks vēsturiski pilnīgi pareizi rāda, ka uzvara pār Napoleonu zemniekiem praktiski nav devusi neko. Kurzemē zemnieku stāvoklis ir kļuvis vēl smagāks, kara nodarītajam postam ir pievienojusies pastiprināta feodālā ekspluatācija.

Ar zīmīgām detaļām un epizodēm parādīts, cik ļoti sarežģīts ir to latviešu stāvoklis, kas ir kunga dienestā, bet savā sirdī nav apspiedēju, bet apspiesto un nievāto tautas brāļu pusē. Kurmis ganībās pārmāca Lindes muižas piķieri, vācieti, par uzmākšanos Dārtiņai. Puiga, Lindes muižas mežsargs, dažus mirkļus pēc tam pienācis klāt Kurmim, saka, ka viņš atzīst Kurmja rīcību par pareizu, taču būtu bijis spiests iet vācietim palīgā, ja būtu notikuma laikā klāt: «..es neesmu nekāds kungu kalps vērdzības ziņā, bet kurš gan no lapseņu kodieniem neizvairās, ja viņu perēkļa tuvumā jādzīvo,» turpina Puiga. Dugais ar visu savu brašumu un izmanību veic piķiera dienestu pie Lieljumpravas kunga, barons viņu labi ieredz, taču savu stāvokli muižā Dugais cik spēdams izmanto, lai palīdzētu zemniekiem grūtībās un vajadzībās.

Romānā tēlots, ka Kurmis, no rekrūšu ķērājiem bēgdams, ar Dugā palīdzību paslēpjas Krauku mājās. Zīmīgs vilciens Pumpura varoņa raksturojumā — viņa rīcībai pamatā nav nepatika pret karadienestu vai bailes no tā ilguma. Viņam galvenokārt ir nepieņemama rupjā tvarstišana, dziļi pazemojošā apiešanās ar rekrūšiem, gan tos sagūstot, gan ceļā uz viņu nododamo vietu.

Kurmis ir stalts, izveicīgs, vīrišķīgs, drosmīgs, iekšēji lepns, dedzīgs.

Pirmajā nodaļā četrās vietās puslīdz vienādiem vārdiem raksturots Kurmja acu skats:

«Kas mums gar kungiem par daļu; es viņus neieredzu,» atteica Kurmis, un viņa acīs iesāka zibēt kā uguns.»

«Kurmis bija visu laiku uzmanīgi noklausījies Dugaja stāstā, un viņa acis pie tam zibēt zibēja...»

«Viņa slaikais stāvs pieņēma visu savu staltumu, skaistais ģimīšs bija kā apskaidrots, un tumšzilās, lielās acis zibiņus meta.»

«Tas uzcēlās taisni stāvus un, zibsnošām acīm pagasta vecāko uzskatīdams, tam teica...»

Kurmis ir straujš un vienlaikus — kritiskos brīžos — aukstasinīgs. Viņam piemīt spēja ātri izlemt, ātri pieņemt nopietnus lēmumus. Viņš ir smalkjūtīgs pret Dārtiņu.

Kurmi raksturo brīvības mīlestība, naidis pret netaisnību, naidis pret kungiem un viņu iztapoņām. Viņš lolo sapni par tautas brīvību, par brīvu un laimīgu latviešu tautu, par muižnieku jūga likvidāciju nākotnē un cenšas šim sapnim spārnot citus.

«..vienalga, kur ar mēs katrs neesam, mūsu uzdevums lai ir nelikties sevi nomīdīt un

palīdzēt arī mūsu citiem brāļiem turēties uz kājām; tagad ir kara un grozības laiki visās zemēs, var pie tam arī latviešiem nākt citi laiki. — Ak, es brīvā prātā ietu kara pulkiem līdzī un ņemtu dalību visos kautiņos, visās zemēs priekš tautu svabadības...»

Aizejot dienestā, Kurmis saka palicējiem:

«Ja nāks mūsu zemei brīvi laiki, kā malvas paužas (t. i., kā pauž ļaužu runas — *J. R.*), — tad ticiet droši — arī Kurmis dzimtenē ieradīsies, un tad parādisim darbos, ka esam vērti labāka likteņa.»

Ir negaidīti vērojams, ka Kurmja tēlā Pumpurs ir ietvēris arī kaut ko no sava rakstura, temperamenta, no savas dzīves izjūtas, pat no savas dzīves likteņstāsta. «Ak, kādēļ man ir tik nemierīgas asinis? Kādēļ es nevarētu, par piemēru, tā mierīgi savās mājās dzīvot un padoties nenovēršamiem apstākļiem, kā tu to dari, jaunais draugs?» saka Kurmis Krauku saimniekam. Dārtniņa no Kurmja atvadās vārdiem: «Krietnais tautieti, tava straujā daba tev miera nedeva dzimtenē. Diezin vai to atradīsi svešumā.» Līdzīgiem vārdiem Pumpurs varētu raksturot pats sevi. «...bet raibas ir mūsu mūža dienas...» — dzīves maiņu un pārgrozību bagātais rakstnieks liek teikt sava sacerējuma varonim.

Romāna otrās nodaļas («Jezuītu klosterī») notikumiem ir dēkains raksturs. Tās darbība norisinās Francijā, Parīzes tuvumā un kādā no Parīzes priekšpilsētām. Cīņās ar Napoleonu ievainotais Kurmis ārstējas Parīzes tuvumā jezuītu klosterī ierīkotā slimnīcā, pēc tam mācās šī klostera koledžā. «Bet drīz,» raksta Pumpurs, «caur kādu *ārkārtēju atgadjumu* notika

viņa dzīvē *pavisam savāda pārmaiņa*, kura mūsu jauno varoni ar tik daudz krietnām gara dāvanām noveda pie tiem *ārkārtējiem apstākļiem*, kādos tas *vēlāk* atklātā sadzīvē mūsu *tēvijā parādījās*.» Personīga rakstura sarežģījumu spiests, Kurmis slepus atstāj klosteri. Naktī Parīzes priekšpilsētā viņš krit laupītāja Ferrāna rokās, nonāk laupītāju varā. Laupītāji to nakti ir paredzējuši aplaupīt bagāto jezuītu klosteri. Kurmim gribot negribot ir jāiet laupītājiem līdzi. Otrā nodaļa ir mākslinieciski vājāk izstrādāta; Kurmja un franču meitenes Franciskās aizraušanās tēlojums ir paviršs, mākslinieciski vājš.

No trešās nodaļas «Laupītājs starp laupītājiem» Pumpurs ir paguvis uzrakstīt tikai lappusi. Tajā ir vēsturiska uzziņa, ka tolaik Francijā bijuši plaši pazīstami trīs laupītāju vadoni — Ferrāns un Durāns no provinces un par visiem vairāk Kartušs pašā Parīzē. Par Kartušu pastāstīts nedaudz sikāk.

Jādomā, ka par Kartušu franču tautā radās nostāsti un teikas. Jāatzīmē, ka Latvijā vairākkārt atkārtoti izrādītājā franču mākslas filmā «Kartušs» (Cartouche, 1962),¹ kas, iespējams, zināmā mērā veidota franču tautas nostāstu ietekmē, viņš rādīts kā laupītājs, kas aplaupā augstus valsts ierēdņus un viņu

¹ Scenārija autori D. Bulanžē, Filips de Brokā, režisors F. de Brokā, galvenajās lomās Zans Pols Belmondo, Klaudija Kardināle un Zans Rošfors.

No 1913. līdz 1915. gadam Rīgā tulkojumā daudzās burtniecās iznāca Gvido fon Felsa romāns par Kartušu. Publicējuma virsrakstā Kartušs nosaukts par «varmāku vajātāju, apspiesto un sieviešu dievekli». — *Misiņš J.* Latviešu rakstniecības rādītājs, 1585—1925. R., 1937, 2. sēj., 372. lpp.

ģimenes locekļus, bagātos, raugās uz viņu bagātībām kā uz viņu privileģētā stāvokļa izpausmi un sastāvdaļu un neaizskar nabagos. Tomēr tautas atriebējs, plašāku tautas masu sociālā protesta nesējs un paudējs viņš filmā nav.

Kā būtu tālāk risinājies romāns, ja Pumps savu sacerējumu būtu turpinājis un pabeidzis? Par to ir iespējams izteikt vairākus visai patīcamus un, pēc grāmatas autora domām, zinātniski pietiekami motivētus apsvērumus. Slēdzeni, pieturas punktus rakstnieka ieceres noskaidrošanai dod jau uzrakstītais romāna fragments un latviešu tautas varoņteika par Kurmi. Teika pirmoreiz publicēta 1885. gadā Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas rakstu krājumā (1885, 3. sēj., 114.—117. lpp.). Varoņteikas Kurmja tēla raksturojumam var sniegt īsu citātu no šīs paplašās teikas:

«Agrāk kādā Vidzemes apgabalā dzīvoja ērmīgs un brīnišķīgs vīrs, ko par Kurmi sauca. Šis Kurmis bij liels bagātu un varmāku ienaidsnieks, bet nabagu un nospiestu ļaužu draugs. (...) Kurmja lielākais mērķis, pēc kā viņš dzinās, bij bagātiem varmākām naudu nozagt un to nabagiem izdalīt. Viņš tādēļ daudzreiz tika gūstīts, saistīts un cietumā mests.»

Starp apspiestajiem un nabagajiem Kurmim ir bijis daudz draugu. Taču savus pretiniekus viņš uzvarējis viens pats, bez citu palīdzības.

Teikā plašāk stāstīts par to, kā Kurmis gandarījis nabaga zemniekam, kuru muižnieks izdzinis no mājas un paņēmis viņa mantu.

Teikā Kurmim ir tieši piedēvētas arī dažas izdarības, kas rāda viņu kā ar burvju spējām

un zināšanām apveltītu personu. Pret Kurmi nelīdz ne saites, ne ķēdes, jo visas saites viņš «kā niekus» nokrata. Cietums nespēj viņu aizturēt, jo viņš nesaprotamā veidā, sargiem nemanot, allaž izkļūst no aizslēgtas un apsargātas cietuma telpas. Ļaudis runājuši, ka Kurmim ir burvju grāmata, kurā ir tādi vārdi, ar kuru palīdzību viņš dara šos brīnumus.¹

Teiku par Kurmi ar samērā plašiem īsinājumiem un sīkākiem valodas grozījumiem ir pārpublicējis Pēteris Šmits savā daudzsējumu kopojumā «Latviešu pasakas un teikas».² Viņš atsaucas uz 1885. gada iespiedumu, taču publikācijai nav pievienojis piezīmi, ka pirmpublicējuma tekstu viņš īsinājis. Savā kopojumā Šmits kādviet raksta: «.. slavenus burvjus mēdz daudzīnāt plašāki apgabali jeb pat visa tauta. No pēdējiem varam minēt vācu Faustu un latviešu Kurmi.»³

Mūsdienu lasītājam labāk pazīstamajā Latvijas Zinātņu akadēmijas izdotajā latviešu tautas teiku izlasē Kurmja teikas teksts burtiski pārņemts jau minētajā Šmita redakcijā, tomēr norādīts nevis uz Šmita izdevumu, bet gan uz pirmpublicējumu.⁴

Latviešu teikas Kurmis pieder pie tā tipa folkloras varoņiem, ko folkloristikā mēdz saukt par «cildenajiem laupītājiem». Tie ir tautas

¹ Beidzot Kurmi uz visiem laikiem saka! ķēdēs kāds kalējs, kas, šķiet, pats ir burvis. Taču kalējs tūdaļ nomirst. Kurmis paliek saslēgts ķēdēs līdz savai nāvei.

² *Smits P.* Latviešu pasakas un teikas. R., 1937, 15. sēj., 270.—271. lpp.

³ *Smits P.* Ievads. — Krāj.: Latviešu pasakas un teikas, 1925, 1. sēj., 57. lpp.

⁴ Latviešu tautas teikas. Sastādījusi A. Ancelāne. R., 1961, 284.—286. lpp.

aizstāvji, atriebēji, varmāku, apspiedēju soģi. Dažu tautu folklorā par t. s. cildenajiem laupītājiem ir plaši teiku, nostāstu, dziesmu cikli. Šo sacerējumu pamatā bieži ir vēsturiski fakti un kādreiz reāli dzīvojušas personas. Cildenā laupītāja tēli ir ukraiņu, krievu, morāvu, poļu, slovaku, vācu u. c. tautu folklorā. Pazīstamais angļu tautas balāžu varonis Robins Huds ir cildenais laupītājs.

Retumis motīvi par cildenajiem laupītājiem ieskanas lietuviešu folklorā — nostāstos un teikās (Blinda, Cibs u. c.).

Par to, ka romāns aizsākts un būtu ticis tālāk veidots Kurmja teikas ietekmē, ir arī pietiekami skaidras un noteiktas rakstnieka laikabiedru liecības. Kaudzītes Matīss raksta, ka Pumpurs ir gribējis uzrakstīt «..savu nodomāto varoņa teiku «Kurmis», kas ir bijis pasakains latviešu varonis, apdāvināts brīnišķiem spēkiem». («Atmiņas no «tautiskā laikmeta»..», 1. sēj., 185. lpp.) «Dzimtenes Vēstnesī» «Kurmja» publikācijai pievienotajā piebildē sacīts: «..Andrejs Pumpurs, kā zināms, sava mūža beidzamā laikā bija noņēmis sarakstīt stāstu par pasakaino latviešu varoni Kurmi.»

Ar latviešu teikas Kurmi Pumpura Kurmi jau uzrakstītajā romāna fragmentā satuvina ne tikai galvenās personas nosaukums, galvenā varoņa kā tautas sociālā protesta un brīvības idejas paudēja tēlojums, bet arī vairākas detaļas (zaldātu sasietais Kurmis Robežkrogā nezina kā pats atbrīvojas no savām saitēm; sk. arī turpmāk par Kurmja acu skatu).

Tālākais romāna risinājums, šķiet, būtu bijis šāds. Kādu laiku, varbūt samērā īsu, Kur-

mis ir saistīts ar minēto Parīzes apkaimes laupītāju grupu; iespējams, viņš nonāk arī saskarsmē ar Kartušu Parīzē. Pēc tam Kurmis atgriežas dzimtenē, kur aug un bieži aktīvās formās izpaužas zemnieku neapmierinātība ar muižu. Te viņš kļūst par tautas atiebēju un aizstāvi, muižnieku, viņu diendieru un pakalpiņu, varmāku un apspiedēju soģi, kāds ir tautas teikā tēlotais varonis. Viņš iegūst zemnieku vidū «cildenā laupītāja» slavu. Ņemot vērā romāna uzrakstītā fragmenta vispārējo reālistisko ievirzi, jāšaubās, vai autors Kurmi sacerējuma turpinājumā būtu tēlojis kā burvi, kāds viņš ir teikā. Rakstnieks, jādūmā, gan viņu būtu rādījis kā ļoti drosmīgu, izveicīgu, ļoti attapīgu un, liekas, suģestīvām īpašībām un spējām apveltītu cilvēku. Romāna fragmentā ir kāda tieša detaļa par Kurmja acu skata it kā suģestīvām spējām. Puiga, teikts romānā, «..izmērija Kurmu ar acīm, bet laikam šā skatienos kaut ko sajuta, kas ir lāča spēku remdina..». Ir iespējams un ļoti ticams, ka rakstnieks būtu rādījis, ka minēto īpašību, panākumu un neparastu cīņas paņēmienu dēļ zemnieki Kurmim piedēvē burvja spējas. Romāna fragmenta vispārējā reālistiskā ievirze liek šaubīties, vai Pumpurs savu varoni būtu tēlojis kā individuālu cīnītāju, jo vienas personas kaut cik sekmīga cīņa pret daudziem spēcīgiem, apbruņotiem ienaidniekiem reālajā īstenībā nav iespējama. Drīzāk iespējams, ka rakstnieks Kurmi būtu tēlojis kā nelielas bruņotu zemnieku grupas vadoni.

Romāna turpinājuma pamatdaļā atkal būtu tēlota latviešu zemnieku dzīve, to attiecības ar muižu un administratīvajiem orgāniem. Domā-

jams, ka, pievērsoties pazīstamākai videi, autors atkal būtu parādījis savas mākslinieciskās potences, sava talanta spēku.

Uzrakstītās daļas analīze un ieceres hipotētiskais noskaidrojums rada sajūtu, ka uzrakstītais fragments ir ļoti vērienīga, mākslinieciskā un idejiskā ziņā nozīmīga darba aizsākums. Šādā sakarā gribas vilkt paralēli starp vietu, ko ieņem «Kurmīšs» Pumpura daiļradē, un nepabeigto lugu «Kurbads» Raiņa daiļradē.

Kādā piezīmē P. Smits izsakās, ka Kurmīšs ir daudzīnāts Piebalgā un apkārtnē.¹ Tātad iespējams, ka Pumpurs teiku par Kurmīšs ir pazinis arī no tautas mutvārdu stāstījumiem jau no saviem mērniecības darba gadiem. Tas nozīmētu, ka dzejnieku Kurmīša tēma ir saistījusi un nodarbinājusi jau no jaunības dienām, visu mūžu.

Romāns «Kurmīšs» — spilgts dzejnieka māksliniecisks uzplaisnījums. Jau pirmajā nodaļā Pumpurs ir paguvis sniegt savdabīgu, kolorītu, reālistisku latviešu zemnieku dzīves tēlojumu, aizsākt nozīmīgu jautājumu risinājumu, interesanti ievirzīt tēlus. Arī savā nepabeigtajā veidā sacerējums ir svarīgs Pumpura demokrātisko un antifeodālo uzskatu izteikums.

«Kurmīša» fragments nav palicis bez ietekmes latviešu literatūrā. Kurmīšs kā viena no blakus personām figurē Arveda Mihelsoņa jeb Rutku Tēva (1866—1961) romānā «Latvietis un viņa kungs».² Kurmīšs Rutku Tēva darbā tēlots

¹ Smits P. Latviešu pasakas un teikas, 1932, 8. sēj., 480. lpp.

² Latvietis un viņa kungs, Rutku Tēva vēsturisks romāns. [R.], 1932, 1. daļa, 85., 101., 107.—109., 112., 123., 126.—136. lpp.; 1933, 2. daļa, 35.—38., 105.—109., 116.—119., 121.—122. lpp.

tais nodaļās, kuru darbība risinās laikā starp 1819. un 1841. gadu. Viņš faktiski rādīts kā cildenais laupītājs un ir nelielas bruņotu zemnieku nodaļas vadītājs Vidzemes mežos. Epizodes, kas saistītas ar Kurmja tēlu, Rutku Tēva romānā ir idejiski asas, taču Kurmja tēlojums šai darbā nesasniedz Pumpura meistarību.

Reāli fakti un tautas nostāsti par kādu lietuviešu «cildeno laupītāju» ir izmantoti lietuviešu rakstnieka Gabriela Landsberģa-Zemkaļņa (Gabrielius Landsbergis-Zemkalnis, 1852—1916) lugā «Blinda» (pirmuzvedums Viļņā 1907. gadā). Lugas galvenā varoņa prototips Tads Blinda (Tadas Blinda) reāla persona, kuras darbība norisinājās Loķes apkaimē (Telšu rajonā) 19. gadsimta beigās.

Ar Raiņa gādību, kas tolaik bija Latvijas Nacionālā teātra direktors, luga «Blinda (Pasaulē līdzinātājs)» 1922. gadā tika iestudēta Nacionālajā teātrī (pirmizrāde 18. oktobrī).

Andreja Pumpura daiļprozas vērtējumā arī šodien pelna ievērību vairāk nekā pirms sešdesmit gadiem izteiktie latviešu prozas meistara Aleksandra Grīna atzinumi: «Pumpurs šķīrās no dzīvājo vidus, savu mūža darba cēlienu nepabeidzis. . . daži no viņa prozas darbiem uzglabājušies vēl pusgatavi vai arī tikai iesākti, piem., «Kurmis», «Erkus Monte»¹ u. c. Visos viņos vērojamas meistarības pazīmes, izteiksmes līdzekļu reta bagātība, iedziļināšanās tēlojamā

¹ Redzams, ka «Erkus Munti» Grīns ir lasījis vienīgi Jura Kalniņa stipri saīsinātajā redakcijā (Kalniņš — bez jebkādas norādes uz īsinājumiem — ir publicējis tikai stāsta pirmo pusi); tas tomēr negroza viņa vērtējuma nozīmi.

laikmeta atmosfērā, spilgti un dzīvi tēloti raksturi. Tas liecina, ka labvēlīgos apstākļos Andrejs Pumpurs būtu spējīgs izstrādāties par vienu no mūsu labākajiem vecās paaudzes prozaiķiem.» (A. Grīns «Latvijas un Daugavas dziesminieks». — Latvis, 1927, 6. jūl.)

* *
*

Būsim starp cilvēkiem palīdzīgi viņu vajadzībās un pūliņos!

Būsim vērīgi, pamanīsim otru cilvēku ar viņa pūliņiem, centieniem, grūtībām, vajadzībām, bēdām, nelaimēm un raizēm vēl viņa dzīves laikā!

Viens mazs ziediņš, pasniegts dzīvē, ir vairāk vērts nekā vainagu kalni uz kapa.

Izdosim Pumpura darbus!

Dzīvosim un strādāsim tā, lai mums nebūtu jāsaaka tas, ko dažus gadus pēc Latvijas valsts nodibināšanas publikācijā par Andreju Pumpuru teica rakstniece Angelika Gailīte: «Vai mēs drīkstam rādīt Latvijas sīko, savtīgo tagadni mūsu lieliem brīvības sapņotājiem un viņas pirmiem apzinīgiem nesējiem? Vai mēs drīkstam vairs cerēt, ka mūsu tagadne reiz kļūs mūsu pagātnes lielo vīru cienīga?» (Latvis, 1927, 6. jūl.)

SATURS

I. DOMĀTĀJS UN DZEJNIEKS	5
II. DZIVE	35
Senči un dzimta	37
Pie Daugavas	52
Piebalgā — Jumurdā — Rīgā	85
Karavīra gaitās	101
Daugavpilī	151
Dzejnieka aiziešana	196
III. JAUNRADE	213

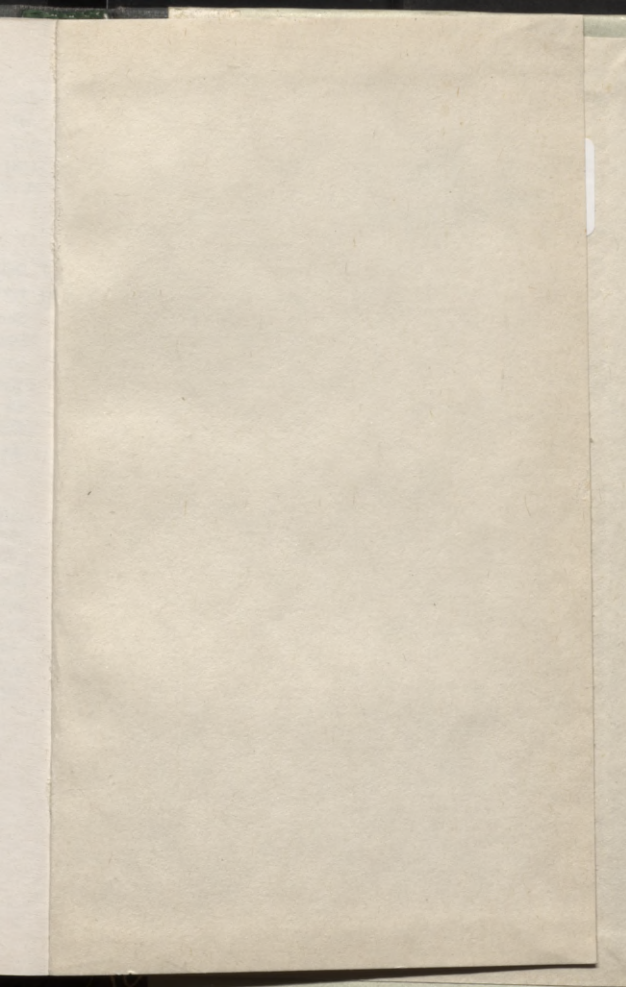
Язеп Рудзитис
АНДРЕЙ ПУМПУР

Рига «Лиезма» 1991
На латышском языке
Художник Андрис Николаев

ИБ № 6039
J. Rudzītis
ANDREJS PUMPURS

Redaktore D. Ruža
Mākslinieciskā redaktore M. Dragūne
Tehniskā redaktore L. Engere
Korektore A. Pleikšne

Nodota salikšanai 25.04.91. Parakstīta iespiešanai 23.07.91. Reģistrācijas apliecības № 2-0306. Formāts 70×90/32. Tipogrāfijas papīrs. Literatūras garnitūra. Augstspiedums. 9,51 uzsk. iespiedl.; 9,66 uzsk. krāsu nov.; 10,59 izdevn. l. Metiens 5000 eks. Pasūt. № 393-1. Izdevniecība «Liesma», 226256 Rīgā, Aspazijas bulv. 24. Izdevn. № 84/33542/Klm-513. Iespiesta tipogrāfijā «Rota», 226011 Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

LNC 111

[0,70]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305024041

